

Αρχαία Ελληνική Γραμματεία 3

ΙΣΤΟΡΙΑ - ΡΗΤΟΡΙΚΗ - ΑΡΧΑΙΟ ΔΡΑΜΑ

1. ΙΣΤΟΡΙΑ
2. ΡΗΤΟΡΙΚΗ
3. ΑΡΧΑΙΟ ΔΡΑΜΑ
 - ΕΙΣΑΓΩΓΗ
 - ΤΡΑΓΩΔΙΑ
 - ΚΩΜΩΔΙΑ
4. ΧΑΡΤΕΣ
5. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ
6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Επιμέλεια ύλης: Μαρία Αλεξίου, Άννα Βλαχοδήμου, Βαγγέλης Δρακόπουλος, Μάγδα Τικοπούλου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΙΣΤΟΡΙΑ
 - Οι απαρχές της ιστοριογραφίας
 - Εκαταίος ο Μιλήσιος
 - Σκύλαξ ο Καρυανδεύς
 - Ευθυμένης ο Μασαλιώτης
 - Χάρων ο Πυθοκλέους Λαμψακηνός
 - Ξάνθος ο Λυδός

Ακουσίλαος ο Αργεῖος
 Φερεκύδης ο Αθηναῖος
 Ηρόδοτος
 Θουκυδίδης
 Ξενοφώντας

2. ΡΗΤΟΡΙΚΗ

Εισαγωγή
 Αντιφών
 Ανδοκίδης
 Λυσίας
 Ισοκράτης
 Λυκούργος
 Ισαῖος
 Αισχίνης
 Δημοσθένης
 Υπερείδης
 Δείναρχος

3. ΑΡΧΑΙΟ ΔΡΑΜΑ

- **ΕΙΣΑΓΩΓΗ**
 Το δράμα και τα είδη του
 Τραγωδία
 Ο Διόνυσος και η διονυσιακή λατρεία
 Οι πρόδρομοι των μεγάλων τραγικών
- **ΤΡΑΓΩΔΙΑ**
 Αισχύλος
 Η ζωή του
 Η τέχνη του
 Το έργο του
 Ικέτιδες
 Πέρσαι
 Επτά επί Θήβας
 Προμηθεύς Δεσμώτης
 Ορέστεια
 Αγαμέμνων
 Χοηφόροι
 Ευμενίδες
 Σοφοκλής
 Η ζωή του
 Οι καινοτομίες του
 Το έργο του
 Αίας
 Αντιγόνη
 Τραχίνια
 Οιδίπους Τύραννος
 Ηλέκτρα
 Φιλοκλήτης
 Οιδίπους επί Κολωνώ
 Ιχνευταί
 Ευρυπίδης
 Η ζωή του
 Η τέχνη του
 Το έργο του
 Άλκηστις
 Μήδεια
 Ηρακλείδαι
 Ιππόλυτος

Ανδρομάχη
Εκάβη
Ικέτιδες
Ηρακλής μαινόμενος
Των
Τρωάδες
Ηλέκτρα
Ιφιγένεια εν Ταύροις
Ελένη
Φοίνισσαι
Ορέστης
Ιφιγένεια εν Αυλίδι
Βάκχαι
Κύκλωψ
Ρήσος

• **ΚΩΜΩΔΙΑ**

Εισαγωγή

Δωρική κωμωδία

Επίχαρμος

Σώφρων ο Συρακόσιος

Αττική κωμωδία

Αρχαία κωμωδία

Κρατίνος

Εύπολις

Αριστοφάνης

Μέση κωμωδία

Νέα κωμωδία

4. ΧΑΡΤΕΣ

Ναυμαχία της Σαλαμίνας

Ο κόσμος του Εκαταίου

Ο κόσμος του Ηρόδοτου

5. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

399-350 π.Χ.

349-350 π.Χ.

299-250 π.Χ.

249-200 π.Χ.

199-146 π.Χ.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

[Επιμέλεια: *Absens*]

ΙΣΤΟΡΙΑ

Οι απαρχές της ιστοριογραφίας

Η ιστοριογραφία αναπτύχθηκε στην Ιωνία. Όλοι οι ιστοριογράφοι πριν από τον Ηρόδοτο αποκαλούνται από πολλούς επιστήμονες, μάλλον περιοριστικά, «λογογράφοι» (ο Ηρόδοτος αποκαλεί τον Εκαταίο «λογοποιόν»). Με τον όρο αυτό αναφέρονται και στην ιστορία της αρχαίας λογοτεχνίας.

Πρώτος ιστοριογράφος-λογογράφος θεωρείται ο Εκαταίος ο Μιλήσιος.

Εκαταίος ο Μιλήσιος

Ο Εκαταίος του Ηγησάνδρου γεννήθηκε στη Μίλητο ανάμεσα στο 560 π.Χ. και το 550 π.Χ. Καταγόταν από παλιά αρχοντική οικογένεια. Είναι βέβαιο ότι στη διάρκεια της Ιωνικής Επανάστασης (499 π.Χ.) έλαβε ενεργό μέρος στην πολιτική, συμβουλευοντας τους συμπολίτες του. Ήταν άνθρωπος πολυταξιδεμένος, όχι όμως τόσο όσο ο Ηρόδοτος, και πέθανε μάλλον πριν από το 480 π.Χ.

Παραδίδεται πως υπήρξε μαθητής του φιλόσοφου Αναξίμανδρου και από τις απόψεις του διδασκάλου του ίσως επηρεάστηκε στη σύνταξη ενός χάρτη (*Γης Περίοδος*), όπου παρουσίαζε τη Γη επίπεδη, σε μορφή δίσκου.

Η οικουμένη χωριζόταν από δύο μεγάλες θάλασσες, τη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα, και από δύο μεγάλα ποτάμια, το Νείλο και το Δούναβη. Πάνω στο χάρτη αποτυπώνονταν πολλές τοποθεσίες, καθώς και άλλες λεπτομέρειες. Ο χάρτης του Εκαταίου, παρά τις ποικίλες αυθαιρεσίες και ανακρίβειες, άσκησε μεγάλη επίδραση στους μεταγενέστερους, ακόμα και μετά την εμφάνιση συστηματικών χαρτογράφων-γεωγράφων, όπως ο Ερατοσθένης.

Ο Εκαταίος συνόδευσε το χάρτη του με μια εκτεταμένη περιγραφή της Ευρώπης και της Ασίας (*Γης Περιήγησις*), η οποία ήταν διανθισμένη με πλούσιο εθνογραφικό υλικό για τους κατοίκους των περιοχών που ανέφερε. Πολλές φορές έδειξε να ενδιαφέρεται για περιέργες λεπτομέρειες αλλά και για παράξενα πράγματα. Μάλιστα η προτίμησή του στα περίεργα θέματα έκανε μερικά χρόνια αργότερα τον Ηρόδοτο να τον ψέξει, χωρίς όμως αυτό να τον εμποδίσει να χρησιμοποιήσει στη συγγραφή του το χάρτη του Μιλήσιου.

Ο Εκαταίος αντιλήφθηκε πως μόνο η παράθεση του μεγάλου πλήθους των πληροφοριών του με βάση το χρόνο –χρονολογική– θα καθιστούσε το έργο του περισσότερο χρήσιμο στο αναγνωστικό κοινό. Έτσι, συνέταξε σε τέσσερα βιβλία τις *Γενεαλογίες*, ένα έργο στο οποίο συγκέντρωσε και έβαλε σε τάξη όλες τις τότε γνωστές δοξασίες για τους μυθικούς ήρωες (αρκετοί επιστήμονες πιστεύουν πως αυτό είναι το παλαιότερο έργο του). Η χρονολογική παρουσίαση έγινε με βάση τη διαδοχή των γενεών, υπολογίζοντας τη διάρκεια της κάθε γενιάς σε σαράντα έτη. Το περιεχόμενο αφορά στις παραδόσεις των Δαναϊδών, του Ηρακλή και των επιγόνων του, των Ηρακλειδών, του Δευκαλίωνα και των Αργοναυτών αλλά και στις παραδόσεις της Καρίας και της Λυκίας. Ο Εκαταίος στη συλλογή και στην παρουσίαση του υλικού του προσπάθησε να αποφύγει τις υπερβολές, χωρίς όμως να προχωρήσει σε επιστημονική επεξεργασία του. Ο τόνος είναι κριτικός, οι παραδόσεις είναι γραμμένες σε ύφος απλό και ζωηρό, ενώ προσπαθεί με ετυμολογίες να αποδείξει τη σχέση ανάμεσα στο αντικείμενο και το όνομά του. Η επίδρασή του στους μεταγενέστερους, και ιδιαίτερα στον Ηρόδοτο, υπήρξε μεγάλη.

Έγραψε στην ιωνική διάλεκτο και είναι φανερό από τα αποσπάσματα που διασώθηκαν πως αγαπούσε ιδιαίτερα την έρευνα που αποσκοπούσε στην ανακάλυψη νέων πληροφοριών.

Σκύλαξ ο Καρυανδεύς

Θαλασσοπόρος και γεωγράφος από τα Καρύανδα της Καρίας. Γεννήθηκε και έδρασε τον 6ο αιώνα π.Χ.. Ανάμεσα στο 519 π.Χ. και το 515 π.Χ. με εντολή του Μεγάλου Βασιλέα Δαρείου Α΄ πραγματοποίησε ένα εξερευνητικό ταξίδι ανάμεσα στον Ινδό ποταμό και την αραβική χερσόνησο. Όταν επέστρεψε, υπέβαλε στο Δαρείο μια έκθεση από την οποία σώθηκαν ελάχιστα αποσπάσματα – τα οποία έλαβαν υπόψη τους ο Εκαταίος και ο Ηρόδοτος. Ο Σκύλαξ λογάριζε τις αποστάσεις με βάση την απόσταση που διανυόταν μέσα σε μία μέρα και έδινε πληροφορίες για χώρες και λαούς, για τη χλωρίδα και την πανίδα.

Ευθυμένης ο Μασαλιώτης

Θαλασσοπόρος και εξερευνητής του τέλους του 6ου αιώνα π.Χ. Σύμφωνα με την παράδοση, βγήκε από τις Ηράκλειες Στήλες και ταξίδεψε κατά μήκος των δυτικών ακτών της Αφρικής. Έφτασε στις εκβολές ενός ποταμού, μάλλον του Σενεγάλη, που θεώρησε ότι ήταν ο Νείλος. Έγραψε ένα βιβλίο σχετικά με τον περίπλο, από το οποίο σώζεται ένα μόνο απόσπασμα.

Χάρων ο Πυθοκλέους Λαμψακηνός

Λογογράφος του 5ου αιώνα π.Χ., σύγχρονος και ίσως λίγο νεότερος από τον Ηρόδοτο. Το έργο του *Ωροι Λαμψακηνών* είναι μια λογοτεχνική διασκευή του χρονικού μιας πόλης. Αντίθετα, τα *Περσικά* (σε δύο βιβλία) είναι καθαρά ιστορικό σύγγραμμα και έχει ως θέμα την Ιωνική Επανάσταση και τους Περσικούς Πολέμους, γεγονότα σύγχρονα του συγγραφέα. Η σχέση του έργου του Χάρωντα με αυτό του Ηροδότου είναι αμφίβολη.

Ξάνθος ο Λυδός

Εξελληνισμένος Λυδός ιστορικός του 5ου αιώνα π.Χ. Ήταν σύγχρονος του Ηροδότου και έγραψε την ιστορία του λαού του, από τις απαρχές της μέχρι την ήττα του Κροίσου και τον αφανισμό του κράτους του. Σήμερα σώζεται ένα μόνο απόσπασμα, από το οποίο γίνονται φανερές οι διαφορές του σε σχέση με το έργο του Ηροδότου.

Ακουσίλαος ο Αργεῖος

Ιστορικός και μυθογράφος του 5ου αιώνα π.Χ.. Το έργο του *Γενεαλογία* (σε τρία βιβλία) άρχιζε με το χάος και τη γένεση του ανθρώπου και τελείωνε με τον Τρωικό Πόλεμο και το νόστο του Οδυσσέα. Επηρεάστηκε από τον Ησίοδο, ενώ το ύφος του, από τα λίγα αποσπάσματα που σώζονται, είναι πολύ απλό και η σύνταξή του αποκλειστικά παρατακτική.

Φερεκύδης ο Αθηναίος

Ιστορικός και γενεαλόγος του 5ου αιώνα π.Χ. που έγραψε σε ιωνική διάλεκτο και ήταν αυστηρότερος και αντικειμενικότερος του Ακουσίλαου. Ήδη από την αρχαιότητα είχε πάρει το παρωνύμιο «ο γενεαλόγος» εξαιτίας μιας συλλογής γενεαλογιών σε δέκα βιβλία. Το έργο του είναι επηρεασμένο από τον Όμηρο και τον Ησίοδο. Το ύφος του και ο τρόπος που παρουσιάζει το υλικό του θυμίζουν τον Εκαταίο. Ο Φερεκύδης πραγματεύτηκε με εξαντλητικό τρόπο την αττική μυθολογία.

Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς

Ιστορικός ο οποίος γεννήθηκε στην Αλικαρνασσό της Μικράς Ασίας λίγο πριν από το 480 π.Χ. (484 π.Χ.;). Η περιοχή της Καρίας στην οποία βρισκόταν η πόλη, παλιά δωρική αποικία, ήταν τότε υποτελής στους Πέρσες. Για τη ζωή και τη δράση του δεν έχουμε πολλές ασφαλείς πληροφορίες.

Γνωρίζουμε ότι το όνομα του πατέρα του ήταν Λύξης και του θείου, που ήταν ποιητής, Πανύασης. Κάποιες μεταγενέστερες πηγές κάνουν λόγο για εμπλοκή του στους πολιτικούς αγώνες της πατρίδας του, ίσως και σε συνωμοσία εναντίον του τυράννου της Αλικαρνασσού Λύγδαμη, εξαιτίας της οποίας τελικά εξορίστηκε. Ίσως μετά τον αναγκαστικό του εκπατρισμό να εγκαταστάθηκε στη Σάμο. Έχοντας ως βάση το νησί του Πυθαγόρα ταξίδεψε πάρα πολύ, όπως φαίνεται από το ίδιο του το έργο. Επισκέφθηκε τη Μακεδονία, τη Θράκη, τη Μαύρη Θάλασσα, τη χώρα των Σκυθών, έφτασε μέχρι τη Βαβυλώνα και διέμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα στην Αίγυπτο.

Κύριο κίνητρο γι' αυτά του τα ταξίδια ήταν η επιθυμία του να γνωρίσει νέους λαούς και χώρες και να διηγηθεί στη συνέχεια ό,τι περιεργο και ξεχωριστό είδε. Μετά το 454 π.Χ., έτος κατά το οποίο ανατράπηκε ο Λύγδαμης, ίσως επέστρεψε στην πατρίδα του, την οποία όμως εγκατέλειψε οριστικά έπειτα από λίγα χρόνια.

Ανάμεσα στο 450 π.Χ. και το 444 π.Χ. επισκέφθηκε την Αθήνα, όπου και παρέμεινε για κάποιο χρονικό διάστημα. Σύμφωνα μάλιστα με την παράδοση, διάβασε μπροστά στο αθηναϊκό κοινό μέρος από το έργο του και πήρε ένα βραβείο αξίας 10 ταλάντων, ισοδύναμο με 60.000 αττικές δραχμές εκείνης της εποχής.

Εκεί γνώρισε το Σοφοκλή και τον Περικλή και με παρότρυνση του τελευταίου πήγε να ζήσει στην αποικία που ίδρυσε ο Αθηναίος πολιτικός στους Θουρίους της Κάτω Ιταλίας (444 π.Χ.). Από κάποιες έμμεσες αναφορές που κάνει στο έργο του για την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου φαίνεται ότι πέθανε λίγο μετά το 430 π.Χ., ίσως το 425 π.Χ. (*Ηρόδοτου Ιστορίαι*, Ζ' 137 «Με αυτό που έκαναν οι Σπαρτιάτες έπαψε τότε η οργή του Ταλθυβίου, παρ' όλο που ο Σπερθίας και ο Βούλις γύρισαν στη Σπάρτη. Αλλά πολλά χρόνια αργότερα, την εποχή του πολέμου ανάμεσα στους Πελοποννησίους και τους Αθηναίους, όπως λένε οι Λακεδαιμόνιοι, άρχισε πάλι» και Ζ' 233, «Αλλά δεν ωφελήθηκαν πολύ, γιατί τη στιγμή που προχωρούσαν τους έπιασαν οι βάρβαροι, σκότωσαν μερικούς και μετά, με διαταγή του Ξέρξη, τους περισσότερους τους σημάδεψαν με τη βασιλική σφραγίδα, αρχίζοντας από τον αρχηγό τους Λεοντιάδη, που το γιο του τον Ευρύμαχο μερικά χρόνια αργότερα τον σκότωσαν οι Πλαταιείς, όταν ήταν αρχηγός τετρακοσίων Θηβαίων που μπήκαν στις Πλαταιές»).

Το έργο του

Το έργο του, το οποίο οι Αλεξανδρινοί γραμματικοί το χώρισαν σε εννιά κεφάλαια δίνοντας στο καθένα το όνομα μιας από τις εννέα Μούσες, ο ίδιος το ονομάζει *Ιστορίας Απόδεξις* και ήδη στο προοίμιό του εξηγεί τον κύριο λόγο της συγγραφής του.

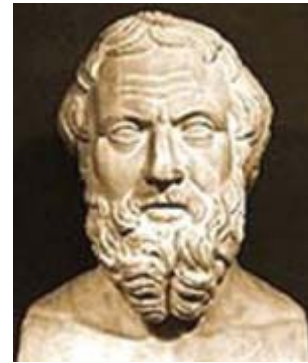
Πρόλογος

Αρχαίο κείμενο

Ηροδότου Αλικαρνησσεός ιστορίας απόδεξις ήδε, ως μήτε τα γενόμενα εξ ανθρώπων τω χρόνω εξίτηλα γένηται, μήτε έργα μεγάλα τε και θωμαστά, τα μεν Έλλησι, τα δε βαρβάροισι αποδεχθέντα, ακλεή γένηται, τα τε άλλα και δι' ην αιτήην επολέμησαν αλλήλοισι.
(*Ηροδότου, Ιστορία 1,1*)

Μετάφραση

Ο Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς παρουσιάζει την έρευνά του αυτή για να μη λησμονηθούν με τον καιρό τα έργα των ανθρώπων και να μη μείνουν αμνημόνευτα τα μεγάλα και θαυμαστά

κατορθώματα των Ελλήνων και των βαρβάρων ούτε, ειδικότερα, τα αίτια για τα οποία πολέμησαν μεταξύ τους.

(Μετάφραση: Άγγελος Βλάχος)

Σκοπός του δηλαδή ήταν να διαφυλάξει από τη λήθη τις μεγάλες πράξεις των Ελλήνων και των βαρβάρων και κυρίως να παρουσιάσει τις αιτίες των μεταξύ τους πολέμων.

Αντίθετα με ό,τι συνέβαινε με τους λογογράφους και τα γενεαλογικά τους έργα, ο Ηρόδοτος, αν και επεκτείνεται πάρα πολύ θεματολογικά, περιορίζεται στην ιστορία των τελευταίων γενεών.

Σε αυτή τη συγγραφή παρατίθενται πληροφορίες γεωγραφικού, εθνογραφικού και ιστορικού ενδιαφέροντος, συχνά με τη μορφή παρεκβάσεων. Πολλοί λαοί, όπως οι Πέρσες, οι Μασσαγέτες, οι Αιγύπτιοι, οι Αιθίοπες, οι Σκύθες και οι Λίβυοι, περιγράφονται με πολλές λεπτομέρειες. Με ανάλογο τρόπο παρουσιάζεται και η ελληνική χώρα και στην πορεία της αφήγησης συνδέεται με τα κοσμοϊστορικά γεγονότα των Περσικών Πολέμων.

1. Κλειώ

Περιλαμβάνει την ιστορία του βασιλιά των Λυδών Κροΐσου, τον πόλεμό του εναντίον του Κύρου και την ήττα του, πληροφορίες για τη Λυδία, την ιστορία του Κύρου και τα έθιμα των Περσών, την κατάκτηση της Ιωνίας και της Μικράς Ασίας, ύστερα της Ασίας –Μέσης Ασίας– με κέντρο τη Βαβυλώνα, καθώς και το θάνατό του στην εκστρατεία εναντίον των Μασσαγετών.

Αρχαίο κείμενο

23. *Περίανδρος δε ην Κυψέλου παις ούτος ο τω Θρασυβούλω το χρηστήριον μηνύσας· ετυράννευε δε ο Περίανδρος Κορίνθου· τω δη λέγουσι Κορίνθιοι (ομολογέουσι δε σφι Λέσβιοι) εν τω βίω θώμα μέγιστον παραστήναι, Αρίονα τον Μηθυμναίον επί δελφίνος εξενειχθέντα επί Ταίναρον, εόντα κιθαρωδόν των τότε εόντων ουδενός δεύτερον, και διθύραμβον πρώτον ανθρώπων των ημείς ίδμεν ποιήσαντά τε και ονομάσαντα και διδάξαντα εν Κορίνθω.*

24. *Τούτον τον Αρίονα λέγουσι, τον πολλόν του χρόνου διατρίβοντα παρά Περιάνδρω επιθυμήσαι πλώσαι ες Ιταλίην τε και Σικελίην, εργασάμενον δε χρήματα μεγάλα θελήσαι οπίσω ες Κόρινθον απικέσθαι. ορμάσθαι μιν νυν εκ Τάραντος, πιστεύοντα δε ουδαμοίσι μάλλον ή Κορινθίοισι μισθώσασθαι πλοίον ανδρών Κορινθίων. τους δε εν τω πελάγει επιβουλεύειν τον Αρίονα εκβαλόντας έχειν τα χρήματα. τον δε συνέντα τούτο λίσσεσθαι, χρήματα μιν σφι προϊέντα, ψυχήν δε παραιτούμενον. ούκων δη πείθειν αυτόν τούτοις, αλλά κελεύειν τους πορθημέας ή αυτόν διαγράσθαι μιν, ως αν ταφής εν γη τύχη, ή εκπηδάν ες την θάλασσαν την ταχίστην· απειληθέντα δη τον Αρίονα ες απορίην παραιτήσασθαι, επειδή σφι ούτω δοκέοι, περιιδείν αυτόν εν τη σκευή πάση σάντα εν τοίσι εδωλίοισι αείσαι· αείσας δε υπεδέκετο εωυτόν κατεργάσασθαι. και τοίσι εσελθείν γαρ ηδονήν ει μέλλοιεν ακούσεσθαι του αρίστου ανθρώπων αοιδού, αναχωρήσαι εκ της πρύμνης ες μέσην νέα. τεν δε ενδύντα τε πάσαν την σκευήν και λαβόντα την κιθάρην, σάντα εν τοίσι εδωλίοισι διεξελθείν νόμον τον όρθιον, τελευτώντος δε του νόμου ρίψαι μιν ες την θάλασσαν εωυτόν ως είχε συν τη σκευή πάση και τους μιν αποπλέειν ες Κόρινθον, τον δε δελφίνα λέγουσι υπολαβόντα εξενείκai επί Ταίναρον. αποβάντα δε αυτόν χωρέειν ες Κόρινθον συν τη σκευή, και απικόμενον απηγέσθαι παν το γεγονός. Περίανδρον δε υπό απιστής Αρίονα μιν εν φυλακή έχειν ουδαμή μετιέντα, ανακώς δε έχειν των πορθημέων. ως δε άρα παρείναι αυτούς, κληθέντας ιστορέεσθαι ει τι λέγοιεν περί Αρίονος. φαμένων δε εκείνων ως ειη τε σως περί Ιταλίην και μιν ευ πρήσσαντα λίποιεν εν Τάραντι, επιφανήναι σφι τον Αρίονα ώσπερ έχων εξεπήδησε· και τους εκπλαγέντας ουκ έχειν έτι ελεγχομένους αρνέεσθαι. ταύτα μιν νυν Κορίνθιοί τε και Λέσβιοι λέγουσι, και Αρίονος εστί ανάθημα χάλκεον ου μέγα επί Ταινάρω, επί δελφίνος επέων άνθρωπος.*

Μετάφραση

23. Ο Περίανδρος ήταν γιος του Κύψελου, αυτός που είχε μεταδώσει στο Θρασύβουλο την απάντηση του μαντείου των Δελφών. Ήταν τύραννος της Κορίνθου. Οι Κορίνθιοι λένε, και συμφωνούν μαζί τους οι Λέσβιοι, ότι την εποχή του Περίανδρου έγινε μεγάλο θαύμα: Ο Αρίων, που ήταν από τη Μήθυμνα της Μυτιλήνης, έφτασε στο Ταΐναρο πάνω σε δελφίни. Ο Αρίων ήταν ο καλύτερος κιθαρωδός της εποχής του και, όσο γνωρίζουμε, είναι ο πρώτος που συνέθεσε διθύραμβο, του έδωσε το όνομα αυτό και τον απήγγειλε στην Κόρινθο.

24. Λένε ότι ο Αρίων αυτός, που έμενε τον περισσότερο καιρό στην αυλή του Περίανδρου, θέλησε να ταξιδέψει στην Ιταλία και τη Σικελία. Εκεί εργάστηκε, έκαμε πολλά χρήματα και είτε να γυρίσει πίσω στην Κόρινθο. Έφυγε λοιπόν από τον Τάραντα, αλλά, επειδή δεν είχε εμπιστοσύνη παρά μόνο στους Κορινθίους, ναύλωσε ένα κορινθιακό καράβι. Στο ταξίδι όμως οι Κορίνθιοι συνεννοήθηκαν να πετάξουν τον Αρίωνα στη θάλασσα και να πάρουν τα χρήματά του. Ο Αρίων κατάλαβε το σκοπό τους και τους ικέτευσε να του χαρίσουν τη ζωή και να τους δώσει όλα όσα είχε. Δεν κατόρθωσε να τους πείσει και οι ναύτες τον διέταξαν ή να αυτοκτονήσει μέσα στο πλοίο και να τον θάψουν αυτοί όταν φτάσουν στη στεριά, ή να πηδήξει αμέσως στη θάλασσα.

Μην ξέροντας τι να κάνει ο Αρίων τους ζήτησε μια τελευταία χάρη: να σταθεί στο κατάστρωμα του πλοίου και να τραγουδήσει φορώντας τα καλύτερά του ρούχα. Όταν θα τελείωνε το τραγούδι, θα αυτοκτονούσε. Οι ναύτες φυσικά χάρηκαν πολύ που θα άκουγαν τον καλύτερο τραγουδιστή του κόσμου και συγκεντρώθηκαν στη μέση του πλοίου για να τον ακούσουν. Ο Αρίων φόρεσε τα καλύτερα ρούχα του, πήρε την κιθάρα του, τραγούδησε ένα παλιό τραγούδι και όταν τελείωσε, έπεσε μέσα στη θάλασσα όπως ήταν, με τα ρούχα του. Οι ναύτες συνέχισαν το ταξίδι τους ως την Κόρινθο. Εκείνον, καθώς λένε, τον πήρε ένα δελφίни στη ράχη του και τον μετέφερε στο Ταΐναρο. Εκεί βγήκε στη στεριά και ξεκίνησε για την Κόρινθο με τα ίδια ρούχα. Όταν έφτασε εκεί, τα διηγήθηκε όλα. Ο Περίανδρος όμως δεν τον πίστεψε και τον φυλάκισε σε αυστηρή απομόνωση περιμένοντας να έρθει το πλοίο. Όταν έφτασε, κάλεσε τους ναύτες και τους ρώτησε αν ήξεραν τίποτε για τον Αρίωνα. Εκείνοι του αποκρίθηκαν ότι τον είχαν δει στην Ιταλία, ότι ήταν καλά και ότι, όταν έφυγαν, τον άφησαν στον Τάραντα, όπου εργαζόταν πολύ καλά. Εκείνη τη στιγμή παρουσιάστηκε εμπρός τους ο Αρίων, ντυμένος όπως ήταν όταν είχε πέσει στη θάλασσα. Οι ναύτες, έκπληκτοι, δεν μπόρεσαν να αρνηθούν τίποτα. Αυτά διηγούνται και οι Κορίνθιοι και οι Λέσβιοι και στο Ταΐναρο υπάρχει ακόμη ένα μικρό ανάθημα που παριστάνει έναν άνθρωπο καθισμένο σε δελφίни.

(Μετάφραση: Άγγελος Βλάχος).

2. Ευτέρπη

Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει περιγραφές της Αιγύπτου και των εφευρέσεων που είχαν κάνει οι κάτοικοί της, τη γεωμορφολογία της χώρας, τη θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα των Αιγυπτίων, τη σχέση του Ομήρου με τη χώρα και τέλος την ιστορία της σαϊτικής δυναστείας.

Κείμενο από μετάφραση

2. Προτού γίνει βασιλιάς τους ο Ψαμμήτιχος, οι Αιγύπτιοι θεωρούσαν ότι ήταν ο αρχαιότερος λαός του κόσμου. Όταν ο Ψαμμήτιχος έγινε βασιλιάς, θέλησε να εξετάσει ποιοι από τους ανθρώπους είχαν δημιουργηθεί πρώτοι και από τότε και ύστερα οι Αιγύπτιοι πιστεύουν ότι οι Φρύγες δημιουργήθηκαν πριν από αυτούς και ότι οι ίδιοι ήταν αρχαιότεροι μετά τους Φρύγες. Όταν ο Ψαμμήτιχος κατάλαβε ότι δεν μπορούσε να εξακριβώσει ποιοι από τους ανθρώπους είχαν δημιουργηθεί πρώτοι, σοφίστηκε το εξής: Πήρε στην τύχη δύο νεογέννητα παιδιά και τα έδωσε σε ένα βοσκό για να τα μεγαλώσει ανάμεσα στα κοπάδια του, και του έδωσε διαταγή κανείς να μην πει μπροστά στα παιδιά ούτε λέξη. Έπρεπε ο βοσκός να τα βάλει σε μια καλύβα ερημική και να τους πηγαίνει πότε πότε κατσίκες, ώστε να έχουν αρκετό γάλα, και να τα φροντίζει για όλα τα άλλα. Ο Ψαμμήτιχος τα έκανε αυτά και έδινε αυτές τις διαταγές επειδή ήθελε να ακούσει τι γλώσσα θα μιλήσουν πρώτα τα παιδιά όταν θα έπαυαν να βγάζουν φωνές χωρίς νόημα. Αυτό και έγινε. Όταν πέρασαν δύο χρόνια και ο βοσκός τα φρόντιζε, όπως είχε διαταγή, άνοιξε μια μέρα την πόρτα της καλύβας και τα δύο παιδιά προχώρησαν προς αυτόν με

τα χεράκια τους τεντωμένα και φώναζαν «βεκός». Την πρώτη φορά που τα άκουσε ο βοσκός δεν έδωσε προσοχή, μα καθώς πήγαινε συχνά και τα φρόντιζε και του έλεγαν συνεχώς την ίδια λέξη, το μήνυσε του κυρίου του και μετά από διαταγή του του τα πήγε. Όταν ο Ψαμμήτιχος τα άκουσε ο ίδιος, ζήτησε να μάθει σε ποια γλώσσα υπήρχε η λέξη «βεκός» και έμαθε ότι οι Φρύγες λένε έτσι το ψωμί. Έτσι, υποχώρησαν οι Αιγύπτιοι, που σκέφτηκαν τα πράγματα και παραδέχτηκαν ότι οι Φρύγες ήταν αρχαιότεροί τους. Ότι έτσι έγιναν τα πράγματα το άκουσα από τους ιερείς του Ηφαίστου στη Μέμφη.

(Μετάφραση: Αγγελος Βλάχος)

3. Θάλεια

Στο τρίτο βιβλίο περιγράφονται η κατάκτηση της Αιγύπτου από τον Καμβύση, η χώρα των Αιθίοπων, τα εγκλήματα του Καμβύση, η δράση του τυράννου της Σάμου Πολυκράτη, η έχθρα ανάμεσα στην Κόρινθο από τη μια πλευρά και τη Σάμο και την Κέρκυρα από την άλλη. Η διήγηση συνεχίζεται με το θάνατο του Καμβύση και την άνοδο στο θρόνο του Δαρείου, την παρουσίαση του διοικητικού συστήματος των σατραπειών, την περιγραφή της Ινδίας, της Αραβίας και της Αιθιοπίας, τα όρια του δυτικού κόσμου, τη δολοφονία του Πολυκράτη και την απόφαση του Δαρείου, καθ' υποβολή του Έλληνα γιατρού του Δημοκίδη, να εκστρατεύσει εναντίον των Ελλήνων – προχωρά μάλιστα και στην κατάκτηση της Σάμου. Επίσης περιγράφονται η επανάσταση και η καταστροφή της Βαβυλώνας.

Κείμενο από μετάφραση

107. Προς το νότο η τελευταία κατοικημένη χώρα είναι η Αραβία. Εκεί μόνο, από όλες τις χώρες, βλασταίνει το λιβάνι και η σμύρνα, η κάσια και η κανέλα και το λάδανο. Εκτός από τη σμύρνα οι Άραβες πολύ δύσκολα μαζεύουν όλα τα άλλα. Το λιβάνι το μαζεύουν καίγοντας στύρακα, ένα θυμίαμα που οι Φοίνικες εξάγουν στην Ελλάδα, γιατί τα δέντρα που δίνουν το λιβάνι τα φυλάνε μικρά φτερωτά φίδια, που έχουν διάφορα χρώματα και είναι πολλά γύρω από κάθε δέντρο. Αυτά είναι που πάνε στην Αίγυπτο. Τίποτε άλλο δεν διώχνει τα φίδια μακριά από τα δέντρα αυτά, εκτός από τον καπνό του στύρακα.

110. Το λιβάνι, λοιπόν, έτσι το μαζεύουν οι Άραβες. Την κάσια τη μαζεύουν με τον εξής τρόπο. Ντύνονται ολόκληροι και στο σώμα και στο πρόσωπο με βοδινά και άλλα δέρματα και μόνο τα μάτια τους αφήνουν ακάλυπτα. Έτσι, πάνε να μαζέψουν την κάσια. Φυτρώνει σε μια ρηχή λίμνη, και γύρω και μέσα στη λίμνη υπάρχουν ζώα φτερωτά, που μοιάζουν πολύ με τις νυχτερίδες, και βγάζουν φριχτές φωνές και είναι πολύ δυνατά. Οι Άραβες προστατεύουν τα μάτια τους και έτσι μαζεύουν την κάσια.

111. Ο τρόπος με τον οποίο μαζεύουν την κανέλα είναι ακόμα πιο περίεργος. Πού φυτρώνει και σε ποια γη βγαίνει δεν ξέρουν. Μερικοί λένε, με κάποια αληθοφάνεια, ότι φυτρώνει στα μέρη εκείνα που ανατράφηκε ο Διόνυσος. Λένε, λοιπόν, ότι μεγάλα πουλιά μαζεύουν αυτά τα ξυλαράκια, τα οποία εμείς τα έχουμε μάθει από τους Φοίνικες και τα ονομάζουμε κανέλα, και τα βάζουν στις φωλιές τους που είναι καμωμένες από πηλό σε απόκρημνα βουνά, όπου είναι αδύνατον άνθρωπος να ανεβεί. Οι Άραβες σοφίστηκαν το εξής: Όταν ψοφούν βόδια ή γαϊδούρια ή άλλα υποζύγια, τα κόβουν κομμάτια, όσο μεγάλα γίνεται, και τα μεταφέρουν στα μέρη εκείνα και τα τοποθετούν κοντά στις φωλιές. Ύστερα απομακρύνονται λίγο. Τα πουλιά έρχονται και αρπάζουν τα κομμάτια τις σάρκες και τα μεταφέρουν στις φωλιές τους. Αλλά αυτές δεν μπορούν να αντέξουν το βάρος και πέφτουνε στη γη. Τότε οι Άραβες πηγαίνουν και μαζεύουν την κανέλα. Από εκεί τη στέλνουν και στις άλλες χώρες.

112. Το λήδανο, που οι Άραβες το λένε λάδανο, το μαζεύουν με ακόμα πιο περίεργο τρόπο. Ενώ προέρχεται από μέρος που βρωμάει πολύ, είναι πάρα πολύ εύοσμο. Το βρίσκουν στα γένια του τράγου, όπου μαζεύεται σαν το ρετσίι του ξύλου. Χρησιμεύει για πολλά αρώματα και οι Άραβες το μεταχειρίζονται πάρα πολύ ως θυμίαμα.

(Μετάφραση: Αγγελος Βλάχος)

4. Μελομένη

Στο τέταρτο μέρος περιγράφονται η Σκυθία αλλά και ο κόσμος, η αποτυχημένη εκστρατεία του Δαρείου εναντίον των Σκυθών, η ιστορία της Κυρήνης, ο λαός και τα έθιμα της Λιβύης, η πολιορκία και η άλωση της Βάρκης.

Κείμενο από μετάφραση

110. Για τους Σαυρομάτες πάλι διηγούνται τα εξής: Όταν οι Έλληνες βρέθηκαν σε πόλεμο με τις Αμαζόνες (οι Σκύθες τις ονομάζουν Οιόρπατα που μπορεί να μεταφραστεί στα ελληνικά ανδροκτόνες, «οίορ» στα σκυθικά σημαίνει «άντρας» και «πατά» σκοτώνω), τότε νίκησαν οι Έλληνες στον Θερμόδοντα και πήραν μαζί τους σε τρία καράβια όσες Αμαζόνες μπόρεσαν να αιχμαλωτίσουν. Αυτές, όταν βρέθηκαν στο πέλαγος, σκότωσαν το πλήρωμα, δεν ήξεραν όμως τι είναι καράβι και δεν μπορούσαν να χειριστούν ούτε το τιμόνι ούτε τα πανιά ούτε τα κουπιά. Έτσι, όταν σκότωσαν τα πληρώματα, τις έσπρωχναν τα κύματα και ο αέρας και έφτασαν στους Κρημνούς της λίμνης Μαιωτιδος. Οι Κρημνοί είναι χώρα των ελεύθερων Σκυθών. Οι Αμαζόνες αποβιβάστηκαν εκεί και προχώρησαν να βρουν κατοικημένη περιοχή. Στο δρόμο τους βρήκαν κοπάδι αλόγων, άρπαξαν τα άλογα, τα καβάλησαν και άρχισαν να λεηλατούν τη χώρα των Σκυθών.

111. Οι Σκύθες δεν μπορούσαν να καταλάβουν το γεγονός. Δεν ήξεραν ούτε τη γλώσσα ούτε τη φορεσιά ούτε τη φυλή των Αμαζόνων και απορούσαν από πού είχαν έλθει. Νόμιζαν ότι ήταν άντρες που ήταν όλοι νέοι στην ηλικία και τους έκαναν επίθεση. Αλλά μετά τη μάχη, όπου νίκησαν οι Σκύθες, από τα πτώματα κατάλαβαν ότι ήταν γυναίκες. Έκαναν σύσκεψη και αποφάσισαν να μη σκοτώσουν πια καμιά Αμαζόνα, αλλά να στείλουν σε αυτές τους νέους Σκύθες, υπολογίζοντας πόσες περίπου ήταν οι Αμαζόνες. Οι Σκύθες αυτοί θα στρατοπέδευαν κοντά στις Αμαζόνες και θα έκαναν ακριβώς ό,τι θα έκαναν και εκείνες και, αν τους καταδίωκαν, θα έφευγαν χωρίς να αντισταθούν και, όταν θα έπαυε η καταδίωξη, θα πήγαιναν πάλι να στρατοπεδεύσουν κοντά τους. Αυτά αποφάσισαν οι Σκύθες θέλοντας να αποκτήσουν παιδιά από τις Αμαζόνες.

112. Οι νέοι Σκύθες έφυγαν και συμμορφώνονταν με τις εντολές αυτές. Οι Αμαζόνες κατάλαβαν ότι δεν είχαν έρθει με σκοπό να τις πειράξουν και τους άφησαν ήσυχους. Αυτοί πλησίαζαν κάθε μέρα και περισσότερο το στρατόπεδό τους στο στρατόπεδο των Αμαζόνων. Οι νέοι Σκύθες δεν είχαν, άλλωστε, όπως και οι Αμαζόνες, κανένα άλλο εφόδιο εκτός από τα όπλα τους και τα άλογά τους. Ζούσαν, όπως και εκείνες, από το κυνήγι και τη λεηλασία.

113. Το μεσημέρι οι Αμαζόνες έκαναν το εξής: Σκορπίζονταν μια μια ή δύο δύο για τις ανάγκες τους. Όταν οι Σκύθες το κατάλαβαν, έκαναν και αυτοί το ίδιο. Ένας τους πέτυχε μια Αμαζόνα μόνη της, την πλησίασε και η Αμαζόνα δεν τον έδιωξε, αλλά τον άφησε να ενωθεί μαζί της. Δεν μπορούσε να του μιλήσει (γιατί δεν ήξεραν ο ένας τη γλώσσα του άλλου), αλλά με νοήματα του έδωσε να καταλάβει ότι έπρεπε να έρθει στο ίδιο μέρος με ένα σύντροφό του και ότι αυτή θα έφερνε μια φίλη της. Ο νέος έφυγε και τα διηγήθηκε όλα στους άλλους. Την επομένη γύρισε στο ίδιο μέρος με ένα φίλο του και βρήκε την Αμαζόνα να τον περιμένει με μια άλλη. Οι υπόλοιποι, όταν το έμαθαν, ξεκίνησαν και κατάκτησαν τις υπόλοιπες Αμαζόνες.

114. Αργότερα έκαναν κοινό στρατόπεδο και ο καθένας πήρε για γυναίκα την Αμαζόνα εκείνη με την οποία είχε ενωθεί την πρώτη φορά. Οι Σκύθες δεν μπορούσαν να μάθουν τη γλώσσα των Αμαζόνων, ενώ αυτές έμαθαν τα σκυθικά. Όταν μπόρεσαν να συνεννοηθούν, οι άντρες είπαν τα εξής στις Αμαζόνες: «Έχουμε γονείς και κτήματα. Ας μην εξακολουθήσουμε λοιπόν να ζούμε έτσι, αλλά ας γυρίσουμε στους δικούς μας. Σας υποσχόμαστε ότι εκτός από εσάς δεν θα πάρουμε άλλες γυναίκες». Οι Αμαζόνες αποκρίθηκαν σε αυτά λέγοντας: «Δεν θα μπορούσαμε να ζήσουμε με τις γυναίκες της Σκυθίας, γιατί δεν έχουμε τις ίδιες συνήθειες. Εμείς τοξεύουμε, ρίχνουμε το ακόντιο και ιππεύουμε και δεν έχουμε μάθει γυναικείες δουλειές. Οι γυναίκες σας δεν κάνουν τίποτε από όσα είπαμε, κάνουν γυναικείες δουλειές και μένουν μέσα στα αμάξια

χωρίς να βγαίνουν ούτε για κυνήγι ούτε για πουθενά αλλού. Δεν θα μπορέσουμε, λοιπόν, να κάνουμε όπως αυτές. Αν θέλετε, όμως, να μας έχετε γυναίκες σας και να φερθείτε δίκαια, πηγαίνετε να βρείτε τους γονείς σας και πάρτε τους το μερίδιο της περιουσίας που σας ανήκει και ύστερα ελάτε να ζήσουμε πια μαζί, χωριστά από τους άλλους».

116. Οι νέοι Σκύθες το δέχτηκαν αυτό και, αφού πέρασαν τον Τανάι (ποταμό), προχώρησαν τρεις μέρες πορεία από τον Τανάι προς ανατολάς και τρεις μέρες πορεία από τη λίμνη Μαιώτιδα προς βορρά. Όταν έφτασαν στην περιοχή, όπου και τώρα ακόμα ζουν, εγκαταστάθηκαν εκεί. Οι γυναίκες των Σαυρομάτων έχουν τον ίδιο τρόπο ζωής με τις πρώτες εκείνες Αμαζόνες. Βγαίνουν για κυνήγι με το άλογο, είτε με τους άντρες τους είτε μόνες, πηγαίνουν στον πόλεμο και φορούν τα ίδια ρούχα με τους άντρες τους.

(Μετάφραση: Άγγελος Βλάχος)

5. Τερψιχόρη

Σε αυτό το βιβλίο περιγράφονται η εκστρατεία του Δαρείου εναντίον της Ευρώπης, η υποταγή των Θρακών και των Παιόνων, η περσική αποστολή στη Μακεδονία, η κατάκτηση της Λήμνου, του Ελλησπόντου και της Ίμβρου, η επανάσταση της Ιωνίας και η βοήθεια που ζήτησαν οι Ίωνες από την Αθήνα και τη Σπάρτη. Ο Ηρόδοτος συνεχίζει με την ιστορία αυτών των δύο σημαντικών ελληνικών πόλεων, ενώ περιγράφει πώς η Αθήνα και η Ερέτρια βοήθησαν την Ιωνία. Το βιβλίο

ολοκληρώνεται με τις δυσκολίες που προέκυψαν κατά την Ιωνική Επανάσταση.

Αρχαίο κείμενο

91. Τότε δε ως ανέλαβον οι Λακεδαιμόνιοι τους χρησμούς και τους Αθηναίους ώρων αυξομένους και ουδαμώς ετοιμούς εόντας πείθεσθαι σφίσι, νόω λαβόντες ως ελεύθερον μεν εόν το γένος το Αττικόν ισόρροπον αν τω εωυτών γίνοιτο, κατεχόμενον δε υπό τυραννίδος ασθενές και πειθαρχέεσθαι έτοιμον· μαθόντες δε τούτων έκαστα μετεπέμποντο Ιππίην τον Πεισιστράτου από Σιγείου του εν Ελλησπόντω ες ο καταφεύγουσι οι Πεισιστρατίδαι. επειτε δε σφι Ιππίης καλεόμενος ήκε, μεταπεμψάμενοι και των άλλων συμμάχων αγέλους έλεγόν σφι Σπαρτιήται τάδε: «άνδρες σύμμαχοι, συγγινώσκομεν αυτοίσι ημίν ου ποιήσασι ορθώς· επαερθέντες γαρ κιβδήλοισι μαντηίοισι άνδρας ξείνους εόντας ημίν τα μάλιστα και αναδεκομένους υποχειρίας παρέξειν τας Αθήνας, τούτους εκ της πατρίδος εξηλάσαμεν, και έπειτα ποιήσαντες ταύτα δήμω αχαρίστω παρεδώκαμεν την πόλιν· ος επειτε δι' ημέας ελευθερωθείς ανέκυψε, ημέας μεν και τον βασιλέα ημέων περιωβρίσας εξέβαλε, δόξαν δε φύσας αυξάνεται, ώστε εκμεμαθήκασι μάλιστα μεν οι περίοικοι αυτών Βοιωτοί και Χαλκιδέες, τάχα δε τις και άλλος εκμαθήσεται αμαρτών. επειτε δε εκείνα ποιήσαντες ημάρτομεν, νυν πειρησόμεθα σφέας άμα υμίν απικόμενοι τίσασθαι· αυτου γαρ τούτου είνεκεν τόνδε τε Ιππίην μετεπεμψάμεθα και υμέας από των πολιών, ίνα κοινώ τε λόγω και κοινώ στόλω εσαγαγόντες αυτόν ες τας Αθήνας αποδώμεν τα και απειλόμεθα».

92. Οι μεν ταύτα έλεγον, των δε συμμάχων το πλήθος ουκ ενεδέκετο τους λόγους. οι μεν νυν άλλοι ησυχίην ήγον, Κορίνθιος δε Σωκλής έλεξε τάδε: «η δη ο τε ουρανός ένερθε έσται της γης και η γη μετέωρος υπέρ του ουρανού, και άνθρωποι νομόν εν θαλάσση έξουσι και ιχθύες τον πρότερον άνθρωποι, οτε γε υμείς ω Λακεδαιμόνιοι ισοκρατίας καταλύοντες τυραννίδας ες τας πόλεις ει γαρ δη τούτο γε δοκέει υμίν είναι χρηστόν ώστε τυραννεύεσθαι τας πόλεις, αυτοί πρώτοι τύραννον καταστησάμενοι παρά σφίσι αυτοίσι ούτω και τοίσι άλλοισι δίζησθε καπιστάναι· νυν δε αυτοί τυράννων άπειροι εόντες, και φυλάσσοντες τούτο δεινότατα εν τη Σπάρτη μη γενέσθαι, παραχράσθε ες τους συμμάχους, ει δε αυτου έμπειροι έατε κατά περ ημείς, είχετε αν περί αυτου γνώμας αμείνονας συμβαλέσθαι η περ νυν».

Μετάφραση

91. Τότε, λοιπόν, όταν οι Λακεδαιμόνιοι πήραν αυτούς τους χρησμούς και έβλεπαν να αυξάνεται η δύναμη των Αθηναίων που δεν έδειχναν καμιά διάθεση να τους υπακούσουν, κατάλαβαν ότι, αν οι άνθρωποι αυτοί της Αττικής ήταν ελεύθεροι, γρήγορα θα γίνονταν ισόπαλοί τους, ενώ, αν ήταν υποταγμένοι σε τυραννίδα, θα έμεναν αδύνατοι και πειθαρχικοί. Έτσι, όταν τα σκέφτηκαν αυτά, κάλεσαν από το Σίγειο του Ελλησπόντου όπου είχαν καταφύγει οι Πεισιστράτιδες, το γιο του Πεισίστρατου, Ιππία. Όταν έφτασε ο Ιππίας, οι

Σπαρτιάτες, που με κήρυκες είχαν καλέσει και τους άλλους συμμάχους τους, τους είπαν τα ακόλουθα: «Σύμμαχοι, ομολογούμε ότι κάναμε λάθος. Παρακινήμενοι από ψεύτικους χρησμούς, διώξαμε από την πατρίδα τους ανθρώπους με τους οποίους είχαμε στενούς δεσμούς φιλίας και μας εξασφάλιζαν την υπακοή των Αθηναίων. Και αφού τους διώξαμε, παραδώσαμε την πολιτεία στον αγάριστο λαό, που, αν και απόκτησε την ελευθερία του χάρη σε εμάς, όμως σήκωσε το κεφάλι και μας έδιωξε εμάς και το βασιλιά μας. Τώρα πήραν τα μυαλά τους αέρα και ενισχύονται, όπως το έχουν νιώσει οι γείτονές τους οι Βοιωτοί και οι Χαλκιδείς και όπως μπορεί να το νιώσει όποιος άλλος σφάλλει. Αλλά αφού με τις πράξεις μας εκείνες σφάλαμε, τώρα θα προσπαθήσουμε μαζί με σας να τους εκδικηθούμε. Και για αυτό το λόγο καλέσαμε τον Ιππία που βρίσκεται εδώ και σας φωνάξαμε και εσάς από τις πολιτείες σας, ώστε με κοινή απόφαση και με κοινή εκστρατεία να τον επαναφέρουμε στην Αθήνα και να του αποδώσουμε τα όσα του αφαιρέσαμε».

92. Αυτά είπαν οι Λακεδαιμόνιοι, οι άλλοι όμως σύμμαχοι δεν συμφωνούσαν. Οι περισσότεροι σιωπούσαν και μόνο ο Κορίνθιος Σωσικλής είπε τα εξής: «Ο ουρανός θα βρεθεί κάτω από τη γη και η γη θα βρεθεί μετέωρη πάνω από τον ουρανό και οι άνθρωποι θα ζουν με το θαλασσινό νερό και τα ψάρια στη στεριά, όταν εσείς Λακεδαιμόνιοι ετοιμάζεστε να καταργήσετε στις διάφορες πολιτείες την ισοκρατία και να επιβάλετε τυραννίες, που από αυτές δεν υπάρχει πιο άδικο και πιο σκληρό καθεστώς. Αν νομίζετε ότι είναι σωστό να υπάρχουν τυραννίες στις πολιτείες, τότε εσείς πρώτοι να διαλέξετε έναν τύραννο και τότε μόνο να προσπαθήσετε να επιβάλετε και στους άλλους τυραννία. Αλλά εσείς δεν έχετε δοκιμάσει την τυραννία και προφυλάγετε με όλα τα μέσα τη Σπάρτη για να την αποφύγει, ενώ θέλετε να την επιβάλετε στους συμμάχους σας. Αν την είχατε δοκιμάσει, όπως την είχαμε δοκιμάσει εμείς, θα είχατε τότε καλύτερες συμβουλές να μας δώσετε από αυτές που μας δίνετε σήμερα.

(Μετάφραση: Άγγελος Βλάχος)

6. Ερατώ

Στο έκτο κεφάλαιο ιστορούνται η συνεργασία του τυράννου της Μιλήτου Ιστιαίου με τη Χίο, η μάχη στη Λάδη, η άλωση της Μιλήτου και το τέλος της Ιωνικής Επανάστασης, η πρώτη περσική εκστρατεία εναντίον της Ελλάδας και η αποτυχία της, καθώς και η δεύτερη, με μεγαλειώδη κατάληξη τη μάχη του Μαραθώνος (490 π.Χ.). Το βιβλίο ολοκληρώνεται με την αποτυχία του Μιλτιάδη στην Πάρο.

Αρχαίο κείμενο

109. Τοίσι δε Αθηναίων στρατηγοίσι εγίνοντο δίχα αι γνώμαι, των μεν ουκ εώντων συμβαλείν (ολίγους γαρ είναι στρατιή τη Μήδων συμβάλλειν) των δε και Μιλτιάδεω κελευόντων. ως δε δίχα τε εγίνοντο και ενίκα η χείρων των γνωμέων, ενθαύτα, ην γαρ ενδέκατος ψηφιδοφόρος ο τω

κυάμω λαχών Αθηναίων πολεμαρχέειν (το Παλαιόν γαρ Αθηναίοι ομόψηφον τον πολεμαρχον εποιεύντο τοίσι στρατηγοίσι), ην δε τότε πολεμαρχος Καλλίμαχος Αφιδναίος· προς τούτον ελθών Μιλτιάδης έλεγε τάδε: «εν σοι νυν Καλλίμαχε εστί ή καταδουλώσαι Αθήνας ή ελευθέρας ποιήσαντα μνημόσυνα λιπέσθαι ες τον άπαντα ανθρωπων βίον οία ουδέ Αρμόδιός τε και Αριστογειτών λείπουσιν. νυν γαρ δη εξ ου εγένοντο Αθηναίοι ες κίνδυνον ήκουσι μέγιστον, και ην μεν γε υποκύψωσι τοίσι Μήδοισι, δέδοκται τα πείσονται παραδεδομένοι Ιππίη, ην δε περιγένηται αύτη η πόλις, οίη τε εστί πρώτη των Ελληνίδων πολιών γενέσθαι. κως ων δη ταύτα οία τε εστί γενέσθαι, και κως ες σε τοι τούτων ανήκει των πρηγμάτων το κύρος έχειν, νυν έρχομαι φράσων. ημέων των στρατηγών εόντων δέκα δίχα γίνονται αι γνώμαι, των μεν κελευόντων των δε ου συμβάλλειν. ην μεν νυν μη συμβάλωμεν, έλπομαι τινά στάσιν μεγάλην διασειείσιν εμπεσούσαν τα Αθηναίων φρονήματα ώστε μηδίσαι· ην δε συμβάλωμεν πριν τι και σαθρόν Αθηναίων μετεξετέροισι εγγενέσθαι, θεών τα ίσα νεμόντων οίοι τε ει μεν περιγενέσθαι τη συμβολή. ταύτα ων πάντα ες σε νυν τείνει και εκ σέο ήρτηται. ην γαρ συ γνώμη τη εμή προσθή, έστι τοι πατρίς τε ελευθήρη και πόλις πρώτη των εν τη Ελλάδα· ην δε την των αποσπευδόντων την συμβολην έλη, υπάρξει τοι των εγώ κατέλεξα αγαθών τα εναντία».

110. ταύτα λέγων ο Μιλτιάδης προσκτάται τον Καλλίμαχον· προσγενομένης δε του πολεμάρχου της γνώμης εκεκύρωτο συμβάλλειν. μετά δε οι στρατηγοί των η γνώμη έφερε συμβάλλειν, ως εκάστου αυτών εγίνετο πρυτανηή της ημέρης, Μιλτιάδη παρεδίδοσαν· ο δε δεκόμενος ούτι κω συμβολήν εποιέετο, πριν γε δη αυτου πρυτανηή εγένετο.

Μετάφραση

109. Οι γνώμες των Αθηναίων στρατηγών διχάζονταν, γιατί μερικοί δεν ήθελαν να δώσουν μάχη (επειδή ο στρατός τους ήταν μικρός για να αντιπαραταχθεί στη στρατιά των Μήδων), ενώ άλλοι με τον Μιλτιάδη ήθελαν να δώσουν τη μάχη. Καθώς διχάστηκαν, νικούσε η χειρότερη γνώμη. Τότε ήταν και ένας ενδέκατος ψηφοφόρος που εκλεγόταν από τους Αθηναίους για να είναι πολεμαρχος (άλλοτε οι Αθηναίοι έδιναν στον πολεμαρχο ίση ψήφο με τους στρατηγούς). Τότε πολεμαρχος ήταν ο Καλλίμαχος από τις Αφίδνες. Πήγε και τον βρήκε ο Μιλτιάδης και του είπε τα εξής: «Από εσένα, Καλλίμαχε, εξαρτάται ή να υποδουλώσεις την Αθήνα ή να την κάνεις ελεύθερη πολιτεία και να αφήσεις έτσι μνήμη δοξασμένη, τέτοια που ούτε ο Αρμόδιος και ο Αριστογειτών δεν άφησαν. Γιατί από τότε που υπάρχουν οι Αθηναίοι τώρα διατρέχουν το μεγαλύτερο κίνδυνο. Αν υποκύψουν στους Μήδους, είναι φανερό τι θα πάθουν, όταν παραδοθούν στον Ιππία. Αν όμως η πόλη νικήσει, τότε μπορεί να γίνει η πρώτη από τις ελληνικές πόλεις. Και τώρα θα σου πω πώς είναι δυνατά αυτά και πώς εσύ μπορείς να αποφασίσεις. Είμαστε δέκα στρατηγοί και οι γνώμες μας έχουν διχαστεί και οι μεν λένε να δώσουμε μάχη, οι άλλοι λένε όχι. Αν δεν δώσουμε μάχη, φοβάμαι ότι θα πέσει μεγάλη διχόνοια, που θα κλονίσει το φρόνημα των Αθηναίων και θα μηδίσουν. Αν δώσουμε μάχη πριν πέσει τέτοια διχοστασία ανάμεσα στους Αθηναίους, τότε, αν οι θεοί δεν μεροληπτήσουν, θα νικήσουμε στη σύγκρουση αυτή. Αυτά είναι όλα δική σου ευθύνη και από εσένα εξαρτώνται. Αν δεχτείς τη γνώμη μου, τότε η πατρίδα σου θα είναι ελεύθερη και θα γίνει η πρώτη πόλη στην Ελλάδα. Αν πάλι δεχτείς τη γνώμη των αντιθέτων, τότε θα σου συμβούν τα ενάντια από τα αγαθά που σου απαρίθμησα».

110. Με αυτά τα λόγια προσεταιρίστηκε ο Μιλτιάδης τον Καλλίμαχο και, όταν προστέθηκε η γνώμη του πολεμάρχου, αποφασίστηκε να πολεμήσουν. Μετά οι στρατηγοί που είχαν τη γνώμη ότι έπρεπε να δοθεί μάχη, όταν ερχόταν η μέρα που είχαν την αρχιστρατηγία, παραχωρούσαν τη θέση τους στο Μιλτιάδη. Ο Μιλτιάδης το δεχόταν, αλλά δεν θέλησε να δώσει μάχη προτού έρθει κανονικά η μέρα της δικής του αρχιστρατηγίας.
(Μετάφραση: Άγγελος Βλάχος)

7. Πολύμνια

δόθηκε και η ομώνυμη μάχη.

Στο έβδομο μέρος ο Ηρόδοτος περιγράφει την προετοιμασία της τρίτης εκστρατείας των Περσών εναντίον της Ελλάδας, αυτή τη φορά υπό την ηγεσία του διαδόχου του Δαρείου, Ξέρξη. Εξιστορείται η συγκρότηση και στη συνέχεια η πορεία της τεράστιας περσικής στρατιάς, η οποία, αφού πέρασε τον Ελλήσποντο, προήλασε διαμέσου της Θράκης, της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας και τελικά έφτασε στην περιοχή των Θερμοπυλών, όπου

Κείμενο από μετάφραση

101. Όταν επιθεώρησε και το στόλο και βγήκε από το καράβι, έστειλε να φωνάξουν τον Δημάρατο του Αριστίωνος που τον ακολουθούσε στην εκστρατεία. Τον κάλεσε και του είπε τα εξής: «Δημάρατε, θέλω τώρα να ρωτήσω μερικά πράγματα. Είσαι Έλληνας και ξέρω, και από εσένα και από τους άλλους Έλληνες με τους οποίους μίλησα, ότι η πατρίδα σου ούτε από τις ευκαταφρόνητες πολιτείες είναι ούτε από τις αδύνατες. Πες μου λοιπόν τώρα, οι Έλληνες θα μας αντισταθούν; Όπως νομίζω εγώ, ούτε οι Έλληνες όλοι ούτε οι λαοί που ζουν στη Δύση, αν συγκεντρωθούν, δεν μπορούν να μου αντιπαραταχθούν καθώς θα προχωρώ, αν δεν συνεννοηθούν μεταξύ τους. Θέλω να μάθω από το στόμα σου τι σκέπτεσαι για αυτό». Αυτά ερώτησε ο Ξέρξης και ο Δημάρατος αποκρίθηκε: «Βασιλιά, πώς να σου μιλήσω, να σου πω την αλήθεια ή να σε ευχαριστήσω;». Ο Ξέρξης του αποκρίθηκε να πει την αλήθεια και πρόσθεσε πως δεν θα άλλαζαν τα αισθήματά του για τον Δημάρατο.

102. Όταν ο Δημάρατος τ' άκουσε αυτά, είπε: «Βασιλιά, επειδή με διατάζεις να σου πω οπωσδήποτε την αλήθεια, ώστε να μη με πιάσεις αργότερα να σου έχω πει ψέματα, σου λέω ότι σύντροφος της Ελλάδας είναι πάντα η φτώχεια, αλλά η χώρα αυτή έχει αποκτήσει αρετή, αποτέλεσμα σοφίας και αυστηρών νόμων (τη Ελλάδα *πενίη μεν αιεί κοτε σύντροφος εστί, αρετή δε έπακτος εστί, από τε σοφίης κατεργασμένη και νόμου ισχυρού*). Με την αρετή αυτή η Ελλάδα αγωνίζεται εναντίον της φτώχειας και αποκρούει τη δουλεία. Επαινώ όλους εκείνους τους Έλληνες που κατοικούν στους δωρικούς αυτούς τόπους, αλλά δεν θα σου μιλήσω για όλους, παρά μόνο για τους Λακεδαιμονίους, για να σου πω πρώτα από όλα ότι σε καμιά περίπτωση δεν θα δεχτούν μηνύματά σου που σημαίνουν υποδούλωση της Ελλάδας και θα σε αντιμετωπίσουν σε μάχη, ακόμα και αν όλοι οι Έλληνες προσχωρούσαν σε σένα. Μη ζητήσεις να μάθεις το πόσοι είναι, γιατί όσο λίγοι και αν είναι, το ίδιο μπορούν να κάνουν. Αν τύχει να είναι χίλιοι στα όπλα, θα σε πολεμήσουν. Τα ίδια θα κάνουν είτε είναι λιγότεροι είτε είναι περισσότεροι».

103. Όταν ο Ξέρξης τα άκουσε αυτά, γέλασε και είπε: «Τι είναι αυτά που λες, Δημάρατε; Χίλιοι άντρες θα αντιπαραταχθούν σε τόσο στρατό; Αλλά για πες μου, εσύ, αν ήσουν βασιλιάς τους, θα ήσουν έτοιμος να αναμετρηθείς με δέκα άντρες; Αν το πολιτικό σας σύστημα είναι όπως μου το περιγράφεις, τότε κατά τους δικούς σας νόμους πρέπει εσύ, ο βασιλιάς τους, να αναμετρηθείς με διπλάσιους. Αν ο καθένας τους αξίζει όσο δέκα στρατιώτες δικοί μου, τότε θαρρώ πως εσύ θα πρέπει να αξίζεις για είκοσι. Και τότε τα λόγια που είπες θα επαληθεύονταν. Αλλά αν εκείνοι είναι στο ανάστημα και στη δύναμη όπως εσύ και οι άλλοι Έλληνες που βρίσκονται κοντά μου και καυχούνται τόσο πολύ, κοίταξε καλά μήπως τα λόγια σου δεν είναι παρά κομπορρημοσύνη. Αλλά ας δούμε κατά πόσο αυτά που είπες μπορεί να είναι αληθινά. Πώς θα μπορούσαν χίλιοι ή και δέκα χιλιάδες ή ακόμα και πενήντα χιλιάδες που είναι όλοι ελεύθεροι και δεν έχουν ένα μόνο αρχηγό, να αντισταθούν σε ένα τόσο μεγάλο στρατό, αφού είμαστε χίλιοι προς έναν, αν υποθέσουμε πως είναι πέντε χιλιάδες; Αν είχαν έναν αρχηγό κατά το δικό μας σύστημα, τότε από το φόβο του άρχοντά τους θα ήσαν πιο γενναίοι από ό,τι τους έκανε η φύση και το μαстіγιο θα τους ανάγκαζε, αν και λιγότεροι, να βαδίσουν εναντίον

περισσότερων. Αλλά, αν είναι ελεύθεροι, τίποτε τέτοιο δεν θα κάνουν. Εγώ όμως, τουλάχιστον, πιστεύω πως και ίσοι με ίσους δύσκολα οι Έλληνες θα πολεμούσαν με μόνους τους Πέρσες. Σε εμάς υπάρχουν άντρες, όπως τους λες, λίγοι βέβαια. Έχω μερικούς Πέρσες κονταροφόρους που, αν θέλουν, μπορούν να πολεμήσουν ο καθένας με τρεις Έλληνες. Δεν τους ξέρεις και για αυτό μιλάς έτσι».

104. Σε αυτά αποκρίθηκε ο Δημάρατος: «Βασιλιά μου, από την αρχή ήξερα πως λέγοντάς σου την αλήθεια δεν θα σου ήμουν αρεστός. Αλλά με ανάγκασες να σου πω ολοκάθαρα την αλήθεια και σου είπα όλα όσα έπρεπε να πω για τους Σπαρτιάτες, παρόλο που ξέρεις καλά ποια είναι απέναντί τους τα αισθήματά μου. Με στέρησαν από την εξουσία μου και τα προνόμιά μου, με έδιωξαν από την πατρίδα μου και με έκαναν ένα φυγάδα, δίχως πατρίδα και ο πατέρας σου με δέχτηκε κοντά του και μου έδωσε περιουσία και σπίτι. Δεν είναι φυσικό ένας άνθρωπος με σωφροσύνη να αρνηθεί μια εύνοια που του προσφέρεται. Αντίθετα τη δέχεται. Όσο για μένα δεν μπορώ ούτε με δέκα ούτε με δύο να πολεμήσω, ούτε και να μονομαχήσω θα ήθελα. Αλλά, εάν ήταν ανάγκη ή εάν ήταν πολύ σπουδαίος ο σκοπός του αγώνα, τότε με ευχαρίστηση θα πολεμούσα με έναν από τους άντρες αυτούς που λες ότι ο καθένας τους αξίζει για τρεις Έλληνες.

Και οι Λακεδαιμόνιοι, όταν μάχονται ένας προς έναν, δεν υστερούν από κανέναν, αλλά, όταν πολεμούν όλοι μαζί, υπερέχουν από όλους τους άλλους ανθρώπους. Είναι βέβαια ελεύθεροι, αλλά όχι απόλυτα. Γιατί έχουν τυραννικό νόμο που τον φοβούνται πολύ περισσότερο από ό,τι φοβούνται εσένα οι υπήκοοί σου. Φέρονται όπως ο νόμος το διατάζει και τους διατάζει πάντα το ίδιο πράγμα, να μην υποχωρούν στη μάχη, όσος και αν είναι ο εχθρός, αλλά να μένουν στη θέση τους και ή να νικήσουν ή να πεθάνουν. Αν τα λόγια μου αυτά σου φαίνονται φλυαρίες, τότε θα σιωπήσω από εδώ και ύστερα. Τώρα μίλησα επειδή με ανάγκασες. Ας γίνουν τα πράγματα όπως τα επιθυμείς, βασιλιά μου».

105. Αυτά αποκρίθηκε ο Δημάρατος και ο Ξέρξης το έριξε στο γέλιο και δεν θύμωσε διόλου, αλλά τον έδιωξε με καλό τρόπο.

(Μετάφραση: Άγγελος Βλάχος)

8. Ουρανία

Στο όγδοο μέρος περιγράφονται η θαλασσοταραχή που κατέστρεψε μεγάλο μέρος από το ναυτικό των Περσών, η ναυμαχία του Αρτεμισίου, η ναυμαχία της Σαλαμίνας, η φυγή του Ξέρξη και η οπισθοχώρηση της περσικής στρατιάς υπό το Μαρδόνιο στη Θεσσαλία.

Κείμενο από μετάφραση

137. Του Αλέξανδρου αυτού έβδομος πρόγονος ήταν ο Περδίκκας, εκείνος που έγινε ηγεμόνας των Μακεδόνων με τον εξής τρόπο: Τρεις αδελφοί, ο Γαυάνης, ο Αέροπος και ο Περδίκκας, απόγονοι του Τημένου, έφυγαν από το Άργος και κατέφυγαν στην Ιλλυρία. Από εκεί έφτασαν στην άνω Μακεδονία και πήγαν στην πολιτεία Λεβαία. Εκεί εργάζονταν με μισθό στο βασιλιά. Ο ένας φύλαγε άλογα, ο άλλος βόδια και ο νεότερός τους, ο Περδίκκας, φύλαγε μικρά ζώα. Τον παλιό καιρό όχι μόνο ο λαός, μα και οι βασιλιάδες ήσαν φτωχοί και η ίδια η γυναίκα του βασιλιά έψηνε το ψωμί του σπιτιού. Κάθε φορά όμως που έψηνε το ψωμί του νεότερου, του Περδίκκα, γινόταν πάντοτε διπλάσιο. Επειδή αυτό το πράγμα γινόταν πάντα, η γυναίκα το είτε στον άνδρα της, που, όταν το άκουσε, σκέφτηκε ευθύς πως ήταν σημάδι με σοβαρές συνέπειες. Κάλεσε τους τρεις υποτακτικούς του και τους διέταξε να φύγουν από τη γη του. Εκείνοι αποκρίθηκαν πως

είχαν δικαίωμα να πάρουν τους μισθούς τους και ύστερα να φύγουν. Τότε, σαν άκουσε για μισθούς ο βασιλιάς, ίσως να τον παρέσυρε κάποιος θεός, είδε να μπαίνει από την καπνοδόχο ήλιος μέσα στο σπίτι. «Αυτόν σας δίνω για μισθό που σας αξίζει» είπε και έδειξε τον ήλιο. Ο Γαυάνης και ο Αέροπος έμειναν άναυδοι όταν τα άκουσαν αυτά. Ο νεότερος όμως, που τύχαινε να έχει μαχαίρι, είπε: «Δεχόμαστε, βασιλιά, τα όσα μας δίνεις» και χαράζει με το μαχαίρι του χάμω τον κύκλο που έκανε ο ήλιος μέσα στο σπίτι. Άμα το έκανε αυτό τρεις φορές, έκανε τάχα πως μαζεύει ήλιο από κάτω μέσα στην ποδιά του. Ύστερα έφυγαν και οι τρεις τους.

138. Και εκείνοι μεν έφυγαν. Αλλά κάποιος από το περιβάλλον του βασιλιά τού επισήμανε αυτό που έκανε ο μικρός και με πόση σύνεση ο μικρότερος από τους τρεις δέχτηκε ό,τι του έδωσε.

Τότε, όταν ο βασιλιάς τα άκουσε, θύμωσε πολύ και έστειλε ιππείς να τους σκοτώσουν. Υπάρχει στην περιοχή ένας ποταμός στον οποίο θυσιάζουν σαν σε σωτήρα οι απόγονοι των τριών αδελφών. Όταν τον διάβηκαν τα τρία αδέρφια, τα νερά του ποταμού ανέβηκαν και δεν μπόρεσαν να τον διαβούν οι ιππείς. Τα τρία αδέρφια έφτασαν σε άλλη περιοχή της Μακεδονίας και κατοίκησαν κοντά στους κήπους που λέγονται του Μίδα... πιο ψηλά υπάρχει ένα βουνό που ονομάζεται Βέρμιο... όταν κατέκτησαν αυτήν την περιοχή, έχοντάς την για ορμητήριο, τα τρία αδέρφια κατέκτησαν και την υπόλοιπη Μακεδονία.

(Μετάφραση: Άγγελος Βλάχος)

9. Καλλιότητα

Στο τελευταίο μέρος ο Ηρόδοτος ιστορεί τη μάχη των Πλαταιών και τη ναυμαχία της Μυκάλης. Επίσης, μας μιλά για την ερωτική ζωή του Ξέρξη στις Σάρδεις. Η ιστορία του τελειώνει με την κατάληψη της Σηστού από τους Έλληνες και την τιμωρία του Πέρση Αρταύκτη.

Κείμενο από μετάφραση

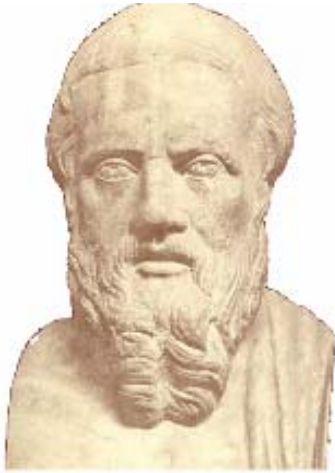
71. Από τη μεριά των βαρβάρων πολέμησε γενναία το περσικό πεζικό και το ιππικό των Σακών. Σαν πολεμιστής λέγεται ότι διακρίθηκε ο Μαρδόνης. Από τη μεριά των Ελλήνων και οι Τεγεάτες και οι Αθηναίοι φάνηκαν γενναίοι, αλλά ακόμα γενναίότεροι ήταν οι Λακεδαιμόνιοι. Άλλη απόδειξη δεν έχω να δώσω ότι οι τρεις νίκησαν τους εχθρούς που είχαν απέναντί τους παρά το ότι οι Λακεδαιμόνιοι πολέμησαν με το ισχυρότερο τμήμα του στρατού των Περσών και το νίκησαν. Κατά τη γνώμη μου από όλους γενναίότερος φάνηκε ο Αριστόδημος, που μόνο αυτός είχε σωθεί από τους τριακόσιους στις Θερμοπύλες και για αυτό έκτοτε τον περιφρονούσαν και τον απέφευγαν. Μετά απ' αυτόν οι γενναίότεροι ήσαν ο Ποσειδώνιος, ο Φιλοκύων και ο Αμομφάρετος, Σπαρτιάτες και οι τρεις. Κάποτε έγινε συνάθροιση και συζητούσαν ποιος ήταν ο καλύτερος από όλους. Οι Σπαρτιάτες που ήταν παρόντες στη μάχη αναγνώρισαν πως ο Αριστόδημος ήθελε φανερά να σκοτωθεί, επειδή τον περιφρονούσαν και ότι σαν λυσσασμένος προχώρησε πέρα από την παράταξη και έκανε σπουδαίες πράξεις. Ο Ποσειδώνιος δεν επεδίωκε να σκοτωθεί, αλλά πολέμησε λαμπρά. Γι' αυτό και ο Ποσειδώνιος ήταν ο καλύτερος. Όλοι αυτοί που ονόμασα και που σκοτώθηκαν στη μάχη, τιμήθηκαν όλοι, μόνο ο Αριστόδημος, επειδή ήθελε να σκοτωθεί, για τον λόγο που είπα πριν, δεν τιμήθηκε.

(Μετάφραση: Άγγελος Βλάχος)

Έτσι, το έργο που άρχισε τη στιγμή που ένας βάρβαρος βασιλιάς, ο Κροίσος, προσπάθησε για πρώτη φορά να εξουσιάσει ελληνικό χώρο τελείωσε, κάπως απότομα είναι αλήθεια, τη στιγμή που οι ελληνικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στη Μικρά Ασία και πέρασαν στην αντεπίθεση.

Η γλώσσα του

Ο Ηρόδοτος χρησιμοποίησε την ιωνική, τη γλώσσα που οι λογογράφοι επέβαλαν ως γλώσσα της ιστοριογραφίας, αλλά, όπως με τη σύνθεση του έργου του διαφοροποιείται από τους προγενέστερούς του, έτσι και με τη γλώσσα του αποκαλύπτει την ισχυρή προσωπικότητα που δημιουργεί νέους τύπους ή επαναφέρει σε χρήση αρχαϊκούς. Αξιοποιεί κατά τον ομηρικό τρόπο αναύξητους παρωχημένους τύπους σε –σκον, όπως, π.χ., *έχεσκε, λάβεσκε, ποιέεσκον*, καθώς και πληθώρα ασυναίρετων τύπων, όπως, π.χ., *ρέεθρον, βασιλέες, φιλέειν, νόος, πλόον* κ.λπ. Χρησιμοποιεί επίσης τύπους όπως *νηός* αντί *νεώς*, *πολιήτης* αντί *πολίτης*. Το βέβαιο είναι πως ο Ηρόδοτος κάνει χρήση λέξεων και εκφράσεων ξένων προς τη γλώσσα καθημερινής χρήσης.

Η σύνταξή του δεν έχει πολλά κοινά στοιχεία με την απλοϊκή σύνταξη των λογογράφων. Η θαυμάσια συγκρότηση των περιόδων στους λόγους του δείχνει ότι είχε καλλιεργημένο το αίσθημα του έντεχνου λόγου και επιπλέον ότι είχε υποστεί την επίδραση της σοφιστικής ρητορείας. Το στοιχείο όμως που κυριαρχεί στο έργο του είναι η παρατακτική σύνταξη.

Στην υπέρβασή του αυτή, τόσο στο λεξιλογικό-τυπολογικό επίπεδο όσο και στο υφολογικό, τον βοήθησε το γεγονός ότι καταγόταν από μια πόλη στην οποία η ιωνική δεν ήταν η καθομιλουμένη, σε συνάρτηση πάντα με τα πολλά ταξίδια που πραγματοποίησε και τη σπουδαία λογοτεχνική του φύση.

Τελικώς, η ιωνική του Ηροδότου αποτελεί το πρώτο αθάνατο μνημείο έντεχνου πεζού ελληνικού λόγου.

Η ιδεολογία του

Στα πρώτα τέσσερα βιβλία το κέντρο βάρους πέφτει στη Μικρά Ασία, τις χώρες της οποίας περιγράφει με κάποιο θαυμασμό, αποκαλώντας την εναντίον τους επίθεση ως «μέγα κακόν». Ο Ηρόδοτος εξήρε τις υπηρεσίες που πρόσφερε η Αθήνα στην αντιμετώπιση του περσικού κινδύνου, αλλά, παρά το θαυμασμό που έτρεφε για αυτή την πόλη, δεν δίσταζε σε πολλά σημεία του έργου του να εκφράσει την εκτίμησή του για τη Σπάρτη.

Επισημαίνοντας τη διαρκή εναλλαγή ανόδου και πτώσης, στα γεγονότα που παρουσίασε είδε μια καθορισμένη από τη μοίρα, από μια θεϊκή δηλαδή δύναμη, πορεία του ιστορικού γίνεσθαι. Κάθε φορά που ο άνθρωπος σηκώνεται ψηλά, τον χτυπάει το θεϊόν, ο «φθόνος» του οποίου επαναφέρει τους ανθρώπους στα όριά τους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Κροίσου, που μάταια τον προειδοποίησε ο Σόλωνας, ο οποίος, εξαιτίας της αλαζονικής συμπεριφοράς που επέδειξε, καταδικάστηκε από τη μοίρα σε μια πολύ μεγάλη πτώση.

Στη μοίρα του Κροίσου, αλλά και πολλών άλλων –Ξέρξη, Πολυκράτη της Σάμου κ.λπ.– γίνεται φανερό πως τα ανθρώπινα πράγματα είναι «ένας κύκλος που γυρίζει», ενώ υπάρχει σαφής σχέση ανάμεσα στην ενοχή και την τιμωρία. Όλα αυτά αναδεικνύουν μια θρησκευτικά χρωματισμένη ανέλιξη του ιστορικού γίνεσθαι, σε κάποια χωρία του έργου του όμως διαφαίνονται οι επιδράσεις που δέχτηκε από το σύγχρονό του σοφιστικό ορθολογισμό.

Αυτό δείχνουν η αμφισβήτηση της θεϊκής καταγωγής των ηρώων, η εκτίμησή του για το νόμο, αλλά και η συζήτηση που γίνεται στην περσική Αυλή για το πολίτευμα, την οποία και παραθέτουμε (3,80-83).

Αρχαίο κείμενο

80. Έπετε δε κατέστη ο θόρυβος και εκτός πέντε ημερέων εγένετο, εβουλεύοντο οι επαναστάντες τοίσι Μάγοισι περί των πάντων πρηγμάτων και ελέχθησαν λόγοι άπιστοι μεν ενίοισι Ελλήνων, ελέχθησαν δ' ων. Οτάνης μεν εκέλευε ες μέσον Πέρσησι καταθείναι τα πρήγματα, λέγων τάδε. «Εμοί δοκέει ένα μεν ημέων μούναρχον μηκέτι γενέσθαι. ούτε γαρ ηδύ ούτε αγαθόν. Είδετε μεν

γὰρ τὴν Καμβύσῳ ὕβριν ἐπ' ὅσον ἐπεξήλθε, μετεσχίκατε δὲ καὶ τῆς τοῦ μάγου ὕβριος. κὼς δ' ἀν εἶη χρῆμα κατηρημένον μουναρχίῃ, τῆ ἐξέσθι ἀνευθύνω ποιέειν τὰ βούλεται; καὶ γὰρ ἀν τὸν ἀρίστον ἀνδρῶν πάντων στάντα ἐς ταύτην ἐκτὸς τῶν ἐωθότων νοημάτων στήσειε. ἐγγίνεται μὲν γὰρ οἱ ὕβρις ὑπὸ τῶν παρεόντων ἀγαθῶν, φθόνος δὲ ἀρχήθεν ἐμφύεται ἀνθρώπῳ. δύο δ' ἔχων ταῦτα ἔχει πάσαν κακότητα· τὰ μὲν γὰρ ὕβρι κεκορημένος ἐρδεὶ πολλὰ καὶ ἀτάσθαλα, τὰ δὲ φθόνῳ. καίτοι ἀνδρὰ γε τύραννον ἀφθονον ἔδει εἶναι, ἔχοντα γε πάντα τὰ ἀγαθὰ. τὸ δὲ ὑπεναντίον τούτου ἐς τοὺς πολίτας πέφυκε· φθονεῖ γὰρ τοῖσι ἀρίστοισι περιεούσι τε καὶ ζώουσι, χαίρει δὲ τοῖσι κακίστοισι τῶν ἀσπῶν, διαβολὰς δὲ ἀρίστος ἐνδέκεσθαι. ἀναρμοστότατον δὲ πάντων· ἦν τε γὰρ αὐτὸν μετρίως θωμάζης, ἀχθεῖται ὅτι οὐ κάρτα θεραπεύεται, ἦν τε θεραπείῃ τις κάρτα, ἀχθεῖται ἀτε θωπῆ. τὰ δὲ δη μέγιστα ἐρχομαι ἐρέων· νόμαί τε κινεῖ πάτρια καὶ βιάται γυναῖκας κτείνει τε ἀκρίτους. πλήθος δὲ ἄρχον πρῶτα μὲν οὐνομα πάντων κάλλιστον ἔχει, ἰσνομίην, δεύτερα δὲ τούτων τῶν οὐ μούναρχος ποιέει οὐδέν· πάλῳ μὲν ἀρχὰς ἀρχει, ὑπεύθυνον δὲ ἀρχὴν ἔχει, βουλευμάτα δὲ πάντα ἐς τὸ κοινόν ἀναφέρει. τίθεμαι ὧν γνώμην μετέντας ἡμέας μουναρχίην τὸ πλήθος ἀέξειν· ἐν γὰρ τῷ πολλῷ ἐνὶ τὰ πάντα».

81. Οτάνης μὲν δη ταύτην γνώμην ἐσέφερε· Μεγάβυζος δὲ ολιγαρχίῃ ἐκέλευε ἐπιτρέπειν, λέγων τάδε: «τὰ μὲν Οτάνης εἶπε τυραννίδα παύων, λελέχθῳ καμοὶ ταῦτα, τὰ δ' ἐς τὸ πλήθος ἀνωγε φέρειν τὸ κράτος, γνώμης τῆς ἀρίστης ἡμάρτηκε· ομίλου γὰρ ἀχρηίου οὐδέν ἐστὶ ἀξυνετώτερον οὐδὲ ὑβριστώτερον. καίτοι τυράννου ὕβριν φεύγοντας ἀνδρὰς ἐς δήμου ἀκολάστου ὕβριν πεσεῖν ἐστὶ σὺδαμῶς ἀνασχετόν. ὁ μὲν γὰρ εἰ τι ποιέει, γινώσκων ποιέει, τῷ δὲ οὐδὲ γινώσκειν ἐνὶ· κὼς γὰρ ἀν γινώσκοι οὐτ' ἐδιδάχθη οὐτε εἶδε καλόν οὐδὲν οἰκήιον, ὠθεῖ τε ἐμπεσῶν τὰ πρήγματα ἀνευ νόου, χεϊμάρρῳ ποταμῷ εἴκελος; δήμῳ μὲν νυν, οἱ Πέρσησι κακόν νοέουσι, οὗτοι χράσθων, ἡμεῖς δὲ ἀνδρῶν τῶν ἀρίστων ἐπιλέξαντες ομιλίην τούτοισι περιθέωμεν τὸ κράτος· ἐν γὰρ δη τούτοισι καὶ αὐτοὶ ἐνεσόμεθα· ἀρίστων δὲ ἀνδρῶν οἰκὸς ἀρίστα βουλευμάτα γίνεσθαι».

82. Μεγάβυζος μὲν δη ταύτην γνώμην ἐσέφερε· τρίτος δὲ Δαρειὸς ἀπεδείκνυτο γνώμην, λέγων «ἐμοὶ δὲ τὰ μὲν εἶπε Μεγάβυζος ἐς τὸ πλήθος ἔχοντα δοκέει ὀρθῶς λέξαι, τὰ δὲ ἐς ολιγαρχίην οὐκ ὀρθῶς. τριῶν γὰρ προκειμένων καὶ πάντων τῷ λόγῳ ἀρίστων ἐόντων, δήμου τε ἀρίστου καὶ ολιγαρχίης καὶ μουνάρχου, πολλῷ τούτο προέχειν λέγω. ἀνδρὸς γὰρ ἐνός τοῦ ἀρίστου οὐδέν ἀμεινον ἀν φανεῖ· γνώμη γὰρ τοιαύτη χρεώμενος ἐπιτροπεύει ἀν ἀμωμήτως τοῦ πλήθους, σιγῶτο τε ἀν βουλευμάτα ἐπὶ δυσμενέας ἀνδρὰς οὕτω μάλιστα. ἐν δὲ ολιγαρχίῃ πολλοῖσι ἀρετὴν ἐπασκέουσι ἐς τὸ κοινόν ἔθεα ἴδια ἰσχυρὰ φιλεῖ ἐγγίνεσθαι· αὐτὸς γὰρ ἕκαστος βουλόμενος κορυφαῖος εἶναι γνώμησί τε νικάν ἐς ἔχθεα μεγάλα ἀλλήλοισι ἀπικνέονται, ἐξ ὧν στάσιες ἐγγίνονται, ἐκ δὲ τῶν στασιῶν φόνος· ἐκ δὲ τοῦ φόνου ἀπέβη ἐς μουναρχίην, καὶ ἐν τούτῳ διέδεξε ὅσω ἐστὶ τούτο ἀρίστον. δήμου τε αὐ ἀρχοντος ἀδύνατα μὴ οὐ κακότητα ἐγγίνεσθαι· κακότητος τοίνυν ἐγγινομένης ἐς τὰ κοινὰ ἔχθεα μὲν οὐκ ἐγγίνεται τοῖσι κακοῖσι, φιλία δὲ ἰσχυραῖ· οἱ γὰρ κακούντες τὰ κοινὰ συγκύψαντες ποιέουσι. τούτο δὲ τοιοῦτο γίνεται ἐς ὃ ἀν προστάς τις τοῦ δήμου τοὺς τοιοῦτους παύσῃ. ἐκ δὲ αὐτῶν θωμάζεται οὗτος δη ὑπὸ τοῦ δήμου, θωμαζόμενος δὲ ἀν' ὧν ἐφάνη μούναρχος ἐὼν, καὶ ἐν τούτῳ δηλοῖ καὶ οὗτος ὡς ἡ μουναρχίῃ κράτιστον. ἐνὶ δὲ ἐπεὶ πάντα σὺλλαβόντα εὐπεῖν, κότεν ἡμῖν ἡ ἐλευθερίῃ ἐγένετο καὶ τευ δόντος; κότερα παρά τοῦ δήμου ἢ ολιγαρχίης ἢ μουνάρχου; ἔχω τοίνυν γνώμην ἡμέας ἐλευθερωθέντας διὰ ἓνα ἀνδρὰ τὸ τοιοῦτο περιστέλλειν, χωρὶς τε τούτου πατρίους νόμους μὴ λύειν ἔχοντας εὐ· οὐ γὰρ ἀμεινον».

83. Γνώμαι μὲν δη τρεῖς αὐταὶ προεκέατο, οἱ δὲ τέσσερες τῶν ἐπτὰ ἀνδρῶν προσέθεντο ταύτη. ὡς δὲ ἐσώθη τῆ γνώμη ὁ Οτάνης Πέρσησι ἰσνομίην σπεύδων ποιήσαι, ἔλεξε ἐς μέσον αὐτοῖσι τάδε. «ἀνδρες στασιώται, δήλα γὰρ δη ὅτι δεῖ ἓνα γε τινὰ ἡμέων βασιλέα γενέσθαι, ἦτοι κλήρῳ γε λαχόντα, ἢ ἐπιτρεψάντων τῷ Περσέων πλήθει τὸν ἀν ἐκεῖνο ἔληται, ἢ ἄλλη τινὶ μηχανῇ. ἐγὼ μὲν νυν ὑμῖν οὐκ ἐναγωνιεύμαι· οὐτε γὰρ ἀρχειν οὐτε ἀρχεσθαι ἐθέλω· ἐπὶ τούτῳ δὲ ὑπεξίσταμαι τῆς ἀρχῆς, ἐπ' ὧ τε ὑπ' οὐδενός ὑμῶν ἀρξομαι, οὐτε αὐτὸς ἐγὼ οὐτε οἱ ἀπ' ἐμεῦ αἰεὶ γινόμενοι».

τούτου είπαντος ταῦτα ὡς συνεχώρεον οἱ ἐξ ἐπὶ τούτοισι, οὗτος μὲν δη σφι οὐκ ἐνηγωνίζετο ἀλλ' ἐκ μέσου κατήστο, καὶ νῦν αὕτη ἡ οἰκὴ διατελεῖ μόνῃ ἐλευθέρῃ εὐούσῃ Περσέων καὶ ἀρχεται τοσαῦτα ὅσα αὕτη θέλει, νόμους οὐκ υπερβαίνουσα τοὺς Περσέων.

Μετάφραση

80. Όταν καταλάγιασε η ταραχή και πέρασαν πέντε μέρες, οι επαναστάτες έκαναν συμβούλιο για την όλη κατάσταση και είπαν πράγματα που ίσως μερικοί Έλληνες δεν θα τα πιστέψουν, αλλά είναι βέβαιο ότι τα είπαν. Ο Οτάνης είπε ότι έπρεπε οι Πέρσες οι ίδιοι να αποφασίζουν για τα πολιτικά ζητήματα. Είπε τα ακόλουθα: «Η γνώμη μου είναι ότι δεν πρέπει να έχομε πια ένα μονάρχη. Δεν είναι ούτε ευχάριστο ούτε σωστό. Είδατε σε ποια άκρα έσπρωξε τον Καμβύση η αλαζονεία του και υποφέρατε από την αλαζονεία του μάγου. Πώς, λοιπόν, η μοναρχία μπορεί να είναι ένα πράγμα σωστό, αφού επιτρέπει στο μονάρχη να κάνει ανεξέλεγκτα ό,τι θέλει; Αν γίνει μονάρχης ο άριστος των ανθρώπων, θα αλλάξει αμέσως συμπεριφορά. Η θέση του αυτή θα τον γεμίσει υπεροψία και ο φθόνος είναι μέσα στη φύση του ανθρώπου. Με τα δύο αυτά είναι γεμάτος από κακία, και τότε παραζαλισμένος από υπεροψία, τότε από φθόνο κάνει πολλά άδικα πράγματα, αν και ένας τύραννος δεν θα έπρεπε να νιώθει φθόνο, αφού τα έχει όλα, αλλά είναι μέσα στη φύση του να αποδείχνει στους υπηκόους του το αντίθετο. Αισθάνεται φθόνο για τους καλύτερους πολίτες που βλέπει να ζουν γύρω του και χαίρεται για τους χειρότερους, αλλά και είναι πάρα πολύ πρόθυμος να ακούει διαβολές. Το πιο ανάρμοστο όμως από όλα είναι ότι, αν κανείς τον κολακεύει με μέτρο, θυμώνει, επειδή δεν είναι αρκετή η κολακεία. Αν πάλι τον κολακεύει κανείς πολύ, θυμώνει για την υπερβολή. Αλλά τώρα θα εξηγήσω το χειρότερο. Ανατρέπει πατροπαράδοτα έθιμα, βιάζει γυναίκες και σκοτώνει ανθρώπους χωρίς να τους δικάσει. Ενώ, αν το πλήθος έχει την εξουσία, τότε πρώτα από όλα το πολίτευμα έχει το ωραιότερο όνομα: Ισονομία. Ύστερα δεν μπορεί να κάνει τίποτε από τα όσα κάνει ο τύραννος. Με κλήρο ορίζονται οι άρχοντες και αυτοί πρέπει να λογοδοτήσουν και κάθε απόφασή τους πρέπει να εγκριθεί από το λαό. Η γνώμη μου, λοιπόν, είναι να καταργήσουμε τη μοναρχία και να δώσουμε την εξουσία στο πλήθος, γιατί από τους πολλούς πηγάζει κάθε εξουσία».

81. Αυτή ήταν η γνώμη του Οτάνη. Ο Μεγάβυζος πρότεινε ολιγαρχία, λέγοντας τα ακόλουθα: «Τα όσα είπε ο Οτάνης για την κατάργηση της τυραννίας τα υιοθετώ κι εγώ, αλλά νομίζω ότι σφάλει όταν σας συμβουλεύει να δώσετε την εξουσία στο λαό. Δεν είναι η καλύτερη λύση. Δεν υπάρχει τίποτε πιο ασύνετο και πιο αλαζονικό από ένα απαίδευτο πλήθος. Είναι αδύνατον να υποστηριχθεί ότι για να αποφύγουμε την αλαζονεία ενός τυράννου πρέπει να πέσουμε στην αχαλίνωτη αλαζονεία του πλήθους. Ο τύραννος ό,τι κάνει το κάνει ενσυνείδητα, ενώ το πλήθος ούτε αυτό δεν κάνει. Πώς θα το μπορούσε, αφού δεν έμαθε τίποτε ποτέ του, ούτε ξέρει τίποτε το σωστό από τον ίδιο τον εαυτό του και, όταν αναμειχθεί στα πράγματα, σπρώχνει ασυλλόγιστα σαν πλημμυρισμένος χείμαρρος. Όσοι, λοιπόν, θέλουν το κακό των Περσών ας προτιμούν τη δημοκρατία. Εμείς ας διαλέξουμε μια ομάδα από τους καλύτερους πολίτες και ας τους παραδώσουμε την εξουσία. Θα είμαστε και εμείς μεταξύ τους και είναι φυσικό οι καλύτεροι πολίτες να παίρνουν τις καλύτερες αποφάσεις».

82. Αυτή τη γνώμη είπε ο Μεγάβυζος. Τρίτος μίλησε ο Δαρειός και είπε τα εξής: «Τα όσα είπε ο Μεγάβυζος για τη δημοκρατία νομίζω ότι είναι σωστά, αλλά όχι τα όσα είπε για την ολιγαρχία. Έχουμε τρία είδη πολιτεύματος και ας πω ότι και τα τρία είναι άριστα, δημοκρατία, ολιγαρχία και μοναρχία. Λέω, λοιπόν, ότι το τελευταίο υπερέχει πολύ από τα άλλα. Αν ο άνθρωπος που είναι μονάρχης είναι άριστος, τίποτε καλύτερο δεν μπορεί να βρεθεί. Έχοντας τόσες αρετές, θα φροντίζει με τον καλύτερο τρόπο για τα συμφέροντα του λαού και τα όσα θα σχεδιάζει εναντίον του εχθρού θα μένουν μυστικά. Στην ολιγαρχία, όταν πολλοί προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στο κοινό, δημιουργούνται, συνήθως, μεταξύ τους μεγάλες έχθρες. Ο καθένας από τους ολιγαρχικούς θέλει να είναι ο ηγέτης και να επιβάλλει τη γνώμη του. Έτσι, δημιουργούνται μεταξύ τους μεγάλες εχθρότητες που γεννούν επαναστάσεις και από τις επαναστάσεις οδηγούνται σε φόνους και από τους φόνους ξεπηδάει η μοναρχία και αυτό σημαίνει ότι αυτή είναι το καλύτερο πολίτευμα. Αν πάλι ο δήμος έχει την εξουσία, είναι αδύνατο να μην εξαχρειωθεί. Και η εξαχρείωση στη δημοκρατία δεν οδηγεί σε έχθρες, αλλά σε

φιλικούς δεσμούς ανάμεσα στους κακούς πολίτες, γιατί αυτοί πρέπει να συνεννοούνται για να μπορούν να δρουν. Και αυτό θα συνεχισθεί ως τη μέρα που θα εμφανιστεί κάποιος επικεφαλής του δήμου και θα τους καταδιώξει. Για την επιτυχία του αυτή τον θαυμάζει το πλήθος και ο θαυμασμός αυτός τον αναδείχνει ηγέτη. Είναι, λοιπόν, και αυτό απόδειξη ότι η μοναρχία είναι το καλύτερο πολίτευμα. Αλλά για να τα πει κανείς όλα με μια λέξη, πώς μας δόθηκε η ελευθερία και ποιος μας την έδωσε; Ο δήμος; Η ολιγαρχία; Ή ένας μονάρχης; Πιστεύω, λοιπόν, ότι, αφού η ελευθερία μας δόθηκε από έναν άνθρωπο, πρέπει να διατηρήσουμε τη μοναρχία και, εκτός από αυτό, να μην καταργήσουμε τους πάτριους νόμους όταν έχουν καλώς. Δεν θα είναι καλύτερα».

83. Αυτές οι τρεις γνώμες διατυπώθηκαν και οι τέσσερις άλλοι συνωμότες υποστήριξαν τη γνώμη του Δαρείου. Όταν ο Οτάνης, που ζητούσε δημοκρατία για τους Πέρσες, είδε ότι απορρίφθηκε η γνώμη του, μίλησε πάλι και είπε: «Σύντροφοι, είναι φανερό ότι ένας από εμάς πρέπει να γίνει βασιλιάς, είτε με κλήρο είτε με την ψήφο του περσικού λαού είτε με όποιον άλλο τρόπο. Όσο για μένα δεν θα φιλοδοξήσω να συναγωνιστώ γιατί δεν θέλω ούτε να εξουσιάζω ούτε να εξουσιάζομαι. Και αποσύρομαι με αυτό τον όρο, να μην έχει εξουσία επάνω μου και πάνω στους απογόνους μου όποιος από εσάς γίνει βασιλιάς». Όταν τα είπε αυτά και οι άλλοι συμφώνησαν, δεν συναγωνίστηκε μαζί τους και παραμέρισε. Και σήμερα ακόμα η οικογένειά του είναι στην Περσία η μόνη ελεύθερη και δέχεται μόνο όσες διαταγές θέλει, αλλά δεν πρέπει να παραβαίνει τους νόμους των Περσών.

(Μετάφραση: Άγγελος Βλάχος)

Αποτίμηση του έργου

Οι παλαιότεροι αλλά και οι νεότεροι μελετητές του Ηρόδοτου διέκριναν στο έργο του τα ακόλουθα στοιχεία που δικαιολογούν τον τίτλο «πατέρας της ιστορίας» που κάποια στιγμή του αποδόθηκε από τον Κικέρωνα (Pater historiae).

1. Ο Ηρόδοτος πρώτος προσπάθησε να τεκμηριώσει αυτά που κατέγραψε και να εκτιμήσει το βαθμό αξιοπιστίας τους.

2. Υπήρξε ο πρώτος που συνδύασε πολλά και ετερόκλητα πολλές φορές μεταξύ τους στοιχεία ενώνοντάς τα σε ένα ενιαίο σύνολο.

3. Ήταν σπουδαίος αφηγητής, που προσέδωσε στον πεζό λόγο τη χάρη της ποίησης.

4. Προσπάθησε να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο αντικειμενικός, ακόμη και απέναντι στους βαρβάρους.

5. Η εξέλιξη της ιστορίας είναι σχεδόν κυκλική ή καλύτερα σπειροειδής: Έχουμε διαρκείς εναλλαγές ανάμεσα στην αποκορύφωση –ανοδική ανέλιξη– και την ύβρη – καθοδική πορεία και συντριβή.

6. Ως προς τις πηγές και τη μεθοδολογία του ο Ηρόδοτος παρουσίασε:

α. Ό,τι είχε δει.

β. Ό,τι είχε ακούσει.

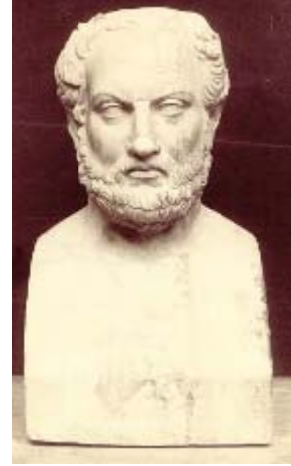
γ. Ό,τι είχε διαβάσει.

Όλα τα παραπάνω συμπληρώνονταν από την προσωπική έρευνα και ελέγχονταν από την κρίση.

Θουκυδίδης

Η ζωή του

Ο Θουκυδίδης γεννήθηκε περί το 460 π.Χ. στο δήμο Αλιμούντα (σημερινό Άλιμο) της Αττικής. Ο πατέρας του λεγόταν Όλορος και είχε θρακική καταγωγή. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ο Μιλτιάδης, ο νικητής της μάχης του Μαραθώνα, όταν ήταν τύραννος της Καρδιάπολης στον Ελλήσποντο παντρεύτηκε την Ηγησιπύλη, την κόρη ενός ντόπιου βασιλιά, του Όλορου. Ο Θουκυδίδης λοιπόν συγγένευε από την πλευρά του πατέρα του με το Μιλτιάδη και τον Κίμωνα, αφού το όνομα Όλορος μεταβιβάστηκε από γενιά σε γενιά στην οικογένεια. Από τον πατέρα του κληρονόμησε μεγάλα κτήματα στη Θράκη και χρυσωρυχεία στη Σκαπτή Ύλη, απέναντι από τη Θάσο, γεγονός που του έδωσε τη δυνατότητα να επηρεάζει τους κατοίκους της περιοχής. Η μητέρα του ονομαζόταν Ηγησιπύλη και από αυτή ο Θουκυδίδης ανήκε στο επιφανές και συντηρητικό γένος των Φιλαϊδών, που από την εποχή του Μιλτιάδη του Πρεσβύτερου είχε εγκατασταθεί στη θρακική χερσόνησο και συνέβαλε στην αρμονική συμβίωση των φυλών της περιοχής. Από τους προγόνους του, από το γένος των Φιλαϊδών, ο ιστορικός είχε συγγενικό δεσμό και με το Θουκυδίδη, το γιο του Μελησία, αντίπαλο του Περικλή. Επιπλέον, επειδή και οι Πεισιστρατίδες ανήκαν στο γένος των Φιλαϊδών, ο Θουκυδίδης είχε συγγένεια και με αυτούς και έτσι δικαιολογείται η παρέκβασή του στο έργο του (III, 54-59) για την αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας σχετικά με τους συγκεκριμένους τυράννους. Ως γόνος ισχυρής οικογένειας, έλαβε ανώτερη μόρφωση και λέγεται ότι είχε δασκάλους το φιλόσοφο Αναξαγόρα και το ρήτορα Αντιφώντα, με τον οποίο έχει πολλά κοινά στοιχεία στη γλώσσα, ενώ και οι δύο αντιπροσωπεύουν την πρώιμη περίοδο της αττικής πεζογραφίας. Θεωρείται επίσης πιθανό ότι γνώρισε σπουδαίους άντρες της εποχής του, όπως ο Περικλής, ο Ευριπίδης, ο Αριστοφάνης, ο Σωκράτης, ο Φειδίας, ο Γοργίας, ο Πολύγνωτος, ο Ιπποκράτης και ο Ικτίνος.

Πληροφορίες για τη ζωή του Θουκυδίδη αντλούμε από τρεις αρχαίες βιογραφίες που μας παραδίδονται από τους βυζαντινούς χρόνους, οι οποίες όμως περιέχουν κρίσεις και συμπεράσματα που προκύπτουν από τη μελέτη του έργου του ιστορικού, ενώ παρέχουν στοιχεία με ανεκδοτολογικό τρόπο και δεν πείθουν για την αξιοπιστία τους. Είναι, ως εκ τούτου, αντιφατικές και μικρής ιστορικής αξίας, γι' αυτό χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά και σε σχέση πάντα με άλλες έγκυρες πηγές και κυρίως με τα στοιχεία που προέρχονται από το έργο του ίδιου του Θουκυδίδη. Η μια βιογραφία ανήκει στο Μαρκελλίνο και αποτελεί συμπλήρωμα από διάφορες πηγές, η δεύτερη είναι μια συλλογή βίων ενός ανώνυμου γραμματικού σε πάπυρο (αρ. 2070 P.) και η τρίτη μια σύντομη μνεία στη Σούδα, στο λήμμα Θουκυδίδης. Επιπλέον, πληροφορίες για το μεγάλο ιστορικό έχουμε από ένα ρητορικό εγκώμιο του Αφθόνιου, από μεταγενέστερους συγγραφείς, όπως ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς, ο Πλούταρχος και ο Πausanias, καθώς και από το ψήφισμα κάποιου Οινόβιου (Paus. 1.23.9).

Οι πιο ασφαλείς πληροφορίες όμως για τη ζωή του Θουκυδίδη προέρχονται από τον ίδιο, αφού σε τέσσερα σημεία στην *Ιστορία* του μιλά για τον εαυτό του.

Στην αρχή του έργου του, στην πρώτη φράση του προοιμίου (I, 1, 1), δηλώνει ότι ο Θουκυδίδης ο Αθηναίος συνέθεσε την ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου και ότι άρχισε τη συγγραφή αμέσως μετά την έναρξή του, γιατί πίστευε ότι θα είχε τρομερές συνέπειες, αφού η Αθήνα και η Σπάρτη, οι δύο μεγάλες δυνάμεις της εποχής, είχαν γίνει πολύ ισχυρές.

Όταν περιγράφει το φοβερό λοιμό της Αθήνας (II, 47-54) λέει ότι αρρώστησε και ο ίδιος και ότι αποφάσισε να καταπιαστεί με το συγκεκριμένο θέμα γιατί είχε άμεση επίδραση στον πόλεμο. Επισημαίνει όμως ότι ούτε ο ίδιος ούτε οι γιατροί της εποχής του μπορούν να εξηγήσουν τις αιτίες του.

Στην εξιστόρηση της εκστρατείας στη Θράκη το 424 π.Χ. (IV, 83-V, 11) μαθαίνουμε ότι ήταν ένας από τους δέκα Αθηναίους στρατηγούς που πήγαν στην περιοχή και ότι, καθώς είχε

μόνο επτά πλοία στη διάθεσή του, απέτυχε να σώσει την Αμφίπολη. Ο Βρασίδης, ο οποίος είχε κυριεύσει τις συμμαχικές πόλεις της Αθήνας στη Χαλκιδική, εμφανίστηκε ξαφνικά στην Αμφίπολη, την αποικία των Αθηναίων, και τότε ο φρούραρχος της πόλης, ο Ευκλής, ζήτησε βοήθεια από το Θουκυδίδη. Εκείνος έσωσε την Ηϊόνα, το επίγειο, αλλά όχι την Αμφίπολη, διότι ο Βρασίδης έπεισε τους κατοίκους να παραδοθούν. Στο ίδιο χωρίο πληροφορούμαστε ότι ο πατέρας του λεγόταν Όλορος και ότι εκμεταλλευόταν κάποια χρυσορυχεία στην περιοχή και γι' αυτό το λόγο ασκούσε επιρροή στους ντόπιους. Από το περιστατικό στην Αμφίπολη προκύπτει ότι ο Θουκυδίδης είχε εκλεγεί στρατηγός το 424 π.Χ., άρα ήταν τριάντα ετών, αφού δεν μπορούσε κάποιος μικρότερης ηλικίας να λάβει το συγκεκριμένο αξίωμα. Επομένως, γεννήθηκε το 454 π.Χ. περίπου, αλλά η ωριμότητά του μας επιτρέπει να εικάσουμε ότι ίσως ήταν λίγο μεγαλύτερος.

Στο δεύτερο προοίμιο (V, 26), που αποτελεί πρόλογο για τα γεγονότα που ακολούθησαν την ειρήνη του Νικία, αναφέρεται στην εξορία του. Λέει ότι έζησε ως το τέλος του πολέμου που διήρκεσε είκοσι επτά χρόνια και ότι η αποτυχία του στην Αμφίπολη εξέπληξε τους Αθηναίους, οι οποίοι, επηρεασμένοι από τον Κλέωνα που τον διέβαλε και τον κατηγορήσε για προδοσία, αποφάσισαν να τον τιμωρήσουν. Ο ίδιος όμως δεν εμφανίστηκε στο δικαστήριο, αλλά προτίμησε να υποβάλει τον εαυτό του σε εικοσαετή εξορία (424-404 π.Χ.) μακριά από την πατρίδα του, μέχρι το τέλος του πολέμου. Ο ιστορικός μιλά για την εξορία του μόνο σε σχέση με τη συγγραφή του έργου του και αναφέρει ότι αυτό το διάστημα κατάφερε να συγκεντρώσει πολύτιμο υλικό, αφού παρακολουθούσε τα γεγονότα και ερχόταν σε επαφή και με Αθηναίους και με Λακεδαιμόνιους. Δεν λέει όμως τίποτε για την ποινή που του επιβλήθηκε, για τα άτομα που τον αδικήσαν και δεν απολογείται. Αυτή η μεγαλοπρεπής στάση του μαρτυρεί, εκτός από την αθωότητά του, την ανωτερότητά του, καθώς και το ευγενές και υψηλό του φρόνημα. Τα χρόνια της εξορίας του τα πέρασε στα κτήματά του στη Σκαπτή Ύλη, ενώ παράλληλα ταξίδεψε για τη συγκέντρωση στοιχείων και την εξακρίβωση πληροφοριών. Επισκέφθηκε μάλλον τη Σπάρτη και τις Συρακούσες και ίσως έμεινε για λίγο στην Αυλή του βασιλιά της Μακεδονίας Αρχέλαου. Επίσης, το διάστημα αυτό ενδέχεται να συναντήθηκε και με τον εξόριστο Αλκιβιάδη. Με την εκπνοή του πολέμου ίσως επέστρεψε στην Αθήνα, ύστερα από ψήφισμα που πρότεινε κάποιος Οινόβιος για ανάκλησή του, το οποίο ενέκρινε η Εκκλησία του Δήμου (Παυσανίας, 1,23,9). Άλλωστε, από το έργο του γίνεται φανερό ότι είχε δει κάποια σημεία της πόλης, όπως, για παράδειγμα, τα ερείπια των μακρών τειχών. Πιθανόν απεβίωσε μετά το 404 π.Χ., αλλά δεν υπάρχει ομοφωνία για το πού, πότε και για ποια αιτία πέθανε, αφού οι Βίοι είναι αντιφατικοί. Στα Κιμώνεια μνήματα, έξω από τη Μελιτική Πύλη μεταξύ της Πνύκας και του Λόφου των Μουσών, υπήρχαν, σύμφωνα με αρχαίους ιστορικούς, τάφος ή κενοτάφιο και μια επιτύμβια στήλη στην οποία ήταν χαραγμένη η επιγραφή «*Θουκυδίδης Ολόρου Αλιμούσιος*». Βάσει μιας εκδοχής, ο Θουκυδίδης μετά τη σύντομη παραμονή του στην Αθήνα γύρισε στη Θράκη, όπου πέθανε ή δολοφονήθηκε (Μαρκελλίνος, Κράτυπος) και γι' αυτό πίστευαν ότι το μνήμα του ήταν κενοτάφιο. Ορισμένοι όμως υποστήριζαν ότι το λείψανό του μεταφέρθηκε στην Αθήνα και το έθαψαν κρυφά, ενώ κάποιοι άλλοι, όπως ο Διόδωρος και ο Πλούταρχος, ισχυρίζονται ότι πέθανε στην Αθήνα όπου και ενταφιάστηκε. Πάντως το έργο του τελειώνει απότομα, γεγονός που σημαίνει ότι και ο θάνατός του ήταν αιφνίδιος.

Η εποχή του

Η πολιτική και πνευματική ζωή της Αθήνας επηρέασαν βαθύτατα τη ζωή και το έργο του μεγάλου ιστορικού. Τα πρώτα χρόνια του πολέμου, δηλαδή ως την εξορία του, ο Θουκυδίδης έμεινε στην Αθήνα όπου συγκέντρωσε πληροφορίες και υλικό για το σύγγραμμά του. Μολονότι ήταν γόνος πλούσιας και συντηρητικής οικογένειας, είχε προοδευτικές απόψεις και όταν ενηλικιώθηκε συνειδητοποίησε ότι η αύξηση της δύναμης της Αθήνας οφειλόταν στο δημοκρατικό της πολίτευμα, που έδινε τη δυνατότητα στους πολίτες να συμμετέχουν ενεργά στα κοινά, ενώ κατάλαβε ότι η επιβίωση των πόλεων εξαρτιόταν κυρίως από τη συνετή χρήση της δύναμής τους. Ως εκ τούτου, ήταν θαυμαστής του Περικλή και υποστήριζε την πολιτική του. Με την πάροδο του χρόνου όμως και έχοντας βιώσει διάφορες δυσάρεστες καταστάσεις, για τις οποίες ευθύνονταν οι ανάξιοι διάδοχοι του σπουδαίου πολιτικού, έγινε πιο συντηρητικός. Μάλιστα, μετά την αποτυχία της Σικελικής Εκστρατείας απογοητεύτηκε τόσο

πολύ που επιδοκίμασε τον περιορισμό της δημοκρατίας από το πολίτευμα των Πεντακισχιλίων. Παρ' όλα αυτά, η *Ιστορία* του αντικατοπτρίζει την Αθήνα των νεανικών του χρόνων, την πόλη στην οποία ενηλικιώθηκε και διαμορφώθηκε το πνεύμα του.

Η περίοδος εκείνη χαρακτηριζόταν από την ακμή των σοφιστών και από την αίσθηση των πολιτών ότι ο κόσμος είχε αλλάξει και επομένως έπρεπε να διαμορφωθεί ανάλογα και το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Οι σοφιστές δεν ήταν απλώς δάσκαλοι της ρητορικής, αλλά συνέβαλαν στην αντικατάσταση του ποιητικού λόγου από τον πεζό, που χρησίμευσε στην προβολή των ατομικών και κοινωνικών προβλημάτων. Επίσης, διαμόρφωσαν ένα νέο πεδίο στην έρευνα, που ήταν ανάλογο με τα δεδομένα της εποχής, του τέλους του 5ου αιώνα π.Χ.

Επηρεασμένοι από την πνευματική στάση των προκατόχων τους, βασίστηκαν σε αλήθειες αντλημένες από την ανθρώπινη παρατήρηση, καθώς και στη διδασκαλία των Ιώνων φυσικών του 6ου αιώνα π.Χ., δηλαδή στις αρχές της μηχανικής αιτιοκρατίας που εκείνοι είχαν εφαρμόσει στην ερμηνεία του φυσικού κόσμου. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής τους, την ανάπτυξη της δημοκρατίας και τη δημιουργία της ηγεμονίας, αναζήτησαν μια πιο ευρεία αντικειμενική γνώση. Έτσι, άρχισαν να ξεφεύγουν από την τοπικιστική θεώρηση των πραγμάτων και από τους κανόνες συμπεριφοράς που ήταν απόρροια των φυσιοκρατικών αρχών. Μέσα από το έργο τους προσπάθησαν να εξηγήσουν τον πολύπλοκο κόσμο που είχε δημιουργηθεί στο πλαίσιο του αθηναϊκού ιμπεριαλισμού και της αθηναϊκής δημοκρατίας. Τα ενδιαφέροντά τους ήταν εξαιρετικά ποικίλα, ωστόσο στηρίζονταν στην επιχειρηματολογία –μάλιστα εισήγαγαν και κάποιες μεθόδους–, ήταν δάσκαλοι της ρητορικής και άσκησαν βαθιά επίδραση στη σκέψη της εποχής τους. Ο Θουκυδίδης ήταν παιδί των σοφιστών και στη συγγραφή του έργου του επηρεάστηκε από τον τρόπο διδασκαλίας τους. Το σοφιστικό στοιχείο φαίνεται κατ' αρχάς στο προοίμιο, όπου, στοχεύοντας στην ακρίβεια, δηλώνει ότι θέλει να κάνει τους ομιλητές να λένε ό,τι απαιτείται στις διάφορες συνθήκες, εμμένοντας φυσικά σε όσα πραγματικά είχαν ειπωθεί (1.22.1). Επιπλέον, όπως όλοι οι συγγραφείς της περιόδου, χρησιμοποίησε, για να εκφράσει καλύτερα τις απόψεις του, ζεύγη επιχειρημάτων, τους *δισσούς λόγους*, τα οποία είχε εισαγάγει ο Πρωταγόρας. Αυτός ο τρόπος παράθεσης των ιδεών κατά ζεύγη και σε αντίθεση είναι εμφανής όχι μόνο στις δημηγορίες αλλά σε κάθε κεφάλαιο του έργου. Οι περισσότεροι από αυτούς τους λόγους είναι συμβουλευτικού χαρακτήρα και όχι τόσο άκαμπτοι στη μορφή όπως οι μεταγενέστεροι των Αττικών ρητόρων του 4ου αιώνα π.Χ. Το σπουδαιότερο όμως ρητορικό σχήμα που χρησιμοποίησε είναι της πιθανότητας (το *εικός*), που πηγάζει από τους δικανικούς λόγους και έχει σχέση με την αντίληψη ότι η συμπεριφορά του ανθρώπου είναι το αποτέλεσμα της επίδρασης των φυσικών δυνάμεων. Ο Θουκυδίδης πίστευε ότι μπορούσε να αξιολογήσει τις δυνάμεις αυτές, που λειτουργούσαν ομοίωμα στο παρελθόν και στο παρόν και φυσικά θα λειτουργούσαν έτσι και στο μέλλον. Η *Ιστορία* του, λοιπόν, θα είχε αιώνιο χαρακτήρα και θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη στους μεταγενέστερους πολιτικούς.

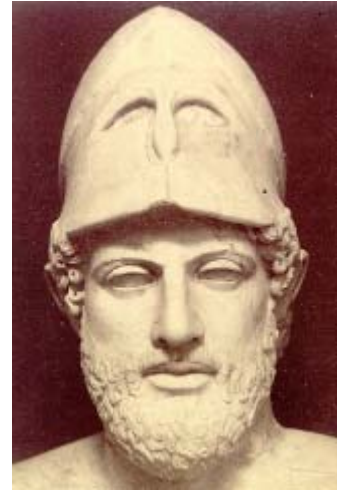
Ένα άλλο είδος σοφιστικού επιχειρήματος που συναντά κανείς στο έργο του μεγάλου ιστορικού είναι εκείνο του *συμφέροντος*. Η αντίληψη ότι τα άτομα και οι λαοί ενεργούν με βάση το συμφέρον τους έρχεται σε αντίθεση με το *δίκαιον* και το *καλόν*, τα ιδεώδη της δικαιοσύνης και της τιμής που κυριαρχούν στην ελληνική λογοτεχνία από την εποχή του Ομήρου.

Τέλος, πολύ σπουδαίο για τη σκέψη της εποχής θεωρείται και το επιχείρημα από την ανθρώπινη φύση (*κατά το ανθρώπινον*), το οποίο, αν και φαίνεται να σχετίζεται με την έννοια της πιθανότητας, συνιστά μια καινούργια ιδέα. Ο Θουκυδίδης ήταν βαθιά επηρεασμένος από τη νέα αντίληψη ότι ο άνθρωπος εξουσιάζεται από φυσικές δυνάμεις, υπόκειται σε ακατανίκητες παρορμήσεις και είναι ανίσχυρος έναντι αυτών. Η ιδέα ότι η ανθρώπινη ζωή ακολουθεί κάποιους νόμους συνδέεται άμεσα με τη δυνατότητα πρόβλεψης της ανθρώπινης συμπεριφοράς, που αποτελεί τη βάση του έργου του Θουκυδίδα. Ωστόσο, η θεωρία της *φύσεως* συνεπάγεται την έκθεση των αληθινών κινήτρων της δράσης του ανθρώπου. Έτσι, την περίοδο αυτή οι άνθρωποι απέρριπταν τα αίτια με τα οποία στο παρελθόν εξηγούσαν την ανθρώπινη συμπεριφορά και χρησιμοποιούσαν ερμηνείες που έμοιαζαν αληθινές αλλά δεν στηρίζονταν αποκλειστικά στην ηθική.

Οι Έλληνες πριν από τον 5ο αιώνα π.Χ. βασίζονταν περισσότερο από άλλους λαούς στην παρατήρηση, στο αισθητό, και όχι στο υπερφυσικό και, καθώς για ένα μεγάλο διάστημα η παρατήρηση δεν είχε σχέση με την επιστημονική αναζήτηση, εκφράζονταν κυρίως με

απεικονίσεις ανθρώπινων τύπων, με μύθους και με αποφθέγματα. Οι Ίωνες φιλόσοφοι όμως και οι συγγραφείς ιατρικών έργων ενδιαφέρονταν για τη λεπτομερειακή έρευνα και για την ακριβή παρατήρηση. Αυτές, λοιπόν, οι δύο αντίθετες τάσεις για το ειδικό και το τυπικό επηρέασαν τη σκέψη της εποχής του μεγάλου ιστορικού και φυσικά τον ίδιο, ο οποίος στράφηκε στο ειδικό. Επικεντρώθηκε στην ακρίβεια, στην επαλήθευση της φύσης των γεγονότων, στην ακρίβεια της χρονολόγησης και στις λεπτομερείς πληροφορίες για ζητήματα που αφορούσαν στην εξέλιξη του πολέμου.

Στο παρελθόν είχε υποστηριχτεί ότι ο Θουκυδίδης επηρεάστηκε από τα ιατρικά συγγράμματα του υποκρατικού κορυς, κυρίως από τις *Επιδημίες*, και ότι με βάση αυτά διαμόρφωσε τις ιδέες του για την ιστορική απόδειξη. Η άποψη αυτή στηρίχτηκε στο γεγονός ότι χρησιμοποίησε για τις αιτίες του πολέμου τη λέξη *πρόφασιν* με την οποία στα ιατρικά συγγράμματα δηλώνονταν η αιτία της αρρώστιας, καθώς και ότι το έργο του είχε προγνωστικό χαρακτήρα, όπως και τα έργα ιατρικού περιεχομένου. Ωστόσο, οι σημερινοί ερευνητές πιστεύουν ότι θα ήταν σφάλμα να υπερτονιστεί η συγκεκριμένη επίδραση, αφού στο δεύτερο μισό του 5ου αιώνα π.Χ. παρόμοιες τάσεις εμφανίστηκαν ταυτόχρονα σε διάφορους τομείς της έρευνας και συχνά ορισμένες ιδέες αποδεικνύονταν γόνιμες σε πολλούς τομείς και είχαν ευρεία εφαρμογή. Ο Θουκυδίδης ασχολήθηκε με συγκεκριμένα γεγονότα, αναζήτησε τις γενικότερες σχέσεις και τις επιπτώσεις και ήταν ο πρώτος που μελέτησε τα γεγονότα με επιστημονικό τρόπο. Προσπάθησε να τα χρονολογήσει με ακρίβεια και επισήμανε ότι ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να βρεθεί η αλήθεια. Επίσης, ήταν ο πρώτος που ξέφυγε από το υπερφυσικό και αναζήτησε ενδοκοσμικές αιτίες. Επισήμανε ακόμη ότι τα γεγονότα μπορούν να προβλεφθούν και ότι η ιστορία βοηθά στην κατανόηση κάποιων πραγμάτων, ενώ γίνεται *κτῆμα ες αιώι*. Ο Θουκυδίδης, ως Αθηναίος του 5ου αιώνα π.Χ., είχε ανατραφεί σε μια μακρά παράδοση αναζήτησης του γενικού, που είχε τότε ενισχυθεί με μια νέα διάθεση για αναζήτηση της αντικειμενικότητας. Στη διάρκεια της εξορίας του σκέφτηκε και επεξεργάστηκε όλα όσα έζησε και έμαθε και επιχείρησε μέσα από το έργο του να προβάλλει το κλίμα της εποχής του, καθώς και τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η αθηναϊκή ηγεμονία. Το έργο του είναι αντιπροσωπευτικό του αττικού πνεύματος του 5ου αιώνα π.Χ.

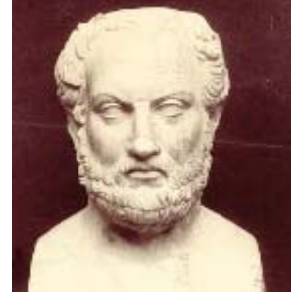
Μέθοδος, ύφος και γλώσσα

Ο Θουκυδίδης ξεχωρίζει από τους άλλους ιστοριογράφους σε ό,τι αφορά τη δομή και τη σύνθεση του έργου του. Ενδιαφέρεται για την ακριβή έκθεση των γεγονότων αλλά και των λόγων των διαφόρων ηγετών και βασικός στόχος του είναι η εξακρίβωση της αλήθειας. Όταν όμως δεν καταφέρνει να βρει την αλήθεια, παραθέτει αντίθετες απόψεις. Επιπλέον, θεωρεί ότι η *Ιστορία* του θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την πρόγνωση του μέλλοντος. Παρουσιάζοντας δηλαδή τα γεγονότα της περιόδου που πραγματεύεται, πιστεύει ότι θα βοηθήσει τους αναγνώστες του να προβλέψουν κάποια άλλα προτού αυτά συμβούν. Θεωρώντας μάλιστα ως δεδομένο ότι οι άνθρωποι κάτω από τις ίδιες συνθήκες ενεργούν με παρόμοιο πάντα τρόπο, είναι πεπεισμένος ότι το έργο του θα συμβάλει στην επιτυχή αντιμετώπιση μελλοντικών καταστάσεων. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση είναι η αναζήτηση της ακρίβειας. Ο Θουκυδίδης πιστεύει επίσης ότι η *Ιστορία* του θα βοηθήσει κάποιον να αποκτήσει πείρα στην πολιτική, εφόσον παραθέσει τα γεγονότα με το σωστό τρόπο. Ο ίδιος ξεπερνά τα προσωπικά και κομματικά πάθη και αντιμετωπίζει όλες τις καταστάσεις ως μέρος ενός αδιάκοπου γίγνεσθαι.

Η αφήγησή του χαρακτηρίζεται από αυστηρότητα, αλλά παραμένει ζωντανή και ο αναγνώστης έχει την αίσθηση ότι πρόκειται για πραγματικά πρόσωπα και γεγονότα. Ο Θουκυδίδης παραθέτει με αυστηρή ακρίβεια αιτίες και αποτελέσματα και δέχεται ότι η πραγματικότητα καθορίζεται από αυτές τις αλληλουχίες. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι τα γεγονότα διέπονται από μια νομοτέλεια και ότι έχουν ομοιότητες μεταξύ τους, που, αν εντοπιστούν και ταξινομηθούν, θα βοηθήσουν τους μεταγενέστερους. Ωστόσο, δεν στηρίζεται απόλυτα σε

αυτούς τους νόμους, αφού οι σχέσεις που βρίσκει δεν επιτρέπουν την ασφαλή πρόγνωση του μέλλοντος. Αντίθετα, κάποιοι αστάθμητοι παράγοντες, καθώς και η ανθρώπινη βούληση παίζουν μερικές φορές σημαντικό ρόλο.

Ως ιστορικός, καθορίζει το αντικείμενό του, σχεδιάζει τη δομή του έργου του, επιλέγει τις μαρτυρίες που χρησιμοποιεί και επεξεργάζεται με μεγάλη προσοχή οποιαδήποτε πληροφορία αξιοποιεί. Η *Ιστορία* του, παρά τον αντικειμενικό της χαρακτήρα, φέρει έντονα και τη σφραγίδα της προσωπικότητας του μεγάλου ιστορικού. Στην εξιστόρηση των γεγονότων αναζητά την απόλυτη και αυστηρά ελεγμένη αλήθεια. Αποφεύγει την πρακτική του Ηροδότου να μεταφέρει οποιαδήποτε τυχαία ιστορία και βασίζεται είτε σε δικές του παρατηρήσεις είτε σε αξιόπιστες αναφορές μαρτύρων. Είναι, άλλωστε, αξιόσημώτο ότι οι πληροφοριοδότες του προέρχονται και από τις δύο παρατάξεις καθώς και ότι είναι ιδιαίτερα προσεκτικός στη συλλογή πληροφοριών. Τα γεγονότα τα θεωρεί αποτέλεσμα δράσης φυσικών και ενδοκοσμικών παραγόντων. Οι θεοί απουσιάζουν από το έργο του, αφού δεν δέχεται την επέμβασή τους στη ροή των γεγονότων, ενώ, αντίθετα, δίνει ιδιαίτερη σημασία στο ρόλο των ανθρώπων. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι υπάρχει ένα στοιχείο που δεν είναι δυνατόν να προβλεφτεί, η τύχη, την οποία συνδέει με το φυσικό και όχι με το υπερφυσικό, χωρίς όμως να θέλει να μειώσει τη σημασία του ανθρώπινου νου.

Ένας τομέας με τον οποίο ο Θουκυδίδης δεν ασχολείται καθόλου είναι των γραμμάτων και των τεχνών, που χάρισε στην Αθήνα αιώνια δόξα. Αυτό δεν το κάνει όμως γιατί δεν τον θεωρεί σημαντικό, αλλά διότι έχει επικεντρωθεί στην αθηναϊκή ηγεμονία και στην κατάρρευσή της. Εστιάζει κυρίως στον πόλεμο και στην πολιτική.

Η *Ιστορία* του Θουκυδίδη φανερώνει βαθύτατη γνώση της ανθρώπινης φύσης, καθώς και των κινήτρων της ατομικής και ομαδικής ζωής. Ό,τι παρουσιάζει είναι αποτέλεσμα των ενεργειών των ανθρώπων και όχι ανεξίτηλων βουλών των θεών ή της μοίρας. Παρατηρεί τα διάφορα γεγονότα και τα εξιστορεί χωρίς να τα παραποιεί, με αντικειμενικό τρόπο, και γι' αυτό ξεχωρίζει από τους άλλους ιστορικούς.

Η γλώσσα που χρησιμοποιεί ο Θουκυδίδης είναι αρχαϊκή και ποιητική. Πρόκειται για την αρχαία αττική διάλεκτο, που από το 403 π.Χ. έπαψε να είναι η επίσημη γλώσσα της Αθήνας. Η προσκόλλησή του σε αυτή τη διάλεκτο, που γνώρισε ως την εξορία του (424 π.Χ.), μαρτυρεί τη βαθιά προσήλωσή του στο παρελθόν. Το πλησιέστερο χρονολογικά έργο που έχει ομοιότητες στη γλώσσα και στο ύφος με του Θουκυδίδη είναι οι *Τετραλογίες* του Αντιφώντα που γράφτηκαν μεταξύ του 430 και του 420 π.Χ. Ο ποιητικός χαρακτήρας της γλώσσας του φαίνεται από τις λέξεις του έργου του που απαντώνται μόνο στην τραγωδία και σε υποκρατικά συγγράμματα τα οποία είναι γραμμένα σε ιωνική διάλεκτο. Αυτό δείχνει ότι τα αισθητικά του κριτήρια είχαν διαμορφωθεί σε παλαιότερη περίοδο, τον 4ο αιώνα, που το λεξιλόγιο της ποίησης δεν είχε διαχωριστεί ακόμη από εκείνο του πεζού λόγου.

Η τάση για επεξεργασία και συμπύκνωση, τόσο στις δημηγορίες όσο και στην αφήγηση, έχει ως αποτέλεσμα τη χρήση αφηρημένων ονομάτων και αλλαγές στη θέση των λέξεων στην πρόταση, που παραπέμπουν στο δεύτερο μισό του 5ου αιώνα π.Χ. και μαρτυρούν ομοιότητες με κείμενα των φιλοσόφων εκείνης της περιόδου, όπως του Αναξαγόρα και του Διογένη από την Απολλωνία. Γενικά η γλώσσα του είναι πολύ πλούσια και ο τρόπος που αξιοποιεί τις λέξεις δηλώνει μια περίοδο που ο πεζός λόγος αναπτυσσόταν και εμπλουτιζόταν συνεχώς με στοιχεία από τη σοφιστική και τη φιλοσοφία.

Η αρχαία αττική διάλεκτος που χρησιμοποιεί ο Θουκυδίδης διακρίνεται από τη νέα με τη χρήση των *σσ* αντί των *ττ* (θάλασσα αντί θάλαττα), του *ρσ* αντί του *ρρ* (θαρσώ αντί θαρρώ), της ονομαστικής και κλητικής πληθυντικού των ονομάτων σε *-εύς* και *-ης* (ιππής, Πλαταιής), των προθέσεων *εσ* και *ξυν* αντί των *εις* και *συν* κ.λπ. Επίσης, προτιμά τα ρήματα για να εκφράσει τη δράση, χρησιμοποιεί πολύ τα ουσιαστικοποιημένα ουδέτερα των επιθέτων και των μετοχών αντί για τα αντίστοιχα αφηρημένα ουσιαστικά (το *θαρσούν*, το *βουλόμενον*) καθώς και μέσα ρήματα αντί των ενεργητικών, ενώ κάνει χρήση και σύνθετων ρημάτων αντί των απλών (*αντιτιμωρούμαι*, *επεξέρχομαι*). Ακόμη, χρησιμοποιεί σπάνιες λέξεις (*ανακώς*, *αυτοβοεί* κ.ά.) ή πλάθει καινούργιες (*αβασανίστως*, *αποσίμωσις*, *κωλύμη*), ξεχωρίζει τα συνώνυμα και τα συγγενικά, όπως, π.χ., τα δοξαστικά ρήματα, τα γνωστικά και τα συγγενικά τους.

Η *Ιστορία* του Θουκυδίδη δεν είναι το πρώτο έργο της αττικής διαλέκτου σε πεζό λόγο, είναι όμως το πρώτο σύγγραμμα στο οποίο συνδυάζεται το απλό ύφος των επιστημονικών πραγματειών με το υψηλό της ρητορείας. Ο Θουκυδίδης είναι ο κυριότερος εκπρόσωπος του αντιθετικού ύφους, που διαφέρει από το απλό και το περιοδικό ή ρητορικό. Οι ιδέες που εκφράζονται σε κάθε πρόταση δεν υποτάσσονται στην κυριότερη της περιόδου αλλά αντιπαράτιθενται και ο λόγος αποκτά σαφήνεια και συμμετρία. Με τον τρόπο αυτό, δηλαδή με την έμφαση και την αντίθεση στην ίδια περίοδο, ο πεζός λόγος ως έντεχνο μέσο έκφρασης πλησιάζει σε δύναμη τον ποιητικό, και κυρίως το λόγο της τραγωδίας. Η σαφήνεια και η συμμετρία εμφανίζονται σε μεγάλο βαθμό στα ζεύγη δημηγοριών, στις αντιτιθέμενες προσωπογραφίες του Περικλή και του Κλέωνα, του Νικία και του Αλκιβιάδη, της Αθήνας και της Σπάρτης, καθώς και στα στοιχεία που συνιστούν τη δύναμη και την αδυναμία της Αθήνας.

Το ύφος του Θουκυδίδη είναι αρχαϊκό και αντιπροσωπεύει την πρώτη προσπάθεια για τη δημιουργία έντεχνου πεζού λόγου που θα χρησιμοποιηθεί ευρέως. Διαμορφώθηκε σε μια πρώιμη περίοδο, όταν ήταν πιο ελεύθερη η χρήση λέξεων και εκφράσεων και το λεξιλόγιο του πεζού λόγου δεν διέφερε από του ποιητικού. Το πνεύμα και ο τρόπος σκέψης του είναι σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής του. Μολονότι γράφει προς το τέλος του πολέμου και η πολύχρονη εξορία του έχει παίξει καταλυτικό ρόλο στη ζωή του, οι εμπειρίες του προέρχονται από την περίοδο πριν από το 424 π.Χ. και αποτελούν τη βάση του συγγράμματός του.

Χρονολογικό σύστημα

Ο Θουκυδίδης, εκτός από την προσήλωση στην ακρίβεια και στην αναζήτηση της αλήθειας, ενδιαφέρεται και για την ακριβή χρονολόγηση των γεγονότων. Στην εποχή του δεν υπάρχει ένα πανελλήνια αναγνωρισμένο ημερολόγιο και κάθε πόλη χρησιμοποιεί το δικό της (το επίσημο αττικό έτος αρχίζει στα μέσα του καλοκαιριού, το σπαρτιατικό το φθινόπωρο κ.λπ.). Επιπλέον, αυτά τα ημερολόγια βασίζονται σε σεληνιακούς μήνες και μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου. Έτσι, τα χρησιμοποιεί μόνο μία φορά για να ορίσει την έναρξη του πολέμου σε σχέση με το επίσημο αττικό και σπαρτιατικό έτος και με τον κατάλογο των ιερειών του Ναού της Ήρας στο Άργος. Στο υπόλοιπο έργο του ακολουθεί τη φυσική διαίρεση του έτους σε θέρος και χειμώνα και περιγράφει τα γεγονότα που έγιναν σε διάφορα μέρη το ίδιο θέρος ή τον ίδιο χειμώνα. Στο τέλος κάθε χρόνου τα αριθμεί διαδοχικά και δηλώνει ότι τελείωσε ο συγκεκριμένος χρόνος του πολέμου που συνέγραψε ο Θουκυδίδης ο Αθηναίος. Επίσης, τα χρόνια που διαρκεί ο πόλεμος τα μετρά από την έναρξή του ως πρώτο, δεύτερο, τρίτο κ.λπ. Παράλληλα, χρησιμοποιεί και πιο ακριβείς χρονικούς προσδιορισμούς, όπως *τωι ήρι αρχομένωι, του σίτου ακμάζοντος, ολίγον προ τρυγητού* κ.λπ., ενώ για να προσδιορίσει ακριβέστερα την έναρξη του πολέμου αναφέρει τις ημερολογιακές χρήσεις της Αθήνας, της Σπάρτης και του Άργους, τριών από τις σπουδαιότερες πόλεις της εποχής του. Ο ίδιος είναι ιδιαίτερα περήφανος για την ακρίβεια αυτού του συστήματος σε σχέση με τη χρονολόγηση σύμφωνα με τους αξιωματούχους της πόλης (5.20), ωστόσο δεν είναι δικό του δημιούργημα, αφού παρόμοιο σύστημα αλλά λιγότερο ακριβές ακολούθησε και ο Ηρόδοτος για τα δύο τελευταία έτη των Περσικών Πολέμων. Είναι όμως ο πρώτος που κατάλαβε πόσο σημαντικό είναι για τον ιστορικό να βάζει τα γεγονότα σε χρονολογική σειρά και πόσο σπουδαίο είναι ο μελετητής της ιστορίας να γνωρίζει πώς ήταν ο τόπος στον οποίο αυτά διαδραματίστηκαν και κυρίως τις αιτίες και τις αφορμές τους.

Η φιλολογική διαμάχη

Ο Θουκυδίδης λέει στην αρχή της *Ιστορίας* του ότι καταπιάστηκε με το συγκεκριμένο πόλεμο γιατί κατάλαβε ότι θα ήταν ο σπουδαιότερος από όλους τους προηγούμενους, η μεγαλύτερη σύρραξη που είχε πλήξει τους Έλληνες. Όπως λοιπόν υποστηρίζουν οι μελετητές του έργου του, σε όλη τη διάρκειά του θα πρέπει να συγκέντρωνε πληροφορίες και υλικό. Καθώς όμως δεν κατάφερε να το ολοκληρώσει, το σύγγραμμα που έχει διασωθεί ίσως να μην έχει τη μορφή που ο συγγραφέας ήθελε να του δώσει. Παράλληλα, ορισμένα σημεία θα πρέπει να περιέχουν ενδείξεις για τις χρονικές περιόδους κατά τις οποίες τα διάφορα μέρη γράφτηκαν. Ένα άλλο θέμα που προβλημάτισε τους φιλόλογους ήταν ότι, αντί να ασχοληθεί από την αρχή

με τα αίτια του πολέμου, προσπάθησε μέσα από μια διεξοδική μελέτη του μακρινού παρελθόντος να αποδείξει τη σπουδαιότητα της συγκεκριμένης σύρραξης. Αυτό, βέβαια, ίσως το έκανε εξαιτίας της φήμης που είχε ο Τρωικός Πόλεμος, γεγονός που σημαίνει ότι η Αρχαιολογία αποτελεί μια παρέκβαση που στηρίζει την άποψη του Θουκυδίδη για τη σπουδαιότητα αυτού του πολέμου. Εντούτοις, σε αυτή δεν αναφέρει ότι ο πόλεμος με τον οποίο θα ασχοληθεί κράτησε είκοσι επτά χρόνια και ότι δεν περιλάμβανε μόνο τον Αρχιδάμειο που τερματίστηκε το 421 π.Χ., με την ειρήνη του Νικία, αλλά και όλες τις εχθροπραξίες μέχρι την παράδοση της Αθήνας το 404 π.Χ. Αυτό το λέει για πρώτη φορά στο πέμπτο βιβλίο, το επονομαζόμενο και δεύτερο προοίμιο, που αποτελεί εισαγωγή για τα γεγονότα που ακολούθησαν την ειρήνη του Νικία και στην ουσία είναι μια ακόμη παρέκβαση με την οποία δείχνει ότι όλοι οι πόλεμοι της περιόδου ήταν στην πραγματικότητα μία σύρραξη. Η παράλειψή του λοιπόν να πει τόσα πολλά στην αρχή προκάλεσε μετά τη δημοσίευση των παρατηρήσεων του F. W. Ulrich μια φιλολογική διαμάχη για τη σύνθεση της *Ιστορίας*. Όπως υποστήριξε ο Ulrich, ο Θουκυδίδης έγραψε τα τέσσερα πρώτα βιβλία και ένα μέρος του πέμπτου με την πεποίθηση ότι ο πόλεμος είχε τελειώσει το 421 με την ειρήνη του Νικία, αλλά, όταν κατάλαβε ότι είχε κάνει λάθος, προσπάθησε να αναθεωρήσει τη δομή του. Μετά την εκστρατεία στη Σικελία δεν δημοσίευσε το έργο του, αλλά άρχισε να κρατά σημειώσεις και να συγκεντρώνει πληροφορίες. Όταν τελείωσε ο πόλεμος ξεκίνησε και πάλι τη σύνθεση του έργου, έπειτα από διακοπή έντεκα χρόνων, για να τον παρουσιάσει ως ενιαίο γεγονός που διήρκεσε 27 χρόνια – έτσι δικαιολογείται και το δεύτερο προοίμιο. Πέθανε όμως πριν αναθεωρήσει το έργο του, γι' αυτό και έχουμε τη συγκεκριμένη μορφή.

Οι απόψεις του Ulrich έδωσαν αφορμή για συζητήσεις και οι φιλόλογοι που ασχολήθηκαν με αυτό το πρόβλημα κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες, τους αναλυτικούς και τους ενωτικούς. Σύμφωνα με τους πρώτους, το αρχικό σχέδιο του Θουκυδίδη ήταν να εξιστορήσει τον Αρχιδάμειο Πόλεμο και μόνο μετά την εκστρατεία στη Σικελία άλλαξε τη δομή της *Ιστορίας* του. Οι ενωτικοί υποστηρίζουν ότι το έργο, που πήρε την οριστική του μορφή μετά το 404 π.Χ., το έγραψε ο Θουκυδίδης με την πεποίθηση ότι ο πόλεμος ήταν ένας. Τα τελευταία όμως χρόνια οι φιλόλογοι έχουν επικεντρωθεί στην ανάλυση της μορφής και όχι του περιεχομένου του έργου του Θουκυδίδη. Έχουν καταλήξει είναι ότι ο ιστορικός βασίστηκε πάνω σε μία ιδέα και ότι οι αναθεωρήσεις του αφορούσαν στις λεπτομέρειες και όχι στις βασικές αρχές. Ο Θουκυδίδης δεν ξαναέγραψε το έργο του μετά το τέλος του πολέμου· απλώς το αναθεώρησε.

Δημηγορίες

Ο Θουκυδίδης, όπως ο Όμηρος, ο Ηρόδοτος και οι τραγικοί ποιητές, χρησιμοποίησε λόγους πολιτικών ή στρατιωτικών για να παρουσιάσει καλύτερα τα γεγονότα αλλά και τους ομιλητές του. Οι δημηγορίες του είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι του έργου του και οι 26 από τις 41 περιλαμβάνονται στα τέσσερα πρώτα βιβλία. Είναι το μέσο με το οποίο ο Θουκυδίδης αναλύει τις καταστάσεις και, όπως ο ίδιος λέει, η συγγραφή τους καθοριζόταν από τις περιστάσεις. Σε κάθε δημηγορία δηλαδή προβάλλει το πολιτικό, κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο από το οποίο εξαρτάται η επιλογή μιας πολιτικής σε μια δεδομένη στιγμή. Σε αυτές αναλύονται οι αιτίες του πολέμου, όπως τις αντιλαμβάνονται οι ηγέτες των διαφόρων πόλεων ή οι ηγέτες αντίθετων παρατάξεων της ίδιας πόλης. Οι δημηγορίες δεν είναι αντίγραφα των πραγματικών λόγων που εκφωνήθηκαν, ούτε προβάλλουν τις προσωπικές απόψεις του ιστορικού. Από τους λόγους που παραθέτει άλλους τους άκουσε ο ίδιος και για άλλους ζήτησε πληροφορίες από άτομα που τους άκουσαν. Σε αυτούς βρίσκουμε ό,τι ο Θουκυδίδης πίστευε ότι έπρεπε να ειπωθεί από τους ομιλητές και κατά προσέγγιση ό,τι ειπώθηκε. Οι πρωταγωνιστές εκφράζουν τη γνώμη τους και παραθέτουν τα επιχειρήματά τους σε πρώτο πρόσωπο, αφού την εποχή του μεγάλου ιστορικού οι πολίτες είναι συνηθισμένοι στην αγόρευση. Δεν έχουμε, δηλαδή, μια απλή αφήγηση των γεγονότων, αλλά ζωντανές συζητήσεις που συνδέονται άμεσα με τις κυριότερες στιγμές της πόλης. Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε ότι οι δημηγορίες του Θουκυδίδη μοιάζουν κάπως με τις *Τετραλογίες* του Αντιφώντα, αφού μεταφέρουν την άποψη των ομιλητών και παρουσιάζουν τις ισχυρές δυνάμεις της εποχής. Μάλιστα, έχουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στο όλο έργο, καθώς σε αυτές παρατίθενται πολύ σπουδαία επιχειρήματα. Επιπλέον, καθώς η ρητορική αυτή την εποχή έχει χαρακτήρα ευρύτερο, οι ομιλητές δεν περιορίζονται σε ένα μόνο θέμα, αλλά

αναλύουν πολλά ζητήματα που άπτονται της πολιτικής, της ηθικής και των προβλημάτων που αφορούν στην κοινωνία. Οι δημηγορίες αντιπροσωπεύουν πραγματικά γεγονότα που οι πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες έζησαν. Ο Θουκυδίδης επεξεργάζεται τους λόγους των ομιλητών του και προσθέτει κάποια σχόλια, ενώ προσπαθεί να εντοπίσει το ουσιώδες. Παράλληλα, μέσα από αυτούς αναδεικνύει το χαρακτήρα και τον τρόπο σκέψης των αγορητών, και κυρίως του Περικλή.

Οι περισσότεροι από τους επίσημους λόγους είναι συμβουλευτικού χαρακτήρα και συχνά διευθετημένοι σε αντιθετικά ζεύγη – σύμφωνα με τον τύπο της αντιθετικής συζήτησης που απαντάται τον 5ο αιώνα π.Χ., από την εποχή του Πρωταγόρα και μετά. Αντανακλούν δηλαδή πραγματικές συζητήσεις και μέσα από την παρουσίαση επιχειρημάτων ανά ζεύγη αποκαλύπτονται σαφέστερα οι συνέπειες των καταστάσεων που απασχολούν τους ομιλητές. Επιπλέον, οι αντιστοιχίες ανάμεσα στις δημηγορίες και στα κείμενα της εποχής δείχνουν ότι η γραφή του Θουκυδίδα αντιπροσωπεύει τον τρόπο αγόρευσης της συγκεκριμένης περιόδου.

Με τις δημηγορίες του καταφέρνει να ρίξει φως στο μεγάλο αυτό πόλεμο, στη διάθεση και στις προθέσεις των παρατάξεων και στις δυνατότητες που ανοίγονται στην πρώτη φάση του. Παραθέτει μέσα από αυτές τους λόγους για τους οποίους έγινε η συγκεκριμένη σύρραξη, καθώς και τα κίνητρα όσων συμμετείχαν σε τούτο το γεγονός.

Ο Θουκυδίδης δεν επηρεάζεται από τις παρατάξεις και μέσα από τις δημηγορίες αντιπαραβάλλει τη μια με την άλλη· παραθέτει μάλιστα τα υπέρ και τα κατά με τέτοιο τρόπο, που σχηματίζουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα για τις δυνάμεις της εποχής. Οι περισσότερες, τουλάχιστον αυτές των Αθηναίων, κινούνται στο πλαίσιο της αντίθεσης και της ερμηνείας των γεγονότων και είναι πιστές στην αλήθεια. Έτσι, εξασφαλίζεται ο αντικειμενικός χαρακτήρας του έργου. Οι δημηγορίες αντανακλούν το δίλημμα που αντιμετωπίζουν οι πολιτικοί μια δεδομένη χρονική στιγμή, τη λύση του οποίου κανένας δεν γνωρίζει. Οι ομιλητές βρίσκονται μπροστά σε ένα αβέβαιο μέλλον και όσα λένε μαρτυρούν είτε τη σύνεση είτε την ανοησία τους. Η αξία των λόγων αυτών λοιπόν συνδέεται άμεσα με τους αγορευτές και τις περιστάσεις, και το βαθύτερο νόημά τους μπορούν να το εκλάβουν μόνο όσοι διαθέτουν πολιτική διορατικότητα.

Διάγραμμα του έργου

Το μοναδικό σύγγραμμα του Θουκυδίδα είναι η ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.), την οποία δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει. Η διήγησή του σταματά απότομα στα γεγονότα του φθινοπώρου του 411 π.Χ. Την *Ιστορία* του συνέχισαν μεταγενέστεροι ιστορικοί, ο Κράτιππος και ο Θεόπομπος, που το έργο τους χάθηκε, και ο Ξενοφώντας, το σύγγραμμά του οποίου, *Ελληνικά*, ξεκινά από εκεί που σταματά ο Θουκυδίδης. Το έργο του Θουκυδίδα διαιρέθηκε από τους Αλεξανδρινούς λογίους τον 3ο ή το 2ο αιώνα π.Χ. σε οκτώ βιβλία.

Το πρώτο βιβλίο είναι η εισαγωγή του έργου. Γίνεται αναδρομή στην ιστορία της Ελλάδας (*Αρχαιολογία*) και στην αύξηση της δύναμης της Αθήνας μετά τα Μηδικά (*Πεντηκονταετία*) και παρουσιάζονται οι σημαντικότερες δημηγορίες των ηγετών των δύο παρατάξεων πριν από την έναρξη των εχθροπραξιών.

Ο Θουκυδίδης αποδεικνύει ότι ο Πελοποννησιακός Πόλεμος ήταν, λόγω των συνεπειών του, ο σπουδαιότερος της ελληνικής ιστορίας. Περιγράφει με λεπτομέρειες τις αφορμές του πολέμου και εντοπίζει τη βαθύτερη αιτία του, τη διασάλευση της ισορροπίας των δυνάμεων υπέρ των Αθηναίων.

Με το δεύτερο βιβλίο αρχίζει ο πόλεμος. Σε αυτό εκτίθενται τα γεγονότα των τριών πρώτων χρόνων (431-429 π.Χ.), το σημαντικότερο από τα οποία είναι η πολιορκία των Πλαταιών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο *Επιτάφιος* λόγος του Περικλή.

Το τρίτο βιβλίο αρχίζει με τον τέταρτο χρόνο του πολέμου και σε αυτό εξιστορούνται τα γεγονότα από το 428 έως το 425 π.Χ., από τα οποία τα σπουδαιότερα είναι η αποστασία της Μυτιλήνης, η παράδοση των Πλαταιών, οι σφαγές στην Κέρκυρα και η πρώτη εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία.

Το τέταρτο βιβλίο αρχίζει με τα γεγονότα του έβδομου χρόνου του πολέμου: την εισβολή στην Αττική, την οχύρωση των Αθηναίων στην Πύλο, την αιχμαλωσία των Λακεδαιμονίων στη Σφακτηρία και το τέλος του εμφύλιου στην Κέρκυρα. Στη συνέχεια εξιστορούνται τα γεγονότα του όγδοου χρόνου: οι Αθηναίοι επιστρέφουν άπρακτοι από τη Σικελία, ο Βρασίδης εκστρατεύει στη Χαλκιδική, ενώ οι Αθηναίοι ηττώνται στο Δήλιο. Τον ένατο χρόνο γίνεται ενιαύσια εκχειρία, ενώ περιγράφεται και η εκστρατεία του Βρασίδα στα επί της Θράκης.

Το πέμπτο βιβλίο αρχίζει με τα γεγονότα του δέκατου χρόνου του πολέμου. Διαλύεται η εκχειρία και οι Αθηναίοι εκστρατεύουν στη Χαλκιδική. Σε μάχη στην Αμφίπολη φονεύονται ο Κλέωνας και ο Βρασίδης και, έπειτα από αυτό το γεγονός, στην Αθήνα και στη Σπάρτη επικρατούν οι φιλειρηνικοί πολιτικοί. Υπογράφεται πεντηκονταετής ειρήνη μεταξύ των Λακεδαιμονίων και των Αθηναίων, η οποία, σύμφωνα με το Θουκυδίδη, είναι προσωρινή. Τον ενδέκατο χρόνο οι Αθηναίοι εκστρατεύουν στη Μήλο και το βιβλίο κλείνει με τον περίφημο διάλογο των Μηλίων.

Στο έκτο και στο έβδομο βιβλίο εξιστορείται η εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία (415-413 π.Χ.), καθώς και η αποτυχία της. Η δράση τους καλύπτει μέρος του δέκατου έκτου έτους του πολέμου, όλο το δέκατο έβδομο και το δέκατο όγδοο και μέρος του δέκατου ένατου.

Στο όγδοο βιβλίο ο Θουκυδίδης πραγματεύεται τα γεγονότα του εικοστού και του εικοστού πρώτου έτους του πολέμου. Αρχίζει με την απήχηση που είχε στην Αθήνα η καταστροφή στη Σικελία και συνεχίζει με την επανάληψη των εχθροπραξιών μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης (Γ' ή Δ' Δεκελεικός Πόλεμος), τη συνωμοσία, το πραξικόπημα και την πρόσκαιρη επικράτηση των ολιγαρχικών το 411 π.Χ. Το έργο σταματά απότομα με την ήττα των Λακεδαιμονίων στο ακρωτήριο Κυνός σήμα και την ανακατάληψη της Κυζίκου (411 π.Χ.).

Το έργο του

Ο Θουκυδίδης είναι ένας μεγάλος ιστορικός, ο οποίος μελετά τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος: τον πόλεμο, την ειρήνη, την ανθρώπινη φύση, την αντικειμενική και υποκειμενική αλήθεια, το υλικό υπόβαθρο των πολιτισμών. Επιπλέον, είναι απαλλαγμένος από προλήψεις και δεισιδαιμονίες, δεν δέχεται τους από μηχανής θεούς και έχει ως κύριο στόχο του την αναζήτηση της αλήθειας. Θέλει να δείξει τον πόνο και τις καταστροφικές συνέπειες του πολέμου. Ο τρόπος με τον οποίο διηγείται τα γεγονότα είναι ανυπέρβλητος και αριστοτεχνικός. Απομακρύνει ό,τι είναι τυχαίο και κρατά μόνο ό,τι θεωρεί χρήσιμο για την εξέλιξη των πραγμάτων. Παρακολουθεί την τραγωδία που ζει η Αθήνα, αλλά όχι ως απλός θεατής· μέσα από το ρόλο του συγγραφέα ταυτίζεται με όσους μετέχουν σε αυτή και επιχειρεί να αναδείξει το ιστορικό γίνεσθαι. Γράφει την ιστορία της εποχής του, καταγράφει τα γεγονότα τοπικά και χρονικά, αλλά δεν προβάλλει τις δικές του απόψεις. Παρουσιάζει την τραγική ιστορία της πόλης του, τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, τη μεγαλύτερη σύρραξη στον ελληνικό κόσμο που θα έχει μακροχρόνιες συνέπειες. Αξιολογεί και επιχειρεί να ερμηνεύσει τα γεγονότα, αναζητώντας τα αίτια και τα αποτελέσματα της δράσης των ατόμων, των ομάδων, των ηγετών και του λαού. Στο πλαίσιο αυτό, λοιπόν, εντάσσει στο σύγγραμμά του τις δημηγορίες, μέσα από τις οποίες –και κυρίως με το σχήμα αιτία-αποτέλεσμα, που χαρακτηρίζεται από επιστημονική πληρότητα– διεισδύει στην ουσία των δρώμενων. Αναζητεί τα κίνητρα της δράσης ατόμων και ομάδων και παράλληλα προσπαθεί να βρει και άλλα εξωτερικά αίτια που επηρεάζουν την εξέλιξη των γεγονότων. Εκτός, από το σχήμα αιτία-αποτέλεσμα, ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί και το σχήμα θέση-αντίθεση-σύνθεση. Με αυτό προβάλλει τους παράγοντες και τις δυνάμεις που επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά τη δράση των αντιπάλων. Πιστεύει ότι με το έργο του θα βοηθήσει τους μεταγενέστερους και θα συμβάλει στην αποφυγή παρόμοιων κρίσεων.

Το έργο του Θουκυδίδη είναι προϊόν της εποχής στην οποία ζει. Πρόκειται για την εποχή του Περικλή, στην οποία η αθηναϊκή πολιτεία γνωρίζει πολιτική και υλική άνθηση. Η *Ιστορία* του διακρίνεται για την άρτια οργάνωση και τη σωστή δομή της. Καμία λέξη δεν έχει

χρησιμοποιηθεί τυχαία· παντού υπάρχει συνοχή, οι στόχοι είναι σαφείς, τα επιχειρήματα προβάλλονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και οι κρίσεις είναι αυστηρές και ακριβόλογες. Όσο για τους συλλογισμούς, υπηρετούν πάντα την αλήθεια και τον ορθό λόγο. Ο Θουκυδίδης βάζει πάνω από όλα τον ορθό λόγο και προσπαθεί με κάθε τρόπο, με σαφήνεια και λεπτομερειακή επεξεργασία όσων εξιστορεί, να εξασφαλίσει το άρτιο αποτέλεσμα. Κύριος στόχος του είναι να κάνει το έργο του *κτῆμα ες αεί*.

Ο Θουκυδίδης άσκησε μεγάλη επίδραση στους σύγχρονους αλλά και στους μεταγενέστερους. Ο Δημοσθένης μελέτησε την *Ιστορία* του και οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι τον θεωρούσαν αυθεντία. Παράλληλα, αρκετοί ήταν και εκείνοι που τον μιμήθηκαν –π.χ., ο Αρριανός, ο Κάσιος, ο Προκόπιος–, ενώ οι Ρωμαίοι Τάκιτος και Σαλλούστιος τον είχαν για πρότυπο. Ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς ασχολήθηκε με την κριτική θεώρηση του έργου του μεγάλου ιστορικού και έγραψε τέσσερα δοκίμια: *Περί του Θουκυδίδου χαρακτήρος και των λοιπών του συγγραφέως ιδιωμάτων*, *Δευτέρα επιστολή προς Αμμαίον*, *Περί μιμήσεως*, *Επιστολή προς Πομπήιον*. Οι νεότεροι ιστορικοί και φιλόσοφοι μελετούν διεξοδικά το έργο του και στέκονται με θαυμασμό απέναντι σε αυτό.

Βιβλίο Ι

Το πρώτο βιβλίο της *Ιστορίας* του Θουκυδίδη, που είναι το μεγαλύτερο από τα οκτώ και αφιερωμένο εξ ολοκλήρου στην εξέταση των αιτίων, αποτελεί την εισαγωγή του έργου. Στο προοίμιο ο ιστορικός εξηγεί για ποιο λόγο αποφάσισε να γράψει για τον πόλεμο των Πελοποννησίων και των Αθηναίων. Καθορίζει το θέμα του και δηλώνει ότι δεν θα ασχοληθεί με την ιστορία της Ελλάδας, αλλά με τις πολεμικές επιχειρήσεις και τα γεγονότα που αφορούν στον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Παρουσιάζει τον ανταγωνισμό Αθήνας και Σπάρτης για την κυριαρχία τους στην Ελλάδα, που αποτελεί σημείο αναφοράς για τα γεγονότα που θα αφηγηθεί και δηλώνει ότι θεωρεί τη γενέτειρά του την πιο προοδευτική πόλη του ελληνικού κόσμου. Δεν μιλά για την ηγεμονία της Αθήνας, για τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, ούτε για τις διπλωματικές σχέσεις με τους Πέρσες. Κάνει βέβαια κάποιες αναφορές σε αυτά τα θέματα, όμως αυτό αποσκοπεί στην καλύτερη κατανόηση των γεγονότων. Η φράση *τον πόλεμον των Πελοποννησίων και Αθηναίων* δείχνει ότι έχει στο νου του τον 27χρονο πόλεμο και όχι μόνο τον Αρχιδάμειο (431-421 π.Χ.). Ο Θουκυδίδης είναι αυτός που συνενώνει τρεις πολέμους, τον Αρχιδάμειο, το Σικελικό και το Δεκελεικό, και την ειρήνη του Νικία σε έναν, τον Πελοποννησιακό Πόλεμο.

Στα πρώτα κεφάλαια, και συγκεκριμένα στην *Αρχαιολογία* (2-19), που είναι μια παρέκβαση με την οποία ο Θουκυδίδης θέλει να υποστηρίξει τις αρχικές του δηλώσεις για το μέγεθος του πολέμου, γίνεται μια θεώρηση του παρελθόντος. Στην ουσία στρέφεται στο παρελθόν για να ενισχύσει το παρόν. Σε αυτή ο ιστορικός αποδεικνύει ότι ποτέ τα συμβάντα δεν είχαν τόσο μεγάλη σημασία όσο στη συγκεκριμένη περίπτωση. Για να φτάσει σε αυτό το συμπέρασμα κάνει μια αναδρομή στην παλαιότερη ιστορία της Ελλάδας και αποδεσμεύεται από τις παραδόσεις. Προσπαθεί να κατανοήσει τη δομή των παλαιότερων κοινωνιών και επισημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι η μόνιμη εγκατάσταση και η υλική πρόοδος είναι δυνατές μόνο με την πολιτική ενοποίηση, που σημαίνει έλεγχο με τη βία από την κεντρική εξουσία. Αναφέρεται, στη συνέχεια, εν συντομία στο Μίνωα και στον Τρωικό Πόλεμο και καταλήγει ότι η πλήρης αυτονομία των μικρών πόλεων συμβαδίζει με την ενοποίηση και την πρόοδο. Τονίζει, επίσης, το ρόλο που έπαιξε η ναυτική δύναμη στην ελληνική ιστορία, από τα χρόνια του Μίνωα και του Αγαμέμνονα, και παρατηρεί ότι η Σπάρτη, αν και δεν είναι ναυτική πόλη, είναι πολύ ισχυρή λόγω των θεσμών. Στην *Αρχαιολογία*, συνεπώς, τονίζεται ο συσχετισμός πολιτικής ενότητας και υλικής προόδου, η σημασία των ναυτικών δυνάμεων στην ελληνική ιστορία και πόσο σπουδαίο είναι να υπάρχει ένα σταθερό πολίτευμα.

Παράλληλα, ο Θουκυδίδης εκθέτει την αντίληψή του για την ιστορία, καθώς και τη μέθοδο που ακολουθεί για τη συγγραφή του έργου (22). Γράφει για να βοηθήσει τους μεταγενέστερους να κατανοήσουν καλύτερα τα γεγονότα της εποχής τους και, όσο αυτό είναι εφικτό, να τα προβλέψουν. Κάνει εν συντομία έναν παραλληλισμό μεταξύ του Πελοποννησιακού Πολέμου και των Περσικών Πολέμων και μετά περιγράφει με λεπτομέρειες τις αφορμές του πολέμου. Αναλύει τα αίτια και κάνει διάκριση ανάμεσα σε δύο είδη. Αντιπαραθέτει τα παράπονα και τα προσχήματα στη βαθύτερη αιτία, την *αληθέστατη πρόφασιν* (23), δηλαδή το φόβο των Πελοποννησίων για την αύξηση της δύναμης της Αθήνας. Οι αιτίες του πολέμου και οι πιθανότητες επιτυχίας των αντιπάλων παρουσιάζονται σε τέσσερις δημηγορίες που εκφωνούν οι Κορίνθιοι, οι Αθηναίοι, ο βασιλιάς Αρχίδαμος και ο εφόρος Σθενελαΐδας. Στη δημηγορία των Κορινθίων στη συνέλευση των πολιτών της Σπάρτης τίθεται το θέμα του αθηναϊκού ιμπεριαλισμού. Οι Κορίνθιοι καθώς και κάποιοι σύμμαχοι των Λακεδαιμονίων, όπως οι Μεγαρείς και οι Αιγινήτες, κάνοντας μια αναδρομή στους Περσικούς Πολέμους, κατηγορούν τους Αθηναίους ότι έχουν παραβιάσει τις συνθήκες του 445 π.Χ. και οι Αθηναίοι πρέσβεις που τυχάνει να είναι παρόντες σε αυτή τη σύναξη, ανατρέχοντας στα Μηδικά, επιχειρούν να δικαιολογήσουν την κυριαρχία της πόλης τους. Στο δεύτερο μέρος της ομιλίας τους οι Κορίνθιοι αντιπαραθέτουν τον αδρανή χαρακτήρα των Αθηναίων. Στους Κορίνθιους απαντά ο βασιλιάς της Σπάρτης Αρχίδαμος, εκπρόσωπος της μερίδας των ειρηνόφιλων, και επισημαίνει ότι ο παραλληλισμός των δύο πόλεων δηλώνει μια βαθιά αντίθεση και το μεταξύ τους ανταγωνισμό. Η συζήτηση κλείνει με την αγόρευση του εφόρου Σθενελαΐδα, του εκπροσώπου της μερίδας των φιλοπόλεμων, ο οποίος λέει ότι πρέπει να ψηφίσουν υπέρ του πολέμου και να μην αφήσουν τους Αθηναίους να γίνουν ισχυρότεροι και να προδώσουν τους συμμάχους τους. Γίνεται, λοιπόν, σαφές ότι η σύγκρουση ανάμεσα στις δύο αυτές δυνάμεις έχει τις ρίζες της στο παρελθόν και είναι προϊόν μιας βαθύτατης και πολύχρονης εξέλιξης.

Στο τέλος του πρώτου βιβλίου ο Περικλής απαντά στους Κορίνθιους, επισημαίνοντας την υπεροχή των Αθηναίων. Διατυπώνει την άποψη ότι η Αθήνα θα πρέπει να αποδεχτεί τον πόλεμο και προβλέπει ότι θα νικήσει διότι είναι πιο δυνατή. Έχουμε ένα διάλογο και αντιπαραθεση επιχειρημάτων, ενώ συζητούνται τα θέματα του στόλου και των χρηματικών πόρων.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

1. *Θουκυδίδης Αθηναίος ξυνέγραψε τον πόλεμον των Πελοποννησίων και Αθηναίων, ως επολέμησαν προς αλλήλους, αρξάμενος ευθύς καθισταμένου και ελπίσας μέγαν τε έσεσθαι και αξιολογώτατον των προγεγενημένων, τεκμαιρόμενος ότι ακμάζοντες τε ήσαν ες αυτόν αμφότεροι παρασκευή τη πάση και το άλλο Ελληνικόν ορών ξυνιστάμενον προς εκατέρους, το μεν ευθύς, το δε και διανοούμενον. Κίνησις γαρ αύτη μεγίστη δη τοις Έλλησιν εγένετο και μέρει τινί των βαρβάρων, ως δε ειπείν και επί πλείστον ανθρώπων. Τα γαρ προ αυτών και τα έτι παλαιότερα σαφώς μεν ευρείν διά χρόνου πλήθος αδύνατα ην, εκ δε τεκμηρίων ων επί μακρότατον σκοπούντι μοι πιστεύσαι ξυμβαίνει ου μεγάλα νομίζω γενέσθαι ούτε κατά τους πολέμους ούτε ες τα άλλα.*

21. *Εκ δε των ειρημένων τεκμηρίων όμως τοιαύτα αν τις νομίζων μάλιστα α διήλθον ουχ αμαρτάνοι, και ούτε ως ποιηταί υμνήκασι περί αυτών επί το μείζον κοσμούντες μάλλον πιστεύων, ούτε ως λογογράφοι ξυνέθεσαν επί το προσαγωγότερον τη ακροάσει ή αληθέστερον, όντα ανεξέλεγκτα και τα πολλά υπό χρόνου αυτών απίστως επί το μυθώδες εκνευκικότα, ηυρήσθαι δε ηγησάμενος εκ των επιφανεστάτων σημείων ως παλαιά είναι αποχρώντως. Και ο πόλεμος ούτος, καίπερ των ανθρώπων εν ωι μεν αν πολεμώσι τον παρόντα αιεί μέγιστον κρινόντων, παυσαμένων δε τα αρχαία μάλλον θαυμαζόντων, απ' αυτών των έργων σκοπούσι δηλώσει όμως μείζον γεγενημένος αυτών.*

85. *Ταύτας ουν ας οι πατέρες τε ημίν παρέδωσαν μελέτας και αυτοί διά παντός ωφελούμενοι έχομεν μη παρώνεν, μηδέ επειχθέντες εν βραχεί μορίωι ημέρας περί πολλών σωμάτων και χρημάτων και πόλεων και δόξης βουλευσώμεν, αλλά καθ' ησυχίαν. Έξεστι δ' ημίν μάλλον ετέρων*

διά ισχύν. Και προς τους Αθηναίους πέμπετε μεν περί της Ποτειδαίας, πέμπετε δε περί των οὐ ξύμμαχοι φασιν αδικεῖσθαι, ἄλλως τε και ετοιμῶν ὄντων αὐτῶν δίκας δούναι· ἐπὶ δε τον διδόντα ου πρότερον νόμιμον ως επ' αδικούντα ἰέναι. Παρασκευάζεσθε δε τον πόλεμον ἅμα. Ταῦτα γαρ και κράτιστα βουλευέσεσθε και τοις εναντίοις φοβερῶτατα.

144. Πολλά δε και ἄλλα ἔχω ες ἐλπίδα του περιέσεσθαι, ην εθέλητε αρχήν τε μη επικτάσθαι ἅμα πολεμούντες και κινδύνους αυθαιρέτους μη προστίθεσθαι· μάλλον γαρ πεφόβημαι τας οικείας ημῶν αμαρτίας ἢ τας των εναντίων διανοίας. Αλλ' εκείνα μεν και εν ἄλλωι λόγωι ἅμα τοις ἔργοις δηλωθήσεται· νυν δε τούτοις αποκρινάμενοι αποπέμψωμεν, Μεγαρέας μεν ὅτι εἴσομεν αγοράι και λιμέσι χρήσθαι, ην και Λακεδαιμόνιοι ξηνηλασίας μη ποιῶσι μήτε ημῶν μήτε των ημετέρων ξυμμάχων (οὔτε γαρ εκείνο κωλύει εν ταις σπονδαίς οὔτε τόδε), τας δε πόλεις ὅτι αυτονόμους αφήσομεν, ει και αυτονόμους ἔχοντες εσπεισάμεθα, και ὅταν κακεῖνοι ταις εαυτῶν αποδώσι πόλεσι μη σφίσι τοις Λακεδαιμονίοις επιτηδείως αυτονομείσθαι, αλλ' αυτοίς εκάστοις ως βούλονται· δίκας τε ὅτι εθέλομεν δούναι κατά τας ξυνηθήκας, πολέμου δε ουκ ἄρξομεν, αρχομένους δε αμυνοῦμεθα. Ταῦτα γαρ δίκαια και πρέποντα ἅμα τήιδε τη πόλει αποκρίνασθαι. Ειδέναι δε χρη ὅτι ἀνάγκη πολεμείν, ην δε εκούσιοι μάλλον δεχόμεθα, ἥσσον εγκεισομένους τους εναντίους ἔξομεν, εκ τε των μεγίστων κινδύνων ὅτι και πόλει και ιδιώτηι μέγισται τιμαί περιγίγγονται. Οι γουν πατέρες ημῶν υποστάντες Μήδους και ουκ από τοσώνδε ορμώμενοι, ἀλλά και τα υπάρχοντα εκλιπόντες, γνώμηι τε πλέονι ἢ τύχηι και τόλμηι μείζονι ἢ δύναμει τον τε βάρβαρον απεώσαντο και ες τάδε προήγαγον αυτά. Ων ου χρη λείπεσθαι, ἀλλά τους τε εχθρούς παντί τρόπωι αμύνεσθαι και τοις επιγιγνομένοις πειράσθαι αυτά μη ελάσσω παραδούναι.

Μετάφραση

1. Ο Θουκυδίδης ο Αθηναίος έγραψε την ιστορία του πολέμου των Πελοποννησίων και των Αθηναίων, πώς πολέμησαν μεταξύ τους, αρχίζοντας να γράφει αμέσως μόλις ξέσπασε, γιατί πρόβλεψε πως και μεγάλες διαστάσεις θα πάρη και πιο αξιόλογος απ' όλους τους προηγούμενους θα είναι. Τούτο το συμπέρανε απ' το ότι οι δύο αντίπαλοι ρίχνονταν σ' αυτόν ακμαίοι ως προς κάθε αναγκαία για τον πόλεμο ετοιμασία κι απ' το ότι έβλεπε τις άλλες ελληνικές πόλεις να προσχωρούν στον έναν ή στον άλλο συνασπισμό, μερικές αμέσως μερικές να το μελετούν. Κι ήταν αλήθεια ο πόλεμος αυτός η πιο μεγάλη αναστάτωση για τους Έλληνες και για ένα μέρος του βαρβαρικού κόσμου και σχεδόν για το μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπότητας. Τα πριν απ' τον πόλεμο γεγονότα και τα ακόμη πιο παλιά να τα εξακριβώση κανείς απ' του καιρού το πλήθος στεκόταν αδύνατο, από ενδείξεις όμως που, απλώνοντας την έρευνά μου ως τα πιο μακρινά περασμένα, έφτασα να θεωρήσω αξιόπιστες, νομίζω πως δεν ήταν σημαντικά ούτε από πολεμική άποψη ούτε από άλλη.

21. Αν όμως κανείς, βασισμένος στις ενδείξεις που ανέφερα, θαρρούσε κάπου τέτοια τα γεγονότα που εξιστόρησα και δεν πίστευε τόσο ότι αυτά είναι όπως τα τραγούδησαν οι ποιητές, που τα μεγαλοποίησαν και τα στόλισαν, ή όπως τα εκθέσανε οι λογογράφοι, που περισσότερο ζήτησαν να τέρψουν τους ακροατές τους παρά να πουν την αλήθεια –γιατί πρόκειται για πράγματα αζεδιάλυτα και που τα περισσότερά τους, απ' την πολυκαιρία, έχουν καταστήσει μυθικά, ώστε να είναι απίστευτα– κι αν νομίση πως αυτά εξακριβώθηκαν από μένα αρκετά πειστικά, όσο ήταν δυνατό για πράγματα παλιά, κι απ' τα πιο φανερά σημάδια τους, δεν θα 'πεφτε έξω. Κι ο πόλεμος αυτός –μόλο που οι άνθρωποι όταν έχουν πόλεμο θαρρούν αυτόν που κάθε φορά κάνουν σαν τον πιο μεγάλο, ενώ όταν σταματήσουν θαυμάζουν πιο πολύ τα παλιά– θ' αποδειχτή για όσους θα κρίνουν απ' τα γεγονότα τα ίδια, πως στάθηκε μεγαλύτερος απ' όλους αυτούς.

85. Αυτές λοιπόν τις αρχές που μας κληροδότησαν οι πατέρες μας κι εμείς οι ίδιοι μ' όφελός μας πάντα κρατούμε, ας μην τις αφήσωμε, κι ας μην βιαστούμε να αποφασίσωμε στον σύντομο καιρό μιας μέρας για πολλούς ανθρώπους και πολλά χρήματα και πολλές πόλεις και πολλή φήμη, αλλά ας σκεφτούμε με ησυχία. Και μπορούμε εμείς αυτό να το κάμωμε περισσότερο από άλλους, γιατί είμαστε δυνατοί. Στείλτε στους Αθηναίους πρεσβεία για την Ποτειδαία, στείλτε και για τις αδικίες που οι σύμμαχοί μας λένε ότι παθαίνουν, μια και οι Αθηναίοι είναι πρόθυμοι

να δεχτούν διαιτησία· και δεν είναι ορθό, χωρίς να περιμένωμε, να βαδίζωμε εναντίον εκείνου που δέχεται κρίση, όπως εναντίον εκείνου που αδικεί. Ταυτόχρονα ας προετοιμάζετε και τον πόλεμο. Αυτές οι αποφάσεις σας θα είναι για σας οι πιο καλές και για τους αντιπάλους σας οι πιο φοβερές».

144. Αλλά και για πολλούς άλλους λόγους ελπίζω ότι θα υπερισχύσωμε, αν θελήσετε να μην ζητάτε, όσο κρατάει ο πόλεμος, καινούργιες κατακτήσεις, κι άλλους κινδύνους θεληματικούς να μην προσθέτετε· γιατί περισσότερο φοβούμαι τα δικά μας σφάλματα, παρά των εχθρών τα σχέδια. Αυτά όμως θα τα εκθέσω σ' άλλο λόγο, όταν θ' αρχίσει ο πόλεμος· τώρα ας στείλωμε τους πρέσβεις στην πατρίδα τους κι ας τους δώσωμε την απάντηση, ότι θα ανοίξωμε στους Μεγαρείς τις αγορές και τα λιμάνια μας, αν κι οι Λακεδαιμόνιοι καταργήσουν τις ξενηλασίες εναντίον μας και εναντίον των συμμάχων μας (γιατί ούτε το ένα εμποδίζεται από τις συνθήκες ούτε το άλλο), και ότι θα αφήσωμε τις πόλεις αυτόνομες, αν τις είχαμε αυτόνομες και τότε που κάναμε τις συνθήκες, κι όταν και κείνοι στις δικές τους πόλεις ξαναδώσουν το δικαίωμα να αυτονομούνται, όχι κατά πως συμφέρει σ' αυτούς, τους Λακεδαιμόνιους, αλλά στην καθεμιά τους κατά πως θέλει· τέλος ότι είμαστε πρόθυμοι να δεχτούμε διαιτησία σύμφωνα με τις συνθήκες, κι ότι δεν θα αρχίσωμε πρώτοι τον πόλεμο, αν όμως εκείνοι τον αρχίσουν θα αμυνθούμε. Αυτή είναι η δίκαιη και μαζί αξιοπρόσεκτη απάντηση γι' αυτήν εδώ την πόλη. Και πρέπει να ξέρετε πως ο πόλεμος είναι αναπόφευκτος κι ότι όσο περισσότερο με τη θέλησή μας τον δεχόμαστε, τόσο λιγώτερο επιθετικούς θα 'χωμεν τους αντιπάλους μας, κι ακόμη ότι οι πιο μεγάλοι κίνδυνοι έχουν σαν επακόλουθο και για μια πόλη και για έναν ιδιώτη τις πιο μεγάλες τιμές. Σκεφτήτε πως οι πατέρες μας αντιστάθηκαν στους Μήδους χωρίς μάλιστα να διαθέτουν τόσους πόρους όσους εμείς, αλλά έχοντας εγκαταλείψει και τα λίγα υπάρχοντά τους, και με περισσότερη σύνεση παρά τύχη και μεγαλύτερη τόλμη παρά δύναμη απόκρουσαν τον βάρβαρο κι έφεραν την πόλη στη σημερινή ακμή. Έχομε λοιπόν χρέος να μην φαινόμεστε κατώτεροί τους, αλλά και τους εχθρούς με κάθε τρόπο να αποκρούωμε και στους απογόνους μας να προσπαθούμε την κληρονομιά αυτή μικρότερη να την παραδώσωμε».

(Τα αποσπάσματα και η μετάφραση προέρχονται από το βιβλίο *Θουκυδίδη Ιστορία*, Α. Γεωργοπαπαδάκος.)

Βιβλίο ΙΙ

Στο δεύτερο βιβλίο αρχίζει η περιγραφή των πολεμικών γεγονότων. Οι Θηβαίοι εισβάλλουν στις Πλαταιές την άνοιξη του 431 π.Χ., απειθαρχούν οι σύμμαχοι των δύο παρατάξεων και γίνεται μια ανάλυση της κοινής γνώμης απέναντί τους. Κατόπιν περιγράφονται η πρώτη εισβολή των Λακεδαιμονίων στην Αττική, οι ναυτικές επιχειρήσεις των Αθηναίων στα παράλια της Πελοποννήσου και η εισβολή στη Μεγαρίδα. Το χειμώνα ενταφιάζονται οι πρώτοι νεκροί και ο Περικλής εκφωνεί τον *Επιτάφιο* λόγο του. Τη δεύτερη χρονιά ενσκήπτει λοιμός στην Αθήνα και οι Πελοποννήσιοι εισβάλλουν και πάλι στην Αττική. Η επιδημία είναι σε έξαρση δύο χρόνια, το 430 και το 429 π.Χ., και παρουσιάζει ύφεση το 428 π.Χ. Αυτό το διάστημα πεθαίνουν πολλοί οπλίτες, πολίτες, μέτοικοι και δούλοι. Οι Αθηναίοι στρέφονται εναντίον του Περικλή και προσπαθούν να κάνουν ειρήνη με τους Σπαρτιάτες, αλλά τελικά αναθέτουν τη διαχείριση του πολέμου στον Περικλή. Το ίδιο έτος οι Αθηναίοι στέλνουν στόλο στη Ναύπακτο και καταλαμβάνουν την Ποτίδαια. Την τρίτη χρονιά του πολέμου οι Λακεδαιμόνιοι πολιορκούν τις Πλαταιές και εκστρατεύουν στην Ακαρνανία. Περιγράφονται οι ναυμαχίες του Κνήμου με το Φορμώνα στον Κρισαίο Κόλπο. Στο βιβλίο αυτό ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί διάφορα μέσα χρονολόγησης: αναφέρει την ιέρεια της Ήρας του Άργους, τον έφορο της Σπάρτης και τον Αθηναίο επώνυμο άρχοντα. Στα επόμενα βιβλία όμως εξιστορεί τα γεγονότα ακολουθώντας τη διαίρεση του έτους σε καλοκαίρι και χειμώνα.

Επιτάφιος

Οι επιτάφιοι λόγοι εκφωνούνταν κάθε χρόνο προς τιμήν των νεκρών που έπεσαν στον πόλεμο. Στην Αττική η τελετή αυτή πραγματοποιούνταν στις αρχές του χειμώνα, όταν σταματούσαν οι πολεμικές επιχειρήσεις. Τα οστά των νεκρών μεταφέρονταν στην Αθήνα,

τοποθετούνταν σε δέκα φέρετρα από κυπαρίσσι (όσα και οι φυλές) –ένα έμενε άδειο για όσους τα σώματα δεν βρέθηκαν–, και εκθέτονταν για προσκύνημα. Την Τρίτη μέρα γινόταν η εκφορά στο νεκροταφείο, στον Κεραμεικό, και σε περιοχή που προοριζόταν για εκείνους που σκοτώθηκαν στον πόλεμο θάβονταν όλοι μαζί σε ένα τάφο, το πολυτάφιο ή πολυάνδριον. Εκεί ένας εκπρόσωπος της πολιτείας εκφωνούσε τον επιτάφιο λόγο.

Σε έναν επιτάφιο ο ομιλητής έπρεπε να επαινέσει πρώτα τους νεκρούς της συγκεκριμένης χρονιάς, και να μνημονεύσει το πολεμικό τους έργο, στη συνέχεια τους προγόνους και την πολιτεία και, τέλος, να παροτρύνει τους νεότερους πολίτες για ανάλογα κατορθώματα και να παρηγορήσει τους συγγενείς των ατόμων που έχασαν τη ζωή τους.

Οι περισσότεροι επιτάφιοι ήταν αυτοσχέδιοι λόγοι, γι' αυτό και δεν δημοσιεύονταν. Η δημοσίευσή του γινόταν μόνο αν ο ομιλητής ήταν πολιτικός και ρήτορας.

Η διάρθρωση του *Επιτάφιου* του Θουκυδίδη είναι η εξής: προίμιο (35), έπαινος των προγόνων (36,1), των πατέρων (36,2), της σύγχρονης γενιάς (36,3), έπαινος της αθηναϊκής πολιτείας (37-41,4), έπαινος των νεκρών (41,5-42), παραινετικός λόγος στους πολίτες (43), στους γονείς των νεκρών (44), στα παιδιά και στα αδέρφια τους (45,1), στις χήρες (45,2), επίλογος (46).

Οι φιλόλογοι που έχουν μελετήσει την *Ιστορία* του Θουκυδίδη υποστηρίζουν ότι ο λόγος που παραθέτει δεν μπορεί να είναι εκείνος που εκφωνήθηκε από τον Περικλή το χειμώνα του 431 π.Χ., αλλά δημιούργημα του ιστορικού μετά την ήττα της Αθήνας το 404 π.Χ. Ο έπαινος των νεκρών (41,5-42) είναι απρόσωπος και δεν έχει σχέση με τα περιστατικά του 431 π.Χ., ο έπαινος για τους προγόνους καλύπτει μία μόνο φράση (36,1), ενώ δεν μνημονεύεται κανένα πολεμικό έργο και δεν γίνεται αναφορά στο σύγχρονο πόλεμο. Όλη η προσοχή του μεγάλου πολιτικού επικεντρώνεται στον ύμνο της αθηναϊκής πολιτείας. Ο σύντομος έπαινος δεν δείχνει ότι ο Θουκυδίδης δεν ενδιαφέρεται για τους νεκρούς του πρώτου έτους του πολέμου, αλλά ότι αναφέρεται στα άτομα που θα χάσουν τη ζωή τους καθ' όλη τη διάρκεια της σύρραξης. Όσο για τον έπαινο των προγόνων, η μικρή του έκταση έχει σχέση με το γεγονός ότι ο Θουκυδίδης θεωρεί τα μυθικά κατορθώματα κατώτερα από τη φήμη τους. Ο λόγος του Περικλή αποτελεί τον επιτάφιο της αθηναϊκής πολιτείας, ένα κείμενο στο οποίο εξάιρεται το ελληνικό πνεύμα και παρουσιάζεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο η εικόνα της κλασικής Αθήνας, που χάρη στη δημοκρατική διακυβέρνηση έχει αναπτυχθεί σε όλους τους τομείς.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

34. *Εν δε τωι αυτώι χειμώνι Αθηναίοι τωι πατρίωι νόμωι χρώμενοι δημοσίαι ταφάς εποίησαντο των εν τώιδε τωι πολέμωι πρώτων αποθανόντων τρόπωι τοιώιδε. Τα μεν οστά προτίθενται των απογενομένων πρότρητα σκηνήν ποιήσαντες, και επιφέρει τωι αυτού έκαστος ην τι βούληται· επειδάν δε η εκφορά ηι, λάρνακας κυπαρισσίνας άγουσιν άμαξαι, φυλής εκάστης μίαν· ένεστι δε τα οστά ης έκαστος ην φυλής. Μία δε κλίνη κενή φέρεται εστρωμένη των αφανών, οι αν μη ευρεθώσιν ες αναίρεσιν. Ξυνεκφέρει δε ο βουλόμενος και αστών και ξένων, και γυναίκες πάρεισιν αι προσήκουσαι επί τον τάφον ολοφυρόμεναι. Τιθέασιν ουν ες το δημόσιον σήμα, ο εστιν επί του καλλίστου προαστίου της πόλεως, και αιεί εν αυτώι θάπτουσι τους εκ των πολέμων, πλην γε τους εν Μαραθώνι· εκείνων δε διαπρηπή την αρετήν κρίναντες αυτού και τον τάφον εποίησαν. Επειδάν δε κρύψωσι γηι, ανήρ ηρημένος υπό της πόλεως, ος αν γνώμη τε δοκήι μη αξύνετος είναι και αξιώσει προήκηι, λέγει επ' αυτοίς έπαινον τον πρέποντα· μετά δε τούτο απέρχονται, Ωδε μεν θάπτουσιν· και διά παντός πολέμου, οπότε ξυμβαίη αυτοίς, εχρώντο τωι νόμωι. Επί δ' ουν τοις πρώτοις τοίσδε Περικλής ο Ξανθίπου ηιρέθη λέγειν· Και επειδή καιρός ελάμβανε, προελθών από*

του σήματος επί βήμα υψηλόν πεποιημένον, όπως ακούοιτο ως επί πλείστον του ομίλου, έλεγε τοιάδε:

36. Άρξομαι δε από των προγόνων πρώτον· δίκαιον γαρ αυτοίς και πρόπον δε άμα εν τωι τοιώδιε τιμήν ταύτην της μνήμης δίδοσθαι. Την γαρ χώραν οι αυτοί αιεί οικούντες διαδοχήι των επιγιγνομένων μέχρι τούδε ελευθέραν δι' αρετήν παρέδοσαν. Και εκείνοί τε άξιοι επαίνου και έτι μάλλον οι πατέρες ημών· κτησάμενοι γαρ προς οισ εδέξαντο όσην έχομεν αρχήν ουκ απόντως ημίν τοις νυν προσκατέλιπον. Τα δε πλείω αυτής ημείς οίδε οι νυν έτι όντες μάλιστα εν τη καθεστηκυιάι ηλικιαί επιηυξήσαμεν και την πόλιν τοις πάσι παρεσκευάσαμεν και ες πόλεμον και ες ειρήνην αυταρκεστάτην. Ων εγώ τα μεν κατά πολέμους έργα, οισ έκαστα εκτήθη, ή ει τι αυτοί ή οι πατέρες ημών βάρβαρον ή Έλληνα πολέμιον επιόντα προθύμως ημυνάμεθα, μακρηγορείν εν ειδόσιν ου βουλόμενος εάσω· από δε οίας τε επιτηδεύσεως ήλθομεν επ' αυτά και μεθ' οίας πολιτείας και τρόπων εξ οίων μεγάλα εγένετο, ταύτα δηλώσας πρώτον είμι και επί τον τώνδε έπαινον, νομίζων επί τε τωι παρόντι ουκ αν απρεπή λεχθήναι αυτά και τον πάντα όμιλον και αστών και ξένων ζύμφορον είναι επακούσαι αυτών.

37. Χρώμεθα γαρ πολιτείαϊ ου ζηλούσηι τους των πέλας νόμους, παράδειγμα δε μάλλον αυτοί όντες τισίν ή μιμούμενοι ετέρους. Και όνομα μεν διά το μη ες ολίγους αλλ' ες πλείονας οικείν δημοκρατία κέκληται· μέτεστι δε κατά μεν τους νόμους προς τα ίδια διάφορα πάσι το ίσον, κατά δε την αξίωσιν, ως έκαστος εν τωι ευδοκιμεί, ουκ από μέρους το πλέον ες τα κοινά ή επ' αρετής προτιμάται, ούδ' αυ κατά πενίαν, έχων γε τι αγαθόν δράσαι την πόλιν, αξιώματος αφανείαϊ κεκώλυται. Ελευθέρως δε τα τε προς το κοινόν πολιτεύομεν και ες την προς αλλήλους των καθ' ημέραν επιτηδευμάτων υποψίαν, ου δι' οργής τον πέλας, ει καθ' ηδονήν τι δράι, έχοντες, ουδ' αζημίους μεν, λυπηράς δε τη όψει αχθηδόνας προστιθέμενοι. Ανεπαχθώς δε τα ίδια προσομιλούντες τα δημόσια διά δέος μάλιστα ου παρανομούμεν, των τε αιεί εν αρχήι όντων ακροάσει και των νόμων, και μάλιστα αυτών όσοι τε επ' ωφελίαϊ των αδικουμένων κείνται και όσοι άγραφοι όντες αισχύνην ομολογουμένην φέρουσιν.

46. Είρηται και εμοί λόγωι κατά τον νόμον όσα είχαν πρόσφορ, και έργωι οι θαπτόμενοι τα μεν ήδη κεκόσμηνται, τα δε αυτών τους παιδας το από τούδε δημοσίαϊ η πόλις μέχρι ήβης θρέψει, ωφέλιμον στέφανον τοισδέ τε και τοις λειπομένοις των τοιώνδε αγώνων προτιθείσα· άθλα γαρ οισ κείται αρετής μέγιστα, τοις δε άνδρες άριστοι πολιτεύουσιν. Νυν δε απολοφυράμενοι ον προσήκει εκάστωι άπιτε».

65. [...] Εγίνετο τε λόγωι μεν δημοκρατία, έργωι δε υπό του πρώτου ανδρός αρχή. Οι δε ύστερον ίσοι μάλλον αυτοί προς αλλήλους όντες και ορεγόμενοι του πρώτος έκαστος γίνεσθαι ετράποντο καθ' ηδονάς τωι δήμωι και τα πράγματα ενδιδόναι. Εξ ων άλλα τε πολλά, ως εν μεγάληι πόλει και αρχήν εχούσηι, ημαρτήθη και ο ες Σικελίαν πλους, ος τοσοούτον γνώμης αμάρτημα ην προς ους επήσαν, όσον οι εκπέμψαντες ου τα πρόσφορα τοις οιοχόμενοις επιγιγνώσκοντες, αλλά κατά τας ιδίας διαβολάς περι της του δήμου προστασίας τα τε εν τωι στρατοπέδωι αμβλύτερα εποίουν και τα περι την πόλιν πρώτον εν αλλήλοις εταράχθησαν. [...]

Μετάφραση

34. Τον ίδιο χειμώνα οι Αθηναίοι, ακολουθώντας την πατροπαράδοτη συνήθεια, τέλεσαν τη δημόσια ταφή εκείνων που πρώτοι σκοτώθηκαν σ' αυτόν τον πόλεμο, με τέτοιο τρόπο. Φτειάχνουν μια σκηνή κι εκθέτουν τα οστά των νεκρών για δύο μέρες, κι ο καθένας φέρνει στον δικό του κάτι αν θέλη. Κι όταν έρθη η ώρα της εκφοράς, αμάξια μεταφέρουν κυπαρισσένια φέρετρα, ένα για κάθε φυλή· τα οστά του καθενός είναι μέσα στο φέρετρο της φυλής του. Ένα όμως φέρετρο άδειο, στρωμένο, το μεταφέρουν στα χέρια· είναι των άφαντων, εκείνων που τα σώματα δεν βρέθηκαν να τα σηκώσουν. Την εκφορά ακολουθεί όποιος θέλει, πολίτης και ξένος· στον τάφο είναι και περιμένουν οι γυναίκες, οι συγγενείς, που μοιρολογιούνται. Τους αποθέτουν λοιπόν στο δημόσιο νεκροταφείο που βρίσκεται στο πιο ωραίο προάστιο της πόλης και σ' αυτό κάθε φορά θάβουν τους νεκρούς του πολέμου, εκτός από εκείνους που έπεσαν στον Μαραθώνα· εκείνων την παλληκαριά την έκριναν ξεχωριστή και

τους έκαμαν τον τάφο στον τόπο της μάχης. Κι όταν τους σκεπάσουν με το χώμα ένας άντρας ωρισμένος από την πολιτεία, που και για πολύ συνετό τον ξέρουν κι επιβάλλεται με το κύρος του, λέει γι' αυτούς τον επαινετικό λόγο που ταιριάζει· ύστερα φεύγουν. Έτσι γίνεται η ταφή· κι όσο κρατούσε ο πόλεμος, όσες φορές τους τύχαινε να 'χουν νεκρούς, ακολουθούσαν τη συνήθεια. Γι' αυτούς λοιπόν τους πρώτους νεκρούς ωρίστηκε να μιλήση ο Περικλής του Ξανθίππου. Κι όταν ήρθε η ώρα προχώρησε από τον τάφο σ' ένα βήμα καμωμένο ψηλό, για να ακούγεται όσο το δυνατό πιο μακριά στο συγκεντρωμένο πλήθος, κι έλεγε στην ουσία αυτά:»

36. Θα αρχίσω από τους προγόνους πρώτα· γιατί είναι δίκαιο μαζί και ταιριαστό σε τέτοια τελετή να τους δίνεται η τιμή αυτή της μνημόνευσης. Γιατί ζώντας στη χώρα αυτή οι ίδιοι πάντα, η μια γενιά ύστερα από την άλλη, χάρη στην ανδρεία τους την παράδωσαν ελεύθερη ως τώρα. Κι εκείνοι λοιπόν είναι άξιοι για έπαινο κι ακόμη περισσότερο οι πατέρες μας· γιατί κοντά σ' εκείνα που κληρονόμησαν απόκτησαν την ηγεμονία που έχομε, όχι χωρίς κόπο, και την άφησαν σε μας τους τωρινούς. Της ηγεμονίας αυτής τη δύναμη αυξήσαμε περισσότερο εμείς εδώ, όσοι σήμερα βρισκόμαστε ακόμη κάπου στην ώριμη ηλικία, κι ετοιμάσαμε την πόλη να 'χη απόλυτη αυτάρκεια σε όλα και για πόλεμο και για ειρήνη. Αυτών εγώ τα πολεμικά κατορθώματα, με τα οποία αποχτήθηκε το καθένα, ή αν κάποτε εμείς οι ίδιοι ή οι πατέρες μας αποκρούσαμε θαρραλέα κάποιον επιδρομέα βάρβαρο ή Έλληνα, θα τα παραλείψω, γιατί δεν θέλω να μακρηγορώ σ' ανθρώπους που τα ξέρουν· ποιες όμως αρχές ακολουθώντας φτάσαμε σ' αυτή την ακμή και με ποιο πολίτευμα και ποιον τρόπο ζωής έγινε η ακμή μεγάλη, αυτά θα παρουσιάσω πρώτα κι ύστερα θα προχωρήσω και στον νεκρών τούτων τον έπαινο, γιατί νομίζω πως μια τέτοια ώρα δεν θα 'ταν άπρεπο να ειπωθούν αυτά, κι ακόμη πως είναι ωφέλιμο όλο το συγκεντρωμένο εδώ πλήθος πολιτών και ξένων να τ' ακούση.

37. Έχομε πολίτευμα που δεν αντιγράφει των άλλων τους νόμους, αλλά πιο πολύ είμαστε εμείς παράδειγμα σε μερικούς παρά μιμητές τους. Κι έχει τούτο το πολίτευμα το όνομα δημοκρατία, γιατί δεν διοικούν οι λίγοι, αλλά οι περισσότεροι· κι είναι όλοι οι πολίτες μπροστά στους νόμους ίσοι για τις ιδιωτικές τους διαφορές, για την προσωπική όμως ανάδειξη κι επιβολή, κατά πως ξεχωρίζει καθένας σε κάτι προτιμάται στα δημόσια αξιώματα, πιο πολύ γιατί είναι ικανός παρά γιατί τον ανάδειξε ο κλήρος· ούτε πάλι κάποιος από φτώχεια, κι ενώ μπορεί να κάνη κάτι καλό στην πολιτεία, εμποδίζεται από την ασήμαντη κοινωνική του θέση. Κι όχι μονάχα στη δημόσια ζωή μας ζούμε ελεύθεροι, αλλά και στις καθημερινές μας σχέσεις είμαστε γλιτωμένοι από την καχυποψία μεταξύ μας, και δεν θυμώνομε με τον γείτονά μας, αν κάνη κάτι κατά πως τον ευχαριστεί, ούτε παίρνομε απέναντί του το ύφος του ενοχλημένου, πράμα που μπορεί να μη τον βλάφτη όμως τον στενοχωρεί. Κι ενώ στην ιδιωτική μας ζωή δεν ενοχλούμε ο ένας τον άλλο, στα δημόσια πράματα δεν κάνομε παρανομίες από εσωτερικό φόβο προπάντων, υπακούοντας στους κάθε φορά άρχοντές μας και στους νόμους, ιδιαίτερα σ' εκείνους απ' αυτούς που έχουν ψηφιστή για την προστασία των αδικημένων και σ' όσους, αν κι άγραφοι, όμως φέρνουν ντροπή αναμφισβήτητη στους παραβάτες.

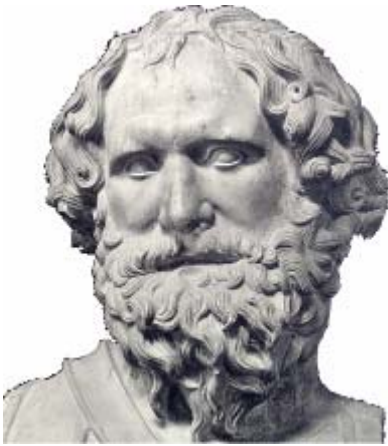
46. Είπα κι εγώ, σύμφωνα με τη συνήθεια, όσα είχα κατάλληλα και με έργα, αυτοί που τάφηκαν, από τη μια τιμήθηκαν, απ' την άλλη τα παιδιά τους, από σήμερα ώσπου να γίνουν έφηβοι, η πόλη με δημόσια δαπάνη θα αναθρέψη, προβάλλοντας έτσι ως βραβείο στους τέτοιους αγώνες ένα ωφέλιμο στεφάνι και για τους νεκρούς αυτούς και για όσους είναι στη ζωή· γιατί όπου είναι ωρισμένα έπαθλα πολύ μεγάλα για την ανδρεία, εκεί ζουν κι οι άριστοι πολίτες. Και τώρα, αφού καθένας αποτελειώση τον θρήνο του δικού του, ας φύγετε».

65. [...] Έτσι το πολίτευμα στην Αθήνα λεγόταν βέβαια δημοκρατία, στην πραγματικότητα όμως σιγά σιγά γινόταν εξουσία που την ασκούσε ο πρώτος πολίτης. Οι διάδοχοί του όμως, επειδή ήταν λίγο πολύ ίσοι μεταξύ τους κι ο καθένας τους ορεγόταν να γίνη πρώτος, ακολούθησαν την τακτική να υποχωρούν στο λαό και να παραδίνουν στα χέρια του, σύμφωνα με τις κάθε φορά επιθυμίες του, ακόμη και τις υποθέσεις της πολιτείας. Εξαιτίας αυτού έγιναν και άλλα σφάλματα πολλά, όπως ήταν επόμενο να συμβή σε πολιτεία μεγάλη και που ασκούσε ηγεμονία, προ πάντων όμως η εκστρατεία στη Σικελία, που απότυχε όχι τόσο από κακό υπολογισμό της δύναμης εκείνων εναντίον των οποίων εκστρατεύανε, όσο γιατί αυτοί που την

έστειλαν, στις κατοπινές αποφάσεις τους δεν λάβαιναν υπόψη το συμφέρον του εκστρατευτικού σώματος, αλλά με τις αναμεταξύ τους ραδιουργίες, για το ποιος θα γίνη ηγέτης του λαού, και την μαχητικότητα του εκστρατευτικού σώματος εξασθενούσαν και για τις υποθέσεις της πολιτείας, πρώτη φορά, έπεσαν σε διαμάχες. [...]

(Τα αποσπάσματα και οι μεταφράσεις προέρχονται από το βιβλίο *Θουκυδίδη Ιστορία*, Α. Γεωργοπαπαδάκος.)

Βιβλίο ΙΙΙ

Το τρίτο βιβλίο περιλαμβάνει τρία χρόνια πολέμου. Αρχίζει δηλαδή με τα γεγονότα του τέταρτου χρόνου και φτάνει μέχρι τον έκτο (άνοιξη του 428 έως το τέλος του χειμώνα του 426/425 π.Χ.). Τα σπουδαιότερα γεγονότα που εξιστορούνται είναι η αποστασία της Λέσβου και στη συνέχεια η συνθηκολόγησή της, η παράδοση και η εξόντωση των Πλαταίων, ο εμφύλιος πόλεμος στην Κέρκυρα και η ηθική κατάπτωση που ακολούθησε. Στην έκθεση των δύο πρώτων χρόνων ο Θουκυδίδης εστίασε την προσοχή του σε επιμέρους γεγονότα, στα οποία το άμετρο πάθος και η απάνθρωπη σκληρότητα εκδηλώθηκαν με τρομακτικό τρόπο. Έτσι, οι δύο επιδρομές των Λακεδαιμονίων στην Αττική εξιστορούνται με λιτό ύφος χρονικού. Εκτενώς διηγείται ο ιστορικός την αποστασία, την τιμωρία και τη

συνθηκολόγηση της Μυτιλήνης, ενώ οι δημηγορίες που παρεμβάλλονται χρησιμεύουν για τη διαφώτιση των κινήτρων και των σημαντικών εξελίξεων. Το επεισόδιο της αποστασίας εκτυλίχθηκε ως εξής: Η Λέσβος, όπως και η Χίος, παρ' όλο που ήταν αυτόνομη και δεν πλήρωνε φόρο στην Αθήνα (βοηθούσε μόνο με πλοία και άντρες, όπως οριζόταν αρχικά στη συμμαχία της Δήλου), είχε κάνει σχέδια για αποστασία και πριν από την έναρξη του πολέμου, αλλά φαίνεται πως η Σπάρτη την είχε αποθαρρύνει. Την άνοιξη του 428 π.Χ. οι ολιγαρχικοί, που δεν είχαν χάσει ποτέ την εξουσία στη Μυτιλήνη, τη σημαντικότερη πόλη της Λέσβου, σκέφτηκαν ότι ίσως είχε έρθει η στιγμή να αποστατήσουν από την Αθήνα, κάτι που μέχρι τότε δεν το είχε πετύχει καμιά από τις πόλεις του Αιγαίου. Για να πετύχουν το σκοπό τους ήλπιζαν σε βοήθεια από τη Σπάρτη και τη Βοιωτία. Η Αθήνα ωστόσο πληροφορήθηκε το σχέδιο και παρά την πίεση που υφίστατο από την εισβολή εκείνης της άνοιξης απέκλεισε τη Μυτιλήνη πριν φτάσει η βοήθεια. Προς το τέλος του καλοκαιριού απεσταλμένοι από τη Λέσβο παρουσιάστηκαν στην Ολυμπία σε μια συνέλευση των Πελοποννησίων που έγινε με την ευκαιρία των αγώνων, και ο Θουκυδίδης καταγράφει τη δημηγορία τους, η οποία από πολλές απόψεις αντιστοιχεί με εκείνη των Αθηναίων απεσταλμένων στη Σπάρτη που παρουσιάζεται στο πρώτο βιβλίο. Σε εκείνη, μεταξύ άλλων, δικαιολογούνταν η ηγεμονία. Στην τωρινή εκφράζονταν τα συναισθήματα των πόλεων εκείνων, οι οποίες, ενώ συμμαχούσαν στην αρχή με την Αθήνα εναντίον των Περσών, έβλεπαν να υποτάσσονται όλο και πιο πολύ σε αυτή τώρα που δεν υπήρχε η περσική απειλή. Οι Μυτιληναίοι τέλειωσαν το λόγο τους υποστηρίζοντας την άποψη ότι μια δεύτερη εισβολή στην Αττική την ίδια χρονιά, σε συνδυασμό με τη συγκέντρωση του πελοποννησιακού στόλου στον Ισθμό, θα εξανάγκαζε τους Αθηναίους να αποχωρήσουν από τη Λέσβο, με αποτέλεσμα να ελευθερωθεί ο λεσβιακός στόλος. Οι Σπαρτιάτες που πίεζαν για μια νίκη αποδέχτηκαν το σχέδιο. Αλλά ενώ γίνονταν οι προετοιμασίες, οι Αθηναίοι επάνδρωσαν εκατό καινούργια καράβια στρατολογώντας άντρες που κανονικά απαλλάσσονταν από την υπηρεσία στο ναυτικό, και τα έστειλαν στον Ισθμό, χωρίς να ανακαλέσουν τον άλλο στόλο. Ο Θουκυδίδης σημειώνει μια ακόμη φορά την κατάπληξη που προκάλεσε αυτή η καινούργια επίδειξη δύναμης. Η εισβολή ματαιώθηκε και έτσι έσβησε οποιαδήποτε προοπτική επιτυχίας θα μπορούσαν να έχουν οι Μυτιληναίοι. Την άνοιξη του 427 π.Χ. οι Σπαρτιάτες εφάρμοσαν την ίδια τακτική στέλνοντας στη Λέσβο σαράντα πλοία που είχαν ετοιμαστεί κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Αλλά αυτά, όπως αναμενόταν, δεν έφτασαν ποτέ στον προορισμό τους και η Μυτιλήνη παραδόθηκε εξαιτίας της έλλειψης τροφίμων. Αξίζει να σημειωθεί ότι η

παράδοση επιβλήθηκε στους ολιγαρχικούς όταν ο Σπαρτιάτης απεσταλμένος, χωρίς να το σκεφτεί, έδωσε όπλα στο δήμο. Οι λαϊκές μάζες και εδώ, όπως και σε άλλα σημεία του έργου, παρουσιάζονται φιλικές προς την Αθήνα. Τελικά οι Αθηναίοι είχαν ξεπεράσει με επιτυχία τα δύο πράγματα που τους φόβιζαν περισσότερο, την αποστασία των συμμάχων και την ανάπτυξη εχθρικού στόλου.

Η τιμωρία ψηφίστηκε αμέσως. Ο Κλέωνας πέτυχε την επικύρωση από τη λαϊκή συνέλευση ενός τερατώδους ψηφίσματος: Να σκοτώσουν όλους τους ενήλικους άντρες, να πουλήσουν ως δούλους τις γυναίκες και τα παιδιά, και να μοιράσουν τη γη. Η διαταγή είχε ήδη φύγει για τη Μυτιλήνη, όταν ο λαός ταραχτήκε για την απόφαση που πήρε και σε μια δεύτερη συνέλευση την άλλη μέρα ξανάφερε το ζήτημα για συζήτηση. Ο Θουκυδίδης σε ένα δραματικό αγώνα λόγων αντέταξε απέναντι στον Κλέωνα το Διόδοτο, ο οποίος έδειξε τον παραλογισμό αυτής της κτηνωδίας και κατόρθωσε να επικυρωθεί μια απόφαση σύμφωνα με την οποία θα τιμωρούνταν μόνο οι ένοχοι – με κάθε σκληρότητα βέβαια. Ένα πλοίο που το έστειλαν βιαστικά πρόφτασε τελικά να εμποδίσει την εκτέλεση της πρώτης απόφασης.

Την εικόνα αυτής της αθηναϊκής κτηνωδίας ακολούθησε το σπαρτιατικό αντίβαρο που ονομάζεται Πλαταιές. Οι Πλαταιείς έλεγχαν τον καλύτερο δρόμο ανάμεσα στη Βοιωτία και στην Πελοπόννησο, αλλά για έναν αιώνα σχεδόν είχαν μείνει έξω από τη συμμαχία των βοιωτικών πόλεων που έλεγχε η Θήβα και για να προστατευτούν είχαν συμμαχήσει με την Αθήνα. Πιστοί σε αυτή τη συμμαχία, είχαν πολεμήσει γενναία στους Περσικούς Πολέμους, όταν οι Θηβαίοι είχαν περάσει με το μέρος των Περσών. Τα γεγονότα άρχισαν με το ανεπιτυχές πραξικόπημα που επιχείρησαν με θηβαϊκή βοήθεια τα ολιγαρχικά στοιχεία της πόλης λίγο πριν ξεσπάσει ο πόλεμος. Ξέροντας την απόφαση της Σπάρτης για πόλεμο, οι Θηβαίοι ήθελαν να εξασφαλίσουν την επικοινωνία τους με την Πελοπόννησο. Δύο χρόνια αργότερα, την άνοιξη του 429 π.Χ., οι Σπαρτιάτες περικύκλωσαν με μεγάλες δυνάμεις την πόλη, και ο Θουκυδίδης μας διηγείται ότι ο Αρχίδαμος κάλεσε τους Πλαταιείς να υποταχθούν και όταν αρνήθηκαν διέλυσε το δεσμό αιώνιας φιλίας που είχε συναφθεί το 479 π.Χ. μετά τη μεγάλη νίκη. Ακολουθεί η συναρπαστική αφήγηση για το πώς το φθινόπωρο του 428 π.Χ. κάπου διακόσιοι δέκα Πλαταιείς και Αθηναίοι πραγματοποίησαν έξοδο από την πόλη μια βροχερή νύχτα, πέρασαν μαχόμενοι τα οχυρώματα με τα οποία είχε περικυκλωθεί η πόλη και κατόρθωσαν να ξεφύγουν. Τελικά το καλοκαίρι του 427 π.Χ. όσοι είχαν μείνει μέσα στην πόλη παραδόθηκαν, αφού τους δόθηκε η υπόσχεση ότι θα δικάζονταν δίκαια. Με την προεδρία των Σπαρτιατών έγινε μια δίκη για την τύχη τους, όπου και πάλι σε ένα ζευγάρι λόγων αντιπαρατέθηκαν η αυτουπεράσπιση των Πλαταιέων και η κατηγορία των Θηβαίων. Η απόφαση ήταν και εδώ φρικτή. Διακόσιοι πολίτες της άτυχης πόλης καταδικάστηκαν σε θάνατο, οι γυναίκες οδηγήθηκαν στη σκλαβιά και λίγο αργότερα η πόλη ισοπεδώθηκε.

Η όλη αναφορά του Θουκυδίδα στα Πλαταιικά είναι ελλιπής, επειδή δεν αναφέρει γιατί οι Αθηναίοι ενθάρρυναν την άτυχη πόλη να αντισταθεί, αν δεν είχαν πρόθεση να την υποστηρίξουν γενικότερα. Ίσως ήταν στα σχέδιά τους να το κάνουν αυτό, αλλά εμποδίστηκαν λόγω λοιμού. Αλλά η περιγραφή των κινήτρων των Σπαρτιατών είναι ορθή, όταν λέει ότι όλες τους οι ενέργειες σχετικά με τους Πλαταιείς υποκινήθηκαν από την ανάγκη τους να ικανοποιήσουν τους Θηβαίους.

Πριν από τη δίκη των Πλαταιών έχουμε και τον εμφύλιο πόλεμο στην Κέρκυρα. Συνοπτικά τα γεγονότα που έλαβαν χώρα ήταν τα εξής: Ορισμένα μέλη του ολιγαρχικού κόμματος, πολλά από τα οποία πληρώνονταν από την Κόρινθο, προσπάθησαν να πείσουν το λαό να λύσει η Κέρκυρα τη συμμαχία της με την Αθήνα και να επιστρέψει στην προηγούμενη κατάσταση ουδετερότητας. Έδιωξαν και αργότερα δολοφόνησαν τον ηγέτη του δημοκρατικού κόμματος και όταν έφτασαν στην Κέρκυρα μερικά πελοποννησιακά πλοία, αισθάνθηκαν αρκετά δυνατοί, ώστε να επιχειρήσουν να επικρατήσουν πλήρως. Κατέλαβαν το λιμάνι και την αγορά, ενώ οι δημοκρατικοί μαζεύτηκαν εσπευσμένα στην ακρόπολη και ακολούθησαν μάχες επί μερικές μέρες, κατά τις οποίες ξέσπασαν πυρκαγιές και μεγάλο μέρος της πόλης κάηκε. Γρήγορα ωστόσο με την εμφάνιση ενός αθηναϊκού στόλου από τη Ναύπακτο οι δημοκρατικοί πήραν το πάνω χέρι, αλλά ο Αθηναίος στρατηγός Νικόστρατος πρότεινε να ακολουθηθεί μετριοπαθής πολιτική και συμφωνήθηκε ειρήνη που ουσιαστικά δεν περιλάμβανε αντεκδικήσεις. Τότε όμως συνέβη κάτι δραματικό: η εμφάνιση του κύριου όγκου του πελοποννησιακού στόλου, σε μια στιγμή που η δύναμη των ολιγαρχικών είχε μειωθεί και η απειλή της επίθεσης χρησίμευε μόνο

για να τρομοκρατήσει και να εξοργίσει τους δημοκρατικούς. Στην πραγματικότητα ο πελοποννησιακός στόλος δεν κατόρθωσε τίποτα. Στη ναυμαχία που ακολούθησε η επιδεξιότητα των Αθηναίων φάνηκε περισσότερο από κάθε άλλη φορά όταν με δώδεκα πλοία αναχαίτισαν πενήντα τρία εχθρικά, προστάτευσαν τους αποδιοργανωμένους Κερκυραίους που υποχωρούσαν και ύστερα αποχώρησαν και οι ίδιοι χωρίς απώλειες. Την επόμενη μέρα, όταν εμφανίστηκε ο κύριος αθηναϊκός στόλος, οι Πελοποννήσιοι τράπηκαν σε φυγή προς το νότο κατά μήκος της ακτής και έσυραν τα καράβια τους με τροχαλίες στον Ισθμό της Λευκάδας. Τα γεγονότα που ακολούθησαν ήταν τραγικά. Πολλοί ολιγαρχικοί σκοτώθηκαν στους δρόμους. Μερικοί που είχαν υποχρεωθεί να επανδρώσουν τα καράβια πείστηκαν να αποβιβαστούν με το πρόσχημα της δίκης και θανατώθηκαν. Όσοι είχαν καταφύγει ως ικέτες στους ναούς αυτοκτόνησαν. Για αρκετές μέρες βασιλεύε ο τρόμος, ενώ ο Αθηναίος στρατηγός Ευρυμέδοντας δεν έκανε τίποτα για να εξομαλύνει την κατάσταση.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

53. «Την μεν παράδοσιν της πόλεως, ω Λακεδαιμόνιοι, πιστεύσαντες υμίν εποιησάμεθα, ου τοιάνδε δίκην οϊόμενοι υφέξειν, νομιμωτέραν δε τινα έσεσθαι, και εν δικασταίς ουκ εν άλλοις δεξάμενοι, ώσπερ και εσμέν, γενέσθαι [ή υμίν], ηγούμενοι το ίσον μάλιστ' αν φέρεσθαι. Νυν δε φοβούμεθα μη αμφοτέρων άμα ημαρτήκαμεν· τον τε γαρ αγώνα περι των δεινοτάτων είναι εικότως υποπτευόμεν και υμάς μη ου κοινοί αποβήτε, τεκμαιρόμενοι προκατηγορίας τε ημών ου προγεγεννημένης η χρη' αντειπείν (αλλ' αυτοί λόγον ηησάμεθα) το τε επερώτημα βραχύ ον, ω τα μεν αληθή αποκρίνασθαι εναντία γίνεται, τα δε ψευδή έλεγchon έχει. Πανταχόθεν δε άποροι καθεστώτες αναγκαζόμεθα και ασφαλέστερον δοκει είναι ειπόντας τι κινδυνεύειν· και γαρ ο μη ρηθείς λόγος τοις ώδ' έχουσιν αιτιάν αν παράσχοι ως, ει ελέχθη, σωτήριος αν ην. Χαλεπώς δε έχει ημίν προς τοις άλλοις και η πειθώ. Αγνότες μεν γαρ όντες αλληλων επεσενεγκάμενοι μαρτύρια ων άπειροι ήτε ωφελούμεθ' αν· νυν δε προς ειδότας πάντα λελέξεται, και δέδιμεν ουχί μη προκαταγνότες ημών τας αρετάς ήσους είναι των υμετέρων έγκλημα αυτό ποιήτε, αλλά μη άλλοις χάριν φέροντες επί διεγνωσμένην κρίσιν καθιστώμεθα.

54. »Παρεχόμενοι δε όμως α έχομεν δίκαια προς τε τα Θηβαίων διάφορα και ες υμάς και τους άλλους Έλληνας, των ευ δεδραμένων υπόμνησιν ποιησόμεθα και πείθειν πειρασόμεθα. Φαμέν γαρ προς το ερώτημα το βραχύ, ει τι Λακεδαιμονίους και τους ξυμμάχους εν τω πολέμω τώδε αγαθόν πεποιήκαμεν, ει μεν ως πολεμίους ερωτάτε, ουκ αδικείσθαι υμάς μη ευ παθόντας, φίλους δε νομίζοντας αυτούς αμαρτάνειν μάλλον τοις ημίν επιστρατεύσαντας. Τα δε εν τη ειρήνη και προς τον Μήδον αγαθοί γεγενήμεθα, την μεν ου λύσαντες νυν πρότεροι, τω δε ξυνεπιθέμενοι τότε ες ελευθερίαν της Ελλάδος μόνοι Βοιωτών. Και γαρ ηπειρώταί τε όντες εναυμαχήσαμεν επ' Αρτεμισίω, μάχη τε τη εν τη ημετέρα γη γενομένη παρεγενόμεθα υμίν τε και Παιουσανία· ει τε τι άλλο κατ' εκείνον τον χρόνον εγένετο επικίνδυνον τοις Έλλησι, πάντων παρ' δύναμιν μετέσχομεν. Και υμίν, ω Λακεδαιμόνιοι, ιδία, ότεπερ δη μέγιστος φόβος περιέστη την Σπάρτην μετά τον σεισμόν των ες Ιθώμην Ειλώτων αποστάντων, το τρίτον μέρος ημών αυτών εξεπέμψαμεν ες επικουρίαν· ων ουκ εικόσ αμνημονείν.

55. »Και τα μεν παλαιά και μέγιστα τοιούτοι ηξιώσαμεν είναι, πολέμιοι δε εγενόμεθα ύστερον. Υμείς δε αίτιοι· δεομένων γαρ ξυμμαχίας ότε Θηβαίοι ημάς εβιάσαντο, υμείς απεώσασθε και προς Αθηναίους εκελεύετε τραπέσθαι ως εγγύς όντας, υμών δε μακράν αποικούντων. Εν μέντοι τω πολέμω ουδέν εκπρεπέστερον υπό ημών ούτε επάθετε ούτε εμελλήσατε. Ει δε αποστήναι Αθηναίων ουκ ηθελήσαμεν υμών κελευσάντων, ουκ ηδικούμεν· και γαρ εκείνοι εβοήθουν ημίν εναντία Θηβαίοις ότε υμείς απωκνείτε, και προδούναι αυτούς ουκέτι ην καλόν, άλλως τε και ους ευ παθών τις και αυτός δεόμενος προσηγάγετο ξυμμάχους και πολιτείας μετέλαβεν, ιέναι δε ες τα παραγγελλόμενα εικόσ ην προθύμωσ. Α δε εκάτεροι εξηγήσθε τοις ξυμμάχοις, ουχ οι επόμενοι αίτιοι ει τι μη καλώς εδράτο, αλλ' οι άγοντες επί τα μη ορθώς έχοντα.

56. »Θηβαίοι δε πολλά μεν και άλλα ημάς ηδίκησαν, το δε τελευταίον αυτοί ξύνιστε, δι' όπερ και τάδε πάσχομεν. Πόλιν γαρ αυτούς την ημετέραν καταλαμβάνοντας εν σπονδαίς και προσέτι ιερομηνία ορθώς τε επιμωρησάμεθα κατά τον πάσι νόμον καθεστώτα, τον επιόντα πολέμιον όσιον είναι αμύνεσθαι, και νυν ουκ αν εικότως δι' αυτούς βλαπτοίμεθα. Ει γαρ τω αυτίκα χρησίμω υμών τε και εκείνων πολεμίω το δίκαιον λήψεσθε, του μεν ορθού φανείσθε ουκ αληθείς κριταί όντες, το δε ξυμφέρον μάλλον θεραπεύοντες. Καίτοι ει νυν υμίν ωφέλιμοι δοκούσιν είναι, πολύ και ημείς και οι άλλοι Έλληνες μάλλον τότε ότε εν μείζονι κινδύνω ήτε. Νυν μεν γαρ ετέροις υμείς επέρχεσθε δεινοί, εν εκείνω δε τω καιρώ, ότε πάσι δουλείαν επέφερεν ο βάρβαρος, οίδε μετ' αυτού ήσαν. Και δίκαιον ημών της νυν αμαρτίας, ει άρα αμάρτηταί τι, αντιθείναι την τότε προθυμίαν· Και μείζω τε προς ελάσσω ευρήσετε και εν καιροίς οισ σπάνιον ην των Ελλήνων τινά αρετήν τη Ξέρξου δυνάμει αντιτάξασθαι, επηνούντό τε μάλλον οι μη τα ξύμφορα προς την έφοδον αυτοίς ασφαλεία πράσσοντες, εθέλοντες δε τολμάν μετά κινδύνων τα βέλτιστα. Ων ημείς γενόμενοι και τιμηθέντες ες τα πρώτα νυν επ' τοις αυτοίς δέδιμεν μη διαφθαρώμεν, Αθηναίους ελόμενοι δικαίως μάλλον η υμάς κερδαλέως. Καίτοι χρη ταύτα περί των αυτών ομοίως φαίνεσθαι γινώσκοντας, και το ξυμφέρον μη άλλο τι νομίσαι ή των ξυμμάχων τοις αγαθοίς όταν αιεί βέβαιον την χάριν της αρετής έχωσι και το παραυτίκα που υμίν ωφέλιμον καθιστήται.

81. Οι μεν ουν Πελοποννήσιοι της νυκτός ευθύς κατά τάχος εκομίζοντο, επ' οίκου παρά την γην. Και υπερενεγκότες τον Λευκαδίων ισθμόν τας ναυς, όπως μη περιπλέοντες οφθώσιν αποκομίζονται. Κερκυραίοι δε αισθόμενοι τας τε Αττικής ναυς προσπλευούσας τας τε των πολεμίων οιοχόμενας, λαθόντες τους τε Μεσσηνίους ες την πόλιν ήγαγον πρότερον έξω όντας, και τας ναυς περιπλεύσαι κελεύσαντες ας επλήρωσαν ες τον Υλλαϊκόν λιμένα, εν όσωι περιεκομίζοντο, των εχθρών ει τινά λάβοιεν, απέκτεινον. Και εκ των νεών όσους έπεισαν εσβήναι εκβιβάζοντες απεχρώντο, εις το Ηραιόν τε ελθόντες των ικετών ως πεντήκοντα άνδρας δίκην υποσχέιν έπεισαν και κατέγνωσαν πάντων θάνατον.

Μετάφραση

53. «Σας παραδώσαμε την πόλη μας, Αθηναίοι, επειδή σας είχαμε εμπιστοσύνη και δε φανταζόμασταν ότι θα υποβληθούμε σε τέτοιου είδους δίκη, αλλά ότι αυτή θα είναι κάπως πιο νόμιμη. Πιστεύαμε ακόμη πως, αν δεχτούμε να έχουμε δικαστές όχι άλλους παρά εσάς, όπως πραγματικά κι έχουμε, θα βρίσκαμε περισσότερη δικαιοσύνη. Τώρα όμως φοβούμαστε μήπως έχουμε πέσει έξω και στα δύο. Γιατί εύλογα υποψιαζόμαστε ότι και η δίκη είναι για ζωή και για θάνατο και ότι εσείς δε θα δείχτετε αμερόληπτοι. Αυτό το συμπεραίνουμε από το γεγονός πως και κατηγορία καμιά δε διατυπώθηκε πιο μπροστά εναντίον μας, που θα πρέπει να αποκρούσουμε (εμείς μονάχοι μας ζητήσαμε το λόγο), κι η ερώτησή σας είναι σύντομη, ώστε το να αποκριθούμε την αλήθεια σε αυτή στρέφεται εναντίον μας και το ψέμα εύκολα αποδείχεται. Μια και βρισκόμαστε όμως σε απόγνωση, αναγκαζόμαστε, και νομίζουμε πως είναι το ασφαλέστερο, να πούμε κάτι και να αντιμετωπίσουμε τον κίνδυνο. Γιατί σε όσους βρίσκονται στην κατάστασή μας τα λόγια που δεν ειπώθηκαν θα μπορούσαν να δώσουν αφορμή για κατηγορία πως, αν λέγονταν, θα 'ταν σωτήρια. Κοντά στις άλλες δυσκολίες αντιμετωπίζουμε κι εκείνη να σας πείσουμε. Γιατί, αν ήμασταν άγνωστοι μεταξύ μας, παρουσιάζοντας για υπεράσπισή μας μαρτυρίες για πράγματα που δεν ξέρετε, θα μπορούσαμε να ωφεληθούμε. Τώρα όμως όλα θα έχουν ειπωθεί σε ανθρώπους που τα ξέρουν, κι εκείνο που φοβόμαστε είναι όχι τόσο μήπως, επειδή κρίνατε πριν τις αρετές μας και τις βρήκατε κατώτερες από τις δικές σας, θα κάνετε τώρα τούτο στοιχείο κατηγορίας εναντίον μας, όσο μήπως, δίνοντας ευχαρίστηση σε άλλους βρισκόμαστε μπροστά σε ένα δικαστήριο που έχει βγάλει κίολας την απόφαση.

54. »Παρ' όλα αυτά, παρουσιάζοντας τις δικαιολογίες που έχουμε τόσο σχετικά με τις διαφορές μας απέναντι στους Θηβαίους όσο και σχετικά με τη στάση μας απέναντι σε σας και τους

άλλους Έλληνες, θα σας θυμίσουμε τις υπηρεσίες μας και θα προσπαθήσουμε να σας πείσουμε. Απαντάμε λοιπόν στην ερώτησή σας τη σύντομη, αν δηλαδή στον πόλεμο αυτό έχουμε κάνει κανένα καλό στους Λακεδαιμονίους και τους συμμάχους τους, ότι, αν μας ρωτάτε σαν εχθρούς, δεν έχετε αδικηθεί επειδή δεν ευεργετηθήκατε, αν πάλι μας θεωρείτε φίλους, κάματε μεγαλύτερο σφάλμα εσείς που εκστρατεύσατε εναντίον μας. Η διαγωγή μας εξάλλου στα χρόνια της ειρήνης και στα Μηδικά ήταν άμεμπτη, γιατί εκείνη δεν την παραβιάσαμε σήμερα εμείς πρώτοι και τους Πέρσες, μόνοι από όλους τους Βοιωτούς, πολεμήσαμε τότε μαζί σας για την ελευθερία της Ελλάδας. Αν και είμαστε στεριανοί, πήραμε μέρος στη ναυμαχία στο Αρτεμίσιο και στη μάχη που έγινε στα χώματά μας σταθήκαμε στο πλευρό το δικό σας και του Πausανία. Και αν παρουσιάστηκαν κάποιοι άλλοι κίνδυνοι για τους Έλληνες εκείνα τα χρόνια, σε όλους πήραμε μέρος πάνω από τη δύναμή μας. Και σας, Λακεδαιμόνιοι, ιδιαίτερα ακριβώς τότε που ένας πολύ μεγάλος φόβος είχε ζώσει τη Σπάρτη, ύστερα από σεισμό όταν οι ειλωτες επαναστάτησαν και αποτραβήχτηκαν στην Ιθώμη, σας βοηθήσαμε στέλνοντάς σας το ένα τρίτο από εμάς τους ίδιους. Αυτά δεν είναι σωστό να τα ξεχνάτε.

55. »Στις κρίσιμες στιγμές των παλιών καιρών τέτοιοι κρίναμε άξιο να είμαστε, και μονάχα αργότερα γινήκαμε εχθροί σας. Και αίτιοι είστε εσείς. Γιατί όταν οι Θηβαίοι χρησιμοποίησαν βία εναντίον μας και ζητήσαμε τη συμμαχία σας, σεις μας διώξατε και μας συμβουλευσατε να στραφούμε στους Αθηναίους, επειδή τάχα είναι κοντά μας, ενώ εσείς ζείτε μακριά. Οπωσδήποτε στο σημερινό πόλεμο τίποτα υπερβολικά ασυνήθιστο δεν πάθατε από εμάς ούτε κινδυνέψατε να πάθετε. Και αν δε θελήσαμε, όταν το απαιτήσατε, να αποστατήσουμε από τους Αθηναίους, δεν πράξαμε τίποτε το άδικο, γιατί εκείνοι μας βοηθούσαν εναντίον των Θηβαίων όταν εσείς διστάζατε, και δεν ήταν τίμιο πια να τους προδώσουμε, και μάλιστα αυτούς τους οποίους κάματε συμμάχους αφού ευεργετηθήκαμε κι εμείς οι ίδιοι παρακαλώντας, και που μας έδωσαν τα δικαιώματα Αθηναίου πολίτη, αλλά ήταν φυσικό να ακολουθούμε πρόθυμα τις εντολές τους. Όσο για τις προσταγές που εσείς και εκείνοι ως ηγεμόνες δίνετε στους συμμάχους σας, δε φταίνε αυτοί που ακολουθούν, αν κάτι δεν έγινε σωστά, αλλά εκείνοι που τους οδηγούν σε όσα δεν είναι ορθά.

56. »Οι Θηβαίοι ωστόσο και άλλες πολλές αδικίες μας έκαμαν, την τελευταία μάλιστα την ξέρετε καλά οι ίδιοι, για την οποία ακριβώς υποφέρουμε τα τωρινά δεινά. Όταν δηλαδή αυτοί δοκίμασαν να καταλάβουν την πόλη μας σε καιρό ειρήνης και ακόμα και μέρα γιορτής, δίκαια τους τιμωρήσαμε, σύμφωνα με την αρχή την παραδεχτή από όλους, πως είναι θεμιτό να αποκρούει κανείς τον εχθρό που έρχεται και τον χτυπά. Και σήμερα άδικα θα παθαίναμε κακό εξαιτίας τους. Γιατί, αν βγάλετε απόφαση σύμφωνη με την ωφέλειά σας της στιγμής και την προς εμάς εχθρότητα εκείνων, θα αποδειχτείτε ότι δεν είστε αμερόληπτοι κριτές του δικίου, αλλά ότι πιο πολύ φροντίζετε για το συμφέρον σας. Κι όμως, αν βρίσκετε χρήσιμους τους Θηβαίους σήμερα, πολύ περισσότερο χρήσιμοι σε εσάς ήμασταν εμείς και οι άλλοι Έλληνες τότε, όταν βρισκόσασταν σε μεγαλύτερο κίνδυνο. Γιατί τώρα εσείς κάνετε επίθεση εναντίον άλλων εμπνέοντας φόβο, ενώ εκείνο τον καιρό, όταν ο βάρβαρος επιχειρούσε να επιβάλει δουλεία σε όλους, αυτοί εδώ ήταν μαζί του. Είναι λοιπόν δίκιο το σημερινό μας σφάλμα, αν πραγματικά έχει γίνει κάποιο σφάλμα, να το συγκρίνετε με την προθυμία μας τότε. Και θα τη βρείτε μεγαλύτερη σε σύγκριση με το μικρότερο σφάλμα μας, σε καιρούς μάλιστα στους οποίους ήταν σπάνιο κάποιος από τους Έλληνες να ορθώσει την παλικαριά του απέναντι στη δύναμη του Ξέρξη, και πιο πολύ παινεύονταν όσοι, μπροστά στην επίθεση του εχθρού, αντί να επιδιώξουν με κάθε ασφάλεια το συμφέρον τους, προτίμησαν ριψοκινδυνεύοντας να αποτολήσουν τα πιο γενναία. Εμείς, μόλο που είμαστε από αυτούς και τιμηθήκαμε με τις μεγαλύτερες τιμές, τώρα για την ίδια διαγωγή μας φοβόμαστε μήπως χαθούμε, γιατί προτιμήσαμε τους Αθηναίους σύμφωνα με το δίκιο, παρά εσάς σύμφωνα με το συμφέρον μας. Είναι όμως χρέος σας να δείξετε ότι έχετε σταθερά την ίδια γνώμη για τα ίδια πράγματα, και να θεωρείτε πως το πραγματικό συμφέρον σας δε βρίσκεται πουθενά αλλού παρά, όταν ως ένα σημείο, είναι εξασφαλισμένο το διάφορό σας της στιγμής, ενώ κρατάτε πάντα ακλόνητη την ευγνωμοσύνη στους πιστούς και γενναίους συμμάχους σας...»

81. Οι Πελοποννήσιοι, λοιπόν, αμέσως τη νύχτα επέστρεφαν με ταχύτητα προς την πατρίδα (τους) πλέοντας παραλιακά. Και αφού πέρασαν τα πλοία πάνω από τον Ισθμό της Λευκάδας, για να μη γίνουν φανεροί που έπλεαν παραλιακά, επιστρέφουν. Οι Κερκυραίοι από την άλλη, όταν κατάλαβαν ότι και τα αθηναϊκά πλοία έρχονταν και ότι είχαν φύγει τα εχθρικά, αφού ξέφυγαν από την προσοχή τους, έφεραν μέσα στην πόλη τους Μεσσηνίους, οι οποίοι πρωύτερα βρίσκονταν έξω (από την πόλη), και, αφού διέταξαν να πλεύσουν παραλιακά προς το υλλαϊκό λιμάνι τα πλοία που ετοίμασαν, καθώς μεταφέρονταν παραλιακά, σκότωναν, αν έπιαναν κάποιον από τους εχθρούς. Και από τα πλοία, όσους έπεισαν να μπουν, αφού τους αποβίβαζαν, τους σκότωναν και, αφού ήρθαν στο Ήραιο, έπεισαν από τους ικέτες πενήντα περίπου άντρες να δεχτούν να δικαστούν και τους καταδίκασαν όλους σε θάνατο.

Βιβλίο IV

Στο τέταρτο βιβλίο εξιστορούνται τα γεγονότα τριών χρόνων του πολέμου, του έβδομου, του όγδοου και του ένατου (άνοιξη του 425 π.Χ. έως τέλος του χειμώνα του 423/422 π.Χ.). Τα κυριότερα από τα γεγονότα αυτά είναι η κατάληψη της Πύλου από τους Αθηναίους και η ήττα των Σπαρτιατών στη Σφακτηρία, η πρώτη επέμβαση της Αθήνας στις υποθέσεις της Σικελίας, η ήττα των Αθηναίων στη Βοιωτία, η εκστρατεία του Βρασίδα στη Μακεδονία και τη Θράκη και η άλωση της Αμφίπολης.

Ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα του Πελοποννησιακού Πολέμου ήταν η κατάληψη της Πύλου από τους Αθηναίους το καλοκαίρι του 425 π.Χ. και η αιχμαλώτιση ύστερα από απόβαση στο νησί Σφακτηρία διακοσίων ενενήντα δύο αντρών, από τους οποίους οι εκατόν είκοσι ήταν Σπαρτιάτες πολίτες.

Η κατάληψη και η οχύρωση της Πύλου ήταν ιδέα του στρατηγού Δημοσθένη και πραγματοποιήθηκε με δική του επιμονή. Δεν χρειάζεται να αφηγηθούμε με λεπτομέρειες πώς ο Δημοσθένης κατέλαβε το βραχώδες ακρωτήριο που βρισκόταν εγκαταλειμμένο και ξεχασμένο στο νότιο μέρος της δυτικής ακτής της Πελοποννήσου. Ίσως είχε ακούσει για αυτό από τους Μεσσηνίους στη Ναύπακτο και του είχε κεντρίσει το ενδιαφέρον για διάφορους λόγους. Γιατί είχε πηγή, ήταν περικυκλωμένο από θάλασσα από όλες τις πλευρές εκτός από τη βόρεια και δέσποζε πάνω στο μόνο καλό λιμάνι σε ολόκληρη αυτή την ακτή, τον κόλπο που τώρα λέγεται Ναβαρίνο. Ακόμα και ένα μικρό σώμα εγκατεστημένο πάνω σε αυτό τον απρόσιτο λόφο είχε πολλές πιθανότητες να αποκρούσει πολύ ανώτερο αριθμητικά εχθρό, όσο οι επικοινωνίες του από τη θάλασσα έμεναν ανοιχτές. Ο ρόλος του θα ήταν να κάνει επιδρομές, να προσπαθεί να εξεγείρει τους είλωτες και γενικά να δημιουργεί για τους Σπαρτιάτες προβλήματα που θα αποσπούσαν την προσοχή τους από την Αττική. Αλλά ο Δημοσθένης είχε απαλλαγεί από την αρχηγία εξαιτίας των αποτυχιών του της προηγούμενης χρονιάς και, μολονότι η τωρινή του επιτυχία του είχε χαρίσει την επανεκλογή του για το έτος 425/524 π.Χ., δεν είχε ακόμα αναλάβει καθήκοντα. Για αυτό ζήτησε και πήρε από την Εκκλησία του Δήμου την άδεια να ακολουθήσει ως ιδιώτης τους στρατηγούς Ευρυμέδοντα και Σοφοκλή, που πήγαιναν στη Σικελία με σαράντα καράβια και να του δώσουν όση βοήθεια χρειαζόταν. Όμως, έτσι όπως ήταν τα πράγματα, οι δύο στρατηγοί αντιτάχθηκαν στο σχέδιό του να οχυρώσει την Πύλο και μόνο όταν η θαλασσοταραχή καθήλωσε το στόλο οι στρατιώτες στρώθηκαν στη δουλειά και έχτισαν το τείχος που συνέδεε το ακρωτήριο με την ενδοχώρα. Ο Δημοσθένης έμεινε εκεί με πέντε πλοία και σε λίγο ενισχύθηκε από λίγους Μεσσηνίους από τη Ναύπακτο.

Σίγουρα ήταν μέρος του αρχικού σχεδίου του Δημοσθένη τα υπόλοιπα πλοία να ανακόψουν τον πελοποννησιακό στόλο που βρισκόταν τότε κοντά στην Κέρκυρα. Ωστόσο δεν μπόρεσαν να κάνουν κάτι τέτοιο και ο Δημοσθένης αντιμετώπιζε επίθεση όχι μόνο από τον πελοποννησιακό στρατό αλλά και από τη θάλασσα. Ακολούθησε μια τρομακτική συμπλοκή που κράτησε μιάμιση μέρα, κατά τη διάρκεια της οποίας οι Αθηναίοι κατόρθωσαν να κρατηθούν στον Ισθμό και στη βραχώδη ακτή προς τα δυτικά, όπου ο Σπαρτιάτης Βρασίδα τσάκιζε το ένα καράβι μετά το άλλο προσπαθώντας να πετύχει πρόσβαση. Το βράδυ της τρίτης μέρας και ενώ οι Σπαρτιάτες είχαν σταματήσει προσωρινά τις επιθέσεις για να μαζέψουν ξυλεία για πολιορκητικές μηχανές, επέστρεψε ο αθηναϊκός στόλος με τον Ευρυμέδοντα και το Σοφοκλή. Αυτή ήταν μια αποφασιστική στιγμή. Κάπου τετρακόσιοι είκοσι Σπαρτιάτες σπλίτες με τους είλωτες υπηρέτες τους είχαν προηγουμένως αποβιβαστεί στο νησάκι Σφακτηρία. Το σχέδιο

τους ήταν να φράξουν τα δύο στόμια του κόλπου γύρω από το νησί, ώστε ο στόλος τους να αποσυρθεί εκεί και να είναι ασφαλής. Ωστόσο τα στόμια δεν κλείστηκαν και το πρωί της τέταρτης μέρας, όταν οι Πελοποννήσιοι δεν θέλησαν να βγουν και να ναυμαχήσουν στην ανοιχτή θάλασσα, οι Αθηναίοι έπλευσαν μέσα στον κόλπο, συνέτριψαν τον εχθρικό στόλο και απέκτησαν πλήρη έλεγχο κάθε πρόσβασης στο νησί. Όσοι άντρες βρίσκονταν εκεί ήταν πλήρως αποκομμένοι. Συμφωνήθηκε ανακωχή, σύμφωνα με την οποία, σε αντάλλαγμα του δικαιώματος να ανεφοδιάζονται οι άντρες που βρίσκονταν στο νησί, τα σπαρτιατικά πλοία που βρίσκονταν όχι μόνο στην Πύλο αλλά και σε όλη τη Λακωνική θα παραδίδονταν ως ενέχυρο στους Αθηναίους ώσπου να επιστρέψουν οι Λακεδαιμόνιοι πρέσβεις που θα πήγαιναν στην Αθήνα προσφέροντας συμμαχία. Ωστόσο οι Αθηναίοι ήταν αρνητικοί. Ο Κλέων τους έπεισε να ζητήσουν όλα τα εδάφη στην Αχαΐα, τη Μεγαρίδα και την Αργολίδα και, όταν οι πρέσβεις ζήτησαν να γίνουν ιδιαίτερες διαπραγματεύσεις για τα ζητήματα αυτά, φώναξε ότι οι μυστικοί διακανονισμοί είναι αντίθετοι προς τα συμφέροντα του λαού. Οι διαπραγματεύσεις διακόπηκαν. Ο Κλέωνας είχε ξεσηκώσει το λαό με οράματα μεγαλείου και η Αθήνα είχε αποδυθεί σε έναν πόλεμο επεκτατικό.

Τα υπόλοιπα γεγονότα μέχρι τη Νικίειο Ειρήνη μπορούν να αναφερθούν με συντομία. Όταν ξανάρχισαν οι εχθροπραξίες, οι Σπαρτιάτες που βρίσκονταν πάνω στη Σφακτηρία αποδείχθηκαν πρόβλημα για τους Αθηναίους. Είχαν εφοδιαστεί κρυφά σε όλο αυτό το διάστημα και πλησίαζε χειμώνας, οπότε τα αθηναϊκά πλοία δεν θα μπορούσαν πια να περιπολούν γύρω από το νησί. Ύστερα από μερικές βδομάδες καθυστέρησης ο Κλέων είπε στη συνέλευση ότι οι στρατηγοί, αν ήταν άντρες, θα έπαιρναν ένα εκστρατευτικό σώμα και θα αιχμαλώτιζαν τους Σπαρτιάτες. Ο Νικίας στον οποίο απευθυνόταν η βολή απάντησε ότι θα παραχωρούσε την αρχηγία του στον Κλέωνα, αν αυτός το ήθελε. Ο Κλέων, αν και στην αρχή δίστασε, τελικά δέχτηκε. Το σχέδιο ήταν να καταπονήσουν το δυσκίνητο λόγω του βαρέος οπλισμού εχθρό, χρησιμοποιώντας μεγάλο αριθμό ελαφρά οπλισμένων οπλιτών. Όταν ο Κλέων έφτασε στην Πύλο, έγινε απόβαση και το σχέδιο τέθηκε σε εφαρμογή.

Οι Σπαρτιάτες κράτησαν τις γραμμές τους και υποχώρησαν σε διάφορες θέσεις, ώσπου στο τέλος, περικυκλωμένοι στο ψηλότερο σημείο του νησιού, παραδόθηκαν έχοντας χάσει το ένα τρίτο περίπου των στρατιωτών τους και δύο στρατηγούς. Αν και η νίκη ανήκε στο Δημοσθένη, την καρπώθηκε ο Κλέωνας και το σκηνικό είχε στηθεί για την τελική και αποφασιστική προσπάθεια του επόμενου έτους, του 424 π.Χ. Η αυτοπεποίθηση του λαού ήταν τέτοια, ώστε δεν δίστασαν να τιμωρήσουν τρεις στρατηγούς που επέστρεψαν εκείνο το καλοκαίρι έχοντας δεχτεί γενική ανακωχή στη Σικελία. Εξόρισαν τους δύο και επέβαλαν πρόστιμο στον τρίτο. Αυτό το έτος του πολέμου άρχισε καλά για τους Αθηναίους. Ο Νικίας κατέλαβε τα Κύθηρα και από εκεί πραγματοποιούσε επιδρομές στην Πελοπόννησο. Ωστόσο γρήγορα το κύμα των επιτυχιών άρχισε να ανακόπτεται. Η επιδρομή στα Μέγαρα το καλοκαίρι πέτυχε μόνο κατά το ήμισυ. Τα τείχη που συνέδεαν την πόλη με το λιμάνι έπεσαν νύχτα με προδοσία και το λιμάνι καταλήφθηκε. Αλλά οι δημοκρατικοί στην πόλη δεν κατάφεραν να υπερσχύσουν και ο Βρασίδας, που αναδείχθηκε ο μοναδικός σχεδόν σωτήρας των Πελοποννησίων, έσπευσε από τη γειτονική Σικυώνα και ανακούφισε την πόλη. Προς το τέλος του έτους συνέβη η μεγάλη ήττα. Είχε καταστρωθεί ένα πολύπλοκο σχέδιο επίθεσης στη Βοιωτία, σύμφωνα με το οποίο ο Δημοσθένης θα εισέβαλε από τη θάλασσα, θα ξεσπούσε επανάσταση στην πόλη της Χαϊρώνειας και ο αθηναϊκός στρατός θα περνούσε τα σύνορα της Αττικής στο Δήλιο. Ωστόσο τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν καλά. Ο Δημοσθένης έφτασε στο στόχο του και αποκλείστηκε, η επανάσταση δεν ξέσπασε και ο αθηναϊκός στρατός έφτασε στο Δήλιο και αντιμετώπισε ακέραιες τις βοιωτικές δυνάμεις. Ο Παγώνδας, ο Θηβαίος στρατηγός, χρησιμοποίησε μια βαριά φάλαγγα η οποία συνέτριψε τους Αθηναίους και τους έτρεψε σε φυγή.

Αφού ανακούφισε τα Μέγαρα ο Βρασίδας κινήθηκε εσπευσμένα προς το βορρά. Η εκστρατεία του στη Θράκη το καλοκαίρι του 424 π.Χ. αποτελεί την πρώτη σοβαρή προσπάθεια των αντιπάλων της Αθήνας να τη χτυπήσουν μέσω των κτήσεών της, υποκινώντας τους σε αποστασία για να αποκτήσουν την ελευθερία τους. Ο Βρασίδας πήρε με το μέρος του μια σειρά από πόλεις της Χαλκιδικής, αν και η πλειονότητα του πληθυσμού ήταν φιλική προς την Αθήνα. Τέλος, με μια ξαφνική κίνηση στην αρχή του χειμώνα κατέλαβε την Αμφίπολη πριν προλάβουν να αντιδράσουν οι Αθηναίοι.

Την επόμενη άνοιξη, το 423 π.Χ., έγινε ανακωχή ενός έτους, κατά τη διάρκεια της οποίας θα γίνονταν διαπραγματεύσεις για την ειρήνη. Αλλά οι διαπραγματεύσεις σταμάτησαν, γιατί, όπως ισχυρίζονταν οι Αθηναίοι, ο Βρασίδης είχε καταλάβει άλλη μια πόλη, τη Σκιώνη, μετά τη σύναψη της ανακωχής και γιατί ο Κλέωνας ήθελε να διορθώσει τα σφάλματα της πολεμικής του τακτικής με μια τελική προσπάθεια να ανακτήσει την Αμφίπολη.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

11. Τοσαύτα του Δημοσθένους παρακελευσαμένου οι Αθηναίοι εθάρσησάν τε μάλλον και επικαταβάντες ετάξαντο παρ' αυτήν την θάλασσαν. Οι δε Λακεδαιμόνιοι άραντες τω τε κατά γην στρατώ προσέβαλλον τω τειχίσματι και ταις ναυσίν άμα ούσαις τεσσαράκοντα και τρισί, ναύαρχος δε αυτών επέπλει Θρασυμηδίδας ο Κρατησικλέους, Σπαρτιάτης. Προσέβαλλε δε ήπερ ο Δημοσθένης προσεδέχετο. Και οι μεν Αθηναίοι αμφοτέρωθεν, εκ τε γης και εκ θαλάσσης, ημύοντο. Οι δε κατ' ολίγας ναυς διελόμενοι, διότι ουκ ην πλείοσι προσσχείν και αναπαυόντες εν τωι μέρει τους επίπλους εποιοούνται, προθυμία τε πάση χρώμενοι και παρακελευσμών, ει πως ωσάμενοι έλοιεν το τείχισμα. Πάντων δε φανερώτατος Βρασίδας εγένετο.

Μετάφραση

11. Με τόσες πολλές προτροπές αφού τους προέτρεψε ο Δημοσθένης, οι Αθηναίοι πήραν περισσότερο θάρρος και, αφού κατέβηκαν, παρατάχθηκαν κοντά σε αυτή τη θάλασσα. Και οι Λακεδαιμόνιοι, αφού απέπλευσαν, έκαναν επίθεση εναντίον του τείχους ταυτόχρονα και με το πεζικό και με τα πλοία που ήταν σαράντα τρία και ήταν ναύαρχός τους κατά την επίθεση ο Θρασυμηδίδας, ο γιος του Κρατησικλή, Σπαρτιάτης. Και έκανε την επίθεση σε κείνο ακριβώς το μέρος, όπου ο Δημοσθένης περίμενε (να επιτεθεί ο Θρασυμηδίδας). Και οι μεν Αθηναίοι απέκρουαν και από τα δύο μέρη, δηλαδή και από τη στεριά και από τη θάλασσα. Οι δε (Λακεδαιμόνιοι), αφού χώρισαν το στόλο σε τμήματα λίγων πλοίων, γιατί δεν ήταν δυνατόν να πλησιάσουν στη στεριά με περισσότερα και αφού ξεκούραζαν διαδοχικά, έκαναν τις επιθέσεις με κάθε προθυμία και προσπάθεια, μήπως αφού τους απωθήσουν με οποιονδήποτε τρόπο, καταλάβουν το τείχος. Και διακρίθηκε από όλους πιο πολύ ο Βρασίδης.

Κείμενο από μετάφραση

39. Η πολιορκία των αντρών στη Σφακτηρία, από την ημέρα της ναυμαχίας ως τη μέρα της μάχης στο νησί κράτησε εβδομήντα δύο ημέρες. Από αυτές κάπου είκοσι μέρες, εκείνες που οι Λακεδαιμόνιοι πρέσβεις έλειψαν στην Αθήνα για να διαπραγματευτούν την ειρήνη, τροφοδοτούνταν κανονικά, τις υπόλοιπες όμως τρέφονταν από τα όσα έφταναν κανονικά στο νησί. Ύστερα από την παράδοση βρέθηκε στο νησί κάποια ποσότητα σταριού και άλλα τρόφιμα, γιατί ο αρχηγός Επιτάδας έδινε στους στρατιώτες μικρότερες μερίδες από εκείνες που θα μπορούσε. Οι Αθηναίοι λοιπόν και οι Πελοποννήσιοι απόσυραν το στρατό τους από την Πύλο και γύρισαν ο καθένας στον τόπο του και η υπόσχεση του Κλέωνα, μόλο που ήταν τρελή, πραγματοποιήθηκε. Μέσα σε είκοσι μέρες έφερε στην Αθήνα τους άντρες, όπως υποσχέθηκε.

40. Από όλα τα γεγονότα του πολέμου αυτό προπάντων ήταν για τους Έλληνες το πιο απροσδόκητο, γιατί όλοι πίστευαν πως οι Λακεδαιμόνιοι ούτε από την πείνα ούτε από καμιά άλλη ανάγκη θα παράδιναν ποτέ τα όπλα τους, αλλά ότι θα πέθαιναν κρατώντας τα στα χέρια και πολεμώντας όπως μπορούσαν. Αμφέβαλλαν πως αυτοί που παραδόθηκαν ήταν ίδιοι με εκείνους που σκοτώθηκαν. Κι όταν αργότερα ένας σύμμαχος των Αθηναίων ρώτησε κάποιον από τους αιχμαλώτους του νησιού, για να τον πειράξει, αν οι σκοτωμένοι ήταν άξια παλικάρια, εκείνος του αποκρίθηκε πως θα ήταν κάτι σημαντικό, αν η άτρακτος –εννοώντας το βέλος– μπορούσε να ξεχωρίσει τους γενναίους. Με αυτό ήθελε να πει πως οι πέτρες και τα βέλη σκοτώναν αδιάκριτα όποιον τύχαινε να χτυπήσουν.

Βιβλίο V

Στο πέμπτο βιβλίο εξιστορούνται γεγονότα έξι χρόνων του 27χρονου πολέμου (άνοιξη του 422 π.Χ. – τέλος χειμώνα του 416/415 π.Χ.). Τα γεγονότα που πραγματικά σχετίζονται με τον πόλεμο μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης είναι η εκστρατεία του Κλέωνα στη Μακεδονία και τη Θράκη, η σύναψη ειρήνης ανάμεσα στους Λακεδαιμόνιους και τους Αθηναίους και ο τερματισμός του δεκάχρονου πολέμου. Τα υπόλοιπα σημαντικά γεγονότα που εξιστορούνται στο βιβλίο αυτό είναι η συμμαχία Άργους-Αθήνας, η μάχη στη Μαντινεία και η ήττα των συνασπισμένων αντιπάλων της Σπάρτης, και η εκστρατεία εναντίον της Μήλου.

Το 422 π.Χ., λοιπόν, ο Κλέωνας τέθηκε επικεφαλής 30 πλοίων, 1.200 οπλιτών, 300 υπέων και μιας μεγάλης συμμαχικής δύναμης και μετέβη στη Θράκη για να αντιμετωπίσει το Βρασίδα και να προσπαθήσει να ανακτήσει ξανά την Αμφίπολη. Πρώτα προσέγγισε τη Χαλκιδική, όπου είχε μια σημαντική νίκη στην Τορώνη. Ύστερα τράβηξε για την Αμφίπολη. Βάση των επιχειρήσεών του έκανε την Ηιόνα, το επίγειο της Αμφίπολης στο Στρυμόνα. Ζήτησε ενισχύσεις από τον Περδίκκα, σύμμαχο πλέον της Αθήνας, και έκανε ό,τι μπορούσε για να στρατολογήσει μισθοφόρους από τη Θράκη. Ο Βρασίδας, μόλις τα πληροφορήθηκε όλα αυτά, στρατοπέδευσε σε ένα ύψωμα στο βουνό Κερδύλιο. Από εκεί μπορούσε να βλέπει όλες τις κινήσεις του εχθρού. Ο Κλέωνας κινήθηκε προς την Αμφίπολη και στρατοπέδευσε σε ένα λόφο μπροστά της. Ο Βρασίδας κινήθηκε αιφνιδιαστικά. Στη μάχη που ακολούθησε νίκησαν οι Λακεδαιμόνιοι, αλλά σκοτώθηκαν και οι δύο αντίπαλοι ηγέτες, ο Κλέωνας και ο Βρασίδας, που εναντιώνονταν στην ειρήνη περισσότερο από όλους. Μετά το θάνατό τους οι Αθηναίοι και οι Λακεδαιμόνιοι άρχισαν να σκέφτονται σοβαρά τη σύναψη ειρήνης. Ξεκίνησαν οι σχετικές διαπραγματεύσεις και στις αρχές της άνοιξης του 421 π.Χ. υπογράφηκε η συνθήκη ειρήνης που έγινε γνωστή ως Νικίειος ειρήνη. Λίγους μήνες αργότερα κλείστηκε συμμαχία μεταξύ των δύο αντιπάλων για πενήντα χρόνια, η οποία όμως μπήκε σε εφαρμογή από το επόμενο καλοκαίρι. Οι Αθηναίοι, με εξαίρεση εκείνους που κέρδιζαν από τον πόλεμο, δέχτηκαν την ειρήνη με μεγάλη χαρά. Ο Νικίας μάλιστα υποστήριζε με όσο περισσότερη συνέπεια μπορούσε τη φιλειρηνική αυτή πολιτική. Την ίδια εποχή εμφανίστηκε στην πολιτική σκηνή και ο Αλκιβιάδης. Την άνοιξη του 420 π.Χ. κατόρθωσε να εκλεγεί στρατηγός και άρχισε αμέσως να υποστηρίζει το φιλοπόλεμο κόμμα, ελπίζοντας ότι έτσι θα προωθούσε τις προσωπικές του φιλοδοξίες. Τις πρώτες του ενέργειες τις έστρεψε στην Πελοπόννησο, όπου αγωνίστηκε να πείσει τους διστακτικούς Αργείτες να διακόψουν κάθε επαφή με τη Σπάρτη, να ενισχύσουν τους δεσμούς τους με την Ήλιδα και τη Μαντινεία και να συνάψουν συμμαχία με την Αθήνα. Τον Ιούλιο του 420 π.Χ. η συμμαχία ήταν γεγονός.

Ενθαρρυμένο το Άργος από τη συμμαχία αυτή, το καλοκαίρι του 419 π.Χ. αποφάσισε να εισβάλει στην Επίδαυρο για να ξεκαθαρίσει τους παλιούς λογαριασμούς που είχε μαζί της. Οι Επιδαύριοι όμως ήταν σύμμαχοι της Σπάρτης, οπότε ήταν φυσικό να σπεύσουν προς βοήθειά του. Ο βασιλιάς της, Άγης, τέθηκε επικεφαλής ενός πολύ ισχυρού στρατού και κινήθηκε εναντίον του Άργους και των συμμάχων του, δηλαδή της Μαντινείας, της Ηλείας και της Αθήνας. Η σύγκρουση των δύο αντιπάλων έγινε στην πεδιάδα της Μαντινείας στα μέσα περίπου του δικού μας Αυγούστου του 418 π.Χ. Οι Αργεΐτες και οι σύμμαχοί τους νικήθηκαν και μια νέα κατάσταση δημιουργήθηκε όχι μόνο για την Πελοπόννησο αλλά για ολόκληρη την Ελλάδα.

Ύστερα από την αποτυχία του Αλκιβιάδη να δημιουργηθεί μια δυσάρεστη για τη Σπάρτη κατάσταση, οι Αθηναίοι αποφάσισαν να εδραιώσουν την κυριαρχία τους στη θάλασσα. Η Μήλος δεν ανήκε στην αθηναϊκή συμμαχία. Το 426 π.Χ. είχε γίνει μια απόπειρα υποταγής του νησιού, αλλά χωρίς επιτυχία. Το Μάρτιο του 416 π.Χ. αποφασίστηκε και οργανώθηκε για δεύτερη φορά εκστρατεία εναντίον του νησιού. Επειδή αριθμητικά οι Μήλιοι ήταν λιγότεροι, οι Αθηναίοι έστειλαν απεσταλμένους τους στους άρχοντες του νησιού για να κάνουν διαπραγματεύσεις, πιστεύοντας ότι έτσι θα πετύχαιναν αναίμακτα την υποταγή του. Η άρνησή τους οδήγησε στην επίθεση των Αθηναίων και στην εξόντωσή τους.

Ανθολόγηση

Κείμενο από μετάφραση

25. Ύστερα από τη συνθήκη ειρήνης και τη συμμαχία μεταξύ των Λακεδαιμονίων και των Αθηναίων, που έγιναν στο τέλος του δεκάχρονου πολέμου, όταν ο Πλειστόλας ήταν πρώτος έφορος στη Σπάρτη κι ο Αλκαίος επώνυμος άρχοντας στην Αθήνα, όσοι τις δέχτηκαν είχαν ειρήνη. Οι Κορίνθιοι όμως και μερικές άλλες πόλεις της Πελοποννήσου ζητούσαν να ανατρέψουν τα συμφωνημένα και δημιουργήθηκε αμέσως νέα αναταραχή ανάμεσα στους Λακεδαιμονίους και τους συμμάχους τους. Εξάλλου με τον καιρό και οι Αθηναίοι άρχισαν να υποψιάζονται τους Λακεδαιμονίους, επειδή δεν εκτελούσαν μερικά από αυτά που είχαν συμφωνηθεί με τη συνθήκη. Για έξι χρόνια και δέκα μήνες οι δύο πόλεις απόφυγαν να κάνουν εκστρατεία η μία στη γη της άλλης, σε άλλα όμως μέρη, στη διάρκεια της αβέβαιης αυτής ειρήνης, έβλαπταν όσο μπορούσαν η μια την άλλη. Τελικά όμως αναγκάστηκαν να διαλύσουν τη συνθήκη που είχαν κάνει ύστερα από το δεκάχρονο πόλεμο και να αρχίσουν πάλι ανοιχτά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις.

26. Ο ίδιος ο Θουκυδίδης ο Αθηναίος έγραψε και την ιστορία των γεγονότων αυτών με τη σειρά που αυτά συνέβηκαν, κατά καλοκαίρια και χειμώνες, ώσπου οι Λακεδαιμόνιοι και οι σύμμαχοί τους καταλύσανε την ηγεμονία των Αθηναίων και κυρίεψαν τα Μακρά Τείχη και τον Πειραιά. Ως το γεγονός αυτό ο πόλεμος κράτησε συνολικά είκοσι επτά χρόνια. Και αν κανείς έχει την αξίωση να μη θεωρεί πόλεμο την περίοδο της ειρήνης που μεσολάβησε, δεν κρίνει ορθά. Γιατί, αν εξετάσει κανείς προσεκτικά όσα έγιναν στην περίοδο αυτή, όπως εκθέτονται, θα βρει πως δεν είναι λογικό να τη θεωρήσει ειρηνική, αφού στη διάρκειά της οι δύο πλευρές ούτε έδωσαν ούτε πήραν πίσω όσα με τη συνθήκη είχαν συμφωνηθεί, κι εκτός από αυτό τόσο στο μαντινειακό και τον επιδαύριο πόλεμο, όσο και σε άλλες περιστάσεις, έγιναν παραβιάσεις της ειρήνης και από τα δύο μέρη, ενώ οι σύμμαχοι στη Χαλκιδική και τη Θράκη δεν ήταν λιγότερο από πριν εχθρικοί προς τους Αθηναίους και οι Βιωτοί ζούσαν με την Αθήνα σε κατάσταση ανακωχής, που ανανεωνόταν κάθε δέκα μέρες. Έτσι, λοιπόν, αν προσθέσει κανείς στον πρώτο δεκάχρονο πόλεμο την αβέβαιη ειρήνη που ακολούθησε και τον ύστερα από αυτή πόλεμο, θα βρει, αν κάνει το λογαριασμό σύμφωνα με τη φυσική διαίρεση του χρόνου, τόσα ακριβώς χρόνια όσα ανέφερα και μερικές μέρες παραπάνω. Θα διαπιστώσει ακόμη πως η περίπτωση αυτή είναι η μόνη που βγήκαν αληθινοί όσοι στήριζαν τις προβλέψεις τους σε χρησμούς. Γιατί προσωπικά θυμάμαι ότι από την αρχή του πολέμου πολλοί έλεγαν πως έπρεπε τούτος να διαρκέσει τρεις φορές εννιά χρόνια. Έζησα σε όλη τη διάρκεια αυτού του πολέμου και ήμουν σε ηλικία που μπορούσα να κρίνω και να παρακολουθώ με προσοχή τα γεγονότα, ώστε να συγκεντρώνω εξακριβωμένες πληροφορίες. Μου συνέβη επίσης να μείνω για είκοσι χρόνια εξόριστος από την πατρίδα μου, ύστερα από τη στρατηγία μου στην Αμφίπολη και επειδή βρέθηκα κοντά στους δύο αντιπάλους και όχι λιγότερο κοντά στους Πελοποννησίους εξαιτίας της εξορίας μου, μπόρεσα, επειδή δεν έπαιρνα μέρος στον πόλεμο, να καταλάβω καλύτερα τα γεγονότα. Θα εκθέσω τώρα τις διαφορές που παρουσιάστηκαν μετά το δεκάχρονο πόλεμο, τη διάλυση της συνθήκης ειρήνης και τα πολεμικά γεγονότα που ακολούθησαν.

Βιβλίο VI

Στο έκτο βιβλίο εξιστορούνται γεγονότα σχετικά με την εκστρατεία στη Σικελία, από τότε που αυτή σχεδιάζόταν (χειμώνας του 416/415 π.Χ.) έως τον ερχομό του Γύλιππου και της συνοδείας του στον Τάραντα (καλοκαίρι του 414 π.Χ.).

Τα σπουδαιότερα από τα γεγονότα αυτά είναι τα εξής: Η απόφαση των Αθηναίων για την εκστρατεία, ο ακρωτηριασμός των ερμαϊκών στηλών, η αναχώρηση του εκστρατευτικού σώματος, η ανάκληση του Αλκιβιάδη και η φυγή του στην Πελοπόννησο, η πρώτη πολεμική αναμέτρηση Αθηναίων και Συρακουσίων, οι προετοιμασίες των δύο αντιπάλων στη διάρκεια του χειμώνα του 415/414 π.Χ. και η άφιξη του Γύλιππου στον Τάραντα.

Την αφορμή για την επέμβαση των Αθηναίων την έδωσε η αίτηση της Τεργέστας, μιας μικρής πόλης στα δυτικά του νησιού, για βοήθεια λόγω της διένεξής της με το Σελινούντα και

τους συμμάχους τους, τους Συρακούσιους. Ο Θουκυδίδης ξεχωρίζει και εδώ τις πραγματικές αιτίες από τις αφορμές και ονομάζει πραγματική αιτία την πρόθεση των Αθηναίων να υποτάξουν ολόκληρη τη Σικελία. Οι Αθηναίοι είχαν ήδη αποφασίσει να στείλουν εξήντα πλοία, αλλά λίγες μέρες αργότερα ο Νικίας προσπάθησε να τους πείσει να ματαιώσουν την εκστρατεία. Ο Θουκυδίδης μας παρουσιάζει τη μεγάλη σύγκρουση που έγινε σχετικά με το όλο θέμα της επέμβασης ανάμεσα σε αυτόν και τον Αλκιβιάδη, οι οποίοι μαζί με το Λάμαχο είχαν διοριστεί στρατηγοί για την εκστρατεία. Στο λόγο του ο Νικίας επιχείρησε να δείξει πόσο θα αυξάνονταν οι κίνδυνοι για την Αθήνα αν αναλάμβανε μια τόσο μακρινή επιχείρηση. Βλέποντας όμως ότι ο λαός δεν είχε πειστεί, προσπάθησε με ένα δεύτερο λόγο να τους αποτρέψει φοβίζοντάς τους, προβάλλοντάς τους όλο το μέγεθος του εγχειρήματος και ζητώντας μεγαλύτερη δύναμη από αυτή που αρχικά είχε οριστεί. Όμως τα λόγια του είχαν το αντίθετο αποτέλεσμα από αυτό που προσδοκούσε. Η Εκκλησία του Δήμου ακολούθησε τη συμβουλή του και ψήφισε αύξηση της εκστρατευτικής δύναμης. Μετά από αυτόν μίλησε ο Αλκιβιάδης ο οποίος επανέλαβε την πίστη του στην ορθότητα της εκστρατείας. Οι λόγοι που πρόβαλε ήταν δύο: Πρώτον ότι οι σικελικές πόλεις βρίσκονταν μπροστά σε εμφύλιες διενέξεις και δεύτερον ότι η Αθήνα χρωστούσε τη φήμη και το μεγαλείο της στην πολιτική της επέκτασης και δεν μπορούσε να σταματήσει τώρα.

Σε αυτό το κρίσιμο σημείο, όταν η εκστρατεία είχε πια αποφασιστεί, συνέβη το πρώτο από τα δύο περιστατικά που θα αποδεικνύονταν τα άμεσα αίτια της μεγάλης καταστροφής: η βεβήλωση των Ερμών. Μια νύχτα κάποιοι νέοι έκοψαν τα πρόσωπα μερικών ορθογώνιων στηλών που είχαν στο πάνω μέρος τους την κεφαλή του Ερμή. Με το σάλιο που ακολούθησε βγήκαν στο φως και άλλες ασεβείς πράξεις, όπως παρωδίες των Ελευσίνιων Μυστηρίων στις οποίες είχε πάρει μέρος, έλεγαν, και ο ίδιος ο Αλκιβιάδης. Το αποτέλεσμα ήταν να κατηγορηθεί πριν ακόμα ξεκινήσει η εκστρατεία. Όταν όμως αναχώρησε ο στόλος και αφού είχε διαδοθεί η φήμη ότι κάποιοι Σπαρτιάτες που είχαν συγκεντρωθεί στον Ισθμό βρίσκονταν εκεί για να υποστηρίξουν την ανατροπή του πολιτεύματος στην Αθήνα, κατηγορήθηκε επίσημα και ανακλήθηκε από τη Σικελία. Όπως είχε η κατάσταση, ο Αλκιβιάδης, προκειμένου να αντιμετωπίσει μια πιθανή καταδίκη σε θάνατο στην πατρίδα του, ξέφυγε από τους αξιωματούχους που είχαν σταλεί για να τον φέρουν πίσω και κατέφυγε στη Σπάρτη. Η Αθήνα, λοιπόν, όχι μόνο έδωσε στον εχθρό ένα λαμπρό σύμβουλο, αλλά έχασε το μοναδικό της προικισμένο ηγέτη την περίοδο εκείνη. Έτσι, ο στόλος αναχώρησε κάτω από τη δυσοίωνα σκιά της ασεβείας. Παρ' όλα αυτά ο λαός ανταποκρίθηκε με ενθουσιασμό. Η συνολική δύναμη ξεπερνούσε ακόμη και τις απαιτήσεις του Νικία. Τελικά ο στόλος, αφού δεν του επιτράπηκε η είσοδος σε μια σειρά από ιταλικές πόλεις, έγινε δεκτός στο Ρήγιο, που από παλιά ήταν σύμμαχος της Αθήνας. Από εκεί προχώρησε στην Κατάνη, στην οποία μπήκε με τη βία. Στη συνέχεια στάλθηκαν λίγα πλοία για να κατασκοπεύσουν το λιμάνι των Συρακουσών και αν ο Αλκιβιάδης είχε παραμείνει στη θέση του φαίνεται πως θα ακολουθούσε επίθεση. Ωστόσο αυτή ακριβώς τη στιγμή, όταν ο στόλος βρισκόταν στην Κατάνη, ο Αλκιβιάδης ανακλήθηκε στην Αθήνα για να δικαστεί και ο Νικίας είχε πια τον πρώτο λόγο. Ξαναγύρισε στο δικό του σχέδιο, ματαιώσε την επίθεση, έπλευσε προς τη δυτική Σικελία και άφησε να περάσει το καλοκαίρι ανεκμετάλλευτο με μερικές επιτυχίες εντελώς ανάξιες της δύναμης που είχε υπό τις διαταγές του. Ο Λάμαχος τον έπεισε να επιστρέψει στην Κατάνη. Μια ξαφνική απόβαση στο λιμάνι των Συρακουσών είχε ως αποτέλεσμα μια νίκη των Αθηναίων. Ωστόσο, μόνο μια μεγάλη νίκη θα δικαιολογούσε την εγκατάσταση των Αθηναίων μπροστά στις Συρακούσες για το χειμώνα. Οι Αθηναίοι αποσύρθηκαν στην ακτή και η χρονιά που ήταν η πιο κατάλληλη για κατάκτηση είχε περάσει.

Στο μεταξύ ο Αλκιβιάδης βρισκόταν ήδη στη Σπάρτη. Όπως αναφέρει ο Θουκυδίδης, έφτασε εκεί ταυτόχρονα με κάποιους απεσταλμένους από τις Συρακούσες που μετέφεραν επείγουσα έκκληση για βοήθεια. Στη συνέλευση που έγινε ο Αλκιβιάδης, μεταξύ άλλων, μίλησε για τους στόχους της Αθήνας στη Σικελία και συμβούλευσε τους Σπαρτιάτες πώς να τους αντιμετωπίσουν. Ισχυρίστηκε ότι οι Αθηναίοι σκόπευαν να κατακτήσουν ολόκληρη τη Σικελία, να επιτεθούν κατόπιν στην Ιταλία και την Καρχηδόνα και τελικά να χρησιμοποιήσουν τους τεράστιους πόρους που θα αποκτούσαν για να κατακτήσουν ολόκληρη την Πελοπόννησο, πράγμα που θα έκανε την Αθήνα κυρίαρχη σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο. Για να αντιμετωπιστούν αυτά τα μεγαλόπνοα σχέδια πρότεινε να στείλουν επειγόντως ενισχύσεις στις

Συρακούσες και να εγκαταστήσουν μόνιμο στρατόπεδο στην Αττική. Οι Σπαρτιάτες πείστηκαν και, αφού όρισαν το Γύλιππο αρχηγό των Συρακουσίων, τον διέταξαν να συνεννοηθεί με εκείνους και τους Κορίνθιους προκειμένου να βρουν τον καλύτερο τρόπο να φτάσει το γρηγορότερο βοήθεια στους εκεί. Ο Γύλιππος ζήτησε από τους Κορίνθιους να του στείλουν αμέσως δύο καράβια στην Ασίνη και να ετοιμάσουν όσα άλλα μπορούσαν, ώστε, όταν έρθει η κατάλληλη στιγμή, να είναι έτοιμα να ξεκινήσουν. Αφού συμφώνησαν για τα ζητήματα αυτά, οι Κορίνθιοι και οι Συρακούσιοι απεσταλμένοι έφυγαν από τη Λακεδαίμονα. Στο μεταξύ τα πράγματα για τους Αθηναίους πήγαιναν καλά. Ενισχυμένοι με χρήματα, ιππικό και τοξότες, επιχείρησαν να αποκόψουν τις Συρακούσες από την ενδοχώρα με ένα διπλό τείχος. Στην αρχή λοιπόν του καλοκαιριού του 414 π.Χ. οι Αθηναίοι ανέβηκαν στα υψώματα των Επιπολών, αιφνιδίασαν τον εχθρό, έχτισαν ένα κυκλικό οχυρό στο κέντρο του υψώματος και άρχισαν να κατασκευάζουν τείχη. Οι Συρακούσιοι απάντησαν προσπαθώντας να χτίσουν δύο διαδοχικά αντιτειχίσματα στα νότια του κυκλικού οχυρού προς το λιμάνι, αλλά χωρίς επιτυχία. Οι Αθηναίοι τέλειωσαν το νότιο μισό του τείχους και θέλησαν να φέρουν το στόλο τους από το Λέοντα στο μεγάλο λιμάνι. Αλλά στη συμπλοκή που ακολούθησε ο Λάμαχος σκοτώθηκε. Πάντως, η θέση των Συρακουσών φαινόταν απελπιστική και στην πόλη μιλούσαν για παράδοση. Ωστόσο, η άφιξη του Γύλιππου στην Ιταλία και στη συνέχεια στις Συρακούσες ήταν αποφασιστικής σημασίας για την όλη εξέλιξη του πολέμου στη Σικελία. Με αυτόν άρχισαν οι δυσκολίες του αθηναϊκού στρατού, τις οποίες ο ιστορικός εκθέτει στο έβδομο βιβλίο.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

24. *Ο μεν Νικίας τσαούτα εἶπε νομίζων, τους Αθηναίους τω πλήθει των πραγμάτων ἢ αποτρέψει ἢ, εἰ αναγκάζοιτο στρατεύεσθαι, μάλιστ' ἂν οὕτως ἀσφαλῶς ἐκπλεύσαι.*

Οἱ δε το μεν επιθυμούν του πλου οὐκ ἐξηρέθησαν ὑπὸ του οχλώδους της παρασκευῆς, πολὺ δε μάλλον ὠρμηντο, καὶ τουναντίον παριέστη αὐτῶ. Εὐ τε γαρ παραινέσαι ἔδοξε καὶ ἀσφάλεια νυν δη καὶ πολλή ἔσεσθαι. Καὶ ἔρως ἐνέπεσε τοῖς πάσιν ὁμοίως ἐκπλεύσε. Τοῖς μεν γαρ πρεσβυτέροις ὡς ἢ καταστρεψομένοις ἐφ' α ἐπλεον ἢ οὐδέν ἂν σφαιεῖσαν μεγάλην δύναμιν, τοῖς δ' ἐν τη ηλικία της τε ἀπούσης πόθῳ ὄψεως καὶ θεωρίας, καὶ εὐέλπιδες ὄντες σωθήσεσθαι. Ο δε πολὺς ὁμιλος καὶ στρατιώτης ἐν τῷ παρόντι ἀργύριον οἴσειν καὶ προσκτῆσεσθαι δύναμιν ὅθεν αἰδίων μισθοφορᾶν ὑπάρξειν.

Μετάφραση

24. Ο Νικίας εἶπε τόσα μόνο, επειδή πίστευε ἢ ὅτι θα αποτρέψει τους Αθηναίους εξαιτίας του πλήθους των δυσκολιών, ἢ ὅτι, ἂν αναγκαζόταν να εκστρατεύσει, θα μπορούσε να βγει στη θάλασσα προπάντων με μεγαλύτερη ασφάλεια. Ὅμως αυτοὶ δεν απέβαλαν την επιθυμία της εκστρατείας εξαιτίας του βάρους της προετοιμασίας, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο εἶχαν επιθυμήσει (την εκστρατεία) καὶ συνέβη σε αὐτόν το Νικία) το ἀντίθετο. Γιατί φάνηκε (ο Νικίας) καὶ ὅτι συμβούλευσε σωστά καὶ ὅτι τώρα θα ὑπάρχει (γι' αὐτούς) καὶ μεγάλη ασφάλεια. Καὶ κατέλαβε ὅλους ἐξίσου μεγάλη ἐπιθυμία να εκστρατεύσουν. Τους πιο μεγάλους σε ηλικία (κατέλαβε ἐπιθυμία να εκστρατεύσουν) με την ἰδέα ἢ ὅτι θα υποτάξουν (τα μέρη ἐκεῖνα) ἐναντίον των ὁποίων ἔκαναν ἐκστρατεία ἢ ὅτι δεν θα πάθαινε κανένα κακό μια (τόσο) μεγάλη δύναμη, καὶ αὐτούς που βρίσκονταν στη στρατεύσιμη ηλικία ἀπὸ πόθο να δουν καὶ να γνωρίσουν μια μακρινή (χώρα) καὶ ἐπειδὴ ἔτρεφαν την ἐλπίδα ὅτι θα σωθούν. Το μεγάλο ὅμως πλήθος καὶ ο στρατός (ἐπιθυμοῦσε να εκστρατεύσει ἐλπίζοντας) ὅτι καὶ στο παρόν θα κερδίσει χρήματα καὶ ὅτι θα ἀποκτήσει (ἡ πόλη) μια πρόσθετη δύναμη ἀπὸ την ὁποία (εἶχαν την ἐλπίδα) ὅτι θα ἔχουν μια παντοτινὴ μισθοδοσία.

Βιβλίο VII

Τα σπουδαιότερα γεγονότα που εξιστορούνται στο έβδομο βιβλίο είναι, εκτός από την άφιξη του Γύλιππου στις Συρακούσες, η επιστολή του Νικία στους Αθηναίους και η απόφασή τους να του στείλουν σημαντικές ενισχύσεις, η εισβολή των Λακεδαιμονίων στην Αττική και η μόνιμη εγκατάσταση φρουράς στη Δεκέλεια, οι επιθέσεις των Συρακουσίων και των συμμάχων

τους σε στεριά και θάλασσα και οι ήττες των Αθηναίων, το πολεμικό συμβούλιο των Αθηναίων στρατηγών και η απόφαση για αποχώρηση, το φράξιμο του στομίου του λιμανιού από τους Συρακούσιους για παρεμπόδιση της αποχώρησης, η αποφασιστική ναυμαχία στο λιμάνι των Συρακουσών, η συντριβή των Αθηναίων, η υποχώρησή τους από στεριά και η εξολόθρευσή τους.

Ο Γύλυπος, λοιπόν έφτασε στην Ίμερα, στη βόρεια ακτή, και αφού συγκέντρωσε σημαντικές δυνάμεις από τους ντόπιους συμμάχους των Συρακουσίων προχώρησε από το εσωτερικό του νησιού προς την πόλη. Πολεμώντας μπήκε μέσα σε αυτή και ενθάρρυνε τους πολίτες να επιχειρήσουν να χτίσουν ένα τελευταίο αντιτείχισμα, αυτή τη φορά στα βόρεια του κυκλικού οχυρού. Αυτή η τελευταία απόπειρα στέφθηκε με επιτυχία και στη μάχη που έγινε στο σημείο που ενώνονταν τα δύο τείχη οι Αθηναίοι υπέστησαν την πρώτη σημαντική τους ήττα. Η ελπίδα να αποκλείσουν την πόλη είχε χαθεί και τώρα που οι Συρακούσιοι είχαν επαφή με τους συμμάχους τους σε όλο το νησί, οι Αθηναίοι κινδύνευαν να περικυκλωθούν οι ίδιοι. Μπροστά σε αυτό τον κίνδυνο ο Νικίας έστειλε στη Εκκλησία του Δήμου μια επιστολή με την οποία εξέθετε τη δύσκολη κατάσταση στην οποία βρισκόταν το εκστρατευτικό σώμα και κυρίως ο στόλος και ζήτησε από τους Αθηναίους ή να το ανακαλέσουν ή να στείλουν σημαντικές ενισχύσεις. Επίσης ζήτησε την αντικατάστασή του γιατί ήταν άρρωστος. Με επιχειρηματολογία ανάξια για έναν ηγέτη προσπάθησε να ρίξει όλες τις ευθύνες για τα λάθη που έγιναν ως τη στιγμή εκείνη στους Αθηναίους, ενώ θεωρούσε τον εαυτό του ανεύθυνο. Οι Αθηναίοι ανταποκρίθηκαν με πρωτοφανή θέρμη και συγκρότησαν μια δύναμη από εβδομήντα τρία πλοία, χίλιους πεντακόσιους οπλίτες, ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες και όλα τα αναγκαία εφόδια. Χωρίς να απαλλάξουν το Νικία από την αρχηγία, διόρισαν άλλους δύο στρατηγούς, τον Ευρυμέδοντα και το Δημοσθένη. Την άνοιξη του 413 π.Χ. οι Σπαρτιάτες όχι μόνο εισέβαλαν στην Αττική αλλά εγκατέστησαν στη Δεκέλεια μόνιμο στρατόπεδο για να κάνουν επιδρομές χειμώνα καλοκαίρι.

Εν τω μεταξύ και μέχρι να φτάσει ο Δημοσθένης με τις ενισχύσεις στις Συρακούσες ο Νικίας είχε ήδη υποστεί δύο ήττες που επηρέασαν πολύ το στόλο. Η μία ήταν η απώλεια του ακρωτηρίου Πλημμύριου, η κατάληψη του οποίου σήμαινε ότι τα πλοία θα έπρεπε στο εξής να συνοδεύονται. Η δεύτερη ήττα ήταν πιο σοβαρή. Χρησιμοποιώντας έναν νέο τύπο πλοίου οι Συρακούσιοι εμβόλισαν και βύθισαν επτά αθηναϊκά πλοία, αναγκάζοντας τον αθηναϊκό στόλο να καταφύγει στο τεχνητό λιμάνι που είχε κατασκευαστεί στην εσωτερική ακτή του κόλπου. Με την άφιξη του Δημοσθένη άρχισε η τελευταία πράξη της τραγωδίας. Η εμφάνιση ισχυρών αθηναϊκών ενισχύσεων έκανε μεγάλη εντύπωση στους υπερασπιστές των Συρακουσών, που έβλεπαν ότι τα δεινά τους δεν είχαν τελειώσει και ο Δημοσθένης υποστήριζε να επιτεθούν αμέσως. Το σχέδιό του ήταν να προσπαθήσουν να κατακτήσουν ξανά το αντιτείχισμα στις Επιπολές και, αν τα κατάφερναν, να αποκλείσουν ξανά την πόλη. Αν αποτύγχαναν, πρότεινε να γυρίσουν πίσω στην Αθήνα όσο ο δρόμος ήταν ανοιχτός. Η επίθεση έγινε νύχτα και στην αρχή νικούσαν οι Αθηναίοι, αλλά στην προσπάθεια να ολοκληρώσουν τη νίκη τους διασκορπίστηκαν. Το αθηναϊκό μέτωπο έσπασε και ο στρατός υποχώρησε άτακτα προς την ακτή. Ύστερα από την αποτυχία της επιχείρησης κατά των Επιπολών ο Δημοσθένης σε σύσκεψη των στρατηγών πρότεινε να αποχωρήσουν από τη Σικελία αμέσως, επειδή αργότερα υπήρχε ο κίνδυνος να χάσουν την κυριαρχία στη θάλασσα και να μην μπορούν να φύγουν. Ο Νικίας όμως, δίνοντας βάση σε πληροφορίες που έπαιρνε από κατοίκους των Συρακουσών, πως τάχα η θέση των αντιπάλων τους ήταν χειρότερη από τη δική τους, υποστήριξε τη συνέχιση της πολιορκίας. Αυτό που φοβόταν ήταν ότι, αν επέστρεφε στην Αθήνα άπραγος, θα αντιμετώπιζε την οργή του λαού. Αρνητική ήταν η στάση του και στην πρόταση του Δημοσθένη να μετακινηθούν προς την Κατάνη και τη Θάψο, πριν οι Συρακούσιοι κλείσουν το λιμάνι. Όταν λίγο αργότερα συμφώνησε για τη μετακίνηση, αυτή ματαιώθηκε εξαιτίας της έκλειψης της Σελήνης. Οι μάντιες είχαν συστήσει να μην κινηθεί ο στρατός πριν περάσουν 27 ημέρες. Έτσι, οι Συρακούσιοι είχαν το χρόνο να φράξουν το στόμιο του λιμανιού και να καταστήσουν αδύνατη τη διαφυγή των Αθηναίων. Νικημένοι και αποκλεισμένοι, οι Αθηναίοι είχαν μόνο μια τελευταία επιλογή: να σπάσουν τον κλοιό που τους περιέβαλε. Αποφάσισαν να κάνουν αυτή την προσπάθεια από τη θάλασσα. Επάνδρωσαν, λοιπόν, εκατόν δέκα καράβια, φορτωμένα με πεζικό και εφοδιασμένα με σιδερένιες άρπαγες, ενώ οι Συρακούσιοι εβδομήντα έξι, εκτός από αυτά που βρίσκονταν στο στόμιο του λιμανιού. Η συμπλοκή ήταν σφοδρή και έπειτα από

πολύωρη μάχη οι Αθηναίοι νικήθηκαν. Την άλλη μέρα ο Δημοσθένης πρότεινε να προσπαθήσουν ξανά να σπάσουν τον κλοιό, αλλά οι πανικοβλημένοι άντρες αρνήθηκαν να μπουν στα πλοία. Στο μεταξύ για να κερδίσει χρόνο ο Ερμοκράτης έστειλε ψεύτικο μήνυμα που τους ειδοποιούσε να μη φύγουν αμέσως. Το τέχνασμα έπιασε και περίμεναν. Ύστερα, την τρίτη μέρα μετά τη ναυμαχία ο στρατός ξεκίνησε προς τα δυτικά, στο εσωτερικό του νησιού, από όπου, σύμφωνα με το σχέδιό τους, θα γύριζαν στην ακτή της Κατάνης. Κατά τη διάρκεια της υποχώρησης οι Αθηναίοι υπέφεραν από έλλειψη τροφίμων. Την τρίτη μέρα βρήκαν τους Συρακούσιους να έχουν οχυρωθεί σε ένα ορεινό πέρασμα και, αφού προσπάθησαν μάταια να τους διώξουν, στράφηκαν νότια τη νύχτα της πέμπτης μέρας. Αλλά κατά τη διάρκεια της νύχτας ο στρατός χωρίστηκε στα δύο και το επόμενο πρωί το πίσω μέρος από το στρατό του Δημοσθένη περικυκλώθηκε κοντά στην ακτή μερικά χιλιόμετρα νότια των Συρακουσών. Ο Δημοσθένης αντιστάθηκε, αλλά τελικά παραδόθηκε. Το μπροστινό τμήμα που οδηγούσε ο Νικίας κατασφάχτηκε στο φαράγγι του ποταμού Ασσίναρου δύο μέρες αργότερα. Ο Νικίας και ο Δημοσθένης πιάστηκαν αιχμάλωτοι μαζί με χιλιάδες άλλους και θανατώθηκαν.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

72. Γενομένης δ' ισχυράς της ναυμαχίας και πολλών νεών αμφοτέροις και ανθρώπων απολομένων οι Συρακόσιοι και οι ξύμμαχοι επικρατήσαντες τα τε ναυάγια και τους νεκρούς ανείλοντο και αποπλεύσαντες προς την πόλιν τροπαίον έστησαν. Οι δ' Αθηναίοι υπό μεγέθους των παρόντων κακών νεκρών μεν περί ή ναυαγίων ουδέ επενόουν αιτήσαι αναίρεσιν, της δε νυκτός εβούλοντο ευθύς αναχωρείν. Δημοσθένης δε Νικία προσελθών γνώμην εποιείτο πληρώσαντας έτι τας λοιπάς των νεών βιάσασθαι, ην δύνωνται, άμα έωι τον έκπλουν, λέγων ότι πλείους έτι αι λοιπαί εισι νήες χρήσιμοι σφίσιν ή τοις πολεμίοις. Ήσαν γαρ τοις μεν Αθηναίοις περίλοιποι ως εξήκοντα, τοις δ' εναντίοις ελάσσους ή πενήκοντα.

86. Ξυναθροισθέντες δε οι Συρακόσιοι και οι ξύμμαχοι, των τε αιχμαλώτων όσους εδύναντο πλείστους και τα σκύλα αναλαβόντες, ανεχώρησαν εις την πόλιν. Και τους μεν άλλους Αθηναίωv και τους ξυμμάχους οπόσους έλαβον κατεβίβασαν ες τας λιθοτομίας, ασφαλεστάτην νομίσαντες είναι τήρησιν, Νικίαν δε και Δημοσθένην άκοντος του Γυλίππου απέσφαξαν. Ο γαρ Γύλιππος καλόν το αγώνισμα ενόμιζέν οι είναι επί τοις άλλοις και τους αντιστρατήγους κομίσαι Λακεδαιμονίοις. Ξυνέβαινε δε τον μεν πολεμιώτατον αυτοίς είναι, Δημοσθένην, διά τα εν τη νήσωι και Πύλωι, τον δε διά τα αυτά επιτηδειότατον. Τους γαρ εκ της νήσου άνδρας των Λακεδαιμονίων ο Νικίας προυθυμήθη, σπονδάς πείσας τους Αθηναίους ποιήσασθαι, ώστε αφεθήναι.

Μετάφραση

72. Αφού, λοιπόν, η ναυμαχία έγινε φοβερή και χάθηκαν σε βάρος και των δύο πολλά πλοία και πολλοί άνθρωποι, οι Συρακούσιοι και οι σύμμαχοί τους, αφού νίκησαν, περισυνέλεξαν και τα ναυάγια και τους νεκρούς και, αφού αναχώρησαν με κατεύθυνση την πόλη, έστησαν τρόπαιο. Και οι Αθηναίοι, εξαιτίας του μεγέθους των συμφορών που τους βρήκαν δεν σκέφτηκαν να ζητήσουν άδεια για την περισυλλογή των νεκρών ή των ναυαγίων, αλλά ήθελαν αμέσως να φύγουν τη νύχτα. Κι ο Δημοσθένης πήγε στο Νικία και του πρότεινε, αφού επανδρώσουν όσα από τα πλοία έμεναν ακόμα, να παραβιάσουν, αν μπορούν, την έξοδο του λιμανιού κατά τα ξημερώματα, λέγοντας ότι τα υπόλοιπα χρησιμοποιήσιμα πλοία είναι πιο πολλά σε αυτούς παρά στους εχθρούς. Γιατί στους Αθηναίους απέμεναν περίπου εξήντα, ενώ στους αντιπάλους λιγότερα από πενήντα.

86. Αφού λοιπόν συγκεντρώθηκαν οι Συρακούσιοι και οι σύμμαχοι και παρέλαβαν από τους αιχμαλώτους όσους μπορούσαν περισσότερους και τα λάφυρα, επέστρεψαν στην πόλη. Και τους άλλους από τους Αθηναίους και από τους συμμάχους όσους συνέλαβαν κατέβασαν στα λατομεία, γιατί πίστεψαν πως είναι η πιο ασφαλής φυλακή και έσφαξαν το Νικία και το

Δημοσθένη, παρά τη θέληση του Γύλιππου. Γιατί ο Γύλιππος νόμιζε ότι θα ήταν ένδοξο κατόρθωμα γι' αυτόν πέρα από τα άλλα, να φέρει δηλαδή στους Λακεδαιμονίους και τους στρατηγούς (των Αθηναίων) Και συνέβαινε να είναι ο ένας, δηλαδή ο Δημοσθένης, πολύ μισητός σε αυτούς εξαιτίας όσων έγιναν στο νησί και στην Πύλο και ο άλλος (ο Νικίας) πολύ αγαπητός εξαιτίας των ίδιων. Γιατί ο Νικίας, αφού έπεισε τους Αθηναίους να συνάψουν ανακωχή, έδειξε μεγάλη προθυμία, ώστε να ελευθερωθούν από το νησί οι άντρες των Λακεδαιμονίων.

Βιβλίο VIII

Στο όγδοο βιβλίο εξιστορούνται γεγονότα δύο χρόνων του πολέμου, από τις αρχές δηλαδή του φθινοπώρου του 413 π.Χ. έως το τέλος του καλοκαιριού του 411 π.Χ. Το βιβλίο αυτό ο ιστορικός δεν πρόλαβε να το τελειώσει (σταματά απότομα με τη φράση Και αφικόμενος πρώτον ες Έφεσον θυσίαν εποιήσατο τη Αρτέμιδι) ούτε να το επεξεργαστεί.

Η είδηση για την καταστροφή στη Σικελία φάνηκε στην αρχή απίστευτη. Όταν όμως ο αθηναϊκός λαός βεβαιώθηκε ότι ήταν πραγματικό γεγονός, στην αρχή εξοργίστηκε με εκείνους που τον είχαν παρασύρει να αποφασίσει την εκστρατεία. Επίσης φοβήθηκε ότι οι λεγόμενοι σύμμαχοι θα αποστατούσαν και μαζί με τους Πελοποννήσιους και τους Σικελιώτες θα τους έκαναν επίθεση από στεριά και από θάλασσα. Ωστόσο δεν πέρασε από το μυαλό κανενός η ιδέα της συνθηκολόγησης. Αντίθετα, με αξιοθαύμαστη ομοψυχία αποφάσισαν να συνεχίσουν τον αγώνα ετοιμάζοντας στόλο, εξοικονομώντας χρήματα και εξασφαλίζοντας με κάθε τρόπο την υπακοή των συμμάχων τους. Με πρωτοβουλία πιθανόν των ολιγαρχικών εξέλεξαν ένα συμβούλιο από ηλικιωμένους οι οποίοι θα έπαιρναν τις αποφάσεις που απαιτούσε η κατάσταση. Επρόκειτο για τους δέκα πρόβουλους, που σχεδόν υποκαθιστούσαν τη Βουλή των Πεντακοσίων. Όλες οι αποφάσεις που πάρθηκαν μπήκαν αμέσως σε εφαρμογή. Την επιτυχία τους αυτή οι ολιγαρχικοί θα την αξιοποιούσαν λίγο αργότερα, το καλοκαίρι του 411 π.Χ., προχωρώντας στην κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Ακολουθεί η περιγραφή του διαμελισμού της αθηναϊκής ηγεμονίας. Μία μία οι βασικές κτήσεις της Αθήνας στο Αιγαίο, πρώτα η Χίος, ύστερα η Μίλητος, η Θάσος και η Εύβοια, αποσπάστηκαν από αυτή με τις συντονισμένες προσπάθειες των Σπαρτιατών, των Περσών και του Αλκιβιάδη. Ο Θουκυδίδης είχε τονίσει από την αρχή πόσο μεγάλος ήταν ο ρόλος της Αθήνας για την επίτευξη ενότητας και ευημερίας στο Αιγαίο και η συμμαχία ανάμεσα στη Σπάρτη και στην Περσία δείχνει και τον κατήφορο που είχε πάρει η Ελλάδα και την απώλεια που υπέστη με την ήττα της Αθήνας.

Το χειμώνα του 413/412 π.Χ. άρχισε η ανάμειξη των Περσών στον πόλεμο κυρίως με την παροχή οικονομικής ενίσχυσης στους Πελοποννησίους, η οποία θα είχε αποφασιστική σημασία για την έκβασή του. Σκοπός του Τισσαφέρνη ήταν να ανακατευτούν οι Πελοποννήσιοι στην Ιωνία για να μπορέσει έτσι με τον εκτοπισμό των Αθηναίων από την περιοχή να ξαναπάρει τους φόρους από τις εκεί ελληνικές πόλεις, οι οποίες είχαν πάψει να τους πληρώνουν.

Εν τω μεταξύ, οι Σπαρτιάτες άρχισαν να υποπτεύονται τον Αλκιβιάδη που βρισκόταν μαζί με τους Λακεδαιμονίους στην Ιωνία, ύστερα από το θάνατο του Χαλκιδέα και την ήττα των Πελοποννησίων στη Μίλητο, και πήραν την απόφαση να τον εξοντώσουν. Φαίνεται όμως ότι εκείνος κατάλαβε έγκαιρα τις προθέσεις τους και κατέφυγε στην Αυλή του Τισσαφέρνη, του οποίου έγινε ο κύριος σύμβουλος. Στο μεταξύ στη Σάμο είχε αρχίσει ανάμεσα στους εκεί ολιγαρχικούς Αθηναίους κάποια κίνηση για ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος της Αθήνας ή τουλάχιστον για περιορισμό της δύναμης που είχε ο λαός. Την κίνηση αυτή φαίνεται ότι την πληροφορήθηκε ο Αλκιβιάδης και θέλησε να την εκμεταλλευτεί για να πετύχει σε πρώτο στάδιο να αμνηστευτεί και στη συνέχεια να κυριαρχήσει. Έντεχνα καλλιέργησε στον αθηναϊκό στρατό της Σάμου το μύθο πως είναι παντοδύναμος κοντά στον Τισσαφέρνη και ότι μπορούσε να τον κάνει από υποστηρικτή των Πελοποννησίων υποστηρικτή της Αθήνας. Έτσι, άρχισε τις επαφές του με τους πρωτεργάτες της ολιγαρχικής αυτής κίνησης. Το ευνοϊκό κλίμα που, όπως είδαμε, είχε δημιουργηθεί μετά την καταστροφή στη Σικελία για να πετύχουν το μόνιμο στόχο τους οι ολιγαρχικοί, την ανατροπή δηλαδή του δημοκρατικού πολιτεύματος της Αθήνας, έγινε ακόμη ευνοϊκότερο ύστερα από τη σύναψη συμμαχίας μεταξύ Σπάρτης και Περσίας (καλοκαίρι του 412 π.Χ.). Οι εχθροί της Αθήνας, οργανωμένοι στις λεγόμενες

εταιρείες, μπορούσαν τώρα να δρουν εμφανέστερα, είχαν μάλιστα τη δυνατότητα να προσεταιρίζονται και αρκετούς από τους μετριοπαθείς δημοκρατικούς, στους οποίους την κίνησή τους την παρουσίαζαν ως προσπάθεια αποκατάστασης της πατρίου πολιτείας, της δημοκρατίας τάχα των παλιών καλών καιρών.

Το φθινόπωρο του 413 π.Χ. είχαν, όπως είδαμε, την πρώτη τους επιτυχία, την εκλογή των δέκα πρόβουλων. Το καλοκαίρι του 411 π.Χ. προστέθηκαν σε αυτούς άλλοι δέκα για να καταρτίσουν το σύνταγμα της νέας αυτής δημοκρατίας. Συνεχιστές του έργου των πρόβουλων ήταν ο Κριτίας και η συντροφιά του, οι γνωστοί τριάκοντα.

Ο εγκέφαλος της ολιγαρχικής αυτής κίνησης ήταν ο ρήτορας Αντιφώντας, από πεποίθηση εχθρός της δημοκρατίας, ενάρτεος και αφιλοκερδής, ένας από τους λίγους άντρες που ο Θουκυδίδης εκτιμά και επαινεί. Ο ιστορικός εκφράζεται με συμπάθεια για την κίνηση αυτή. Άλλοι σπουδαίοι παράγοντες της ολιγαρχικής συννομωσίας ήταν ο στρατηγός Φρόνιχος και οι πολιτικοί Πείσανδρος και Αρίσταρχος. Με αυτούς συνεργάστηκαν στην αρχή δύο ακόμη άντρες, ο Αλκιβιάδης στην Ιωνία και ο Θηραμένης στην Αθήνα, μετριοπαθής πολιτικός για τον οποίο δεν έχει διευκρινιστεί αν ήταν πατριώτης ή καιροσκόπος.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

53. *Αντιλεγόντων δε πολλών και άλλων περί της δημοκρατίας και των Αλκιβιάδου άμα εχθρών διαβοώντων ως δεινόν είη ει τους νόμους βιασάμενος κάτεισι, και Ευμολπιδών και Κηρύκων περί των μυστικών, δι άπερ έφυγε, μαρτυρομένων και επιθιαζόντων μη κατάγειν, ο Πείσανδρος παρελθών προς πολλήν αντιλογίαν και σχετλιασμόν ηρώτα ένα έκαστον παράγων των αντιλεγόντων, ει τίνα ελπίδα έχει σωτηρίας τη πόλει, Πελοποννησίων ναυς τε ουκ ελάσσους σφωv εν τη θαλάσση αντιπρώρους εχόντων και πόλεις ξυμμαχίδας πλείους, βασιλέως τε αυτοίς και Τισσαφέρνους χρήματα παρεχόντων, σφίσι τε ουκέτι όντων, ει μη τις πείσει βασιλέα μεταστήναι παρά σφας.*

Μετάφραση

53. Επειδή και πολλοί άλλοι έφερναν αντιρρήσεις για τη δημοκρατία και ταυτόχρονα οι εχθροί του Αλκιβιάδη φώναζαν ότι είναι φοβερό να επιστρέψει στην πατρίδα, αν και παραβίαζε τους νόμους, και επειδή οι Ευμολπίδες και οι Κηρύκες διαμαρτύρονταν για τα μυστήρια, εξαιτίας των οποίων εξορίστηκε και επειδή επικαλούνταν τους θεούς να μην τον επαναφέρουν στην πατρίδα, αφού ανέβηκε στο βήμα ο Πείσανδρος μπροστά σε τόσες αντιρρήσεις και τόση εμπάθεια, προσκαλούσε και ρωτούσε τον καθένα χωριστά από αυτούς που έφερναν αντιρρήσεις, αν έχει καμιά ελπίδα σωτηρίας για την πόλη, τη στιγμή που οι Πελοποννήσιοι έχουν στη θάλασσα έτοιμα για μάχη όχι πιο λίγα από τα δικά τους πλοία και περισσότερες συμμαχικές πόλεις και τη στιγμή που ο βασιλιάς και ο Τισσαφέρνης προσφέρουν σε αυτούς χρήματα ενώ σε αυτούς (τους Αθηναίους) δεν υπάρχουν πια, αν δεν πείσει κάποιος το βασιλιά των Περσών να πάει με το μέρος τους.

Ξενοφώντας

Εισαγωγή

Πρόκειται για έναν ιστορικό που η συγγραφική του παραγωγή εκτείνεται πέρα από την ιστορία, σε θέματα φιλοσοφίας και πολιτισμού. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι τη βιογραφία του τη διαβάζουμε στο Διογένη το Λαέρτιο, ο οποίος δεν ήταν ο μόνος από τους αρχαίους συγγραφείς που με κάθε σοβαρότητα τον κατατάσσει στους φιλοσόφους.

Εκτιμήθηκε από τους φιλόλογους και τους γραμματικούς των Ελληνιστικών Χρόνων ως συγγραφέας της σειράς του Ηροδότου και του Θουκυδίδη, αλλά από την Αυτοκρατορική Εποχή οι Ρωμαίοι υπέκυψαν στην καθησυχαστική απλότητα του ύφους του, στη διαφάνεια των νοημάτων του και κυρίως στην ατμόσφαιρα οικειότητας που απέπνεε η υποκειμενική συμμετοχή του σε ό,τι περιέγραφε. Όταν εκδηλώθηκε το ρεύμα του αττικισμού, ο Ξενοφώντας δεν έγινε ένα από τα υποδείγματα του παλιού κλασικού ύφους, με την ακμή όμως της δεύτερης σοφιστικής, όταν ο ρήτορας αντικαθιστούσε παντού τον ποιητή και τον πεζογράφο, η ποικιλία των θεμάτων του τροφοδότησε την πολυφωνία της γραμματείας των ρητόρων. Έτσι, τα χειρόγραφα των έργων του επέζησαν στους σκοτεινούς αιώνες του Μεσαίωνα και το 16ο αιώνα μεταφράστηκαν σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες. Το όνομά του ήταν περίοπτο μέχρι τον 20ό αιώνα και στις μέρες μας ακόμη διατηρεί μια σταθερή αξία, μολονότι αισθητά μειωμένη εξαιτίας της κριτικής που προηγήθηκε το 19ο αιώνα και αποκάλυψε κάποιες ανεπάρκειες στο έργο του, στις επιλογές του και στην οπτική γωνία από την οποία αντιμετώπιζε την εποχή του.

Τα έργα του *Κύρου Ανάβασις* και *Ελληνικά* ανήκουν και τα δύο σε κατηγορίες έργων με όμοιο περιεχόμενο που κυκλοφόρησαν στον ελληνικό χώρο τον 4ο αι. π.Χ. Τα γεγονότα της *Αναβάσεως* τα είχε πραγματευτεί και ο Σοφαίνετος από τη Στύμφαλο. Επίσης δεν ήταν ο μόνος συνεχιστής της ιστορίας, όπως αρχικά πίστευαν. Ωστόσο, ο Ξενοφώντας επικράτησε πάνω από όλα αυτά τα έργα και πολιτογραφήθηκε ως ιστορικός από την ύστερη ελληνιστική αλλά κυρίως από τη ρωμαϊκή φιλολογική κριτική, για δύο λόγους: πρώτον γιατί συνδέθηκε από την αρχή με το κίνημα του Σωκράτη, και ως εκ τούτου των αντιπαραθέσεων που τροφοδοτούσαν οι ρήτορες και οι σοφιστές. Δεύτερον γιατί είχε τον τρόπο να μεταδίδει με αδρές και καίριες εκφράσεις, με παραστατικότητα και ενθουσιασμό ό,τι ήξερε και είχε παρακολουθήσει. Επίσης είχε πάρει στα σοβαρά ό,τι συνέβαινε στην κοινωνία της εποχής του σε πρακτικά θέματα της καθημερινής ζωής. Η ιδιαίτερη δημιουργικότητα του έλειπε και σε σύγκριση με το Θουκυδίδη η στάση του απέναντι στα ιστορικά γεγονότα ήταν παθητικά αντικειμενική. Αυτή η νωχέλεια μαζί με τη γλαφυρότητα του ύφους του τον έκαναν ιδανικά «οικείο» στους Ρωμαίους.

Ιστορικός με την αυστηρή έννοια του όρου ασφαλώς δεν υπήρξε. Παρ' όλο που είχε ιστορική συνείδηση, η αφήγησή του παρουσιάζει χάσματα, η συνοχή των γεγονότων διαταράσσεται από την παρεμβολή μεμονωμένων σκηνών, επικαιρικών λεπτομερειών, στρατιωτικών τεχνασμάτων (*μηχανημάτων*) και ρητορικών λόγων και από εντυπωσιακές

σκιαγραφίες προσωπικοτήτων, ένα στοιχείο ξένο στο Θουκυδίδη, προδρομικό όμως της ελληνιστικής ιστοριογραφίας.

Η ζωή του

Ήταν συνδημότης του Ισοκράτη, αφού καταγόταν και αυτός από το δήμο Ερχιάς. Γεννήθηκε περίπου το 431/430 π.Χ. από εύπορους γονείς, το Γρύλλο και τη Διοδώρα. Όπως και άλλοι νέοι εύπορων οικογενειών, ασχολήθηκε με την ιππασία, που ήταν και παρέμεινε η μεγάλη του αγάπη. Μεγάλωσε στα χρόνια του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.) και υπηρέτησε στο επίλεκτο σώμα των ιππέων, στην τάξη των οποίων πιθανότατα ανήκε. Όπως οι σύγχρονοί του αριστοκράτες νέοι, σύχναζε στους κύκλους του Σωκράτη και παρακολουθούσε τις συζητήσεις, ενώ τηρούσε κριτική στάση απέναντι στη δημοκρατία που καθόριζε τη ζωή της Αθήνας. Είχε εκδηλώσει συμπάθεια προς τους αντιδραστικούς της συντηρητικής παράταξης, οι οποίοι για σύντομα χρονικά διαστήματα απέκτησαν δύναμη το 404 και το 401 π.Χ. Όταν αποκαταστάθηκε η δημοκρατία στην Αθήνα (401 π.Χ.), ο Ξενοφώντας επέλεξε να φύγει. Την αντιπάθειά του για τη δημοκρατία την έκανε βαθύτερη η καταδίκη του Σωκράτη το 399 π.Χ. Λίγα χρόνια αργότερα εξορίστηκε και ο ίδιος με την κατηγορία της προδοσίας. Η στιγμή για τη μεγάλη εμπειρία της ζωής του ήρθε το 401 π.Χ., όταν ο φίλος του Πρόξενος στρατολογήσε για την εκστρατεία του Κύρου του Νεότερου, που ήθελε να εκθρονίσει τον αδερφό του Αρταξέρξη το Β'. Ο Ξενοφώντας συμμετείχε στην εκστρατεία μαζί με τους Έλληνες μισθοφόρους στην αρχή ως απλός στρατιώτης και στη συνέχεια ως ένας από τους πέντε στρατηγούς που εξέλεξε το στράτευμα των Ελλήνων μετά το θάνατο του Κύρου. Η μάχη κοντά στα Κούναξα, η δύσκολη θέση του ελληνικού στρατεύματος και η πολύ επικίνδυνη υποχώρηση των Μυρίων (όπως έμεινε γνωστό το στράτευμα των μισθοφόρων στην ιστορία) μέσα στα υψίπεδα της Αρμενίας προς τη Μαύρη Θάλασσα στις αρχές του 400 π.Χ.), όλα αυτά έδωσαν πλούσια τροφή στον πόθο του για περιπέτειες και σε μας χάρισε ένα ζωντανό έργο, το *Κύρου Ανάβασις*. Το έργο αυτό επιδαψίλευσε στον Ξενοφώντα όνομα και φήμη από νεαρή ηλικία. Στη συνέχεια υπηρέτησε υπό το βασιλιά των Οδρησών Σεύθη μισθώνοντας το στράτευμά του και, όταν αυτός αθέτησε τη συμφωνία, υπό το στρατηγό των Σπαρτιατών Θίμβρωνα και το διάδοχό του στη στρατηγία Δερκυλίδα, που συνέχιζαν τις επιχειρήσεις κατά του Τισσαφέρνη και του Φαρνάβαζου στη Μικρά Ασία. Αν θεωρήσουμε ότι η συμμετοχή του στην επιχείρηση που υποστηριζόταν από τη Σπάρτη δεν ήταν φιλοαθηναϊκή, σύντομα ο Ξενοφώντας ακολούθησε ακόμη περισσότερο τους εχθρούς της πατρίδας του. Ο Αγησίλαος, που ανέλαβε την αρχηγία του αγώνα εναντίον των Περσών στη Μικρά Ασία (396-394 π.Χ.) έγινε το είδωλό του.

Ο Ξενοφώντας κατά την εκστρατεία βρέθηκε ανάμεσα στους επιτελείς του βασιλιά και στη συνέχεια, όταν ο Αγησίλαος υποχρεώθηκε μαζί με τα σπαρτιατικά στρατεύματα να ξαναγυρίσει στην Ελλάδα, για να πολεμήσει και τελικά να νικήσει τις συνασπισμένες ελληνικές πόλεις – ανάμεσά τους και η Αθήνα–, πήγε μαζί του και πήρε μέρος στη σύγκρουση κοντά στην Κορώνεια (394 π.Χ.). Μετά τη νίκη τον συνόδευσε στους Δελφούς και τοποθέτησε προσφορά για τον Απόλλωνα στο Θησαυρό των Αθηναίων. Το ότι σήκωσε τότε τα όπλα εναντίον της πατρίδας του, και όχι, όπως λένε οι αρχαίες πηγές, εξαιτίας της συμμετοχής του στην εκστρατεία του Κύρου, ήταν η αιτία για την οποία εξορίστηκε από την Αθήνα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες συνδέθηκε πιο στενά με τη Σπάρτη και τον Αγησίλαο. Οι Σπαρτιάτες τον αποζημίωσαν με *προξενία* και του παραχώρησαν άδεια διαμονής στη Σπάρτη και –ύστερα από μερικά χρόνια (390 π.Χ. ή αμέσως μετά)– ένα κτήμα στο Σκιλλούντα, όχι μακριά από την Ολυμπία. Στο έργο του *Κύρου Ανάβασις* (5, 3, 7 κ.εξ.) –αλλά το πληροφορούμαστε και από τον Πausανία (5, 6, 5 κ.εξ.)– ο Ξενοφώντας διηγείται διάφορα για το κτήμα στο οποίο φαίνεται ότι πήγε με ιδιαίτερη χαρά. Εκεί έζησε για 20 περίπου χρόνια (από το 394 π.Χ.) έναν ήρεμο οικογενειακό βίο με τη γυναίκα του Φιλησία και τους δύο γιους του, Γρύλλο και Διόδωρο,

στους οποίους έδωσε σπαρτιατική αγωγή. Ο γεωργός μέσα του μπορούσε να χαίρεται τους ωραίους οπωρώνες και τα λιβάδια. Επίσης είχε ελεύθερο χρόνο να επιδίδεται στο κυνήγι, να δεξιώνεται την καλή κοινωνία και να συγγράφει. Εκεί τον βρήκε ο Μεγάβυζος, ο ιερέας της Εφέσιας Άρτεμης, για να του παραδώσει το δέκατο από τα λάφυρα της εκστρατείας των Μυρίων, που προοριζόταν για την Άρτεμη της Εφέσου και είχε αποθηκευτεί στην Έφεσο. Από τα χρήματα αυτά ο Ξενοφώντας έφτιαξε βωμό και ναό προς τιμήν της θεάς, που σε μικρές διαστάσεις μιμούνταν το ναό της Εφέσου, και μέσα έστησε ένα άγαλμα της θεάς από κυπαρισσόξυλο, όμοιο με το χρυσό της Εφέσου. Αναγκάστηκε ωστόσο να εγκαταλείψει το κτήμα το 370 π.Χ., όταν οι Ηλείοι συγκρούστηκαν με τους Σπαρτιάτες και πήραν το Σκιλλούντα ύστερα από τη μάχη στα Λεύκτρα (371 π.Χ.). Τότε ο Ξενοφώντας έφυγε στην Κόρινθο. Αμέσως μετά τα Λεύκτρα και κάτω από την όλο και μεγαλύτερη πίεση της Θήβας, Αθήνα και Σπάρτη συμμάχησαν. Μέσα σε αυτή την πολιτική ατμόσφαιρα ανακλήθηκε η εξορία εναντίον του, οπότε μάλλον επέστρεψε στην Αθήνα το 365 π.Χ. Επέτρεψε στους δυο γιους του να υπηρετήσουν στο αθηναϊκό ιππικό, στο οποίο άλλωστε και ο ίδιος είχε υπηρετήσει. Ο Γρύλλος μάλιστα σκοτώθηκε στη μάχη της Μαντινείας (362 π.Χ.) πολεμώντας γενναία. Η εξύμνηση του θανάτου του σε μια σειρά από εγκώμια και επιτάφιας μαρτυρεί το μεγάλο κύρος που είχε ήδη τότε το όνομα του πατέρα του. Ο Ξενοφώντας διατήρησε κάποια επιφυλακτικότητα απέναντι στην αθηναϊκή δημοκρατία. Στο έργο του *Ελληνικά* μνημονεύει το θάνατο του Αλεξάνδρου των Φερρών, γεγονός που δίνει ως *terminus post quem* το 359 π.Χ. για το τέλος της δικής του ζωής. Ωστόσο, οι *Πόροι* που προϋποθέτουν συνθήκες ύστερα από το 355 π.Χ. κατεβάζουν το όριο πιο κάτω.

Το έργο του

Παρ' όλο που είναι σχεδόν βέβαιο ότι η συγγραφική παραγωγή του Ξενοφώντα άρχισε από τότε που εγκαταστάθηκε στο Σκιλλούντα και εντάχθηκε στην τελευταία περίοδο της ζωής του, η επιμέρους χρονολόγηση των έργων του δημιουργεί μεγάλα προβλήματα. Μόνο έμμεσα και με βάση σύγχρονά του γεγονότα που μνημονεύονται ή δεν μνημονεύονται μπορεί να επιχειρηθεί μια χρονική οριοθέτηση της συγγραφής για το καθένα. Ωστόσο, και πάλι μια χρονολογική κατάταξη φαίνεται αδύνατη γιατί πολλά από αυτά παρουσιάζουν στρωματική σύνθεση. Έτσι, στα *Ελληνικά* τα τελευταία βιβλία γράφτηκαν μετά το 358/357 π.Χ., τα δύο πρώτα μετά την εκστρατεία του Κύρου, ενώ το τρίτο, το τέταρτο και η αρχή του πέμπτου γύρω στο 379/378 π.Χ. Στο έργο *Κύρου Ανάβασις* τα πρώτα τέσσερα βιβλία και η αρχή του πέμπτου γράφτηκαν μετά το 386 π.Χ. και τα υπόλοιπα γύρω στο 377 π.Χ. Επίσης η θεματική κατάταξη που έχει γενικότερα υιοθετηθεί σε ιστορικά, σωκρατικά και διδακτικά έργα δεν είναι η καλύτερη διέξοδος. Κατ' αρχάς, είναι περιοριστική, γιατί από τη μια προδιαγράφει το χαρακτήρα ορισμένων έργων και από την άλλη κάποια έργα μπορούν να καταταχθούν σε περισσότερες από μία κατηγορίες. Στον *Ιέρωνα*, για παράδειγμα, είναι έντονα σωκρατική η διάρθρωση του διαλόγου, αλλά τόσο το θέμα όσο και το μοτίβο –η συνάντηση ενός ποιητή και ενός μονάρχη– ανήκαν σε συνηθισμένα λογοτεχνικά πρότυπα της εποχής. Οπωσδήποτε προηγήθηκαν τα ιστορικά έργα, αφού οι πολεμικές περιπέτειες του δημιούργησαν τα πρώτα και εντονότερα βιώματα.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τα έργα του είναι ότι ζούσε την εποχή του, παρ' όλο που έμεινε στάσιμος μέσα σε αυτή. Η προσοχή του εστιάζεται σε αυτό που ο κοινός νους θα χαρακτήριζε κοινωφελές ή γενικά ωφέλιμο. Αναλύοντας, για παράδειγμα, την αυτογνωσία (*Κύρου Παιδεία* 7, 2, 20 κ.εξ.) καταλήγει σε μια εκδοχή πολύ ήπια και βολική της έννοιας: κανένας δεν ωφελεί να υπερβαίνει τις δυνάμεις του. Την ευσέβεια και την αυτοκυριαρχία τις αποδεσμεύει από τη γνώση και θεωρεί τη σωφροσύνη «πάθημα» και όχι «μάθημα». Αναγνωρίζει την ανώτερη υφή της γνώσης και της δύναμης των θεών, απονέμει όμως εξίσου κυριαρχική θέση στους οιωνούς, στα ουράνια σημεία, στις μαντείες και στα όνειρα. Το τελευταίο αυτό στοιχείο υπεισέρχεται και στον τρόπο που αιτιολογεί τα ιστορικά γεγονότα ως αποτέλεσμα δράσης κάποιων θεϊκής οργής ή νέμεσης.

Κύρου Ανάβασις

Σημαντικότερο έργο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, αποτελεί ένα είδος απομνημονευμάτων μιας μεγάλης στρατιωτικής περιπέτειας, καθώς περιέχει βιώματα και εμπειρίες του ίδιου του συγγραφέα. Ο χωρισμός του σε επτά βιβλία έγινε από μεταγενέστερους γραμματικούς, οι οποίοι στην αρχή κάθε βιβλίου πρόσθεσαν ανακεφαλαιώσεις προηγούμενων γεγονότων. Ωστόσο, ο τίτλος δόθηκε από τον ίδιο. Ανάμεσα στα ιστορικά του έργα το συγκεκριμένο κατέχει ιδιαίτερη θέση, καθώς έχει περισσότερο προσωπικό χαρακτήρα. Η διήγηση του Ξενοφώντα χαρακτηρίζεται από αμεσότητα, περιέχει πολλές γεωγραφικές και εθνογραφικές λεπτομέρειες και δίνει το στρατιωτικό πνεύμα του συνόλου. Όσα εξιστορεί αποτελούν τις προσωπικές του εμπειρίες ως στρατηγού. Οι περιγραφές του είναι παραστατικές και ζωντανές, χωρίς ρητορικά σχήματα, υπερβολές ή περιαιτολογία. Ωστόσο, οι πλαστοί ρητορικοί διάλογοι που παρεμβάλλονται έχουν τεχνικό και αφύσικο ύφος. Πρόκειται για μια περιγραφή που κάνει ένας νεαρής ηλικίας άνθρωπος, συνεπαρμένος από τον κίνδυνο και τις ανακαλύψεις, και πρόθυμος για δράση. Από τα ιστορικά έργα των αρχαίων μόνο τα *Απομνημονεύματα* του Ιούλιου Καίσαρα για το Γαλατικό Πόλεμο είναι σε θέση να το ανταγωνιστούν. Το έργο συντάχθηκε όταν ο Ξενοφώντας βρισκόταν στον Σκιλλούντα. Το κατόρθωμα των Μυρίων –που νίκησαν δύο βαρβαρικά στρατεύματα και κατόρθωσαν να ξεφύγουν παίρνοντας την αντίθετη κατεύθυνση, που έχασαν τους στρατηγούς τους από το δόλο των βαρβάρων, αλλά βγήκαν στη θάλασσα και απέδειξαν τη σαθρότητα του περσικού κράτους– αποτέλεσε δίδαγμα για τον Αγησίλαο, το Φίλιππο και τον Ισοκράτη, αλλά και για το Μέγα Αλέξανδρο, ο οποίος κατέκτησε το αχανές βασίλειο. Το έργο αποτελείται από επτά βιβλία. Την ανάβαση, την πορεία δηλαδή προς την ενδοχώρα, τη διηγούνται μόνο τα έξι πρώτα κεφάλαια του πρώτου βιβλίου. Η πολεμική αυτή επιχείρηση χαρακτηρίζεται *ανάβασις*, επειδή η πορεία του στρατεύματος υπήρξε ανοδική, από τις περιοχές της Μικράς Ασίας που εκτείνονται κοντά στα δυτικά παράλια της, προς το εσωτερικό του περσικού βασιλείου, όπου το υψόμετρο είναι μεγαλύτερο. Στα υπόλοιπα κεφάλαια του πρώτου βιβλίου περιγράφεται η μάχη κοντά στα Κούναξα. Στο δεύτερο βιβλίο εκτίθεται η δύσκολη κατάσταση στην οποία περιήλθε το ελληνικό στράτευμα μετά το θάνατο του Κύρου, καθώς βρέθηκε σε χώρα άγνωστη και εχθρική, εγκαταλειμμένο από τους πρώην συμμάχους του (τους βαρβάρους του στρατού του Κύρου), και έμεινε ακέφαλο, όταν οι αρχηγοί του με δόλιο τρόπο συνελήφθησαν και θανατώθηκαν από τον Τισσαφέρνη. Στο τρίτο και τέταρτο βιβλίο εξιστορείται η πορεία των Ελλήνων μισθοφόρων στα ενδότερα της Ασίας προς τις ακτές του Εύξεινου Πόντου, οι συγκρούσεις με το στρατό των Περσών που τους καταδίωκε, η διέλευσή τους από τα δύσβατα όρη της χώρα των Καρδούχων και των Αρμενίων, οι αγώνες τους κατά διαφόρων βαρβαρικών λαών, εχθρικά διακείμενων προς αυτούς, και η άφιξή τους στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Στο πέμπτο, έκτο και έβδομο βιβλίο εκτίθενται τα γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την πορεία του ελληνικού στρατεύματος από την Τραπεζούντα προς το Βυζάντιο, διαμέσου της Παφλαγονίας και της Βιθυνίας, και οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι Έλληνες στρατιώτες στη Θρακική Χερσόνησο, μέχρι να ενταχθούν στις στρατιωτικές δυνάμεις που είχαν σταλεί από τη Σπάρτη, με επικεφαλής το στρατηγό Θίβρωνα, για να εκστρατεύσουν εναντίον του Τισσαφέρνη. Από αυτά καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι τμήμα του τρίτου βιβλίου μέχρι το τέλος θα μπορούσε να έχει τίτλο *Κάθοδος των Μυρίων*, η επιστροφή δηλαδή των Ελλήνων μισθοφόρων του Κύρου στην Ελλάδα. Η ονομασία *Μύριοι*, δηλαδή δέκα χιλιάδες, δόθηκε από μεταγενέστερους ιστορικούς και ρήτορες της αρχαιότητας σε εκείνο το μισθοφορικό στράτευμα που πριν από τη μάχη στα Κούναξα αριθμούσε περίπου δεκατρείς χιλιάδες Έλληνες. Ο αριθμός τους μειώθηκε στη συνέχεια και προσέγγισε τις δέκα χιλιάδες, μόνο όταν έφτασαν στη χώρα των Καρδούχων, οπότε ήταν 9.800 συνολικά. Την ονομασία *μύριοι* χρησιμοποιεί και ο Ξενοφών σε μερικά σημεία του έργου, αναφερόμενος στο πλήθος των Ελλήνων μισθοφόρων του στρατού του Κύρου (1, 7, 10 και 5, 7, 9).

Στην εξιστόρηση μειώνει προς όφελος της δικής του δραστηριότητας το μερίδιο του Χειρίσοφου του Σπαρτιάτη, που είχε την ανώτατη αρχηγία.

Είναι πιθανόν πριν από τον Ξενοφώντα να έγραψε μια *Ανάβαση* ένας Σοφαίνετος από τη Στύμφαλο. Ο ίδιος ο Ξενοφώντας στα *Ελληνικά* του μιλά για ένα έργο του Θεμιστογόνη του Συρακούσιου και περιγράφει το περιεχόμενό του με λέξεις που συμφωνούν ακριβώς με τη δική

του ανάβαση. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, αυτό είναι το ψευδώνυμο με το οποίο δημοσίευσε στην αρχή το σύγγραμμά του. Η χρονολόγηση του έργου αποτελεί πρόβλημα. Αν συμφωνήσουμε με εκείνους που θεωρούν ότι στον Παναγυρικό του ο Ισοκράτης χρησιμοποίησε την *Ανάβαση*, θα είμαστε υποχρεωμένοι να την τοποθετήσουμε πριν από το 380 π.Χ. Ωστόσο, υπάρχουν επιχειρήματα για μια πιο όψιμη χρονολόγηση: Για τις εγκαταστάσεις στο Σκιλλούντα ο Ξενοφώντας μιλά στον παρατατικό, ενώ το χωρίο 6, 6, 9 –με την ανασκόπηση μιας εποχής κατά την οποία η Σπάρτη κυριαρχούσε στους Έλληνες– προϋποθέτει τουλάχιστον την αποχώρηση της σπαρτιατικής φρουράς από την Καδμεία (379 π.Χ.). Αξίζει να προσέξουμε ότι αυτό το γεγονός εμφανίζεται στα *Ελληνικά* ως καμπή στην ηγετική θέση της Σπάρτης. Φυσικά ξέρουμε ότι σε αυτή, όπως και σε κάθε άλλη περίπτωση, το ενδεχόμενο να έχει γραφτεί το έργο τμηματικά περιπλέκει το πρόβλημα.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο 1, 1, 1-4

Δαρείου και Παρυσάτιδος γίνονται παιδιά δύο, πρεσβύτερος μὲν Ἀρταξέρξης, νεώτερος δὲ Κύρος· ἐπεὶ δὲ ἠσθένει Δαρείος καὶ ὑπώπτευε τελευτὴν τοῦ βίου, ἐβούλετο τῶν παιδῶν ἀμφοτέρω παρῆναι. Ὁ μὲν οὖν πρεσβύτερος παρῶν ἐτύγχανε· Κύρον δὲ μεταπέμπεται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἧς αὐτὸν σατράπην ἐποίησε, καὶ στρατηγὸν δὲ αὐτὸν ἀπέδειξε πάντων ὅσοι ἐς Καστωλοῦ πεδίων ἀθροίζονται. Ἀναβαίνει οὖν ὁ Κύρος λαβὼν Τισσαφέρνην ὡς φίλον, καὶ τῶν Ἑλλήνων ἔχων ὀπλίτας ἀνέβη τριακοσίουσ, ἄρχοντα δὲ αὐτῶν Ξενίαν Παράσιον. Ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτησε Δαρείος καὶ κατέστη εἰς τὴν βασιλείαν Ἀρταξέρξης, Τισσαφέρνης διαβάλλει τὸν Κύρον πρὸς τὸν ἀδελφόν ὡς ἐπιβουλεύει

αὐτῷ. Ὁ δὲ πείθεται καὶ συλλαμβάνει Κύρον ὡς ἀποκτενῶν· ἡ δὲ μήτηρ ἐξαιτησαμένη αὐτὸν ἀποπέμπει πάλιν ἐπὶ τὴν ἀρχήν.

Μετάφραση

Από το Δαρείο και την Παρυσάτιδα γεννήθηκαν δυο παιδιά, μεγαλύτερος ο Αρταξέρξης και μικρότερος ο Κύρος. Επειδή δε αρρώστησε ο Δαρείος και προαισθανόταν το τέλος της ζωής του, επιθυμούσε και τα δυο παιδιά του να είναι παρόντα. Και ο μὲν μεγαλύτερος κατά τύχη ήταν παρών. Τον Κύρο όμως στέλνει και τον προσκαλεί από τη σατραπεία στην οποία τον είχε διορίσει διοικητή και τον είχε αναδείξει στρατηγό όλων ὅσοι συναθροίζονταν στην πεδιάδα του Καστωλού. Αναχωρεί λοιπόν ο Κύρος, αφού παρέλαβε μαζί του τον Τισσαφέρνη ὡς φίλο· είχε μαζί του και τριακόσιους Έλληνες ὀπλίτες με αρχηγό τους τον Ξενία τον Παρράσιο. Αφού δε πέθανε ο Δαρείος και ανέβηκε στο θρόνο ο Αρταξέρξης, ο Τισσαφέρνης συκοφαντεί τον Κύρο στον αδελφό του, ὅτι δήθεν σκέφτεται κακῶς εναντίον του. Αυτός πείθεται και συλλαμβάνει τον Κύρο με σκοπό να τον σκοτώσει. Αλλά η μητέρα του με τις παρακλήσεις της τον στέλνει πάλι στη σατραπεία.

Αρχαίο κείμενο 2, 4, 26

Ὁ δὲ Κλέαρχος ἡγεῖτο μὲν εἰς δύο, ἐπορευέτο δὲ ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε ἐφιστάμενος· ὅσο δ' ἂν χρόνον το ἡγούμενον τοῦ στρατεύματος ἐπιστήσειε, τοσούτον ἢν ἀνάγκη χρόνον δι' ὅλου τοῦ στρατεύματος γίνεσθαι τὴν ἐπίστασιν· ὥστε το στρατεύμα καὶ αυτοῖς τοῖς Ἑλλήσι δόξει πάμπολυ εἶναι καὶ τὸν Πέρσῃν ἐκπεπλήχθαι θεωρούντα. Ἐντεύθεν δ' ἐπορεύθησαν διὰ τῆς Μηδίας σταθμούς ἐρήμους ἐξ παρασάγγας τριάκοντα εἰς τὰς Παρυσάτιδος κόμας τῆς Κύρου καὶ βασιλέως μητρὸς. Ταύτας Τισσαφέρνης Κύρῳ ἐπεγγελῶν διαρπάσαι τοῖς Ἑλλήσιν ἐπέτρεψε πλην ἀντραπόδων. Ἐνὴν δὲ σίτος πολὺς καὶ πρόβατα καὶ ἄλλα χρήματα.

Μετάφραση

Ο Κλέαρχος πάλι οδηγούσε τον ελληνικό στρατό με τους άντρες παραταγμένους ανά δύο, και άλλοτε προχωρούσε άλλοτε στεκόταν. Όσο διάστημα σταματούσε ο προπομπός του στρατεύματος, άλλο τόσο χρόνο αναγκαζόταν και ολόκληρο το στράτευμα να σταματάει. Αυτό συνετέλεσε ώστε και στους δύο τους Έλληνες να φανεί ο στρατός πολυάριθμος και ο Πέρσης να μείνει έκπληκτος όσο τους παρατηρούσε. Από εκεί προχώρησαν διαμέσου της Μηδίας και, αφού διήνυσαν έξι σταθμούς μέσα σε έρημη περιοχή, τριάντα παρασάγγες, έφτασαν στα χωριά της Παρυσάτιδας, μητέρας του Κύρου και του βασιλιά. Αυτά ο Τισσαφέρνης, από περιφρόνηση για τον Κύρο, επέτρεψε στους Έλληνες να τα λεηλατήσουν χωρίς να υποδουλώσουν όμως τους κατοίκους. Εκεί υπήρχε άφθονο σιτάρι και πρόβατα και άλλα χρήσιμα πράγματα.

Αρχαίο κείμενο**3, 1, 26-29**

Ο μεν ταύτ' έλεξεν, οι δε αρχηγοί ακούσαντες ηγείσθαι εκέλευον πάντες, πλην Απολλωνίδης τις ην βοιωτιάζων τη φωνη· ούτος δ' είπεν ότι φλυαροίη όστις λέγει άλλως πως σωτηρίας αν τύχειν ή βασιλέα πείσας, ει δύναιτο, και άμα ήρχετο λέγειν τας απορίας. Ο μέντοι Ξενοφών μεταξύ υπολαβών έλεξε ώδε. Ω θαυμασιώτατε άνθρωπε, σύγε ουδέ ορών γινώσκεις ουδέ ακούων μέμνησαι. Εν ταυτώ γε μέντοι ήσθα τούτοις ότε βασιλεύς, επεί Κύρος απέθανε, μέγα φρονήσας επί τούτωι πέμπων εκέλευε παραδιδόναι τα όπλα. Επει δε ημείς ου παραδόντες, αλλ' εξοπλισάμενοι ελθόντες παρεσκηνήσαμεν αυτώι τι ουκ εποίησε πρέσβεις πέμπων και σπονδάς αιτών και παρέχων τα επιτήδεια, έστε σπονδών έτυχεν; Επει δ' αυ οι στρατηγοί και λοχαγοί, ώσπερ δη συ κελεύεις, εις λόγους αυτοίς άνευ όπλων ήλθον πιστεύσαντες ταις σπονδαίς, ου νυν εκείνοι παιόμενοι, κεντούμενοι, υβριζόμενοι ουδέ αποθανείν οι τλήμονες δύνανται και μάλ' οίμαι ερώντες τούτου; Α συ πάντα ειδώς τους μεν αμύνασθαι κελεύοντας φλυαρείν φηις, πείθειν δε πάλιν κελεύεις ιόντας;

Μετάφραση

Αυτά είπε ο Ξενοφών. Οι λοχαγοί, αφού τον άκουσαν, αποφάσισαν ομόφωνα να αναλάβει αυτός την αρχηγία. Αντίρρηση πρόβαλε μόνον κάποιος Απολλωνίδης, ο οποίος, μιλώντας με βοιωτική διάλεκτο, είπε: «Θα ήταν ανόητος όποιος θα τολμούσε να προτείνει τη σωτηρία μας με τρόπο διαφορετικό από τον εξευμενισμό του βασιλιά». Και ταυτόχρονα άρχισε να απαριθμεί τις δυσκολίες που επρόκειτο να συναντήσουν οι Έλληνες. Ο Ξενοφών όμως τον διέκοψε στη μέση της ομιλίας του και του απάντησε ως εξής: «Παράξενε άνθρωπε, ούτε καταλαβαίνεις όσα βλέπεις ούτε θυμάσαι όσα ακούς. Ωστόσο, ήσουν και εσύ μαζί τους, όταν ο βασιλιάς μετά το θάνατο του Κύρου, υπερηφανευόμενος για το κατόρθωμά του, μας πρόσταξε με απεσταλμένους να παραδώσουμε τα όπλα. Κι όταν εμείς όχι μόνο δεν παραδώσαμε τα όπλα, αλλά εξοπλιστήκαμε και πήγαμε να στρατοπεδεύσουμε κοντά του, τι δεν μηχανεύτηκε τότε, στέλνοντας πρέσβεις και ζητώντας να συναφθεί συνθήκη και προσφέροντας τα αναγκαία για τη διατροφή μας, μέχρις ότου τελικά κατάφερε να συναφθεί η συνθήκη; Όταν λοιπόν οι στρατηγοί και οι λοχαγοί, έχοντας εμπιστοσύνη στις συνθήκες, όπως εσύ τώρα συμβουλεύεις να κάνουμε, ήρθαν άοπλοι στις σκηνές για να συζητήσουν, μήπως για σένα έπαψαν να είναι οι ίδιοι που χτυπήθηκαν, βασανίστηκαν, εξυβρίστηκαν, χωρίς οι δύστυχοι να έχουν τα μέσα ούτε να αυτοκτονήσουν, αν και πολύ το ήθελαν; Αν και όλα αυτά τα γνωρίζεις πολύ καλά, ωστόσο υποστηρίζεις ότι λένε ανοησίες όσοι προτείνουν να υπερασπίσουμε τον εαυτό μας και μας συμβουλεύεις να πάμε στο βασιλιά και να προσπαθήσουμε να καταπραΰνουμε την οργή του με παρακλήσεις;

Αρχαίο κείμενο**4, 6, 1-4**

Επει δ' ημέρα ην όγδοη, τον μεν ηγεμόνα παραδίδωσι Χειρίσοφωι, τους δε οικέτας καταλείπει τωι κωμάρχωι, πλην του υιού του άρτι ηβάσκοντος· τούτον δε Πλησθένει Αμφιπολίτη δίδωσι φυλάτειν, όπως ει καλώς ηγήσοιτο, έχων και τούτον απίοι. Και εις την οικίαν αυτου εισεφόρησαν ως εδύναντο πλείστα, και αναζεύξαντες επορεύοντο· ηγείτο δε αυτοίς ο κώμαρχος λελυμένος διά χιόνος και ήδη τε ην εν τωι τρίτωι σταθμώι, και Χειρίσοφος αυτώ εχαλεπάνθη ότι ουκ εις κώμας ήγαγεν. Ο δ' έλεγεν ότι ουκ είεν εν τωι τόπωι τούτωι. Ο δε Χειρίσοφος αυτόν έπαισεν, έδησε δ'

ου. Εκ δε τούτου εκείνος της νυκτός αποδράς ώιχέτο καταλιπών τον υιόν. Τούτο γε δη Χειρισόφωι και Ξενοφώντι μόνον διάφορον εν τη πορείαι εγένετο, η του ηγεμόνος κάκωσις και αμέλεια. Πλεισθένης δε ηράσθη του παιδός και οίκαδε κομίσας πιστοτάτωι εχρήτο.

Μετάφραση

Την όγδοη μέρα μετά τον καταυλισμό τους στα χωριά, ο Ξενοφών παρέδωσε τον κώμαρχο στο Χειρισόφο για οδηγό· τους συγγενείς του οδηγού τους άφησε ελεύθερους, εκτός από το γιο του, που μόλις είχε μπει στην εφηβεία. Αυτόν τον παρέδωσε στη φύλαξη του Πλεισθένη του Αμφιπολίτη, με την εντολή, αν ο πατέρας του εκτελούσε τίμια τα καθήκοντα του οδηγού, να πάρει κι αυτόν και να πάνε στο χωριό του. Μετέφεραν ακόμα στο σπίτι του οδηγού όσα τρόφιμα μπορούσαν, για να αντικαταστήσουν όσα είχαν καταναλώσει. Μετά από αυτό έξεψαν ξανά τα ζώα και συνέχισαν την πορεία τους. Μπροστά βάδιζε ο κώμαρχος, πάνω στο χιόνι με τα χέρια λυμένα. Και βρίσκονταν ήδη στον τρίτο σταθμό, όταν ο Χειρισόφος θύμωσε τόσο πολύ εναντίον του, επειδή δεν τους οδηγούσε σε χωριά. Εκείνος δικαιολογήθηκε ότι δεν υπήρχαν χωριά στην περιοχή εκείνη. Τότε ο Χειρισόφος τον χτύπησε, αλλά δεν τον έδεσε. Μετά απ' αυτό το επεισόδιο, μόλις ο άνθρωπος βρήκε ευκαιρία, δραπέτευσε εγκαταλείποντας το γιο του. Το περιστατικό αυτό, δηλαδή η κακομεταχείριση του οδηγού και η δραπέτευσή του, υπήρξε η μοναδική αιτία δημιουργίας δυσαρέσκειας ανάμεσα στον Ξενοφώντα και το Χειρισόφο, σε όλο το διάστημα της πορείας. Ο Πλεισθένης εξάλλου αγάπησε το γιο (του κωμάρχου) και φέρνοντας τον στο σπίτι του τον μεταχειριζόταν ως πιστό του άνθρωπο.

Αρχαίο κείμενο

5, 3, 5-6

Ξενοφών ουν το μεν του Απόλλωνος ανάθημα ποιησάμενος ανατίθησιν εις τον εν Δελφοίς των Αθηναίων θησαυρόν και επέγραψε το τε αυτού όνομα και το Προξένου, ος συν Κλεάρχωι απέθανεν? ξένος γαρ ην αυτού. Το δε της Αρτέμιδος της Εφέσιας, ότ' απήιει συν Αγησιλάωι εκ της Ασίας την εις Βοιωτούς οδόν, καταλείπει παρά Μεγαβύζωι τωι της Αρτέμιδος νεωκόρωι, ότι αυτός κινδυνεύσων εδόκει ιέναι, και απέστειλεν, ην μεν αυτός σωθήι, αυτώι αποδούναι? ην δε τι πάθηι, αναθείναι ποιησάμενον τη Αρτέμιδι ο τι οίοιτο χαριείσθαι τη θεώι.

Μετάφραση

Το τμήμα των χρημάτων που προοριζόταν για το θεό Απόλλωνα, ο Ξενοφών, αφού διέταξε να το μετατρέψουν σε αφιέρωμα, το ανάθεσε στο θησαυρό των Αθηναίων στους Δελφούς, βάζοντας πάνω του επιγραφή με το όνομά του και το όνομα του Πρόξενου, που είχε φονευθεί μαζί με τον Κλέαρχο? γιατί ήταν φίλος του από φιλοξενία. Το προοριζόμενο από την Εφεσία Άρτεμη μέρος, το παρέδωσε στο νεωκόρο της θεάς Μεγάβυζο, όταν ερχόταν από την Ασία μαζί με τον Αγησίλαο πηγαίνοντας προς τη Βοιωτία, επειδή νόμιζε ότι στο μέρος που πήγαινε θα κινδύνευε, και του παρήγγειλε, αν διασωθεί και γυρίσει, να του το επιστρέψει, αν όμως πεθάνει, να το αφιερώσει στην Άρτεμη, αφού το μετατρέψει στο είδος του αφιερώματος που νόμιζε ότι θα ευχαριστήσει τη θεά.

Αρχαίο κείμενο

6, 5, 1-3

Την μεν νύκτα ούτω διήγαγον? άμα δε τη ημέραι οι στρατηγοί εις το ερυμνόν χωρίον ηγούντο? οι δε είποντο αναλαβόντες τα όπλα και τα σκεύη. Πρίν δε αρίστου ώραν είναι απετάφρευον ηι η είσοδος ην εις το χωρίον, και απεσταύρωσαν άπαν, καταλιπόντες τρεις πύλας. Και πλοίον εξ Ηρακλείας ήκεν άλφιτα άγον και ιερεία και οίνον. Πρωι δ' αναστάς Ξενοφών εθύετο επ' εξόδωι, και γίγνεται τα ιερά επί του πρώτου ιερείου. Και ήδη τέλος εχόντων των ιερών οράι αιετόν αίσιον ο μάντις Αρηξίωι Παρράσσιος, και ηγήσθαι κελεύει τον Ξενοφώντα.

Μετάφραση

Έτσι πέρασαν όλη τη νύχτα. Όταν όμως ξημέρωσε, οι στρατηγοί οδήγησαν το στρατό στην οχυρή τοποθεσία (που είχε προτείνει ο Ξενοφών να αφήσουν τις αποσκευές τους). Και οι στρατιώτες ακολουθούσαν με τα όπλα και τις αποσκευές τους. Πριν από το πρόγευμα όμως απέκλεισαν όλο το προς την είσοδο μέρος της εν λόγω τοποθεσίας, με χαρακώματα και

χαντάκια, αφήνοντας μόνο τρεις πύλες. Εκείνη μάλιστα τη στιγμή έφτασε από την Ηράκλεια ένα πλοίο που μετέφερε κρίθινο αλεύρι και ζώα προοριζόμενα για τις θυσίες, καθώς και κρασί. Μόλις σηκώθηκε το άλλο πρωί ο Ξενοφών ρώτησε πάλι τους θεούς με θυσίες, σχετικά με τη μελετώμενη έξοδο για τον επισιτισμό του στρατού. Από το πρώτο σφάγιο κιάλας τα σπλάχνα έδειξαν σημάδια ευνοϊκά. Ταυτόχρονα ο μάντης Αρηξίων ο Παρράσιος, αμέσως μόλις ολοκληρώθηκε η σπλαγχοσκόπηση, είδε πάνω στα δεξιά να πετάει αετός και αμέσως παρακίνησε τον Ξενοφώντα να θεθεί επικεφαλής του στρατεύματος.

Αρχαίο κείμενο

7, 8, 26

Αριθμός συμπάσης της οδού της αναβάσεως και καταβάσεως σταθμοί διακόσιοι δεκαπέντε, παρασάγγα χίλιοι εκατόν πενήκοντα, στάδια τρισμύρια τετρακισχίλια διακόσια πενήκοντα πέντε. Χρόνου πλήθος της αναβάσεως και καταβάσεως ενιαυτός και τρεις μήνες.

Μετάφραση

Και η έκταση όλης της απόστασης που διανύθηκε στην ανάβαση και κατάβαση είναι: διακόσιοι δεκαπέντε σταθμοί, χίλιες εκατόν πενήντα παρασάγγες, τριάντα τέσσερις χιλιάδες διακόσια πενήντα πέντε στάδια. Το χρονικό διάστημα που απαιτήθηκε για την ανάβαση και κατάβαση είναι ένας χρόνος και τρεις μήνες.

(Μετάφραση: Φιλολογική Ομάδα Κάκτου).

Ελληνικά

Πρόκειται για το κύριο ιστορικό έργο του Ξενοφώντα. Διηγείται σε επτά βιβλία την ελληνική ιστορία από το 411 π.Χ. (όπου διακόπτεται η αφήγηση του Θουκυδίδη) έως το 362 π.Χ. (μέχρι τη μάχη της Μαντινείας και το θάνατο του Επαμεινώνδα). Πιθανόν να ήταν ο προσωπικός θαυμασμός του προς το Θουκυδίδη που τον οδήγησε να ολοκληρώσει το ημιτελές έργο του τελευταίου, που επίσης προερχόταν από το ίδιο κοινωνικό υπόβαθρο, τους ιθύνοντες συντηρητικούς κύκλους της Αθήνας. Η ιστορία όμως της περιόδου 411-403 π.Χ. που έκλεινε με το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου την ιστορία του Θουκυδίδη ήταν ένα συνονθύλευμα βασισμένο σε προσωπικές εμπειρίες, ελλειμματικό ως προς την κριτική τους ανάλυση, που δεν άντεχε τη σύγκριση με το έργο του Θουκυδίδη. Περιγράφει τα γεγονότα της τελευταίας φάσης του Πελοποννησιακού Πολέμου από το 411 π.Χ. μέχρι το τέλος του πολέμου, το 404 π.Χ., με την αιτωλική ήττα της Αθήνας και την άνευ όρων παράδοσή της. Τέτοιου είδους έργο δεν γράφτηκε μονομιάς, και επειδή οι ενδείξεις για μια τμηματική δημιουργία είναι αρκετές, προσπάθησαν να δώσουν διάφορες ερμηνείες. Το έργο αρχίζει χωρίς πρόλογο, με ένα *μετά δε ταύτα*, σε μια προσπάθεια να συνδεθεί άμεσα με το Θουκυδίδη. Η συναρμογή δεν είναι τέλεια. Αυτό οδήγησε κάποιους μελετητές στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για επιτομή της συγγραφής του ιστορικού, ενώ άλλοι υπέθεσαν ότι, επειδή το έγραψε σε προχωρημένη ηλικία, δεν κατόρθωσε να το επεξεργαστεί. Σύμφωνα με τη σύνδεση που επιδίωξε, διατήρησε και την κατανομή της ύλης με χρονολογική αρχή και με μια όσο το δυνατόν απρόσωπη έκθεση γεγονότων. Τα στοιχεία αυτά ισχύουν μέχρι το 2, 3, 9, το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου, δηλαδή μέχρι το σημείο στο οποίο η συμπλήρωση του Θουκυδίδη έβρισκε τη φυσική της κατάληξη. Στο δεύτερο βιβλίο και ως την αρχή του πέμπτου ο Ξενοφώντας εξιστορεί παραστατικά την κατάληψη της εξουσίας από τους Τριάκοντα τυράννους, την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 403 π.Χ. με το Θρασύβουλο και τους υπόλοιπους δημοκρατικούς, και το τέλος των Τριάκοντα τυράννων, τις στενές σχέσεις της Σπάρτης με τους Πέρσες, τις συχνές μεταπηδήσεις πολλών ελληνικών πόλεων σε διάφορες συμμαχίες και τις συγκρούσεις που προέκυπταν από αυτή την τακτική, και τέλος την αναγκαστική αποδοχή της επαίσχυντης *Ανταλκιδείου ειρήνης* το 386 π.Χ. Με τους όρους της οι ελληνικές πόλεις αναγκάστηκαν να αναγνωρίσουν την επικυριαρχία του βασιλιά της Περσίας στις μικρασιατικές πόλεις και στα νησιά, και στη Σπάρτη το δικαίωμα να επιβλέπει την τήρηση των όρων της συνθήκης, όπως το επέβαλαν οι Πέρσες αναβαθμίζοντας έτσι το ρόλο της. Στη συνέχεια, από το μέσο του πέμπτου βιβλίου ως το μέσο του έβδομου, ο Ξενοφώντας καταγράφει τη βαθμιαία άνοδο της Θήβας, την κατάληψη της ακρόπολης της από τους Σπαρτιάτες το 382 π.Χ., τις συγκρούσεις Θηβαίων-

Σπαρτιατών έως τη μάχη της Μαντινείας το 362 π.Χ., στην οποία συγκρούστηκαν όλες οι σημαντικές ελληνικές πόλεις με αμφίρροπο όμως αποτέλεσμα. Με τη μάχη της Μαντινείας ουσιαστικά ο Ξενοφώντας επισημαίνει την οριστική αποδυνάμωση όλων των ελληνικών πόλεων-κρατών, ακόμα και των πιο κραταιών (Αθήνας, Σπάρτης, Θήβας), που ουσιαστικά σηματοδοτούσε το τέλος του αρχαίου κόσμου. Ότι δεν είχαν πετύχει οι Πέρσες στα πεδία των μαχών με τους Έλληνες το πέτυχαν με το χρήμα και τον εκμαυλισμό των πολιτικών της Αθήνας, της Σπάρτης και της Θήβας. Την κυριαρχία των Τριάκοντα τη διηγείται με αρκετή συνοχή, στην πορεία όμως εμφανίζονται σημαντικές αποκλίσεις από τα πρώτα κεφάλαια του έργου: Τα χρονολογικά στοιχεία παραμελούνται, η κατανομή της ύλης είναι άνιση και το προσωπικό στοιχείο γίνεται εντονότερο. Στο δεύτερο μέρος ο Ξενοφώντας δούλεψε ακόμα μερικά χρόνια ύστερα από τη μάχη της Μαντινείας (362 π.Χ.), στοιχείο που φαίνεται από το χωρίο με το θάνατο του Αλέξανδρου των Φερών. Ασφαλώς πρέπει να τοποθετήσουμε νωρίτερα το μέρος που συνάπτεται άμεσα με το Θουκυδίδη, δεν είναι όμως βέβαιο πόσο απέχει χρονικά. Ο Ξενοφώντας με την τόσο στενή προσέγγιση του Θουκυδίδη μέσα από τη θεματική του έργου του, μπήκε ακόμα πιο σταθερά στη σκιά του τελευταίου. Στη διατριβή του Breitenbach για μια δίκαιη αξιολόγηση του Ξενοφώντα ως ιστοριογράφου, πρώτη έρχεται η διαπίστωση ότι ο παλιός στρατιώτης έδειχνε ζωηρή κατανόηση για όλα τα στρατιωτικά θέματα και αυτό ωφέλησε το έργο του. Επίσης πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι εμφανίζει τις ηγετικές προσωπικότητες έντονα στο προσκήνιο και πολλές φορές τις σκιαγραφεί πολύ αποτελεσματικά. Από αυτή την άποψη, είναι πολύ αξιοπρόσεκτη η προσπάθεια να χαρακτηρίσει τον Αλκιβιάδη από δύο διαφορετικές πλευρές (1, 4.13). Ο Ξενοφώντας αποδεικνύεται πρόδρομος της ελληνικής ιστοριογραφίας με τη διάπλαση εντυπωσιακών μεμονωμένων σκηνών, για να αναφέρουμε μόνο την επίσημη είσοδο του Αλκιβιάδη, το θάνατο του Θηραμένη ή την επιστροφή των εξόριστων Θηβαίων. Ξέρει επίσης να παρουσιάζει διακριτικά κάποια πρόσωπα, όπως, για παράδειγμα, όταν διηγείται πώς ο ανατολίτης Φαρνάβαζος ντρέπεται μπροστά στους Σπαρτιάτες για τα χαλιά που έφερε μαζί του και κάθεται σαν κι αυτούς στο γρασίδι. Όμως οι εκτιμήσεις γύρω από τις δυνατότητες του Ξενοφώντα δεν πρέπει να μας οδηγήσουν στην υπερτίμησή του ούτε στην άρση της απόστασης που τον χωρίζει από το Θουκυδίδη. Ασφαλώς τα *Ελληνικά* είναι γραμμένα κάτω από το πρίσμα που προβάλλει στο ενδιαμέσο προοίμιο 5, 4, 1: Την ανύψωση της Σπάρτης στην ηγετική θέση της Ελλάδας την ακολούθησε αναγκαστικά η παρακμή αυτής της δύναμης, στοιχείο που σύμφωνα με την αρχαιοελληνική ευσέβεια ανάγεται στην οργή των θεών. Οι Σπαρτιάτες είχαν παραβεί τον όρκο τους να αφήσουν στις ελληνικές πόλεις την αυτονομία τους. Γενικά στην πρόνοια των θεών απέδιδε έναν αυξανόμενης σημασίας ρόλο στον καθορισμό της πορείας των γεγονότων. Ο Ξενοφώντας, αν και δίνει μια σειρά από αίτια, μένει πάντα στην επιφάνεια σε αντίθεση με τον τρόπο αιτιολόγησης του Θουκυδίδη που πάντα αναζητεί τις δυνάμεις που καθορίζουν την ιστορία. Επίσης έχει άφθονες αγορεύσεις και δείχνει ικανότητα στο χαρακτηρισμό των ομιλητών, αλλά δεν κατορθώνει όπως ο Θουκυδίδης να δια φωτίσει με αυτές το παιχνίδι των δυνάμεων ως τα πιο μύχια βάθη του. Τέλος, και στην επεξεργασία και την κατανομή της ύλης φαίνονται τα όριά του. Γεγονότα σημαντικά, όπως η ναυμαχία της Κνίδου, η δεύτερη ναυτική συμμαχία κ.λπ., ούτε καν τα αναφέρει, ενώ για δευτερεύοντα γεγονότα γίνεται συχνά διεξοδικός.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο 1, 1-3

Μετά δε ταύτα ου πολλαίς ημέραις ύστερον ήλθεν εξ Αθηνών Θυμοχάρης έχων ναυς ολίγας· και ευθύς εναυμάχησαν αύθις Λακεδαιμόνιοι και Αθηναίοι, ενίκησαν δε Λακεδαιμόνιοι ηγουμένου Αγησανδρίδου. Μετ' ολίγον δε τούτων, Δωριεύς ο Διαγόρου εκ Ρόδου εις Ελλήσποντον εισέπλει αρχομένου χειμώνος τέτταρσι και δέκα ναυσίν άμα ημέραι. Κατιδών δε ο των Αθηναίων ημεροσκόπος εσήμνηε τοις στρατηγοίς· οι δε ανηγάγοντο επ' αυτόν είκοσι ναυσίν, ας ο Δωριεύς φυγών προς την γην ανεβίβαζε τας αυτού τριήρεις, ως ήνοιγε, περί το Ροίτειον. Εγγύς δε γενομένων των Αθηναίων εμάχοντο από τε των νεών και της γης μέχρι οι Αθηναίοι απέπλευσαν εις Μάδυτον προς το άλλο στρατόπεδον ουδέν πράξαντες.

Μετάφραση

Μετά από αυτά, ύστερα από λίγες μέρες, ήρθε ο Ουμοχάρης από την Αθήνα με λίγα πλοία και αμέσως συγκρούστηκαν με ναυμαχία οι Λακεδαιμόνιοι και οι Αθηναίοι, αλλά επικράτησαν οι Λακεδαιμόνιοι με ναύαρχο τον Αγησανδρίδη. Μετά από λίγο καιρό κατέπλευσε στον Ελλήσποντο χαράματα από την Ρόδο ο Δωριέας, ο γιος του Διαγόρα, με δεκατέσσερα πλοία στην αρχή του χειμώνα. Όταν τα είδε ο φύλακας σκοπός των Αθηναίων, αμέσως το ανέφερε στους στρατηγούς. Κι αυτοί αμέσως ξανοίχτηκαν στο πέλαγος εναντίον του με είκοσι τριήρεις, που ο Δωριέας απέφυγε και έσυρε στη στεριά τα δικά του καράβια κοντά στο Ρήτειο, ενώ μόλις είχε ξανοιχθεί στη θάλασσα. Κι όταν τους πλησίασαν οι Αθηναίοι, τους πολέμουςαν και κάτω από τα πλοία και από την παραλία, μέχρι που οι Αθηναίοι απέπλευσαν άπραχτοι προς το άλλο τους στρατόπεδο στη Μάδυτο.

Αρχαίο κείμενο**2, 3, 17-18**

Επεὶ δε αποθνησκόντων πολλῶν και ἀδίκως, πολλοὶ δήλοι ἦσαν συνιστάμενοί τε και θαυμάζοντες, τι ἔσοιτο ἡ πολιτεία, πάλιν ἔλεγεν ὁ Θηραμένης, ὅτι, εἰ μὴ τις κοινωνοὺς ικανοὺς λήψοιτο των πραγμάτων, ἀδύνατον ἔσοιτο τὴν ολιγαρχίαν διαμένειν. Ἐκ τούτου μέντοι Κριτίας και οἱ ἄλλοι τριάκοντα, ἤδη φοβούμενοι, και οὐχ ἥκιστα τὸν Θηραμένην, μὴ συρρῦεισαν πρὸς αὐτόν οἱ πολῖται, καταλέγουσι τρισχιλίους τοὺς μεθέξοντας δη των πραγμάτων·

Μετάφραση

Επειδή, καθώς πλήθαιναν οι άδικες εκτελέσεις, έγινε φανερό ότι πολλοί άρχισαν να συνεννοούνται αναμεταξύ τους και να αναρωτιούνται πού πηγαίνει το καθεστώς, ο Θηραμένης είπε ξανά ότι θα ήταν αδύνατο να διατηρήσουν την ολιγαρχία, αν δεν μοιράζονταν την εξουσία με αρκετούς άλλους. Τότε ο Κριτίας κι οι άλλοι από τους Τριάντα, επειδή άρχισαν να φοβούνται, κυρίως τον ίδιο το Θηραμένη, μην τυχόν συσπειρωθούν τριγύρω του οι πολίτες, στρατολόγησαν τρεις χιλιάδες Αθηναίους, που θα μετείχαν στην άσκηση της εξουσίας.

Αρχαίο κείμενο**3, 3, 4, 5**

Οὐπω δ' ἐνιαυτὸν ὄντος ἐν τὴν βασιλείᾳ Αγησιλάου, θύοντος αὐτοῦ των τεταγμένων τινά θυσιών υπέρ της πόλεως εἶπεν ὁ μάντις, ὅτι ἐπιβουλὴν τινὰ των δεινοτάτων φαίνειεν οἱ θεοί. Ἐπεὶ δε πάλιν ἔθυεν, ἐτι δεινότερα ἔφη τα ιερά φαίνεσθαι. Το τρίτον δε θύοντος, εἶπεν· «ὦ Αγησίλαε, ὡσπερ εἰ ἐν αὐτοῖς εἶημεν τοῖς πολεμίοις, οὕτω μοι σημαίνεται». Ἐκ δε τούτου θύοντες και τοῖς αποτροπαίοις και τοῖς σωτήρσι, και μόλις καλιερήσαντες, επαύσαντο. Ληγούσης δε της θυσίας ἐντὸς πένθ' ἡμερῶν καταγορεύει τις πρὸς τοὺς εφόρους ἐπιβουλὴν και τὸν ἀρχηγὸν του πράγματος Κινάδωνα.

Μετάφραση

Ενώ δεν είχε κλείσει ακόμα ένα χρόνο στη βασιλεία, ο Αγησίλαος, την ώρα που έκανε μian από τις καθιερωμένες θυσίες για την πόλη, ο μάντης του είπε ότι οι θεοί τού αποκαλύπτουν μια από τις πιο τρομακτικές συνωμοσίες. Αφού ξανάκανε θυσία, είπε πάλι ότι τα σημάδια ήταν ακόμη φοβερότερα. Στην τρίτη θυσία είπε: «Αγησίλαε, σα να βρισκόμαστε στο κέντρο των εχθρών, έτσι μας το δηλώνουν οι θυσίες». Τότε, έκαναν θυσίες στους αποτροπαίους θεούς και στους σωτήρες και, αφού πέτυχαν ευνοϊκούς οιωνούς, σταμάτησαν. Πριν περάσουν πέντε μέρες από το τέλος της θυσίας, καταγγέλλει κάποιος στους εφόρους μια συνωμοσία και τον αρχηγό της Κινάδωνα.

Αρχαίο κείμενο**4, 4, 8**

Τούτους αυ τοιαύτα λέγων ἔσχε του ἐκπεπλήχθαι. Ὁ δε Φαρνάβαζος, ἐπεὶ ἤυρε τὴν τε Ἄβυδον και τὸν Σηστόν οὕτως ἔχοντα, προηγόρευεν αὐτοῖς, ὡς, εἰ μὴ ἐκπέμψοιεν τοὺς Λακεδαιμονίους, πόλεμον ἐξοίσει πρὸς αὐτοὺς. Ἐπεὶ δε οὐκ ἐπειθόντο, Κόνωνι μὲν προσέταξε κωλύειν αὐτοὺς τὴν θάλατταν πλεῖν, αὐτὸς δε ἐδήϊου τὴν των Ἀβυδηγῶν χώραν. Ἐπεὶ δε οὐδέν ἐπέρανε πρὸς το καταστρέφεσθαι, αὐτὸς μὲν ἐπ' οἴκου ἀπῆλθε, τὸν δε Κόνωνα ἐκέλευεν εὐτρεπίζεσθαι τας καθ'

Ελλήσποντον πόλεις, όπως ει το έαρ ότι πλείστον ναυτικόν αθροισθείη. Οργιζόμενος γαρ τοις Λακεδαιμονίοις, ανθ' ων επεπόνθει, περί παντός εποιείτο ελθείν τε εις την χώραν αυτών και τιμωρήσασθαι ο τι δύναιτο.

Μετάφραση

Με τέτοια λόγια λοιπόν αυτός αναπτέρωσε το ηθικό τους. Ο Φαρνάβαζος πάλι, όταν διαπίστωσε ότι η Άβυδος και η Σηστός είχαν αυτές τις διαθέσεις, τους προειδοποίησε ότι, αν δε διώξουν τους Λακεδαιμόνιους, θα κηρύξει τον πόλεμο εναντίον τους. Επειδή όμως αυτοί δεν υπάκουσαν, έδωσε εντολή στον Κόνωνα να εμποδίσει αυτούς να πλέουν στη θάλασσα κι αυτός λεηλατούσε την ύπαιθρο των Αβυδηνών. Και επειδή δεν ολοκλήρωσε την καταστροφή, ο ίδιος επέστρεψε στην πατρίδα του και στον Κόνωνα ανέθεσε να μεριμνήσει για τις πόλεις του Ελλήσποντου να έχουν συγκεντρώσει την άνοιξη όσο το δυνατόν περισσότερο ναυτικό. Γιατί, οργισμένος εναντίον των Λακεδαιμονίων για όσα είχε πάθει το ήθελε πάρα πολύ να εκστρατεύσει εναντίον της χώρας τους και να τους τιμωρήσει όσο μπορούσε περισσότερο.

Αρχαίο κείμενο

5, 4, 1

Πολλά μεν ουν αν τις έχοι και άλλα λέγειν και ελληνικά και βαρβαρικά, ως θεοί ούτε των ασεβούντων ούτε των ανόσια ποιούντων αμελούσι· νυν γε μην λέξω τα προκείμενα. Λακεδαιμόνιοι τε γαρ οι ομόσαντες αυτονόμους εάσειν τας πόλεις την εν Θήβαις ακρόπολιν κατασχόντες υπ' αυτών μόνων των αδικηθέντων εκολάσθησαν πρώτον ουδ' υφ' ενός των πώποτε ανθρώπων κρατηθέντες, τους τε των πολιτών εισαγάγοντας εις την ακρόπολιν αυτούς και βουληθέντας Λακεδαιμονίοις δουλεύειν την πόλιν, ώστε αυτοί τυραννείν, την τούτων αρχήν επτά μόνον των φυγόντων ήρκεσαν καταλύσαι. Ως δε τούτ' εγένετο διηγήσομαι.

Μετάφραση

Πολλά λοιπόν παραδείγματα θα μπορούσε να αναφέρει κανείς, ελληνικά και βαρβαρικά, ότι οι θεοί δε μένουν αδιάφοροι ούτε απέναντι των ασεβών ανθρώπων ούτε απέναντι αυτών που διαπράττουν αδικίες. Τώρα θα αναφέρω μόνο τα προκείμενα. Οι Λακεδαιμόνιοι λοιπόν που ορκίστηκαν να αφήσουν τις πόλεις ανεξάρτητες, αφού κατέλαβαν την ακρόπολη της Θήβας, τιμωρήθηκαν αρχικά από τους ίδιους που αδικήθηκαν, ενώ ποτέ μέχρι τότε δεν είχαν ηττηθεί από κανένα άνθρωπο και αυτούς από τους συμπολίτες τους που έμπασαν μέσα στην ακρόπολη τους Λακεδαιμόνιους και θέλησαν να υποταχθεί η πόλη σ' αυτούς, ώστε να ασκούν εκείνοι την τυραννική τους εξουσία. Με ποιον τρόπο έγινε αυτό θα το αφηγηθώ στη συνέχεια.

(Μεταφράσεις: Γεώργιος Ράπτης)

Κύρου Παιδεία

Το συγκεκριμένο έργο δύσκολα χαρακτηρίζεται ως ιστορικό. Περιέχει όλο το βίο και τις πράξεις του Κύρου του Πρεσβύτερου, του ιδρυτή της περσικής μοναρχίας (600-530; π.Χ.). Αποτελείται από οκτώ βιβλία και συμβαίνει και σε αυτό ό,τι και στην *Ανάβαση*: Αφιερώνει για την εκπαίδευσή του μόνο ένα μέρος του πρώτου βιβλίου. Προφανώς το θεωρούσε πολύ σπουδαίο για να δώσει τον τίτλο στο σύνολο και αυτό φανερώνει την αισιοδοξία που επικρατούσε γύρω από την παιδαγωγική που την είχε θεμελιώσει η σοφιστική. Οπωσδήποτε ο Ξενοφώντας αυτή την αξιολόγηση της αγωγής τη συνδέει με την αρχαία αριστοκρατική αντίληψη σε ένα συνδυασμό που και αλλού δεν είναι σπάνιος: το 1, 1, 6 λέει ότι η καταγωγή και τα φυσικά προσόντα μαζί με την παιδεία είναι τα αίτια που επέτρεψαν στον ήρωά του να γνωρίσει αυτό το μεγαλείο. Ο Ξενοφώντας, θέλοντας να δώσει τον ιδανικό τύπο αγαθού ηγεμόνα, αλλοιώνει τα ιστορικά γεγονότα. Έτσι, ενώ ο Κύρος σκοτώθηκε στη μάχη των Μασσαγετών, σύμφωνα με τον Ξενοφώντα έχει έναν ήσυχο θάνατο, στο κρεβάτι του, αφού πρώτα προσφέρει θυσίες στους θεούς, αποχαιρετά παιδιά και φίλους με ένα μακρύ λόγο και αναπτύσσει το θέμα της αθανασίας της ψυχής προσεγγίζοντάς το από τη φιλοσοφική του πλευρά – η οποία θυμίζει αυτή του Πλάτωνα, όπως συναντάται στο έργο του *Φαίδων* (Η 7, 20). Έτσι, φωτίζοντας από όλες τις πλευρές τον Κύρο, καταλήγει σε μια περιγραφή ιδανικού βασιλιά. Το πρώιμο αυτό ιστορικό μυθιστόρημα τοποθετείται χρονικά κοντά στα έργα

Αγησίλαος και Λακεδαιμονίων Πολιτεία και μαζί με αυτά ανήκει στην πνευματική προπαρασκευή της μοναρχίας, που η μεγάλη της ώρα επρόκειτο να σημάνει με την Ελληνιστική εποχή.

Στο έργο, που διανθίζεται από ηθικοπλαστικούς διαλόγους και επεισόδια, ξεχωρίζουν η περιγραφή της παιδικής ηλικίας του Κύρου και το επεισόδιο με την ευγενική μορφή της ωραίας Πάνθειας, η οποία αποχαιρετά τον άντρα της Αβραδάτη, που πηγαίνει στον πόλεμο, και όταν αυτός σκοτώνεται, αυτή αυτοκτονεί πάνω από το πτώμα του. Κι αυτό το έργο τελειώνει όπως και η Λακεδαιμονίων Πολιτεία, με τη θολή ματιά προς την κατάπτωση και το μαρασμό. Η επίδραση του έργου Κύρου Παιδεία ήταν μεγαλύτερη από τη λογοτεχνική της αξία.

Οι πρακτικές και στρατιωτικές αρετές που περιλαμβάνονται στο σύγγραμμα εκτιμήθηκαν ιδιαίτερα από επιφανείς Ρωμαίους όπως ο Σκιπίων ο Αφρικανός και ο Κικέρωνας.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

A, 2, 5-7

Α δ' εκάστη ηλικία προστέτακται ποιείν διηγησόμεθα, ως μάλλον δήλον γένηται ηι επιμέλλονται ως αν βέλτιστοι είεν οι πολίται. Οι μεν δη παίδες εις τα διδασκαλεία φοιτώντες διάγουσι μανθάνοντες δικαιοσύνην· και λέγουσιν ότι επί τούτο έρχονται ώσπερ παρ' ημίν ότι γράμματα μαθησόμενοι. Οι δ' άρχοντες αυτών διατελούσι το πλείστον της ημέρας δικάζοντες αυτοίς. Γίγνεται γαρ δη και παισί προς αλλήλους ώσπερ ανδράσιν εγκλήματα και κλοπής και αρπαγής και βίας και απάτης και κακολογίας και άλλων οίων δη εικός. Ους δ' αν γνώσι τούτων τι αδικούντας τιμωρούνται. Κολάζουσι δε και ον αν αδίκως εγκαλούντα ευρίσκωσι. Δικάζουσι δε και εγκλήματος, ου ένεκα άνθρωποι μισούσι μεν αλλήλους μάλιστα, δικάζονται δε ήκιστα αχαριστίας, και ον αν γνώσι δυνάμενον μεν χάριν αποδιδόναι, μη αποδιδόντα δε, κολάζουσι και τούτον ισχυρώς. Οίονται γαρ τους αχαρίστους και περί θεούς αν μάλιστα αμελώς έχειν και περί γονέας και πατρίδα και φίλους. Έπεσθαι δε δοκεί μάλιστα τη αχαριστία η αναισχυντία· και γαρ αύτη μεγίστη δοκεί είναι επί πάντα τα αισχρά ηγεμών·

Μετάφραση

Και τώρα θα σας διηγηθώ αυτά που έχουν καθορίσει να κάνει κάθε ηλικία, για να φανεί πιο καθαρά πόσο φροντίζουν να είναι οι πολίτες όσο γίνεται καλύτεροι. Τα παιδιά τους λοιπόν πηγαίνοντας στα σχολεία διδάσκονται συνεχώς τη δικαιοσύνη· και μάλιστα λένε πως γι' αυτό πηγαίνουν στα σχολεία, όπως σ' εμάς τα παιδιά (λένε πως πάνε στα σχολεία) για να μάθουν γράμματα. Κι οι άρχοντές τους το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας δικάζουν πάντα υποθέσεις παιδιών. Γιατί βέβαια, όπως ακριβώς συμβαίνει με τους άντρες, έτσι κι ανάμεσα στα παιδιά γίνονται κατηγορίες για κλεψιά και αρπαγή και βία και για απάτη και για κακολογία και για άλλα τέτοια που είναι φυσικό να συμβαίνουν. Κι όποια παιδιά ανακαλύψουν ότι κάνουν κάποιο από τα παραπάνω αδικήματα, τα τιμωρούν. Τιμωρούν όμως και αυτόν που θα διαπιστώσουν ότι κάνει άδικες κατηγορίες. Κάνουν ακόμη δίκες και για ένα ζήτημα που γι' αυτό οι άνθρωποι μισούνται ανάμεσά τους πάρα πολύ, μα δεν πηγαίνουν στα δικαστήρια, δηλαδή για την αχαριστία· κι αν καταλάβουν πως κάποιος είναι σε θέση να ανταποδώσει ένα καλό που του έκαμαν κι όμως δεν το ανταποδίδει, τον τιμωρούν κι αυτόν αυστηρά. Κι αυτό το κάνουν γιατί έχουν τη γνώμη πως οι αχάριστοι μπορεί να δείξουν την πιο μεγάλη αδιαφορία και για τους θεούς και για τους γονείς και για την πατρίδα και για τους φίλους. Πιστεύουν μάλιστα πως την αχαριστία τη συνοδεύει η αδιαντροπιά· γιατί στ' αλήθεια αυτή φαίνεται πως οδηγεί τους ανθρώπους σ' όλες τις αισχρές πράξεις.

Z, 6-14

Έχει προηγηθεί η συγκινητική σκηνή αποχαιρετισμού της Πάνθειας και του Αβραδάτη, ο οποίος στη συνέχεια πήρε μέρος σε μια μάχη ανάμεσα στα στρατεύματα του Κύρου και του βασιλιά της Λυδίας Κροίσου. Εκεί σκοτώθηκε και κατατεμαχίστηκε από τους αντιπάλους του Αιγυπτίους που ήταν στο στρατό του Κροίσου. Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο Κύρος έχει πληροφορηθεί το χαμό του και σπεύδει στον τόπο της συμφοράς.

Αρχαίο κείμενο

Ταύτα ακούσας ο Κύρος επαίσατο άρα τον μηρόν και ευθύς αναπηδήσας επί τον ίππον λαβών χιλίους υππείας ήλαυνεν επί το πάθος. Γαδάταν δε και Γωβρύαν εκέλευσεν ότι δύναιτο λαβόντας καλόν κόσμημα ανδρί φίλωι και αγαθώι τελευτηκότι μεταδιώκειν· και όστις είχε τας επομένας αγέλας, και βους και ίππους είπε τούτωι και άμα πρόβατα πολλά ελαύνειν όποι αν αυτόν πυνθάνηται όντα, ως επισφαγείη τωι Αβραδάται.

Επί δε είδε την γυναίκα χαμαί καθημένην και τον νεκρό κείμενον, εδάκρυσεν τε επί τωι πάθει και είπε· Φευ, ω αγαθή και πιστή ψυχή, οίχη δε απολιπών ημάς; Και άμα εδεξιούτο αυτόν και η χειρ επηκολούθησεν· απεκέκοπτο γαρ κοπίδι υπό των Αιγυπτίων. Ο δε ιδών πολύ έτι μάλλον ήλγησε· και η γυνή δε ανωδύραρο και δεξαμενή δη παρά του Κύρου επίλησε τε την χείρα και πάλιν ως οιον τ' ην προσήρμοσε, και είπε. Και τάλλα τοι, ω Κύρε, ούτως έχει· αλλά τι δει σε οράν; Και ταύτα, έφη, οίδ' ότι δι' εμέ ουχ ήκιστα έπαθεν, ίσως δε και διά σε, ω Κύρε, ουδέν ήττον. Εγώ τε γάρ η μώρα πολλά διεκελευόμην αυτώι ούτω ποιείν, όπως σοι φίλος άξιος γενήσοιτο· αυτός δε οίδ' ότι ου τούτο ενενόει ό,τι πείσοιτο, αλλά τι αν σοι ποιήσας χαρίσαιτο. Και γαρ ουν, έφη, αυτός μεν αμέμπτως τετελεύτηκεν, εγώ δ' η παρακελευομένη ζωσα παρακάθημαι. Και ο Κύρος χρόνον μεν τινα σιωπήι κατεδάκρυσεν, έπειτα δε εφθέγγατο· Αλλ' ούτος μεν δη, ω γύναι, έχει το κάλλιστον τέλος· νικών γαρ τετελεύτηκε· συ δε λαβούσα τοίσδε επικόσκει αυτόν τοις παρ' εμού· παρήν δε ο Γωβρύας και ο Γαδάτας πολύν και καλόν κόσμον φέροντες· έπειτα δ', έφη, ίσθι, ότι ουδέ τα πολλά άτιμος έσται, αλλά και το μνήμα πολλοί χώσουσι αξίως ημών και επισφαγήσεται αυτώι όσα εικόσ ανδρί αγαθώι. Και συ δ', έφη, ουκ έρημος έσηι, αλλ' εγώ σε και σωφροσύνης ένεκα και πάσης αρετής και τάλλα τιμήσω και συστήσω όστις αποκομεί σε όποι αν αυτήι εθέλγη· μόνον, έφη, δήλωσον προς εμέ προς όντινα χρήζεις κομισθήναι. Αλλά θάρρει, έφη, ω Κύρε, ου μη σε κρύψω προς όντινα βούλομαι αφικέσθαι. Ο μεν δη ταύτ' ειπών απήκει, κατοικτίρων την τε γυναίκα οίου ανδρός στέροιτο και τον άνδρα οίαν γυναίκα καταλιπών ουκέτ' όψοιτο. Η δε γυνή τους μεν ευνούχους εκέλευσεν αποστήναι, έως αν, έφη, τονδ' εγώ οδύρωμαι ως βούλομαι· τη δε τροφώι είπε παραμένειν, και απέταξε αυτήι, επειδάν αποθάνηι, περικαλύψαι αυτήν τε και τον άνδρα ενί ματίωι. Η δε τροφός πολλά ικετεύουσα μη ποιείν τούτο, επει ουδέν ήνυτε και χαλεπαίνουσαν εώρα, εκάθητο κλαίουσα. Η δε ακινάκην πάλαι παρασκευασμένον σπασαμένη σφάττει εαυτήν και επιθείσα επί τα στέρνα του ανδρός την εαυτής κεφαλήν απέθνησκεν.

Μετάφραση

Μόλις άκουσε αυτά ο Κύρος χτύπησε το μηρό του κι αμέσως πήδησε πάνω στο άλογο, πήρε χιλίους υππείς κι άρχισε γρήγορα να τρέχει προς τον τόπο της συμφοράς. Στο Γαδάτα και το Γωβρύα έδωσε διαταγή να πάρουν ό,τι ωραίο στολίδι μπορούν για τον αγαπημένο και γενναίο άντρα που σκοτώθηκε και να τον ακολουθήσουν· και στον οδηγό των κοπαδιών που ακολουθούσαν το στρατό είπε να οδηγήσει εκεί που θα μάθει όπου βρίσκεται αυτός, και βόδια και άλογα και πρόβατα πολλά μαζί, για να σφαχτούν πάνω στον τάφο του Αβραδάτη. Όταν ο Κύρος είδε καθισμένη χάμω τη γυναίκα και ξαπλωμένο το νεκρό, δάκρυσεν για τη συμφορά και είπε: «Αλίμονο γενναία και πιστή ψυχή, έφυγες και μας άφησες λοιπόν;». Και την ίδια στιγμή έπιανε το χέρι του νεκρού· κι αυτό πήγε προς το μέρος του γιατί του το είχαν κόψει οι Αιγύπτιοι με μαχαίρι. Μόλις το είδε ο Κύρος ένιωσεν πιο βαθιά τον πόνο. Κι η γυναίκα του νεκρού άρχισε να κλαίει γοερά, πήρε το χέρι από τον Κύρο, το φίλησε και το 'βαλε στη θέση του ξανά, όσο μπορούσε κι έπειτα είπε: «Και τ' άλλα μέλη του σώματός του, Κύρε, είναι το ίδιο· μα ποια η ανάγκη να τα βλέπεις; Κι αυτά ξέρω πως πιο πολύ για μένα τα έπαθε, ίσως όμως όχι πιο λίγο και για σένα, Κύρε. Γιατί εγώ η άμυαλη τον παρακινούσα πολύ να πολεμήσει έτσι, για να σου φανεί άξιος φίλος· κι αυτός, ξέρω καλά, δεν σκεφτόταν τι θα πάθει ο ίδιος, μα τι θα κάνει για να σ' ευχαριστήσει. Τώρα λοιπόν αυτός πέθανε έτσι, που δεν μπορεί κανείς να τον κατηγορήσει, κι εγώ που τον παρακίνησα κάθομαι δίπλα του ζωντανή». Ο Κύρος για πολλή ώρα έκλαψε σιωπηλά κι ύστερα είπε: Αυτός, γυναίκα, βρήκε τον πιο ωραίο θάνατο, γιατί πέθανε νικητής· εσύ τώρα πάρε αυτά τα στολίδια από μένα και στόλισέ τον· (είχε φτάσει στο μεταξύ ο Γωβρύας και ο Γαδάτας με πολύ ωραία στολίδια)· και να ξέρεις ακόμα πως δεν θα στερηθεί και τις άλλες τιμές, μα ο τάφος του θα έχει πολλή μεγαλοπρέπεια, όπως αξίζει σ' εμάς, και θα σφαχτούν πάνω σ' αυτόν όσα ταιριάζουν σε γενναίο άντρα. Και εσύ δεν θα μείνεις έρημη, μα εγώ για τη φρονιμάδα σου και για όλες σου τις αρετές θα σε τιμήσω με άλλο τρόπο, και θα δώσω διαταγές να σε πάνε όπου θελήσεις η ίδια· πες μου μονάχα σε ποιον θέλεις να πας. Κι η Πάνθεια είπε:

«Μη φοβάσαι, Κύρε, δεν θα σου κρύψω σε ποιον θέλω να πάω». Ύστερα από αυτά που είπε ο Κύρος, έφυγε με την πιο μεγάλη λύπη για τη γυναίκα που έχανε έναν τέτοιο άντρα και για τον άντρα που άφησε και δεν θα έβλεπε πια τέτοια γυναίκα. Εκείνη τότε πρόσταξε τους ευνούχους να απομακρυνθούν, «ώσπου» όπως είπε «να τον κλάψω όπως θέλω» και στην παραμάνα είπε να μείνει εκεί και την πρόσταξε, όταν πεθάνει, να σκεπάσει κι αυτήν και τον άντρα της με το ίδιο σκέπασμα. Η παραμάνα έπεσε στα πόδια της να μην το κάνει, μα αφού δεν πετύχαινε τίποτε και την έβλεπε να θυμώνει, καθόταν κι έκλαιγε. Κι η Πάνθεια, αφού τράβηξε ένα μαχαίρι που το είχε από πριν ετοιμάσει, σφάχτηκε μόνη της και πέθανε με το κεφάλι της ριγμένο πάνω στα στήθια του άντρα της.

(Μετάφραση: Κ.Γ.Στεφανάκης)

Ιππαρχικός, Περί Ιππικής, Κυνηγετικός

Ο Ξενοφώντας, ο στρατιώτης, ο γεωργός και ο κυνηγός, είχε επίσης μια φανερή κλίση προς τη διδασκαλία, που τη βλέπουμε σε συγγράμματα που ασχολούνται με τους πιο σημαντικούς τομείς της ζωής του. Ο *Ιππαρχικός* δίνει οδηγίες για τον αρχηγό των ιππέων και ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα κεφάλαια εκείνα που αναφέρονται στις συνθήκες υπηρεσίας στο αθηναϊκό ιππικό. Το *Περί Ιππικής* περιέχει οδηγίες που αφορούν στον κάθε ιππέα και στην περιποίηση του αλόγου, και περιλαμβάνει όλες τις γνώσεις του επαγγελματία ιππέα σε κυνήγι και σε πόλεμο. Επίσης, αποκαλύπτει την αγάπη του συγγραφέα για τα άλογα. Και τα δύο, ιδιαίτερα όμως το πρώτο, στηρίζονται στις αθηναϊκές συνθήκες. Το πρώτο θεωρεί τους Βοιωτούς εχθρούς και προϋποθέτει καλές σχέσεις με τη Σπάρτη. Αυτό μας οδηγεί στην εποχή πριν από τη μάχη της Μαντινείας (362 π.Χ.). Το σύγγραμμα *Περί Ιππικής* γράφτηκε αργότερα, γιατί στο

τέλος του παραπέμπει στον *Ιππαρχικό*. Η γνησιότητα αυτής της φράσης που λείπει από τον κώδικα Α αμφισβητείται.

Η γνησιότητα του βιβλίου *Κυνηγετικός* αποτελεί επίσης επίμαχο θέμα. Σοβαρό εμπόδιο για την αναγνώρισή της είναι η γλωσσική μορφή του έργου, που απομακρύνεται σε αρκετά σημεία από την ευχάριστη απλότητα του Ξενοφώντα. Οι υποστηρικτές της γνησιότητας υπέθεσαν ότι το έργο είναι νεανικό. Ξεχωρίζει το προοίμιο το οποίο προτάχθηκε αρκετά πιο αργά. Η πρόθεση του συγγραφέα να αποδείξει ότι το κυνήγι είναι παιδευτικό μέσο ταιριάζει στον Ξενοφώντα, ωστόσο ανταποκρινόταν και σε κοινές απόψεις.

Ιέρων

Πρόκειται για ένα σύγγραμμα που έχει ως αντικείμενο ένα φανταστικό διάλογο ανάμεσα στον ποιητή Σιμωνίδα και το Σικελό δεσπότη Ιέρωνα (478-467 π.Χ.) για τη φύση και τις δυνατότητες του μονάρχη. Είναι ένας καθαρά σωκρατικός διάλογος, χωρίς αναφορά σε κάποιο συγκεκριμένο γεγονός και χωρίς σύνδεση με ορισμένο σκοπό, ο οποίος πραγματοποιήθηκε κατά την επίσκεψη του ποιητή στις Συρακούσες το 476 π.Χ. Ο πυρήνας του έργου βρίσκεται ήδη στα *Απομνημονεύματα* (4, 4, 12) και στην κατακλείδα του *Οικονομικού*. Από θεματική άποψη, τοποθετείται στη μυθιστορηματική παράδοση που ασχολήθηκε με τη σχέση των δύο αντρών, ενώ μέσα στα συγγράμματα του Ξενοφώντα αποτελεί ακόμα μία μαρτυρία για την ένταση με την οποία τον απασχολούσαν τα προβλήματα της μοναρχίας. Οπωσδήποτε ο Ιέρων του διαλόγου δεν είναι το ιστορικό πρόσωπο όπως μας παρουσιάζεται στον Πίνδαρο και το Βακχυλίδη. Είναι απλώς ένας τύπος μονάρχη, ο καλύτερος δυνατός στην εκτίμηση του Ξενοφώντα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Δίων από την Προύσα ανάμεσα στους σωκρατικούς είχε πραγματευθεί το θέμα της σύγκρισης ανάμεσα στη ζωή του μονάρχη και στη ζωή των απλών πολιτών από την άποψη της ευδαιμονίας τους ως ατόμων. Επίσης και ο ίδιος ο Σωκράτης το είχε συζητήσει με τον κύκλο των μαθητών του, ενώ και ο Ισοκράτης στο λόγο του *Προς Νικοκλέα* είχε καταπαστεί με το ερώτημα.

Πόροι ή Περί Προσόδων

Η γνησιότητά του δεν αμφισβητείται πλέον σήμερα. Σε αυτό ασχολείται με τις οικονομικές συνθήκες της Αθήνας παρέχοντας μια πολύ παραστατική εικόνα της διάρθρωσης της οικονομίας της πόλης το 355 π.Χ. Οι προτάσεις για την εξυγίανση των οικονομικών της Αθήνας συμπίπτουν με τη γραμμή της ειρηνικής πολιτικής που υποστήριξε ο Εύβουλος και αυτές καθαυτές περιορίζονται σε καθαρά πρακτικά θέματα και αντίστοιχες αναφορές στα *Απομνημονεύματα* (3, 6, 5). Η κατάσταση της Αθήνας που προϋποτίθεται μέσα στο έργο είναι αυτή που διαμορφώθηκε ύστερα από την άτυχη έκβαση του συμμαχικού πολέμου το 355 π.Χ. Αυτή τη χρονιά το συνέθεσε και ίσως ήταν και το τελευταίο του. Σε αυτό συμβούλευε τους Αθηναίους πολίτες να ακολουθήσουν φιλειρηνική πολιτική. Κάποιες αντιλήψεις σχετικά με την κρατικοποίηση της οικονομίας είχαν ήδη υποστηριχτεί από τον Ιππόδαμο το Μηλίσιο. Την άποψη ενισχύει η σύγκριση με το λόγο *Περί ειρήνης* του Ισοκράτη που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το πρώτο πλάνο της επικαιρότητας κατείχαν περισσότερο από το θέμα των οικονομικών τα προβλήματα της συμφιλίωσης των ελληνικών πόλεων.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

1, 1-4

Εγώ μὲν τούτο αἰεὶ ποτε νομίζω, οἱποῖοι τινες ἀν οἱ προστάται ὥσι, τοιαύτας καὶ τὰς πολιτείας γίνεσθαι. Ἐπεὶ δὲ τῶν Αῤῥήνησι προσηκόντων ἔλεγον τινες ὡς γινώσκουσι μὲν τὸ δίκαιον οὐδενὸς ἦττον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, διὰ δὲ τὴν τοῦ πλήθους πενίαν ἀναγκάζεσθαι ἔφασαν ἀδικώτεροι εἶναι περὶ τὰς πόλεις, ἐκ τούτου ἐπιχείρησα σκοπεῖν εἰ πῆι δύναντ' ἀν οἱ πολῖται διατρέφεσθαι ἐκ τῆς εαυτῶν, οἰθένπερ καὶ δικαιοτάτων, νομίζων, εἰ τούτο γένοιτο, ἀμὰ τῆ τε πενίας αὐτῶν ἐπικεκουρήσθαι ἀν τῶι ὑπόπτῳ τοῖς Ἑλλήσιν εἶναι.

Σκοποῦντι δὴ μοι ἅ ἐπενόησα τούτο μὲν εὐθύς ἀνεφαίνετο, ὅτι ἡ χώρα πέφυκεν οἷα πλείστας προσόδους παρέχεσθαι.

Ὅπως δὲ γνωσθῆι ὅτι ἀληθές τούτο λέγω, πρῶτον διηγῆσομαι τὴν φύσιν τῆς Ἀττικῆς. Οὐκοῦν τὸ μὲν τὰς ὥρας ἐνθάδε πραιοτάτας εἶναι καὶ αὐτὰ τὰ γινόμενα μαρτυρεῖ· ἅ γουν πολλαχού οὐδέ βλασταίνειν δύναντ' ἀν ἐνθάδε καρποφορεῖ. Ὡσπερ δὲ ἡ γῆ, οὕτω καὶ ἡ περὶ τὴν χώραν θάλαττα παμφορωτάτη ἐστίν. Καὶ μὴν ὅσαπερ οἱ θεοὶ ἐν ταῖς ὥραις ἀγαθὰ παρέχουσι, καὶ ταῦτα πάντα ἐνταῦθα πρωϊαῖτα μὲν ἀρχεται, οἰψιαῖτα δὲ λήγει.

Μετάφραση

Σταθερά είναι πάντοτε η γνώμη μου ότι οι πόλεις που διοικούνται δημοκρατικά, αναδεικνύονται ανάλογα με τα προσόντα που έχουν εκείνοι, οι οποίοι εκάστοτε γίνονται κυβερνήτες των.

Επειδή όμως μερικοί από εκείνους, που κυβέρνησαν την πόλι των Αθηνών επρόβαλαν τον ισχυρισμό ότι γνώριζαν βεβαίως το δίκαιον όχι ολιγώτερο απ' ό,τι το γνωρίζουν οι άλλοι άνθρωποι, υπεστήριζαν όμως ότι εξ αιτίας της φτώχειας του λαού, ήταν αναγκασμένοι να δείχνωνται κάπως άδικοι προς τις συμμαχικές πόλεις, γι' αυτό επεχείρησα να ερευνησω αν θα ήταν δυνατόν, κατά κάποιον τρόπο, οι Αθηναίοι πολίτες να διατρέφονται από τους πόρους της δικής των χώρας, από τους οποίους βεβαίως και δικαιοτάτων είναι να διατρέφονται, διότι πιστεύω ότι, αν αυτό ήθελε κατορθωθή, θα εβοηθούσε και ο λαός να ανακουφισθή από τη φτώχεια του και συγχρόνως να μην είναι ύποπτοι οι Αθηναίοι στους άλλους Έλληνες.

Διερευνώντας λοιπόν αυτό το θέμα που σκέφθηκα, αμέσως από την έρευνα αυτή αναφαινόταν τούτο, ότι δηλαδή η χώρα της Αττικής από τη φύσι έχει τέτοια σύσταση, ώστε να παρέχη πάρα πολλά εισοδήματα. Και για να γίνει κατανοητό ότι τούτο που λέγω είναι αλήθεια (και όχι φαντασία), πρώτα θα εκθέσω ποια είναι η φύσις της Αττικής.

Εκ πρώτοις ότι οι εποχές του έτους στην Αττική περνούν πάρα πολύ ήπιες, το μαρτυρούν τα ίδια τα προϊόντα που η χώρα αυτή παράγει. Όσα φυτά λόγου χάριν, σε πολλά άλλα μέρη ούτε να βλαστήσουν θα μπορούσαν, εδώ στην Αττική καρποφορούν. Και όπως η γη της Αττικής παράγει παντός είδους προϊόντα έτσι και η γύρω της θάλασσα τρέφει παντός είδους ψάρια. Και

επίσης όσα αγαθά οι θεοί παρέχουν στους ανθρώπους κατά τις διάφορες εποχές του έτους, όλα αυτά εδώ στην Αττική αρχίζουν πάρα πολύ πρώιμα και τελειώνουν πάρα πολύ όψιμα.

(Μετάφραση: Χρίστος Σωτ. Θεοδωράτος)

Οικονομικός

Σύμφωνα με τις απόψεις του Γαληνού και του Στοβαίου ουσιαστικά συμπληρώνει τα Απομνημονεύματα. Αυτό μαρτυρεί και η αρχή του συγγράμματος: *Ἦκουσα δέ ποτε αὐτοῦ και περί οικονομίας τοιάδε διαλεγομένου* (κάποτε τον άκουσα να συζητάει για την οικονομία και να λέει περίπου τα εξής...).

Κατατάσσεται συνήθως στα φιλοσοφικά συγγράμματα, επειδή σε αυτό εμφανίζεται ο Σωκράτης ως συνομιλητής. Ωστόσο δεν είναι αυτός το κεντρικό πρόσωπο, καθώς διηγείται μια συζήτηση με τον Ισχόμαχο, στην οποία ο Σωκράτης είναι αυτός που διδάσκεται. Ο

Ισχόμαχος, ένας εύπορος γεωργός, νιόπαντρος, περιγράφει πώς μοιράζει τη μέρα του και τη δουλειά των ανθρώπων του. Από αυτή τη συσχέτιση εκπορεύεται πλήθος από λεπτομέρειες, σημαντικές από την άποψη της ιστορίας του πολιτισμού. Η διήγηση του Ισχόμαχου για το πώς εισάγει την πολύ νέα γυναίκα του στα οικιακά της καθήκοντα προσφέρει μια ανεκτίμητη επισκόπηση της ζωής της Αττικής γυναίκας. Σε αυτό βλέπουμε την τυπική δομή ενός πλατωνικού διαλόγου όπου σε απλή μορφή αναφέρονται στοιχεία της φιλοσοφίας του Σωκράτη.

Το έργο διαιρείται σε 21 κεφάλαια. Το πρώτο μέρος (6 κεφάλαια) μιλάει γενικά για την οικονομία υπογραμμίζοντας ότι η ενασχόληση με τη γεωργία είναι πρωταρχική πηγή πλούτου. Το δεύτερο μέρος (15 κεφάλαια) περιλαμβάνει το διάλογο του Σωκράτη με τον Ισχόμαχο. Σε αυτόν αναφέρονται ο σκοπός του γάμου, τα καθήκοντα της γυναίκας στο σπίτι, η θέση των δούλων και ποια σχέση πρέπει να έχουν οι τελευταίοι με τον αφέντη. Τέλος, υπογραμμίζεται ιδιαίτερα η έννοια του καλού κ' αγαθού. Το σύγγραμμα διαπνέεται από μια φιλανθρωπική διάθεση προς τους απόκληρους της αρχαίας κοινωνίας, τους δούλους και τους οικέτες. Μεταφράστηκε από τον Κικέρωνα, ενώ ο Βιργίλιος βασίστηκε σε αυτό για τις μελέτες του στα Γεωργικά.

Ανθολόγηση

Οικονομικός X

Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι μέρος διαλόγου που είχε ο Ισχόμαχος με τη γυναίκα του και τον διηγείται στο Σωκράτη.

Αρχαίο κείμενο

Εντεύθεν δη λέγει ο Ισχόμαχος: Εγώ τοίνυν, έφη, ιδών ποτε αυτήν, ω Σώκρατες, εντετριμμένην πολλώ μεν ψιμυθίωι, όπως λευκοτέρα έτι δοκοίη είναι ή ην, πολλή δ' εγχούσηι, όπως ερυθροτέρα φαίνοιτο της αληθείας, υποδήματα δ' έχουσα υψηλά, όπως μείζων δοκοίη είναι ή επεφύκει, επέ μοι, έφη, ω γύναι, ποτέρως αν με κρίναις αξιοφίλητον μάλλον είναι χρημάτων κοινωνόν, ει σοι αυτά τα όντα αποδεικνύοιμι και μήτε κομπάζοιμι ως πλείω των όντων έστι μοι, ή ει επειρώμην σε εξαπατάν λέγων τε ως πλείω έστι μοι των όντων, επιδεικνύς τε αργύριον κίβδηλον και όρμους υποξύλους, και πορφυρίδας εξιτήλους φαίην αληθινάς είναι; Και υπολαβούσα ευθύς: Ευφήμει, έφη· μη γένοιο συ τοιούτος· ου γαρ αν έγωγε σε δυναίμην, ει τοιούτοις είης, ασπάσασθαι εκ της ψυχής. Ουκούν, έφη, εγώ, συνεληλύθαμεν, ω γύναι, ως και των σωμάτων κοινωνήσοντες αλλήλοις; Φασί γουν, έφη, οι άνθρωποι. Ποτέρως αν ουν έφη, εγώ,

του σώματος αυ δοκοίην είναι αξιοφίλητος μάλλον κοινωνός, ει σοι το σώμα πειρώμιην παρέχειν το εμαυτού επιμελόμενος όπως υγιαινόν τε και ερρωμένον έσαι, και δια ταύτα τωι όντι εύχρως σοι έσομαι, ή εί σοι μίλτωι αλειφόμενος και τους οφθαλμούς υπαλειφόμενος ανδρικήλωι επιδεικνύοιμι τε εμαυτόν και συνείην εξαπατών σε και παρέχων οράν και άπτεσθαι μίλτου αντί εμαυτού χρωτός; Εγώ μεν, έφη εκείνη, ούτ' αν μίλτου απτοιμίην ήδιον ή σου ούτ' αν ανδρικήλου χρώμα ορώην ήδιον ή το σον ούτ' αν οτυς οφθαλμούς υπαληλιμμένους ήδιον δρώην τους σους ή υγιαινοντας. Και εμέ τοίνυν νόμιζε, ειπείν έφη ο Ισχόμαχος, ω γύναι, μήτε ψιμυθίου μήτε εγχούσης χρώματι ήδεσθαι μάλλον ή τωι σοι, αλλ' ώσπερ οι θεοί εποίησαν ίπποις μεν ίππους, βουσί δε βους ήδιστον, προβάτοις δε πρόβατα, ούτω και οι άνθρωποι ανθρωπού σώμα καθαρόν οίονται ήδιστον είναι·αι δ' απάται αύται τους μεν έξω πως δύναντ' αν ανεξελέγκτως εξαπατάν, συνόντας δε αεί ανάγκη αλίσκεσθαι, αν επιχειρώσιν εξαπατάν αλλήλους. Η γαρ εξ ευνης αλίσκονται εξανιστάμενοι πριν παρασκευάσασθαι, ή υπό ιδρώτος ελέγχονται ή υπό δακρύων βασανίζονται ή υπό λουτρού αληθινώς κατωπτεύθησαν.

Μετάφραση

Τότε ο Ισχόμαχος είπε: «Μια φορά, Σωκράτη, πρόσεξα ότι είχε βάλει στο πρόσωπό της πολύ ψιμύθιο για να φαίνεται η επιδερμίδα της πιο λευκή και περισσότερη έγχουσα για να φαίνεται πιο ροδαλή· φορούσε και παπούτσια με τακούνια για να φαίνεται ψηλότερη. “Πες μου, γυναίκα” τη ρώτησα τότε “πότε θα με θεωρούσες περισσότερο άξιο σύντροφο για τη διαχείριση της περιουσίας μας, αν σου έλεγα την αλήθεια ή αν καυχίόμουν ότι έχω περισσότερα; Αν δεν σου έκρυβα τίποτε ή αν προσπαθούσα να σε εξαπατώ, λέγοντας ότι έχω πιο πολλά χρήματα και μάλιστα σε κορόιδεα δείχνοντάς σου κίβδηλα νομίσματα, ή φέρνοντάς σου περιδέραια επίχρυσα και ρούχα κατακόκκινα που ξεθωριάζουν, λέγοντας ότι είναι πρώτης ποιότητας;” Κι εκείνη αμέσως μου απάντησε: “Πάψε, εύχομαι να μη γίνεις ποτέ έτσι. Γιατί δεν θα μπορούσα, αν ήσουν τέτοιος να σε αγαπήσω από τα βάθη της ψυχής μου”. Τότε λοιπόν της είπα: “Μιας κι έχουμε παντρευτεί δεν είμαστε σαν ένας άνθρωπος, γυναίκα;”. “Έτσι πιστεύουν όλοι οι άνθρωποι” απάντησε. “Πότε θα ήμουν πιο ποθητός και αξιαγάπητος σύντροφος;” την ξαναρώτησα. “Αν προσπαθούσα να έχω υγιές και ρωμαλέο σώμα και επομένως πρόσωπο με ζωηρό χρώμα, ή αν έβαζα κοκκινάδια και έβαφα τα μάτια μου με ανδρικόλο και παρουσιαζόμουν μπροστά σου; Δεν θα σε εξαπατούσα όταν θα πλάγιαζα μαζί σου, αφού δεν θα άγγιζες το δέρμα μου αλλά τα κοκκινάδια;” “Δεν θα άγγιζα με πόθο το κοκκινάδι αλλά εσένα τον ίδιο” απάντησε εκείνη. “Ούτε θα μου άρεσε το χρώμα του ανδρικόλου ούτε να έβλεπα τα μάτια σου βαμμένα. Θα προτιμούσα τη φυσική σου ομορφιά”. «Να ξέρεις, λοιπόν» είπε ο Ισχόμαχος ότι της αποκρίθηκε «ότι ούτε σε μένα αρέσει το ψιμύθιο ή το κοκκινάδι περισσότερο από τα φυσικά σου χρώματα. Όπως οι θεοί έπλασαν τα άλογα για τα άλογα, τα βόδια για τα βόδια, τα πρόβατα για τα πρόβατα, έτσι και οι άνθρωποι πιστεύουν ότι το καθαρό σώμα του ανθρωπού είναι πιο ποθητό. Τα ψεύτικα καλλυντικά μπορεί να εξαπατούν τους ανθρώπους που είναι ξένοι μεταξύ τους, το ζευγάρι όμως δεν πρέπει να κρύβει τίποτε, δεν πρέπει να εξαπατά ο ένας τον άλλον. Γιατί όταν σηκωθούν από το κρεβάτι φαίνονται πώς είναι πριν να βάλουν τα καλλυντικά στο πρόσωπό τους. Ο ιδρώτας και τα δάκρυα φανερώνουν πώς είναι στην πραγματικότητα. Κι αν πάνε στο λουτρό, τότε φαίνεται το αληθινό τους χρώμα».

(Μετάφραση: Μαρία Κεκροπούλου)

Απομνημονεύματα, Απολογία Σωκράτους, Συμπόσιο

Κύριος μάρτυρας για την εικόνα που έχουμε για το Σωκράτη είναι ο Ξενοφώντας. Παρουσιάζει τον ενάρετο πολίτη Σωκράτη που με τη ζωή του διαψεύδει όλες τις κατηγορίες που προκάλεσαν το θάνατό του. Η παρουσίαση του Ξενοφώντα έρχεται σε αντίθεση με εκείνη που πλάθει ο Πλάτωνας, ο οποίος μας δείχνει το στοχαστή, που αγωνίζεται για να δια φωτίσει βασικές έννοιες αξιών και αναπτύσσει τη θεωρία των ιδεών. Η άποψη ότι ο Ξενοφώντας λόγω της λιτότητας και της απλοϊκότητάς του είναι ο μόνος αξιόπιστος πληροφοριοδότης έχει ανατραπεί. Ωστόσο, υπήρξαν προσωπικές σχέσεις μεταξύ Ξενοφώντα και Σωκράτη και μαρτυρούνται στην ανάβαση (3, 1, 5), όπου ο Ξενοφώντας μας πληροφορεί πως, προτού ξεκινήσει για την επιχείρηση του Κύρου, ζήτησε τη συμβουλή του Σωκράτη και εκείνος τον έστειλε στο μαντείο των Δελφών. Βέβαια, ο Ξενοφώντας δεν υπήρξε ποτέ πραγματικός

μαθητής του Σωκράτη και τα σωκρατικά του έργα γράφτηκαν πολύ καιρό μετά το θάνατο του φιλοσόφου, αλλά όχι πριν από τη δεκαετία 370-360 π.Χ.

Ορισμένοι, ωστόσο, προσπάθησαν να εξαιρέσουν τα δύο πρώτα κεφάλαια των *Απομνημονευμάτων*. Σύμφωνα με μια θεωρία, αυτά γράφτηκαν νωρίτερα ως *Απολογία Σωκράτους* εναντίον του έργου Κατηγορία που είχε δημοσιεύσει ο σοφιστής Πολυκράτης, περίπου τη δεκαετία 999-390 π.Χ., ως λίβελο εναντίον του Σωκράτη και των υπερασπιστών του. Η επικρατέστερη πλέον άποψη είναι ότι συνδυάζει τις προσωπικές του αναμνήσεις με απανθίσματα από την πλούσια φιλολογία που είχε αναπτυχθεί γύρω από το μεγάλο φιλόσοφο. Σχετικά με τις πηγές του Ξενοφώντα, με πολλούς τρόπους νόμιζαν ότι εξαρτιόταν από τον Πλάτωνα. Υπάρχουν βέβαια σχέσεις, αλλά δεν πρόκειται για άμεσο δανεισμό. Η πιο όψιμη τοποθέτηση είναι ότι πριν από τη συγγραφική δραστηριότητα του Ξενοφώντα υπήρχε πλούσια φιλολογία γύρω από τη μορφή του Σωκράτη. Ο Ξενοφώντας δεν είχε εντυπωσιαστεί τόσο από την κοσμοθεωρία και τις πεποιθήσεις του φιλοσόφου, αλλά κυρίως από τη μέθοδό του να αναλύει σύνθετες έννοιες και να συναγει ορισμούς. Κύριο έργο του είναι τα *Απομνημονεύματα* που αποτελούνται από τέσσερα βιβλία γεμάτα από σωκρατικές συζητήσεις και επεισόδια σε άτακτη σειρά. Το συγκεκριμένο έργο, όπως και τα άλλα σωκρατικά συγγράμματα, γράφτηκε στα όψιμα χρόνια. Ο Ξενοφώντας χρησιμοποίησε σε μεγάλο βαθμό τα σωκρατικά συγγράμματα άλλων, καθώς από το 385 π.Χ. άρχισαν να κυκλοφορούν έργα σωκρατικών, όπως του Ευκλείδη από τα Μέγαρα, του Αντισθένη του Αθηναίου, του Αισχίνη από τη Σφηττό, του Φαίδωνα από την Ήλιδα και τέλος του Πλάτωνα. Τότε παρεμβάλλεται και ο Ξενοφώντας. Τα *Απομνημονεύματα*, η *Απολογία Σωκράτους*, το *Συμπόσιον* και εν μέρει ο *Οικονομικός* πλέκονται γύρω από την προσωπικότητα του Σωκράτη, τις προσωπικές του εντυπώσεις από την καταδίκη του και τα κύρια θέματα στα οποία στρεφόταν η διδασκαλία του. Αυτό ωστόσο που πρέπει να τονιστεί είναι το στοιχείο που ανήκει στον Ξενοφώντα και διαπνέει όλα αυτά τα έργα: η διδακτική τάση να εξετάζει τα πράγματα χωρίς ιδιαίτερα μεγάλη νοηματική εμβάθυνση, κάτω από το πρίσμα μιας πρακτικής ηθικής της ζωής και να εξασφαλίζει έτσι για τον εαυτό του το σωστό δρόμο απέναντι στην πόλη και τους θεούς.

Απομνημονεύματα

Σε αυτό το έργο δηλώνει ότι θα εκθέσει όσα θυμάται από το Σωκράτη και φαίνεται ότι δεν έχει ιδιαίτερη εμπιστοσύνη σε όσα οι άλλοι αφηγήθηκαν για το δάσκαλο. Πρόθεσή του είναι να μεταδώσει πιστά όσα άκουσε και όσα του εντυπώθηκαν. Φυσικά υπερασπίστηκε το Σωκράτη με πάθος αντικρούοντας τα επιχειρήματα της κατηγορίας που είχε κυκλοφορήσει από τον Πολυκράτη (*Απομν.*1, 1-2). Ο χαρακτήρας του φιλοσόφου έχει σκιαγραφηθεί με πολύ συναισθηματισμό και μαρτυρεί την ενθουσιώδη αφοσίωση και πίστη του συγγραφέα. Οπωσδήποτε ήξερε να εκτιμήσει τη στάση του Σωκράτη απέναντι στους θεούς, τον τρόπο διαβίωσής του, τις αντιπαραθέσεις του με τους σοφιστές (*Απομν.* 1, 6-7). Ωστόσο, όταν προσπαθεί να περάσει σε πιο σοβαρή συζήτηση εφαρμόζοντας τη διαλεκτική, διαφαίνεται η αδυναμία του, καθώς η διάταξη του υλικού γίνεται συνειρμικά και ένας ρητορικός διδακτισμός καταπνίγει τη διαλεκτική.

Απολογία Σωκράτους

Αυτό το σύγγραμμα υπεράσπισης είναι ένα από τα πολλά όμοια και είναι από κάθε άποψη μικρών διαστάσεων. Οι λόγοι του Σωκράτη πριν και μετά την καταδίκη του αποτελούν ένα μέρος μόνο του συγγράμματος και περικλείονται από τις διηγήσεις για τη στάση πριν από τη δίκη και ύστερα από αυτή. Ο φιλόσοφος, φιλτραρισμένος μέσα από τον Ξενοφώντα, δεν μπορεί να αποφύγει, αν και ετοιμοθάνατος, να κάνει προβλέψεις και να προφητεύει κακό τέλος για το γιο του κατηγορού του, του Άνυτου. Το στοιχείο ότι αυτός δεν θέλησε να αντιπροτείνει στο δικαστήριο κάποια τιμωρία για τον εαυτό του, μπορεί να είναι ιστορικό.

Συμπόσιον

Το πιο αξιολογικό σύγγραμμα από τα σωκρατικά του έργα. Πρόκειται για την περιγραφή ενός γλεντιού που το προσφέρει ο πλούσιος Καλλίας, γνωστός από τον Πρωταγόρα του Πλάτωνα, αυτός που φιλοξενούσε και προστάτευε τους σοφιστές. Το γλέντι γίνεται με αφορμή τη νίκη που ο αγαπημένος του Αυτόλυκος πέτυχε στο παγκράτιο, στα Παναθήναια. Ο

Σωκράτης αναπτύσσει εποικοδομητικούς λόγους και βγάζει και έναν για τον ηδονικό και τον ψυχικό έρωτα. Από τα συμποσιακά παραγεμίσματα, πολύ αξιοπρόσεκτος είναι ο μίμος με την ένωση του Διονύσου και της Αριάδνης, γιατί μας χαρίζει μια από τις λίγες μαρτυρίες τέτοιων παραστάσεων πριν από την Ελληνιστική εποχή.

Ανθολόγηση

Απομνημονεύματα

Επειδή ο Σωκράτης κατέκρινε την εκλογή των αρχόντων με κλήρο, κατηγορήθηκε ότι έκανε τους μαθητές να περιφρονούν τους νόμους και να γίνονται οπαδοί της βίας. Αποκρούοντας ο Ξενοφών αυτή την κατηγορία τονίζει ότι οι λογικοί άνθρωποι δεν μεταχειρίζονται τη βία, γιατί ξέρουν ότι προκαλεί μίσση και είναι επικίνδυνη, ενώ με την πειθώ έχουμε καλύτερα αποτελέσματα.

Αρχαίο κείμενο

1, 2, 10

«...Εγώ δ' οίμαι τους φρόνησιν ασκούντας και νομίζοντας ικανούς έσεσθαι τα συμφέροντα διδάσκειν τους πολίτας ήκιστα γίνεσθαι βιαίους ειδότας ότι τη μεν βίαι πρόσεισιν έχθραι και κίνδυνοι διά δε του πείθειν ακινδύνως τε και μετά φιλίας ταύτα γίννεται. Οι μεν γαρ βιασθέντες ως αφαιρεθέντες μισούσιν, οι δε πεισθέντες ως κεχαρισμένοι φιλούσιν. Ούκουν των φρόνησιν ασκούντων το βιάζεσθαι, αλλά των ισχύν άνευ γνώμης εχόντων [τα τοιαύτα πράττειν] εστίν»...

Μετάφραση

Μα εγώ έχω τη γνώμη πως όσοι σκέφτονται λογικά και νομίζουν πως θα μπορέσουν να διδάξουν στους συμπολίτες τους αυτά που τους συμφέρουν, αυτοί ποτέ δε μεταχειρίζονται τη βία, γιατί ξέρουν πως την ακολουθούν έχθρες και κίνδυνοι, ενώ με την πειθώ πετυχαίνει κανείς τα ίδια πράγματα και χωρίς κινδύνους και με αγάπη. Γιατί όσο εξαναγκάζονται με τη βία να κάνουν κάτι νιώθουν μίσος (σ' εκείνους που τους εξανάγκασαν), επειδή έχουν τη γνώμη πως στερήθηκαν την ελευθερία τους, ενώ εκείνοι που οδηγήθηκαν σ' αυτό με τον καλό τρόπο νιώθουν αγάπη σαν ευεργετημένοι.

Από τα παραπάνω βγαίνει το συμπέρασμα πως η χρήση της βίας δεν είναι γνώρισμα των λογικών ανθρώπων, μα εκείνων που έχουν σωματική δύναμη δίχως την απαιτούμενη λογική.

(Μετάφραση: Κ.Γ.Στεφανάκης)

Απολογία Σωκράτους

Αρχαίο κείμενο

1,1

Σωκράτους δε άξιόν μοι δοκεί είναι μεμνήσθαι και ως επειδή εκλήθη εις την δίκην εβουλεύσατο περί τε της απολογίας και της τελευτής του βίου. Γεγράφασι μεν ουν περί τούτου και άλλοι και πάντες έτυχον της μεγαληγορίας αυτού· ωι και δήλον ότι τωι όντι ούτως ερρήθη υπό Σωκράτους. Αλλ' ότι ήδη εαυτώ ηγείτο αιρετώτερον είναι του βίου θάνατον, τούτο ου διασαφήνησαν· ώστε αφρονεστέρα αυτού φαίνεται είναι η μεγαληγορία.

Μετάφραση

Για το Σωκράτη πιστεύω επίσης ότι αξίζει να διατηρήσωμε στη μνήμη μας και το πώς εσκέφθη ως προς την απολογία του και ως προς το τέλος της ζωής του, όταν εκλήθη να δικασθή. Γι' αυτό το θέμα, ως γνωστόν, έχουν γράψει και άλλοι, όλοι δε επεσήμαναν το μεγαλείον του λόγου του στο δικαστήριο και αυτό αποδεικνύει ότι κατ' αυτόν τον τρόπο ωμίλησεν ο Σωκράτης. Αλλ' ότι ήδη ο ίδιος επίστευε πως ήταν για τον εαυτό του προτιμότερος ο θάνατος από τη ζωή, αυτό δεν το διεσαφήνισαν, ώστε να φαίνεται πως η μεγαληγορία του εκείνη δεν ήταν και τόσο φρόνιμη.

(Μετάφραση: Χρίστος Σωτ. Θεοδωράτος)

Λακεδαιμονίων Πολιτεία, Αγησίλαος

Η πόλη και ο ήρωας της ωριμότητάς του, η Σπάρτη και ο Αγησίλαος έλαβαν ιδιαίτερα κολακευτικές φιλοφρονήσεις στις πραγματείες *Λακεδαιμονίων Πολιτεία* και *Αγησίλαος* που είναι μεστές από πληροφορίες και εγκώμια.

Από το υλικό που δούλεψε στα ελληνικά, ο Ξενοφώντας έγραψε τον *Αγησίλαο*, ένα εγκώμιο του βασιλιά της Σπάρτης, τον οποίο τιμούσε με τόση θέρμη, που αυτό το έργο απέναντι στο ιστορικό δείχνει μια έντονη ρητορικότητα.

Το έργο *Λακεδαιμονίων Πολιτεία* συσχετίστηκε με τους δεσμούς και τη φιλία του Ξενοφώντα προς τη Σπάρτη και χαρακτηρίστηκε ως έπαινος της οργάνωσης και του συστήματός της. Ωστόσο, δεν ήταν παρά ένα από τα πολλά του είδους που κυκλοφορούσαν πριν και μετά τον Ξενοφώντα. Το νέο στοιχείο στο έργο του Ξενοφώντα ήταν η προβολή της προσωπικότητας του Λυκούργου ως δημιουργού των σπαρτιατικών θεσμικών νόμων. Ο Ελλάνικος και ο Θουκυδίδης τον είχαν αγνοήσει. Πρόθεσή του ήταν να δείξει ότι η υπεροχή της Σπάρτης οφείλεται στους θεσμούς της. Το πολίτευμα του Λυκούργου και η σπαρτιατική βασιλεία που στηριζόταν σε αυτό αποτελούν για τον Ξενοφώντα τα ιστορικά θεμέλια της σπαρτιατικής δύναμης. Ασφαλώς γνωρίζει και την κατάπτωσή της, που οφειλόταν στην απομάκρυνση από τα αρχαία ήθη. Το χωρίο που νόθευαν αδικαιολόγητα –την παράδοση παλινωδία του 14ου κεφαλαίου όπου παρουσιάζει με πνεύμα αποκάλυψης κάποιας απάτης την κατάρρευση και τον εκφυλισμό των αρχαίων ηθών– τοποθετεί αυτό το σύγγραμμα στο τέλος της ζωής του Ξενοφώντα.

Ανθολόγηση

Λακεδαιμονίων Πολιτεία

Αρχαίο κείμενο

8, 1-3

Αλλά γαρ ότι μεν εν Σπάρτη μάλιστα πείθονται ταις αρχαίς τε και τοις νόμοις ίσμεν άπαντες. Εγώ μέντοι ουδ' εγχειρήσαι οίμαι πρότερον τον Λυκούργον ταύτην την ευταξίαν καθιστάναι πριν ομογνώμονας εποίησατο τους κρατίστους των εν τη πόλει. Τεκμαίρομαι δε ταύτα ότι εν μεν ταις άλλαις πόλεσιν οι δυνατώτεροι ουδέ βούλονται δοκείν τας αρχάς φοβείσθαι, αλλά νομίζουσι τούτο ανελεύθερον είναι· εν δε τη Σπάρτη οι κράτιστοι και υπέρχονται μάλιστα τας αρχάς και τωι ταπεινοί είναι μεγαλύνονται και τωι όταν καλώνται τρέχοντες αλλά μη βαδίζοντες υπακούειν, νομίζοντες, ην αυτοί κατάρχωσι του σφόδρα πείθεσθαι, έψεσθαι και τους άλλους, όπερ και γεγένηται. Εικός δε και την της εφορίας δύναμιν τους αυτούς τούτους συγκατασκευάσαι, επειπερ έγνωσαν το πείθεσθαι μέγιστον αγαθόν είναι και εν πόλει και εν στρατιά και εν οίκωι. Όσωι γαρ μείζω δύναμιν έχει η αρχή, τοσούτωι μάλλον ηγήσαντο αυτήν και καταπλήξειν τους πολίτας του υπακούειν.

Μετάφραση

Όλοι ξέρουμε βέβαια ότι στη Σπάρτη πείθονται στους άρχοντες και στους νόμους. Προσωπικά λοιπόν νομίζω ότι ο Λυκούργος δεν επιχείρησε να υλοποιήσει την πειθαρχία πριν εξασφαλίσει τη συγκατάθεση των ισχυρότερων πολιτών. Συμπεραίνω βέβαια αυτά από το ότι στις άλλες πόλεις οι δυνατώτεροι δεν θέλουν να νομίζουν γι' αυτούς πως φοβούνται τους άρχοντες, αντίθετα μάλιστα θεωρούν αυτό ανελευθερία· στη Σπάρτη όμως οι ισχυρότεροι πολίτες και τους άρχοντες περιποιούνται ιδιαίτερα και για την ταπεινότητά τους καμαρώνουν και όταν τους φωνάζουν δεν βαδίζουν, αλλά τρέχουν για να υπακούσουν, επειδή πιστεύουν ότι, αν οι πρώτοι αυτοί υπακούνε αδιαμαρτύρητα, θα ακολουθήσουν και οι άλλοι, πράγμα που έτσι έγινε ακριβώς. Είναι φυσικό αυτοί οι ίδιοι να σενετέλεσαν και στη σύσταση της Εφορίας, γιατί κατάλαβαν βέβαια ότι η πειθαρχία είναι το μεγαλύτερο αγαθό και σε μια πόλη και σ' ένα στράτευμα και σ' ένα σπίτι. Όσο μεγαλύτερη δύναμη δηλαδή έχει η εξουσία τόσο περισσότερο φόβο νόμισαν ότι θα προκαλέσει στους πολίτες για να υπακούνε.

(Μετάφραση: Σοφοκλής Απ. Μητρούσιας)

Εν κατακλείδι

Ο Ερμογένης από την Ταρσό (τέλη 2ου αι. μ.Χ.) στο έργο του *Περί Ιδεών* αναλύοντας κλασικά υποδείγματα για τη «θεωρία του ύφους», αντιπαραθέτει τον Ξενοφώντα και τον Πλάτωνα και ετυμηγορεί ότι όσο και αν ο δεύτερος *επί το σεμνοπρεπέστερον* προάγει την αφέλεια των πραγμάτων, στις *μιμήσεις* των προσώπων και *ηθών ψυχής* υπερέχει ο Ξενοφών. Η Σούδα τον αποκαλεί *Αττική μέλισσα* και ο Διογένης ο Λαέρτιος *Αττική μούσα* για τη γλυκύτητα και τη διαύγεια των περιγραφών του, όσο κι αν η εισροή ποιητικών εκφράσεων στο λεκτικό του –που εκτίμησε ιδιαίτερα ο Ερμογένης– και το απλοποιημένο ιδίωμα που χρησιμοποίησε, έκαναν το Διονύσιο τον Αλικαρνασσέα να προκρίνει το Λυσία και τον Ισοκράτη ως υποδείγματα αττικού ύφους.

Η περίπτωση του Ξενοφώντα δείχνει πιο εύγλωττα από κάθε άλλη πόσο αναπόφευκτα φυσική ήταν η μετάβαση που συντελέστηκε στον κλασικό ελληνικό πολιτισμό προς την ελληνιστική κοινή, τις ελληνιστικές μορφές της ιστοριογραφίας και την ελληνιστική μυθιστορία και τέλος προς τις νέες φόρμες και τεχνικές που επικράτησαν, όπως, για παράδειγμα, η αλυσιδωτή παράθεση γεγονότων με χαλαρή σύνδεση μεταξύ τους, η ένταση της σύνθεσης ως ένα ιδεώδες σημείο και η απότομη πτώση στο αντίθετό του χωρίς διάμεσο, η παρεμβολή μεμονωμένων σκηνών με δραματική υφή στη διήγηση. Επιπλέον συνέβαλε στην κατάρριψη μιας προκατάληψης που έλεγε ότι η εξέλιξη της τεχνικής της ιστοριογραφίας πέρασε μόνο μέσα από τη ρητορεία. Η αλήθεια είναι ότι πέρασε και μέσα από το Σωκράτη, πιο συγκεκριμένα μέσα από την τεχνική της ανάλυσης εννοιών, στις διάφορες παραλλαγές υπό τις οποίες αυτή ασκήθηκε από σωκρατικούς.

Δύο ιστορικές μορφές άσκησαν βαθύτατη επίδραση στην προσωπικότητα και στις ιδέες του Ξενοφώντα, ο Σωκράτης με το πρότυπο ζωής που πρόβαλε, και ο Αγησίλαος με τα ηγετικά του χαρίσματα και την απλότητα της συμπεριφοράς του.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ξενοφώντας δεν είχε πρόθεση να διδάξει ή να διαφωτίσει με τα έργα που χαρακτηρίστηκαν διδακτικά με την έννοια που το έκανε ο Σωκράτης. Θέλησε απλώς για ορισμένα θέματα της καθημερινής ζωής να περιγράψει κάποια υπαρκτά πρότυπα, που αναφέρονται κυρίως σε προσωπικότητες και θεσμούς, με βάση τις δικές του αντιλήψεις περί του τι ήταν ωφέλιμο και τι χρήσιμο. Αυτό το έκανε συνταιριάζοντας ιστορία, θρύλο, μυθολογία, ρητορεία και κάποια στοιχεία της σωκρατικής διδασκαλίας.

ΡΗΤΟΡΙΚΗ

Εισαγωγή

Η ρητορική είναι μια τέχνη απόλυτα κοινωνική, που αναπτύσσεται μόνο στο πλαίσιο της ομάδας. Μνεία γι' αυτή βρίσκουμε ήδη στον Όμηρο, όπου οι ήρωες προσπαθούν να πείσουν τους συμπολεμιστές τους για κάτι, χρησιμοποιώντας ωραία και πάνω από όλα πειστικά λόγια. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του σοφού Νέστορα.

Στην αρχαιότητα γίνονται οι πρώτες προσπάθειες για να οριστεί η έννοια της ρητορικής. Ο

Πλάτωνας στο *Γοργία* (453 α) την ορίζει ως «πειθούς δημιουργόν», ενώ ο Αριστοτέλης στη *Ρητορική* (Α.2, 1355 β 25) ως «δύναμιν περί έκαστον του θεωρήσαι το ενδεχόμενον πιθανόν».

Η μεγάλη ανάπτυξη της ρητορικής σημειώνεται τον 5ο και τον 4ο αιώνα π.Χ., κυρίως στην Αθήνα, και είναι αποτέλεσμα της καλύτερης οργάνωσης της διαδικασίας απονομής της δικαιοσύνης, στην οποία μετέχει πλέον ενεργά ο πολίτης –στην Ηλιαία, το πολυπληθέστερο δικαστήριο της εποχής, λαμβάνουν μέρος 6.000 δικαστές (Ηλιασταί) χωρισμένοι σε έξι τμήματα των 1.000 δικαστών το καθένα–, καθώς και της διεύρυνσης της συμμετοχής του πολίτη στα κοινά, έπειτα από τις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη και του Εφιάλτη.

Όσον αφορά στο τελευταίο, πρέπει να επισημάνουμε ότι στην Εκκλησία του Δήμου, το ανώτατο πολιτειακό όργανο της κλασικής Αθήνας, συμμετέχουν, με δικαίωμα λόγου και ψήφου, όλοι οι ενήλικοι άντρες (Αθηναίοι πολίτες).

Ο Αριστοτέλης ισχυρίζεται ότι ο Εμπεδοκλής ασχολήθηκε για πρώτη φορά συνειδητά με τη μορφή του λόγου –«δεινός περί την φράσιν»–, αλλά ευρετές της ρητορικής θεωρούνται οι σοφιστές Κόραξ και Τεισίας. Ίσως αυτοί να ήταν οι πρώτοι οι οποίοι διαίρεσαν το ρητορικό λόγο σε τρία μέρη:

Α. Στο *προσίμιον*, όπου ο ρήτορας προσπαθεί να εξασφαλίσει την προσοχή του κοινού.

Β. Στον *αγώνα*, που υποδιαιρείται στη *διήγησιν*, μια σύντομη περίληψη της υπόθεσης, και στην *πίστιν*, στην οποία αναπτύσσεται η επιχειρηματολογία.

Γ. Στον *επίλογο*, που αποτελεί μια ανακεφαλαίωση όσων έχουν ειπωθεί.

Συγκεκριμένα, ο αγορεύων προετοιμάζει τους ακροατές του με κάποιους εισαγωγικούς λόγους, τους προειδοποιεί για όσα πρόκειται να πει, προτείνει και διαιρεί σε διάφορα μέρη την υπόθεση, διηγείται τα γεγονότα, εάν υπάρχουν, αποδεικνύει στη συνέχεια αυτά που προτείνει, προσπαθεί να διεγείρει συναισθηματικά το ακροατήριό του, να το συγκινήσει, και, τέλος, ανακεφαλαιώνει τα πιο ουσιώδη. Αυτή η νοηματική σειρά δεν τηρείται πάντα και αρκετά συχνά συναντάμε ρητορικούς λόγους από τους οποίους λείπει κάποιο από τα παραπάνω μέρη.

Οι σοφιστές καλλιέργησαν συστηματικά τη ρητορική και ο επιφανέστερος εκπρόσωπός τους, ο Γοργίας, ήταν σπουδαίος διδάσκαλος της «τέχνης». Στην αρχαιότητα ήταν ονομαστά τα «γοργία σχήματα».

Με το πέρασμα του χρόνου η ρητορική συστηματοποιήθηκε και εμφανίστηκαν εξειδικευμένοι πλέον ρητοροδιδάσκαλοι, οι οποίοι έγραψαν και διδακτικά εγχειρίδια. Διαμορφώθηκαν μάλιστα και ρητορικά σχήματα, όπως ισόκωλα, ομοιοτέλευτα, πάρισα κ.λπ.

Τα είδη των ρητορικών λόγων ήταν τρία:

1. Δικανικοί. Εκφωνούνταν στα δικαστήρια και με αυτούς οι αγορεύοντες υπεράσπιζαν το δίκαιον ή το νόμιμον.

2. Συμβουλευτικοί. Εκφωνούνταν κυρίως στην Εκκλησία του Δήμου και στη Βουλή και με αυτούς οι αγορευτές συμβούλευαν για ορισμένα ζητήματα που τους απασχολούσαν και τους υποδείκνυαν την πιο συμφέρουσα λύση.

3. Επιδεικτικοί ή πανηγυρικοί. Εκφωνούνταν για έπαινο ή αποδοκιμασία κατά τη διάρκεια κάποιας δημόσιας τελετής.

Αρχαίο κείμενο

Ανάγκη δε τον ακροατήν ή θεωρόν είναι ή κριτήν. Κριτήν δε ή των γεγενημένων, ή των μελλόντων. Έστι δ' ο μεν περί των μελλόντων κρίνων, οίον ο εκκλησιαστής. Ο δε περί των γεγενημένων, οίον ο δικαστής. Ο δε περί της δυνάμεως, οίον ο θεωρός. Ωστε εξ ανάγκης αν είη τρία γένη των λόγων των ρητορικών, συμβουλευτικόν –εν εκκλησίαις ή εν βουλαίς– δικανικόν (υπέρ κοινών, ήτοι δημοσίων ή ιδίων) και επιδεικτικόν ή εγκωμιαστικόν...
(Αριστοτέλους, Ρητορική Α, γ)

Μετάφραση

Είναι ανάγκη ο ακροατής να είναι είτε θεατής είτε κριτής. Κριτής ή αυτών που έγιναν ή αυτών που θα γίνουν. Αυτός ο οποίος κρίνει (και αποφασίζει) για τα μέλλοντα είναι ο εκκλησιαστής (ο πολίτης που μετέχει στις συνεδριάσεις της Εκκλησίας του Δήμου), ενώ αυτός που κρίνει αυτά που έγιναν είναι ο δικαστής. Αυτός που (ακούει και θαυμάζει) τη δύναμη (της πόλης, είναι ο θεατής. Από ανάγκη λοιπόν διακρίνουμε τρία είδη ρητορικών λόγων: τον συμβουλευτικόν – στην Εκκλησία του Δήμου και τη Βουλή–, τον δικανικόν –για δημόσιες ή ιδιωτικές υποθέσεις– και τον επιδεικτικόν ή εγκωμιαστικόν.

Σύμφωνα με τις αρχαίες μαρτυρίες, τα στάδια της εργασίας ενός ρήτορα ήταν τα εξής:

1. η εύρεσις (η ύλη του λόγου), 2. η τάξις (η διάταξη του λόγου), 3. η λέξις (=ερμηνεία), 4. η μνήμη και 5. η υπόκρισις (στην απαγγελία).

Τέλος, οι αρετές ενός καλού λόγου ήταν ο ελληνισμός (άριστη γνώση και χρήση της ελληνικής γλώσσας), η σαφήνεια, το πρέπον, ο κόσμος (καλλολογία) και η συντομία.

Οι σπουδαιότεροι Αττικοί ρήτορες –ο κανόνας των δέκα ρητόρων– ήταν ο Αντιφώντας, ο Ανδοκίδης, ο Λυσίας, ο Ισοκράτης, ο Λυκούργος, ο Ισαίος, ο Αισχίνης, ο Δημοσθένης, ο Υπερείδης και ο Δείναρχος.

Αντιφών ο Σοφίλου Ραμνούσιος

Αθηναίος ρήτορας. Γεννήθηκε το 480 π.Χ. και πέθανε το 411 π.Χ. Οι πολιτικές του απόψεις ήταν αριστοκρατικές, ενώ δεν έχει καμία σχέση με το συνονόματό του σοφιστή. Η εμπλοκή του στα πολιτικά πράγματα στη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου τον οδήγησε το 411 π.Χ., μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Αθήνα, στο δικαστήριο. Υπερασπίστηκε με θάρρος τις απόψεις του (σώθηκαν σε πάπυρο αποσπάσματα από την απολογία του), αλλά τελικά καταδικάστηκε σε θάνατο.

Ο ιστορικός Θουκυδίδης τον μνημονεύει με επαινετικά λόγια, ενώ ο Πλάτωνας, στον *Μενέξενο*, τον αναφέρει ως δάσκαλο της ρητορικής. Σώθηκαν 15 λόγοι του και μικρά αποσπάσματα από άλλους 17. Από τους 15 οι τρεις χρησιμοποιήθηκαν σε τρεις πραγματικές δίκες για φόνο, ενώ οι υπόλοιποι 12 ήταν γυμνάσματα-υποδείγματα, πάλι για δίκες ανθρωποκτονίας.

Η σημασία των λόγων του Αντιφώντα εντοπίζεται στην προώθηση της αποδεικτικής τεχνικής, την οποία ο ρήτορας πέτυχε παραμερίζοντας τα παλιά αποδεικτικά μέσα –ανάκριση, μαρτυρίες, βασανιστήρια– και βάζοντας στη θέση τους μια εκλεπτυσμένη επιχειρηματολογία που βασιζόταν σε καθαρούς συλλογισμούς. Ο λόγος του ήταν ο αρκετά μη ανεπτυγμένος τότε πρώιμος αττικός πεζός λόγος.

Ανδοκίδης ο Λεαγόρου Κυδαθηναεύς

Αθηναίος ρήτορας. Γεννήθηκε το 440 π.Χ. και ήταν μέλος μιας λέσχης ολιγαρχικών. Το 415 π.Χ. στερήθηκε τα πολιτικά του δικαιώματα –λόγω ατιμίας– για την υπόθεση των Ερμοκοπιδών. Απελευθερώθηκε, όταν αποκάλυψε τους πραγματικούς ενόχους, αλλά στη συνέχεια εξορίστηκε μέχρι το 402 π.Χ. οπότε και αμνηστεύτηκε. Το 399 π.Χ. του απαγγέλθηκε κατηγορία για ασέβεια και υπεράσπισε τον εαυτό του με το λόγο *Περί των μυστηρίων*. Άρχισε και πάλι να δραστηριοποιείται πολιτικά και έλαβε μέρος σε μια πρεσβεία στη Σπάρτη για να διαπραγματευτεί τους όρους της ειρήνης στον Κορινθιακό Πόλεμο. Υπερασπίστηκε με θέρμη τους όρους της ειρήνης στην Εκκλησία του Δήμου, αλλά απέτυχε να πείσει τους συμπατριώτες του. Η αποτυχία της διπλωματικής του αποστολής και ο κίνδυνος να κατηγορηθεί για προδοσία τον ανάγκασαν να αυτοεξοριστεί. Πέθανε εξόριστος γύρω στο 390 π.Χ.

Το ύφος του έχει τη δροσιά της φυσικότητας και της απλότητας και είναι εντυπωσιακό και για τον πρόσθετο λόγο ότι έγραψε τους λόγους του για να υπερασπίσει τον ίδιο του τον εαυτό.

Λόγοι του Ανδοκίδη που σώθηκαν

– *Περί της εαυτού καθόδου*. Με αυτό το λόγο προσπάθησε ανεπιτυχώς να πείσει τους συμπολίτες του να του επιτρέψουν να γυρίσει από την εξορία.

– *Περί των μυστηρίων*

– *Περί της προς Λακεδαιμονίους ειρήνης*

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

Ο δε νόμος τι κελύει, ος εν τη στήλη έμπροσθέν εστι του βουλευτηρίου; «Ος αν άρξη εν τη πόλει της δημοκρατίας καταλυθείσης, νηποινεί τεθνάσαι, και τον αποκτείνοντα όσιον είναι και τα χρήματα έχειν του αποθανόντος». Άλλο τι ουν, ω Επίχαρες, ή νυν ο αποκτείνας σε καθαρός τας χείρας έσται, κατά γε τον Σόλωνος νόμον; Και μοι ανάγνωθι τον νόμον τον εκ της στήλης.

Νόμος: Έδοξε τη βουλή και τω δήμω. Αιαντίς επρυτάνευε, Κλειγένης εγραμμάτευε, Βοηθός επεστάτει. Τάδε Δημόφαντος συνέγραψεν. [...]

Εάν τις δημοκρατίαν καταλύη την Αθήνησιν, ή αρχήν τινα άρχη καταλελυμένης της δημοκρατίας, πολέμιος έστω Αθηναίων και νηποινεί τεθνάτω, και τα χρήματα αυτού δημόσια έστω, και του θεού το επιδέκατον. Ο δε αποκτείνας τον ταύτα ποιήσαντα και ο συμβουλευσας όσιος έστω και ευαγής. Ομόσαι δ' Αθηναίους άπαντας καθ' ιερών τελείων, κατά φυλάς και κατά δήμους, αποκτενείν τον ταύτα ποιήσαντα. Ο δε όρκος έστω όδε: «Κτενώ και λόγω και έργω και ψήφω και τη εμαυτού χειρί, αν δυνατός ω, ος αν καταλύση την δημοκρατίαν την Αθήνησι, και εάν τις άρξη τιν' αρχήν καταλελυμένης της δημοκρατίας το λοιπόν, και εάν τις τυραννείν επαναστή ή τον τύραννον συγκαταστήση. Και εάν τις άλλος αποκτείνη, όσιον αυτόν νομιώ είναι και προς θεών και δαιμόνων, ως πολέμιον κτείναντα τον Αθηναίων, και τα κτήματα του αποθανόντος πάντα αποδόμενος αποδώσω τα ημίσεια τω αποκτείνοντι, και ουκ αποστερήσω ουδέν. Εάν δε τις κτείνων τινά τούτων αποθάνη ή επιχειρών, ευ ποιήσω αυτόν τε και τους παίδας τους εκείνου καθάπερ Αρμόδιον και Αριστογείτονα και τους απογόνους αυτών. Οπόσοι δε όρκοι ομώνονται θήνησιν ή εν τω στρατοπέδω ή άλλοθι εναντίοι τω δήμω τω Αθηναίων, λύω και αφήμι». [...]

Πότερον, ω συκοφάντα και επίτριπτον κίναιδος, κύριος ο νόμος τόδε εστίν ή ου κύριος;

(Ανδοκίδου, Περί των μυστηρίων, 95-99)

Μετάφραση

Λοιπόν, τι λέγει ο νόμος, ο οποίος βρίσκεται στη στήλη μπροστά στο βουλευτήριο;

«Όποιος γίνει άρχοντας μετά την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, να εκτελείται χωρίς καμιά τιμωρία για τον φονιά και αυτός που θα τον σκοτώσει (τον τύραννο) να είναι όσιος και να λαμβάνει την περιουσία του σκοτωμένου». Λοιπόν, Επίχαρη, θα μπορούσε κάποιος κάτι άλλο να πει ή ότι τώρα αυτός που θα σε σκότωνε θα έχει καθαρά τα χέρια του, σύμφωνα με το νόμο του Σόωνα;

Διάβασε μου, παρακαλώ, το νόμο που είναι χαραγμένος πάνω στη στήλη.

Νόμος

Αποφάσισε η Βουλή και ο Δήμος. Η Αιαντίς φυλή είχε την πρωτανεία, ο Κλειγένης ήταν ο γραμματέας και ο Βοηθός ο επιστάτης. Ο Δημόφαντος υπέβαλε προς ψήφιση το ακόλουθο σχέδιο νόμου. [...]

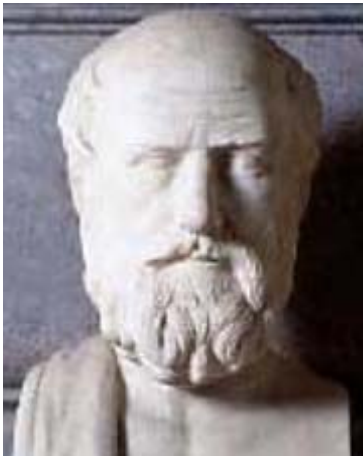
Εάν κάποιος επιχειρεί να καταλύσει το δημοκρατικό πολίτευμα των Αθηνών ή αναλαμβάνει κάποια άλλη εξουσία μετά την κατάλυση της δημοκρατίας, να είναι εχθρός των Αθηναίων και να θανατώνεται χωρίς καμιά τιμωρία για τον φονιά του, η περιουσία του να δημεύεται και τον ένα δέκατό της να ανήκει στη θεά Αθηνά. Αυτός που θα σκοτώσει αυτόν –τον τύραννο– που θα κάνει αυτά και αυτός που θα συμβουλευσει τον φονιά, να είναι καθαροί από κάθε μίσημα και ντροπή.

Να ορκιστούν όλοι οι Αθηναίοι σε φυλές και σε δήμους με τέλειες θυσίες πως θα φονεύσουν αυτόν που θα κάνει αυτά (θα καταλύσει τη δημοκρατία). Ο δε όρκος ας είναι ο ακόλουθος: «Θα φονεύσω και με τα λόγια και με πράξεις και με την ψήφο και με τα χέρια μου, αν μπορώ, όποιον τυχόν επιχειρήσει να καταλύσει την αθηναϊκή δημοκρατία. Και αν κάποιος αναλάβει κάποιο αξίωμα μετά την κατάλυση της δημοκρατίας και εάν κάποιος επιχειρήσει να γίνει τύραννος ή συνεργήσει στην εγκατάσταση τυράννου, θα τον φονεύσω. Και εάν κάποιος φονεύσει άλλον, θα τον θεωρήσω αθώο ενώπιον των θεών, γιατί σκότωσε εχθρό των Αθηναίων, τα δε κτήματα του φονευθέντος όλα αφού τα πουλήσω, θα δώσω τα μισά στον φονιά και δεν θα του στερήσω τίποτε. Εάν δε κάποιος επιχειρήσει να φονεύσει τον τύραννο και σκοτωθεί, θα τον ευγνωμονώ μαζί με τα παιδιά του, όπως τον Αρμόδιο και τον Αριστογείτονα και τους απογόνους τους. Όσοι δε όρκοι έχουν δοθεί στην Αθήνα ή στο στρατόπεδο ή σε κάποιο άλλο μέρος αντίθετοι προς την δημοκρατία, καταργούνται και ακυρώνονται». [...]

Ποιο από τα δύο συμβαίνει συκοφάντη και φαυλότατε άνθρωπε, είναι έγκυρος αυτός ο νόμος ή όχι;

(Μετάφραση: Βασίλειος Χατζηαντωνίου)

Λυσίας ο Κεφάλου

Σπουδαίος λογογράφος και ρητοροδιδάσκαλος της αρχαιότητας. Γεννήθηκε στην Αθήνα (παλαιότερα υπήρχε η άποψη ότι γεννήθηκε στις Συρακούσες και μετόικησε αργότερα στην Αθήνα) το 445 π.Χ. (ή το 458 π.Χ.). Μετανάστευσε σε μικρή ηλικία στην αποικία των Θουρίων, αλλά, λόγω της δυσμενούς έκβασης της Σικελικής Εκστρατείας, αναγκάστηκε να επιστρέψει στην Αθήνα. Κατά την παραμονή του στη Σικελία μαθήτευσε κοντά στον περίφημο ρητοροδιδάσκαλο Τισία. Στο σπίτι του πατέρα του, Κεφάλου, ο οποίος είχε βιοτεχνία κατασκευής ασπίδων, διεξάγεται ο διάλογος της πλατωνικής *Πολιτείας*. Μετά το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου πτώχευσε η βιοτεχνία και έτσι ο Λυσίας άρχισε να ασχολείται με το επάγγελμα του λογογράφου. Δεν έγινε ποτέ Αθηναίος πολίτης, αλλά

παρέμεινε ισοτελής μέτοικος (δεν πλήρωνε το μετοίκιον, ειδικό φόρο, αλλά τα τέλη που αναλογούσαν στους Αθηναίους πολίτες), παρά την προσπάθεια του Θρασύβουλου να του απονεμηθεί το δικαίωμα του Αθηναίου πολίτη (είχε αγωνιστεί κατά των τριάκοντα τυράννων και υπέρ της δημοκρατίας). Δίδασκε τη ρητορική τέχνη και άσκησε το επάγγελμα του λογογράφου. Πέθανε ανάμεσα στο 380 και το 360 π.Χ. Από τους λόγους του –περίπου 233 σύμφωνα με τους γραμματικούς της αρχαιότητας– σώζονται 34, κάποιοι σε αποσπάσματα, οι οποίοι ανήκουν σε όλα τα είδη του ρητορικού λόγου, δηλαδή είναι δικανικοί, συμβουλευτικοί και επιδεικτικοί. Από τους σωζόμενους λόγους του τουλάχιστον πέντε απορρίπτονται ως μη γνήσιοι και ορισμένοι κρίνονται ύποπτοι.

Σε ό,τι αφορά τη δομή τους, έχουν συνταχθεί με βάση τους κανόνες της ρητορικής τέχνης και διακρίνονται για τη σαφήνεια, την απλότητα και την ισορροπία τους. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι λιτή και αποφεύγονται οι φανταχτερές εκφράσεις. Η καθημερινή γλώσσα μετατρέπεται σε λογοτεχνικό όργανο, αλλά δεν χάνεται η ακριβολογία. Ο Λυσίας φτάνει στο

στόχο του με μια ήρεμη και ξεκάθαρη λογική ροή, χωρίς διακοσμητικά σχήματα ή ποιητικά στοιχεία. Ο λόγος χαρακτηρίζεται από φυσικότητα και ειλικρίνεια.

Λόγοι του Λυσία που σώθηκαν

– *Κατά Ερατοσθένους*. Θεωρείται ο πλέον σημαντικός λόγος του και αναφέρεται σε προσωπικό θέμα του ρήτορα. Ο Λυσίας κατηγορεί τον Ερατοσθένη ως ηθικό αυτουργό της δολοφονίας του αδερφού του, Πολέμαρχου. Ο Λυσίας παρουσιάζει, στηριζόμενος σε γεγονότα και αποδείξεις, την τρομοκρατία που επικρατούσε στην Αθήνα την εποχή των τριάκοντα τυράννων.

– *Υπέρ του Ερατοσθένους απολογία*. Το λόγο αυτό τον έγραψε κατά παραγγελία. Ο Ευφίλητος, ένας Αθηναίος πολίτης, απολογείται στο δικαστήριο γιατί σκότωσε τον Ερατοσθένη –καμιά σχέση με τον προηγούμενο– που ήταν εραστής της γυναίκας του.

– *Ο Επιτάφιος τοις Κορινθίων βοηθοίς*. Επιδεικτικός λόγος που αναφέρεται στους πεσόντες στη διάρκεια του Κορινθιακού Πολέμου το 394 π.Χ. Έχει έντονα λογοτεχνικό χαρακτήρα και είναι πολύ πιθανόν να μην εκφωνήθηκε ποτέ.

– *Η προς Σίμωνα απολογία*. Το θέμα της είναι οι καβγάδες δύο Αθηναίων για την αγάπη του Θεόδοτου, ενός εφήβου από την Πλάταια.

– *Υπέρ του αδυνάτου*. Ιδιαίτερα ενδιαφέρων λόγος. Ένας φτωχός και ανίκανος προς εργασία Αθηναίος προσπαθεί να πείσει το δικαστήριο ότι δεν πρέπει να του στερήσουν οι δικαστές το μικρό βοήθημα που λαμβάνει από την πολιτεία. Ο αδύνατος υπερασπίζεται τη θέση του με πείσμα και με πνεύμα και αντικρούει τις κατηγορίες των αντιπάλων του με σπουδαία επιχειρήματα και με πολύ χιούμορ.

– *Κατ' Αγοράτου*. Σε αυτόν το λόγο διατυπώνεται η κατηγορία ότι ο Αγόρατος, ένας δούλος, είχε διαπράξει σωρεία εγκλημάτων την εποχή που κυβερνούσαν την Αθήνα οι ολιγαρχικοί.

– *Κατά σιτιπωλών*. Σε αυτόν το λόγο ο Λυσίας υποστηρίζει τα συμφέροντα των χονδρεμπόρων και κατηγορεί μερικούς μετοίκους για κερδοσκοπικά παιχνίδια. Περιλαμβάνει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την οικονομική ζωή της πόλης.

– *Κατά Διογείτωνος*. Θεωρείται ο καλύτερος ίσως ιδιωτικός λόγος του Λυσία. Ο Διογείτων απογύμνωσε τα δύο ανήλικα και ορφανά εγγόνια του από την περιουσία τους, αν και ήταν κηδεμόνας τους. Ο σύζυγος της μεγαλύτερης αδερφής των παιδιών παρουσιάζεται στο δικαστήριο για να ζητήσει επανόρθωση της αδικίας. Είναι ένας λόγος ιδιαίτερα φορτισμένος συναισθηματικά.

– *Ολυμπιακός ή Ολυμπικός*. Πανηγυρικός λόγος που εκφωνήθηκε το 388 π.Χ. στη διάρκεια της Ολυμπιάδας. Σε αυτόν ο Λυσίας προτρέπει τους συγκεντρωμένους στην Ολυμπία Έλληνες να ενωθούν και να επιτεθούν εναντίον του τυράννου των Συρακουσών Διονύσιου.

Άλλοι λόγοι του Λυσία, κυρίως πολιτικού περιεχομένου, είναι οι: *Κατά Φίλωνος*, *Περί της Ευάνδρου δοκιμασίας*, *Κατά Νικομάχου*, *Κατά Ιπποθέρσου*, *Περί δήμου καταλύσεως*, *Υπέρ Μαντιθέου*, *Απολογία Σωκράτους* –γράφηκε αρκετά χρόνια μετά το θάνατο του Σωκράτη– δύο λόγοι εναντίον του Αλκιβιάδη του Νεότερου, *Κατ' Αλκιβιάδου λιποταξίου*, *Κατ' Αλκιβιάδου αστρατείας* κ.λπ.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

Αλλά γαρ ουκ οίδα ό,τι δει τοιαύτα ολοφύρεσθαι. Ου γαρ ελανθάνομεν ημάς αυτούς όντες θνητοί, ώστε τι δει, α πάλαι προσεδοκώμεν πείσεσθαι, υπέρ τούτων νυν άχθεσθαι, ή λίαν ούτω βαρέως φέρειν επί ταις της φύσεως συμφοραίς, επισταμένους ότι ο θάνατος κοινός και τοις χειρίστοις και τοις βελτίστοις; Ούτε γαρ τους πονηρούς υπερορά ούτε τους αγαθούς θαυμάζει, αλλά ίσον εαυτών παρέχει πάσιν.

Ει μεν γαρ οίον τε ήν τοις τους εν τω πολέμω κινδύνους διαφυγούσιν αθανάτους είναι τον λοιπόν χρόνον, άξιον τοις ζώσι τον άπαντα χρόνον πενθείν τους τεθνεώτας. Νυν δε ή τε φύσις και νόσων ήπτων και γήρωσ, ο τε δαίμων ο την ημετέραν μοίραν ειληχώς απαραίτητος.

Ωστε προσήκει τούτους ευδαιμονεστάτους ηγείσθαι, οίτινες υπέρ μεγίστων και καλλίστων κινδυνεύσαντες ούτω τον βίον ετελεύτησαν, ουκ επιτρέψαντες περι αυτών τη τύχη ουδ'

αναμείναντες τον αυτόματον θάνατον, αλλά εκλεξάμενοι τον κάλλιστον. Και αγήρατοι μεν αυτών αι μνήμαι, ζηλωταί δε υπό πάντων ανθρώπων αι τιμαί. Οι πενθούνται μεν διά την φύσιν ως θνητοί, υμνούνται δε ως αθάνατοι διά την αρετήν. Και γαρ οι θάπτονται δημοσία και αγώνες τίθενται επ' αυτής ρώμης και σοφίας και πλούτου, ως αξίους όντας τους εν τω πολέμω τετελευτηκότας ταις αυταίς τιμαίς και τους αθανάτους τιμάσθαι.

Εγώ μεν ουν αυτούς και μακαρίζω του θανάτου και ζηλώ και μόνοις τούτοις ανθρώπων οίμαι κρείττον είναι γενέσθαι, οίτινες, επειδή θνητών σωμάτων έτυχον, αθάνατον μνήμην διά την αρετήν αυτών κατέλιπον.

(Λυσία, Επιτάφιος, 77-81)

Μετάφραση

Δεν ξέρω, είναι αλήθεια, ποιος ο λόγος για τέτοιους θρήνους, αφού το ξέραμε καλά πως είμαστε θνητοί. Γιατί λοιπόν να κλαίμε τώρα για αυτά που από καιρό προσμέναμε να πάθουμε ή γιατί να έχουμε τόσο βαριά καρδιά για συμφορές που δεν μπορούμε να αποφύγουμε, αφού το γνωρίζουμε καλά πως ο θάνατος είναι κοινός για όλους, και τους κακούς και τους καλούς; Γιατί ούτε τους κακούς περιφρονεί ούτε και τους καλούς θαυμάζει, μα δείχνεται το ίδιο σε όλους.

Αν μπορούσαν βέβαια, όσοι γλίτωσαν από τον κίνδυνο της μάχης, να είναι από εδώ και πέρα αθάνατοι, θα έπρεπε οι ζωντανοί για πάντα να τους κλαίνε εκείνους που χάθηκαν στον πόλεμο. Μα τώρα εμείς το έχουμε από την φύση μας να μας νικούν και οι αρρώστιες και τα γηρατειά, και η μοίρα που μας έδωσε ο θεός με τίποτα να αλλάξει δεν μπορεί.

Γι' αυτό ίσα-ίσα πρέπει να τους έχουμε για πολύ ευτυχισμένους όσους αγωνίστηκαν για τα πιο μεγάλα και τα πιο λαμπρά και πέθαναν έτσι, που δεν άφησαν την τύχη να πάρει απόφαση για αυτούς, ούτε περίμεναν το φυσικό τους τέλος μα διάλεξαν τον πιο ωραίο θάνατο. Γιατί η μνήμη τους θα ζει για πάντα και τις τιμές τους θα τις ζηλεύει όλος ο κόσμος που τους πενθεί, γιατί σαν άνθρωποι πέθαναν, μα τους τιμά σαν τους αθάνατους θεούς για την παλικαριά τους.

Και αληθινά κηδεύονται με δημόσια δαπάνη και φροντίδα και για τιμή τους γίνονται αγώνες ανάμεσα στους αθλητές, στους πλούσιους και στους σοφούς. Γιατί όσοι πέσανε στον πόλεμο αξίζει να έχουν τις ίδιες με τους αθάνατους θεούς τιμές.

Εγώ, λοιπόν, αυτούς και τους καλοτυχίζω για το θάνατο και τους ζηλεύω και έχω τη γνώμη πως αυτοί μονάχα οι άνθρωποι αξίζει πιο πολύ να γεννηθούν, που, ενώ έχουν θνητά σώματα, αφήνουν μνήμη αθάνατη με την ανδρεία τους.

(Μετάφραση: Κωνσταντίνου Στεφανάκη)

Ισοκράτης ο Θεοδώρου Αρχιεύς

Σπουδαίος Αθηναίος ρήτορας και λογογράφος. Γεννήθηκε το 436/435 π.Χ. και πέθανε το 338 π.Χ., ίσως από ηθελμημένη αστιτία. Λόγω της οικονομικής άνεσης της οικογένειάς του έλαβε καλή μόρφωση. Ανάμεσα στους δασκάλους του συγκαταλέγονται οι σοφιστές Πρόδικος και Γοργίας και πολύ πιθανόν και ο Τεισίας. Μετά το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου έγινε όπως και ο Ισοκράτης λογογράφος –για να επιβιώσει– και από αυτή την περίοδο σώζονται οι δικανικοί του λόγοι. Αργότερα ίδρυσε δική του σχολή ρητορικής. Τη διδασκαλία του ο Ισοκράτης προσπάθησε να τη στηρίξει πάνω σε γερά θεμέλια και έτσι διαφοροποιήθηκε από τους «απλούς» τεχνίτες της ρητορικής. Μαθητές του ήταν οι ρήτορες Ισαίος, Υπερείδης και Λυκούργος. Οι λόγοι του είναι πολιτικοί, επιδεικτικοί και δικανικοί. Στον *Παναηγυρικών*, τον πιο σημαντικό του λόγο, εκφράζει την ιδέα μιας πανελληνίας ένωσης κατά των βαρβάρων, θέμα που πραγματεύεται σε αρκετούς ακόμη λόγους του.

Ο Ισοκράτης δεν έγραψε –μάλλον– κάποιο εγχειρίδιο ρητορικής, αλλά άσκησε μεγάλη επίδραση στη γλώσσα και στο ύφος. Θεωρείται ο αριστοτέχνης του ύφους. Στα πρώτα χρόνια της σταδιοδρομίας του ήταν επηρεασμένος από το δάσκαλό του Γοργία, όμως με την πάροδο

του χρόνου βελτιώθηκε η ρητορική του δεινότητα και σταδιακά εγκατέλειψε τα σοφιστικά σχήματα λόγου.

Χαρακτηριστικά του έντεχνου λόγου του Ισοκράτη είναι οι σύμμετρα δομημένες περίοδοι, η απόλυτη ρυθμικότητα και η αποφυγή της χασμωδίας.

Κατά την αρχαιότητα τουλάχιστον 60 λόγοι αποδίδονταν στον Ισοκράτη, από τους οποίους περίπου 25 θεωρούνταν γνήσιοι. Σήμερα σώζονται 21 λόγοι και 9 επιστολές του.

Λόγοι του Ισοκράτη που σώθηκαν

Έξι δικανικοί λόγοι γραμμένοι μεταξύ του 402 και του 390 π.Χ.

– *Αιγινήτικος*. Αναφέρεται σε μια κληρονομική υπόθεση και εκφωνείται σε δικαστήριο της Αίγινας.

– *Τραπεζιτικός*. Γράφτηκε για ένα μέτοικο που απαιτούσε από τον τραπεζίτη Πασίωνα να του επιστρέψει τα χρήματά του.

– *Περί του ζεύγους*. Με αυτόν ήθελε να υπερασπιστεί τον Αλκιβιάδη τον Νεότερο, ο οποίος κατηγορούνταν ότι ο πατέρας του Αλκιβιάδης είχε νικήσει στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 416 π.Χ. με ένα ζευγάρι ξένα άλογα.

– *Προς Καλλίμαχον*. Αναφέρεται στα γεγονότα του 403 π.Χ. και επαινεί τα μέτρα πολιτικής αμνηστίας που αποφασίστηκαν.

– *Κατά Λοχίτου*. Σε αυτόν κατηγορεί έναν πλούσιο νεαρό ότι κακοποίησε ένα φτωχό πολίτη. Όλος ο λόγος είναι ένα κήρυγμα εναντίον της βίας.

– *Προς Ευθύουν*. Γράφτηκε με σκοπό να διεκδικήσει την επιστροφή χρημάτων από τον Ευθύουν. Στην ακροαματική διαδικασία δεν παρέστησαν μάρτυρες των δύο αντιδίκων. Αντίπαλος του Ισοκράτη σε αυτή την υπόθεση ήταν ο Λυσίας.

Δεκαπέντε πολιτικοί λόγοι οι οποίοι γράφτηκαν μετά το 390 π.Χ.

– *Προς Δημόνικον* (ίσως νόθος).

– *Προς Νικοκλέα*. Ο λόγος αυτός απευθύνεται στο γιο του πεθαμένου Ευαγόρα, βασιλιά της Κύπρου. Σε αυτόν εξηγεί στο νεαρό μονάρχη ποια είναι τα καθήκοντα του βασιλιά (370 π.Χ.).

– *Νικοκλής*. Σε αυτόν μιλά ο ίδιος ο βασιλιάς Νικοκλής ο οποίος θυμίζει στους υπηκόους του ποια είναι τα καθήκοντα του βασιλιά. (368 π.Χ.).

– *Πανηγυρικός*. Ο παλαιότερος πολιτικός λόγος του Ισοκράτη, που γράφτηκε γύρω στο 380 π.Χ. και εκφωνήθηκε στην Ολυμπία. Διακρίνεται για την τέλεια γλωσσική του έκφραση και για την άριστη διάταξη των νοημάτων. Αποτελείται από ένα επιδεικτικό και ένα συμβουλευτικό μέρος. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται τα μεγάλα επιτεύγματα της Αθήνας και στο δεύτερο ο ρήτορας συμβουλεύει την Αθήνα και τη Σπάρτη να συνενώσουν τις δυνάμεις τους εναντίον του κοινού εχθρού, της Περσίας. Η πανελλήνια ιδέα υπήρξε ο μοναδικός στόχος στη ζωή του Ισοκράτη.

– *Φίλιππος*. Ανοιχτή επιστολή του Ισοκράτη προς το βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο, γραμμένη λίγο μετά το 346 π.Χ. (Φιλοκράτειος Ειρήνη), με την οποία του ζητά να ηγηθεί μιας πανελλήνιας εκστρατείας εναντίον των Περσών.

– *Αρχίδαμος*. Στο λόγο αυτό μιλά ο διάδοχος του σπαρτιατικού θρόνου Αρχίδαμος στη διάρκεια ενός συνεδρίου στη Σπάρτη για τους όρους ειρήνης που πρόσφερε η Θήβα το 366 π.Χ. Ζητήθηκε από τους Θηβαίους η ανεξαρτησία της Μεσσήνης. Ο Αρχίδαμος εκφράζει με μοναδικό τρόπο τα συναισθήματα των Σπαρτιατών απέναντι σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο.

– *Αρεοπαγιτικός*. Γράφτηκε λίγο μετά το 357 π.Χ. και αφορά στην εσωτερική κατάσταση στην Αθήνα. Προτείνονται μέτρα για την αντιμετώπιση των δεινών που προέκυψαν από το Συμμαχικό Πόλεμο. Ανάμεσα στα άλλα ο Ισοκράτης προτείνει να δοθούν οι παλιές εξουσίες στον Άρειο Πάγο. Η επιστροφή στη μετριοπαθή ολιγαρχία και σε αριστοκρατικούς θεσμούς θα εξασφαλίσει μια βάση για την παιδεία των νέων και την πνευματική καθοδήγηση των πολιτών.

– *Περί ειρήνης*. Δημοσιεύθηκε το 353 π.Χ. και σε αυτόν ο Ισοκράτης προσπαθεί να πείσει τους Αθηναίους ότι είναι πλέον καιρός να εγκαταλείψουν τα όνειρά τους για ναυτική ηγεμονία.

– *Ευαγόρας*. Πρόκειται για ένα λόγο-εγκώμιο για το νεκρό βασιλιά Ευαγόρα και ταυτόχρονα για μια περιγραφή του ιδανικού ηγέτη.

– *Ελένης εγκώμιον*. Γράφτηκε ως υπόδειγμα για χρήση στη σχολή του Ισοκράτη. Ο ρήτορας προσπαθεί να υπερασπιστεί την Ελένη και στηρίζει την επιχειρηματολογία του στην ομορφιά της.

– *Βούσιρις*. Γράφτηκε ως υπόδειγμα για χρήση στη σχολή του Ισοκράτη. Στο λόγο αυτό ο ρήτορας επιτίθεται στο σοφιστή Πολυκράτη, ο οποίος είχε γράψει μια κατηγορία για το Σωκράτη γεμάτη συκοφαντίες. Ο Ισοκράτης προσπαθεί να αποκαταστήσει τη φήμη του μυθικού Αιγύπτιου βασιλιά Βούσιρι, αποδεικνύοντας ότι η μυθολογία είναι γεμάτη ψεύδη.

– *Παναθηναϊκός*. Το τελευταίο έργο του Ισοκράτη. Άρχισε να γράφεται το 342 π.Χ. και ολοκληρώθηκε μετά το 339 π.Χ. Φαινομενικά αποτελεί έναν ακόμη έπαινο στην Αθήνα, αλλά παράλληλα παρουσιάζει τη δράση του, ενώ προτείνει λύση για το πολιτικό ζήτημα της πόλης. Αποτελεί την πνευματική του διαθήκη.

– *Κατά των σοφιστών*. Δοκίμιο για την αγωγή. Με το λόγο αυτό καταδικάζει τις δικανικές πρακτικές των σοφιστών.

– *Πλαταϊκός*. Λόγος συμβουλευτικού χαρακτήρα τον οποίο υποτίθεται ότι εκφωνεί ένας πολίτης των Πλαταίων στην Εκκλησιά του Δήμου της Αθήνας, λίγο μετά το 373 π.Χ. Στο λόγο αυτό ο ρήτορας συμβουλεύει τους Αθηναίους να βοηθήσουν τους δυστυχείς Πλαταίεις, η πατρίδα των οποίων έχει καταστραφεί από τους Θηβαίους.

– *Περί αντιδόσεως*. Σε αυτόν το λόγο ο Ισοκράτης παρουσιάζει μια πλασματική δίκη στην οποία δήθεν κάποιος τον κατηγορήσε ότι διαφθείρει τους νέους. Η κατηγορία αυτή του δίνει τη δυνατότητα να υπερασπιστεί το παιδευτικό του πρόγραμμα και να ανατρέψει τις εναντίον του κατηγορίες.

Εννέα επιστολές πολιτικού περιεχομένου

- *Προς Διονύσιον Α΄*
- *Προς Φίλιππον Α΄*
- *Προς Φίλιππον Β΄*
- *Προς Αντίπατρον*
- *Προς Αλέξανδρον*
- *Προς του Ιάσονος παίδα*
- *Προς Τιμόθεον*
- *Τοις Μυτιληναίων άρχουσι*
- *Προς Αρχίδαμονο*

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

Πολλάκις εθαύμασα των τας πανηγύρεις συναγαγόντων και τους γυμνικούς αγώνας καταστησάντων, ότι τας μεν των σωμάτων ευτυχίας ούτω μεγάλων δωρεών ηξίωσαν τοις δε υπέρ των κοινών ιδία πονήσασι και τας αυτών ψυχάς ούτω παρασκευάσασιν, ώστε και τους άλλους ωφελείν δύνασθαι, τούτοις δε ουδεμίαν τιμήν απένειμαν, ων εικός ην αυτούς μάλλον ποιήσασθαι πρόνοιαν. Των μεν γαρ αθλητών δίς τσσαύτην ρώμην λαβόντων ουδέν αν πλέον γένοιτο τοις άλλοις, ενός δ' ανδρός ευ φρονήσαντος άπαντες αν απολαύσειαν οι βουλόμενοι κοινωvείν της εκείνου διανοίας. Ου μην επί τούτοις αθυμήσας ειλόμην ραθυμείν, αλλ' ικανόν νομίσας άθλον έσεσθαι μοι την δόξαν την απ' αυτού του λόγου γενησομένην ήκω συμβουλεύσων περι του πολέμου του προς τους βαρβάρους και της ομονοίας της προς ημάς αυτούς.

(Ισοκράτους, Πανηγυρικός 1-3)

Μετάφραση

Πολλές φορές μου γεννήθηκε η απορία πώς σκέφτηκαν εκείνοι που διοργάνωσαν τις πανελλήνιες εορταστικές συγκεντρώσεις και καθιέρωσαν τους αθλητικούς αγώνες. Οι άνθρωποι αυτοί έκριναν πως είναι σωστό να έχουν τόσο μεγάλες αμοιβές όσοι διακρίνονται στις σωματικές επιτυχίες, ενώ σε εκείνους που από μόνοι τους δούλεψαν εξαντλητικά για χάρη του κοινού καλού και καλλιέργησαν το πνεύμα τους σε τέτοιο βαθμό, που να μπορούν να ωφελούν και τους άλλους ανθρώπους σε αυτούς ίσα-ίσα δεν έδωσαν καμιά τιμή.

Και όμως για αυτούς, δηλαδή τους ανθρώπους του πνεύματος, έπρεπε να είχαν φροντίσει περισσότερο. Γιατί και αν ακόμα οι αθλητές αποκτήσουν διπλάσια δύναμη από εκείνη που έχουν, τίποτε δεν θα είχε να κερδίσει ο υπόλοιπος κόσμος. Αντίθετα, αν και ένας άνθρωπος μονάχα καλλιεργήσει το πνεύμα του, όλοι μπορούν να ωφεληθούν από αυτόν, φτάνει να έχουν τη θέληση να κάνουν κτήμα τους τα έργα του νου. Και όμως η κατάσταση αυτή δε με έφερε στην απογοήτευση, ώστε να αδιαφορήσω για τα πνευματικά ζητήματα, μα έχοντας αντίθετα τη γνώμη πως θα είναι για μένα μεγάλη ικανοποίηση η δόξα που θα κερδίσω από το λόγο αυτό, ήλθα να σας δώσω μερικές συμβουλές για τον πόλεμο ενάντια στους βαρβάρους και για την ομόνοια που πρέπει να έχουμε αναμεταξύ μας.

(Μετάφραση: Κ.Γ.Στεφανάκη)

Λυκούργος

Αθηναίος πολιτικός και ρήτορας (390-324 π.Χ.). Καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια και ήταν μαθητής του Πλάτωνα και του Ισοκράτη. Μετά το 338 π.Χ. διαχειρίστηκε με επιδεξιότητα τα οικονομικά της Αθήνας. Την περίοδο αυτή φρόντισε να ξαναχτιστεί το Θέατρο του Διονύσου –μέχρι τότε ήταν ξύλινο και το έκανε λίθινο– και στόλισε την πόλη με μεγαλοπρεπή οικοδομήματα (Παναθηναϊκό Στάδιο και Γυμνάσιο). Πήρε μέρος σε δικαστικούς αγώνες πολιτικού περιεχομένου. Ήταν εχθρός των Μακεδόνων και ενίσχυσε την άμυνα της Αθήνας για να αντιμετωπίσει τις μελλοντικές επιθέσεις τους. Από τους 15 λόγους που έγραψε διασώθηκε μόνο ένας, ο *Κατά Λεωκράτους*, μια κατηγορία για εσχάτη προδοσία. Συγκεκριμένα, ο κατηγορούμενος, ο Λεωκράτης, εγκατέλειψε την Αθήνα το 338 π.Χ. και επανήλθε το 331 π.Χ. Ο ρήτορας στράφηκε εναντίον του γιατί παραμέλησε τα καθήκοντά του ως πολίτης. Ο Λυκούργος διατυπώνει την άποψη ότι χωρίς αυστηρή τήρηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων του πολίτη είναι αδύνατη η κανονική, με ελευθερία και αξιοπρέπεια, πολιτική ζωή. Στο λόγο μιλά με θέρμη για το ένδοξο παρελθόν της Αθήνας, ενώ μεγάλη αξία έχουν οι ιστορικού ενδιαφέροντος πληροφορίες που περιλαμβάνει.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

Εβουλόμην δ' αν, ω άνδρες, ώσπερ ωφέλιμον εστι τη πόλει, είναι τους κρίνοντας εν αυτή τους παρανομούντας, ούτω και φιλόανθρωπον αυτό παρά τοις πολλοίς υπειλήφθαι. Νυν δε περιέστηκεν εις τούτο, ώστε τον ίδια κινδυνεύοντα και υπέρ των κοινών απεχθανόμενον ου φιλόπολιν, αλλά φιλοπράγμονα δοκείν είναι, ου δικαίως ουδέ συμφερόντως τη πόλει. Τρία γαρ εστί τα μέγιστα, ά διαφυλάττει και διασώζει την δημοκρατίαν και την της πόλεως ευδαιμονίαν, πρώτον μεν η των νόμων τάξις, δεύτερον δ' η των δικαστών ψήφος, τρίτον δ' η τούτοις ταδικήματα παραδούσα κρίσις.

Ο μεν γαρ νόμος πέφυκε προλέγειν α μη δει πράττειν, ο δε κατήγορος μηνύειν τους ενόχους τοις εκ των νόμων επιτιμίσις καθεστώτας, ο δε δικαστής κολάζειν τους υπ' αμφοτέρων τούτων αποδειχθέντας αυτώ, ώστε ουθ' ο νόμος ουθ' η των δικαστών ψήφος άνευ του παραδύσαντος αυτοίς τους αδικούντας ισχύει. Εγώ δ' , ω Αθηναίοι, ειδώς Λεωκράτην φυγόντα μεν τους υπέρ της πατρίδος κινδύνους, εγκαταλιπόντα δε τους αυτού πολίτας, προδεδωκότα δε πασαν την υμετέραν δύναμιν, άπασι δε τοις γεγραμμένοις ένοχον όντα, ταύτην την εισαγγελίαν εποιησάμην, ούτε δι' έχθραν ουδεμίαν, ούτε διά φιλικίαν ουδ' ηντινούν τούτον τον αγώνα προελόμενος, αλλ' αισχρόν είναι νομίσας τούτον περιοράν εις την αγοράν εμβάλλοντα και των κοινών ιερών μετέχοντα, της τε πατρίδος όνειδος και πάντων υμών γεγεννημένων.

Πολίτου γαρ εστι δικαίου, μη διά τας ιδίας έχθρας εις τας κοινάς κρίσεις καθιστάναι τους την πόλιν μηδέν αδικούντας, αλλά τους εις την πατρίδα τι παρανομούντας ισίους εχθρούς είναι νομίζειν, και τα κοινά των αδικημάτων κοινάς και τας προφάσεις έχειν της προς αυτούς διαφοράς.

Μετάφραση

Θα ήθελα, ω άνδρες, όπως είναι ωφέλιμο να υπάρχουν στην πόλη οι κατήγοροι για αυτούς που παρανομούν σε αυτήν, έτσι και φιλόανθρωπο να είχε θεωρηθεί τούτο εκ μέρους των πολλών.

Τώρα όμως έχει φτάσει το πράγμα σε τέτοιο σημείο, ώστε αυτός που προσωπικά κινδυνεύει και γίνεται μισητός για το κοινό συμφέρον να θεωρείται όχι φιλόπατρις, αλλά φιλόδικος, άδικα όμως και όχι για το συμφέρον της πόλης. Γιατί τρία είναι τα πιο σπουδαία, τα οποία διαφυλάττουν και διασώζουν τη δημοκρατία και την ευδαιμονία της πολιτείας, πρώτα οι διατάξεις των νόμων, στη συνέχεια η ψήφος των δικαστών και τέλος η κατηγορία που αποκαλύπτει σε αυτούς τα αδικήματα. Ο νόμος έχει δηλαδή προορισμό να διακηρύσσει δημόσια όσα δεν πρέπει κάποιος να κάνει, ο κατηγορός να καταγγέλλει τους ενόχους για τις ποινές που απορρέουν από τους νόμους και ο δικαστής να τιμωρεί αυτούς που υπέδειξαν αυτοί, δηλαδή οι νόμοι και ο κατηγορός.

Επομένως ούτε ο νόμος ούτε η ψήφος των δικαστών ισχύουν, εάν δεν υπάρχει αυτός που έχει την θέληση να παραδώσει σε αυτούς τους παρανομούντες.

Εγώ δε, ω Αθηναίοι, επειδή γνώριζα ότι ο Λεωκράτης απέφυγε όλους τους υπέρ της πατρίδας αγώνες, εγκατέλειψε τους συμπολίτες του, είχε προδώσει όλη τη δική σας δύναμη και ότι ήταν ένοχος για όλα τα αναφερόμενα στη γραπτή καταγγελία αδικήματα, έκανα αυτήν την καταγγελία, όχι εξαιτίας κάποιας έχθρας ούτε εξαιτίας της παραμικρής φιλονικίας ανέλαβα αυτήν τη δίκη, αλλά επειδή σχημάτισα τη γνώμη ότι είναι αισχρό να ανεχόμαστε να εισέρχεται αυτός εδώ επιδεικτικά στην αγορά και να λαμβάνει μέρος στις δημόσιες ιεροτελεστίες, ενώ είχε γίνει αιτία κατασχύνης της πατρίδας και όλων σας.

Γιατί είναι γνώρισμα του δίκαιου πολίτη όχι εξαιτίας της προσωπικής έχθρας να καταγγέλλει αυτούς που δεν έκαναν τίποτα παράνομο, αλλά να θεωρεί προσωπικούς εχθρούς αυτούς που διαπράττουν κάποιο αδίκημα σε βάρος της πατρίδας και τα αδικήματα που βλάπτουν το σύνολο περιέχουν κοινές για όλους και τις αφορμές της εναντίον τους έχθρας.

(Μετάφραση: Βασίλειος Χατζηαντωνίου)

Ισαίος ο Χαλκιδεύς

Λογογράφος, ρήτορας και δάσκαλος της ρητορικής. Γεννήθηκε στο τέλος του 5ου αιώνα π.Χ. και καταγόταν από τη Χαλκίδα. Εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και θεωρείται δάσκαλος του Δημοσθένη. Έγραψε πολλούς λόγους, ίσως 56, από τους οποίους σώθηκαν 11 που αναφέρονται σε υποθέσεις κληρονομικού δικαίου, γεγονός που εξηγεί τη νομική επιχειρηματολογία, την πλούσια γλώσσα και το σαφές ύφος.

Λόγοι του Ισαίου που σώθηκαν

- Περὶ τοῦ Κλεωνύμου κλήρου
- Περὶ τοῦ Μενεκλέους κλήρου
- Περὶ τοῦ Πύρρου κλήρου
- Περὶ τοῦ Νικοστράτου κλήρου
- Περὶ τοῦ Δικαιογένους κλήρου
- Περὶ τοῦ Φιλοκτήμονος κλήρου κ.λπ.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

Δέομαι οὖν υμῶν, ὦ ἄνδρες, ἵνα μὴ εξαπατηθῆτε, τὴ διαμαρτυρία τὸν νοῦν προσέχειν περὶ ἧς ψήφον οἴσετε καὶ πρὸς ταύτην αὐτὸν κελεύετε τὴν ἀπολογίαὶν ποιείσθαι, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς κατηγορήσαμεν. Γέγραπται ὡς οὐκ ἔδωκεν οὐδὲν διέθετο Φιλοκτήμων. Τοῦτο ἐπιδέδεικται ψεύδος ὃν καὶ μαρτυροῦσιν οἱ παραγενόμενοι. Τί ἐτί; Τελευτήσαι ἄπαιδα Φιλοκτήμονα. Πῶς οὖν ἄπαις ἦν ὅς τις εαυτοῦ ἀδελφιδοῦν υἱὸν ποιησάμενος κατέλιπεν, ὡ ὁμοίως ὁ νόμος τὴν κληρονομίαν ἀποδίδωσι καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ γενομένοις; Καὶ διαρρήδη ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, εἴαν ποιησαμένῳ παῖδες ἐπιγένωνται, τὸ μέρος ἐκάτερον ἔχειν τῆς οὐσίας καὶ κληρονομεῖν ὁμοίως ἀμφοτέρους.

Ὡς οὖν εἰσὶ γνήσιοι οἱ παῖδες οἶδε, τοῦτ' αὐτὸ ἐπιδεικνύτω, ὡσπερ ἂν υμῶν ἕκαστος. Οὐ γὰρ ἂν εἶπη μητρὸς ὄνομα, γνήσιοι εἰσὶν, ἀλλὰ εἴαν ἐπιδεικνύῃ ὡς ἀληθῆ λέγει, τοὺς συγγενεῖς παρεχόμενος τοὺς εἰδότας συνοικούσαν τῷ Εὐκτήμονι καὶ τοὺς δημότας καὶ τοὺς φράτορας, εἰ τι

ακηκόασι πώποτε ή ίσασιν υπέρ αυτής Ευκτήμονα λειτουργήσαντα, έτι δε πού τέθαπται, εν ποιοις μνήμασι. Τις είδε τα νομιζόμενα ποιούντα Ευκτήμονα. Ποι δ' έτ' ίόντες οι παίδες εναγίζουσι και χέονται, και τις είδεν ταύτα των πολιτών ή των οικητών Ευκτήμονος. Ταύτα γαρ εστιν έλεγχος άπαντα, και ου λοιδορία και εάν περί αυτού τούτου κελεύητε επιδεικνύναι ώσπερ και διεμαρτύρησεν, υμείς τε την ψήφον οσίαν και κατά τους νόμους θήσεσθε, τοίσδε τε τα δίκαια γνήσεται.

(Ισαίου, *Περί του Φιλοκτήμονος κλήρου*, 62-65)

Μετάφραση

Σας παρακαλώ λοιπόν, κύριοι δικαστές, για να μην κάνετε σφάλμα, να δώσετε ιδιαίτερη προσοχή την καταγγελία για την οποία θα αποφασίσετε.

Ζητήστε σας παρακαλώ από τον κύριο να απολογηθεί ακριβώς επάνω στο περιεχόμενό της, όπως και εμείς στηριζόμενοι πάνω σε αυτή διατυπώσαμε την κατηγορία. Έχει γράψει στην καταγγελία ότι τάχα δεν έκανε δωρεάν ούτε διαθήκη ο Φιλοκτήμων, αυτό αποδείχθηκε ότι είναι ψέμα και το βεβαιώνουν οι μάρτυρες που ήσαν παρόντες.

Τι άλλο; Ότι πέθανε χωρίς να αφήσει κληρονόμο. Πως λοιπόν δεν άφησε κληρονόμο εκείνον που υιοθέτησε και άφησε τον ανιψιό του στον οποίον ο νόμος παραχωρεί την περιουσία όπως και στα γνήσια παιδιά του; Ρητώς ο νόμος ορίζει ότι εάν μετά την υιοθεσία γεννηθεί παιδί και το θετό και το γνήσιο θα πάρουν το μερίδιο τους και θα είναι κληρονόμοι και τα δύο.

Ας αποδείξει λοιπόν ότι αυτά τα παιδιά είναι γνήσια, όπως θα έκανε ο καθένας από εσάς. Δεν θεωρούνται γνήσιοι, όταν αναφέρει το όνομα της μητέρας, αλλά εάν αποδείξει την αλήθεια παρουσιάζοντας τους μάρτυρες που γνώριζαν ότι είναι νόμιμη γυναίκα του Ευκτήμονα και τους δημότες και τους φράορες, εάν βέβαια έχουν ακούσει κάτι σχετικό ως τώρα ή εάν ξέρουν ότι πλήρωσε στο δημόσιο γι' αυτή τη γυναίκα ο Ευκτήμων, ακόμη ας αποδείξει που έχει ταφεί και σε ποιο μνήμα.

Ποιος γνωρίζει ότι ο Ευκτήμων έκαμε γι' αυτή όσα πρέπει να γίνονται για τις νόμιμες γυναίκες. Που πηγαίνουν τα παιδιά και κάνουν σπονδές και προσφορές και ποιος από τους πολίτες ή τους δούλους του Ευκτήμονα τα είδε. Όλα αυτά είναι έλεγχος και όχι αστεία. Και εάν τον υποχρεώσετε να αποδείξει αυτό που κατήγγειλε με τη διαμαρτυρία και εσείς θα έχετε αποφασίσει σοβαρά και νόμιμα και αυτοί εδώ θα επιτύχουν το δίκαιό τους.

(Μετάφραση: Σ. Μαντά)

Αισχίνης ο Ατρομήτου

Αθηναίος ρήτορας, αντίπαλος και άσπονδος εχθρός του Δημοσθένη. Γεννήθηκε το 390/389 π.Χ. και πέθανε στη Ρόδο το 314 π.Χ. Καταγόταν από φτωχή οικογένεια και πολέμησε ως απλός οπλίτης στη μάχη της Μαντινείας το 362 π.Χ. Απέτυχε να γίνει ηθοποιός, στράφηκε προς την πολιτική και έγινε στην αρχή γραμματέας της Εκκλησίας του Δήμου. Προσχώρησε στη συνέχεια στη φιλομακεδονική παράταξη και έγινε υπέρμαχος της πολιτικής του Φιλίππου και του Αλεξάνδρου. Για τη στάση του αυτή κατηγορήθηκε από τον Δημοσθένη και ενεπλάκη σε δικαστικό αγώνα μαζί του, αποτέλεσμα του οποίου ήταν η αυτοεξορία του στη Ρόδο, όπου ίδρυσε ρητορική σχολή.

Ο Αισχίνης μιλούσε με πάθος και εκφραστική δύναμη και είχε τη δύναμη να πείθει. Χρησιμοποιούσε όλα τα στοιχεία ύφους που είχε στη διάθεσή της η ρητορική τέχνη και γνώριζε πολύ καλά με ποιο τρόπο να εντυπωσιάζει. Απόκτησε ισχυρή πολιτική θέση, χωρίς όμως να φτάσει στο επίπεδο του μεγάλου αντιπάλου του, Δημοσθένη.

Λόγοι του Αισχίνη που σώθηκαν

– *Κατά Τιμάρχου*. Χρονολογείται το 346 π.Χ. Ο Αισχίνης προσπαθεί και πετυχαίνει να αντικρούσει τις κατηγορίες του Τιμάρχου και του Δημοσθένη, για μια πρεσβεία στη Μακεδονία, με μια αντικατηγορία κατά του Τιμάρχου.

– *Περί Παραπρεσβείας*. Χρονολογείται και αυτός το 346 π.Χ. Ο Αισχίνης προσπαθεί να υπερασπίσει τον εαυτό του από τις κατηγορίες του Δημοσθένη και καταφέρνει με μικρή πλειοψηφία να αθωωθεί.

– Κατά Κτησιφώντος. Χρονολογείται το 336 π.Χ. Ο Αισχίνης κατηγορεί τον Κτησιφώντα, πολιτικό φίλο του Δημοσθένη, εξαιτίας της πρότασής του να δοθεί χρυσό στεφάνι στον αντιμακεδόνα ρήτορα. Το θέμα κρίνεται έπειτα από έξι χρόνια σε βάρος του Αισχύνη, ο οποίος εξορίζεται στη Ρόδο.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

Α συνιδών ο νομοθέτης διαρρήδην απέδειξεν, ους χρη δημηγορείν και ους ου δει λέγει εν τω δήμω. Και ουκ απελαύνει από του βήματος, ει τις μη προγόνων εστί των εστρατηγηκότων, ουδέ γε ει τέχνην τινά εργάζεται επικουρών τη αναγκαία τροφή, αλλά και τούτους και μάλιστα ασπάζεται, και διά τούτο πολλάκις επερωτά, τις αγορεύειν βούλεται. Τίνας δε ουκ ώετο δειν λέγειν; Τους αισχρώς βεβιωκότας. Τούτους ουκ εα δημηγορείν. Και πού τούτο δηλοί; Δοκιμασία, φησί, ρητόρων. Εάν τις λέγη εν τω δήμω τον πατέρα τύπτων ή την μητέρα, ή μη τρέφων, ή μη παρέχων οίκησιν, τούτον ουκ εά λέγειν.

Νη Δία καλώς γε, ως εγώ φημί. Διά τι; Ότι, ει τις, ους εξ ίσου δει τιμάν τοις θεοίς, εις τούτους εστί φαύλος, τι ποτε, φησίν, υπ' αυτού πείσονται οι αλλότριτοι και η πόλις όλη; Και τίσι δεύτερον απείπε μη λέγειν;

Ή τας στρατείας, φησί, μη εστρατευμένος, όσαι αν αυτώ προσταχθώσιν, ή την ασπίδα αποβεβληκώς, δίκαια λέγων. Τι δη ποτε; Άνθρωπε, τη πόλει, υπέρ ης τα όπλα μη τίθεσαι ή δια δειλίαν μη δυνατός ει επαμύναι, μηδέν συμβουλεύειν αξιού. [...]

Τέταρτον τίσι διαλέγεται; Ή τα πατρώα, φησί, κατεδηδοκώς ή ων αν κληρονόμος γένηται. Τον γαρ την ιδίαν οικίαν κακώς οικήσαντα και τα κοινά της πόλεως παραπλησίως ηγήσατο διαθείναι, και ουκ εδόκει οίον τ' είναι τω νομοθέτη τον αυτόν άνθρωπον ιδία μεν είναι πονηρόν, δημοσία δε χρηστόν, ουδ' ώετο δειν ο νομοθέτης τον ρήτορα ήκειν επί το βήμα των λόγων επιμεληθέντα πρότερον, αλλ' ου του βίου.

Και παρά μεν ανδρός καλού και αγαθού, καν πάνυ κακώς και απλώς ρηθή λόγος, χρήσιμα τα λεγόμενα ηγήσατο είναι τοις ακούουσι. Παρά δε ανθρώπου βδελυρού και καταγελάστως μεν κεκρημένου τω εαυτού σώματι, αισχρώς δε την πατρώαν ουσίαν καταδεδηκότος, ουδ' αν ευ πάνυ λεχθή, συνοίσειν ηγήσατο τοις ακούουσι. Τούτους ούν εξείργει από του βήματος, τούτους απαγορεύει μη δημηγορείν.

(Αισχίνη, Κατά Τιμάρχου, 27-32)

Μετάφραση

Όλα αυτά τα είχε προβλέψει ο νομοθέτης και για αυτό όρισε ξεκάθαρα ποιοι πρέπει να μιλούν στο λαό και ποιοι όχι. Και δε διώχνει από το βήμα αυτούς που δεν έχουν προγόνους στρατηγούς, ούτε εκείνους που κάνουν κάποια εργασία για να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα μέσα της ζωής, μα αυτούς ίσα-ίσα ζητάει και για αυτό κάνει πολλές φορές την ερώτηση «ποιος επιθυμεί να μιλήσει».

Και για ποιους είχε τη γνώμη πως δεν πρέπει να ομιλούν; Γι' αυτούς που έχουν δείξει άσεμνη διαγωγή στη ζωή τους. Σε αυτούς δεν επιτρέπει να μιλούν στις δημόσιες συνελεύσεις. Και που φαίνεται αυτό; «Δοκιμασία, λέει, των ρητόρων». Αν κάποιος που χτυπάει τον πατέρα του ή τη μητέρα του ή δεν τους δίνει τροφή, θέλει να μιλήσει στο λαό, δεν του το επιτρέπει. Σωστά βέβαια, μα τον Δία, λέω εγώ. Και γιατί; Γιατί αν κάποιος φέρνεται ελεεινά σε αυτούς που πρέπει να τιμά ίσα με τους θεούς, τι άραγε –αναρωτιέται– θα πάθουν από αυτόν οι ξένοι και η πολιτεία ολόκληρη;

Και μετά από αυτούς σε ποιους απαγορεύει να μιλούν στο λαό; Ή σε αυτούς που δεν πήγαν στις εκστρατείες που είχαν διαταχτεί ή σε αυτούς που πέταξαν την ασπίδα τους, και πολύ σωστά. Μα γιατί τάχα; Μην έχεις, άνθρωπε μου, την αξίωση να δίνεις συμβουλές στην πολιτεία, για την οποία δεν πας να πολεμήσεις ούτε μπορείς από δειλία να την υπερασπίσεις. [...]

Απαγορεύει επίσης να μιλεί στις συνελεύσεις εκείνος που έχει καταφάει την πατρική περιουσία ή ό, τι άλλο κληρονόμησε. Γιατί σκέφτηκε πως εκείνος που διαχειρίστηκε κακά τα ζητήματα του δικού του σπιτιού, με παρόμοιο τρόπο θα διαχειριζόταν και τα ζητήματα της πολιτείας και δεν πίστευε ο νομοθέτης πως μπορεί ο ίδιος άνθρωπος να είναι κακός στις ιδιωτικές του

υποθέσεις και καλός στις δημόσιες, ούτε και είχε τη γνώμη πως έπρεπε να ανεβαίνει στο βήμα ο ρήτορας έχοντας φροντίσει από πριν για το λόγο του και όχι για τον τρόπο της ζωής του. Και θεώρησε πως, κι αν ακόμα έκανε μια πολύ άτεχνη και απλοϊκή ομιλία ένας καλός και φρόνιμος άνθρωπος, τα λόγια του θα ήταν ωφέλιμα στους ακροατές. Μα σιχαμένος άνθρωπος, που έχει μεταχειριστεί με ολότελα γελοίο τρόπο το σώμα του και έχει καταφάει ξεδιάντροπα την πατρική του περιουσία, ούτε κι αν κάμει ένα πολύ ωραίο λόγο, θα ωφελήσει τους ακροατές. Αυτούς λοιπόν διώχνει από το βήμα, σε αυτούς απαγορεύει να μιλούν στις δημόσιες συνελεύσεις.

(Μετάφραση: Κ.Γ.Στεφανάκη)

Δημοσθένης Δημοσθένους ο Παιανιεύς

Αθηναίος ρήτορας, ο μεγαλύτερος της αρχαιότητας. Γεννήθηκε στην Παιανία το 384 π.Χ. και πέθανε (αυτοκτόνησε) το 322 π.Χ. Ο πατέρας του, ο οποίος ονομαζόταν επίσης Δημοσθένης, ήταν ιδιαίτερα ευκατάστατος, και πέθανε όταν ο Δημοσθένης ήταν επτά ετών. Οι επιτρόποι του, Άφοβος, Δημοφών και Θηριππίδης, σφετερίστηκαν την περιουσία του και παραμέλησαν τη μόρφωσή του. Ο Δημοσθένης όμως, που από τη φύση του ήταν φιλομαθής και επιμελής, φρόντισε μόνος του για τη μόρφωσή του. Μαθήτευσε πλάι στο ρήτορα Ισαίο, ο οποίος μάλιστα τον βοήθησε στη μάχη κατά των επιτρόπων του, όταν ενηλικιώθηκε (ο Δημοσθένης μελέτησε και μόνος του κυρίως τα έργα του Πλάτωνα, του Θουκυδίδη και του Ισοκράτη). Μολονότι κέρδισε τη δίκη εναντίον των επιτρόπων του, οικονομικά δεν ωφελήθηκε, γιατί εκείνοι είχαν εξανεμίσει την περιουσία του. Καρπός αυτού του δικαστικού αγώνα ήταν οι πέντε επιτροπικοί του λόγοι. Για να ζήσει αναγκάστηκε να γίνει λογογράφος, άρχισε να γράφει δηλαδή δικανικούς λόγους για λογαριασμό άλλων.

Στους μεγάλους δικανικούς λόγους του περιλαμβάνονται «γραφές παρανόμων» (κατηγορίες λόγω παράνομου ψηφίσματος ή παράνομης πρότασης νόμου). Για πρώτη φορά παρέστη ο ίδιος ο Δημοσθένης σε δημόσια υπόθεση ως κατηγορός του Κτησίππου με τον *Προς Λεπτίνην* λόγο του (355 π.Χ.).

Οι περισσότεροι όμως λόγοι του είναι στενά συνδεδεμένοι με την τοποθέτηση του ρήτορα στον πολιτικό βίο των Αθηνών.

Τον πρώτο πολιτικό του λόγο, *Περί συμμοριών*, τον έγραψε το 354 π.Χ., όταν ήταν οπαδός του μετριοπαθούς και συνετού Εύβουλου. Δύο άλλοι λόγοι της ίδιας περίπου περιόδου, ο *Υπέρ Μεγαλοπολιτών* και ο *Υπέρ της Ροδίων ελευθερίας*, είναι επίσης πολιτικοί.

Τη μεγάλη φήμη του όμως ο Δημοσθένης την οφείλει στους πολιτικούς λόγους και στην πολιτική του εναντίον του Φιλίππου Β΄ της Μακεδονίας, ο οποίος, ύστερα από την αλματώδη εξέλιξη και αύξηση της δύναμής του, σχεδίαζε να γίνει αρχηγός ολόκληρης της Ελλάδας. Από φόβο λοιπόν ο Δημοσθένης μήπως η πατρίδα του, η Αθήνα, χάσει την αρχηγία των Ελλήνων, προσπαθούσε με κάθε τρόπο να ενθαρρύνει τους συμπολίτες του να αγωνιστούν εναντίον του Φιλίππου. Για να ανυψώσει το φρόνημά τους, τους υπενθύμιζε διαρκώς τις νίκες των προγόνων τους στο Μαραθώνα, στη Σαλαμίνα και στις Πλαταιές.

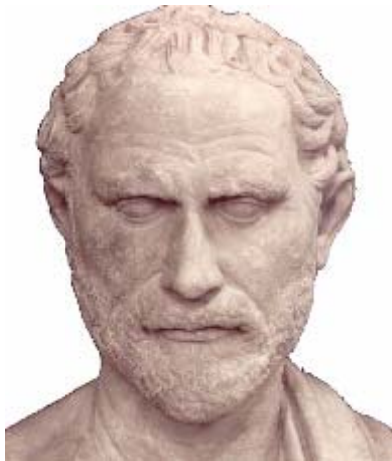
Τον πρώτο *Κατά Φιλίππου* (Φιλιππικός) λόγο του τον εκφώνησε το 351 π.Χ. Προσπάθησε αφενός να αντιμετωπίσει τους «φιλιππίζοντες» Αθηναίους και αφετέρου να βρει συμμάχους μεταξύ των άλλων πόλεων. Κατόρθωσε πραγματικά να συμφιλιώσει την Αθήνα με τη Θήβα, που μέχρι τότε ήταν άσπονδοι εχθροί, και να οδηγήσει την ενωμένη τους δύναμη στη Χαϊρώνεια (338 π.Χ.) κατά του Φιλίππου. Ο Φίλιππος νίκησε, αλλά οι Αθηναίοι δεν μίσησαν το Δημοσθένη για την καταστροφή που τους προκάλεσε, διότι γνώριζαν ότι οι ενέργειές του υπαγορεύονταν από τη φλογερή και χωρίς υστεροβουλία φιλοπατρία του. Το 336 π.Χ., μόλις έφτασε στην Αθήνα η είδηση της δολοφονίας του Φιλίππου, επιχείρησε να ξεσηκώσει τους Έλληνες για μια νέα επανάσταση κατά των Μακεδόνων, αλλά η καταστροφή της Θήβας από

τον Αλέξανδρο ματαίωσε τα σχέδιά του και για μερικά χρόνια περιόρισε την πολιτική του δραστηριότητα.

Το 324 π.Χ. προέκυψε το ζήτημα του Άρπαλου. Ο ταμίας αυτός του Αλεξάνδρου έκλεψε τους βασιλικούς θησαυρούς στα Σούσα και τους μετέφερε στην Αθήνα και προσπάθησε να υποκινήσει επανάσταση κατά του Αλεξάνδρου. Στη δίκη που ακολούθησε κατηγορήθηκε και ο Δημοσθένης ότι ιδιοποιήθηκε ένα μέρος των χρημάτων και, επειδή κινδύνευε, έφυγε από την πατρίδα του. Μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου (323 π.Χ.) και την ήττα των Αθηναίων στο Λαμιακό Πόλεμο (322 π.Χ.) κατέφυγε στην Καλαβρία (σημερινό Πόρο), στο Ναό του Ποσειδώνα. Οι οπαδοί του Αντίπατρου όμως προσπάθησαν να τον βγάλουν από το ναό, ώστε να μην έχει άσυλο, αλλά εκείνος, για να μην πέσει στα χέρια τους, ήπιε δηλητήριο και πέθανε, το 322 π.Χ. Σαράντα δύο χρόνια μετά το θάνατό του οι Αθηναίοι του έστησαν χάλκινο ανδριάντα, στη βάση του οποίου υπήρχε το εξής επίγραμμα: «*Εἴπερ ἴσην γνώμη ρώμην Δημόσθενες εἶχες, οὐποτ' αν Ἑλλήνων ἦρξεν Ἀρης Μακεδών*», δηλαδή «Αν είχες σωματική δύναμη το ίδιο σπουδαία όπως η πνευματική, ποτέ δεν θα είχε εξουσιάσει τους υπόλοιπους Έλληνες η Μακεδονία».

Ο Δημοσθένης γνώριζε πολύ καλά την τέχνη του λόγου και διακρινόταν για την επιμελημένη γραφή του και για την επιμονή του. Χρησιμοποίησε με μοναδικό τρόπο τον εκφραστικό και λεξιλογικό πλούτο της ελληνικής γλώσσας και αγωνίστηκε με πάθος για την ελευθερία της πόλης του. Νοσταλγός του αθηναϊκού μεγαλείου, πίστευε, ορθώς, ότι η αντίθεση ανάμεσα στην Αθήνα και τη Μακεδονία του Φιλίππου ήταν στην ουσία η σύγκρουση του παλιού μεγαλείου της Αθήνας και της κατακτητικής πολιτικής ενός αδίστακτου κατακτητή. Ο Δημοσθένης όμως δεν κατάλαβε ότι η παλιά «πόλη»-κράτος δεν υπήρχε πλέον. Αυτό το είχε αντιληφθεί ο Ισοκράτης, ο οποίος εκτιμούσε ότι η σωτηρία των Ελλήνων ήταν εφικτή μόνο με την ένωσή τους εναντίον των βαρβάρων. Ο απελπισμένος αγώνας του ρήτορα εναντίον του Φιλίππου τον κατέστησε μια τραγική φυσιογνωμία. Όλοι είχαν πειστεί ότι η κυριαρχία των Μακεδόνων ήταν αναπόφευκτη· όσοι πίστευαν το αντίθετο κυνηγούσαν μια ουτοπία και αυτό το γνώριζε ο Δημοσθένης. Έμεινε πιστός σε όσα πίστευε μέχρι το θάνατό του, αποδεικνύοντας ότι μόνο με τη μεγαλοφυΐα μπορεί να παραμείνει η ουτοπία στο πλαίσιο της πραγματικότητας.

Λόγοι του Δημοσθένη που σώθηκαν

Σώθηκαν 61 λόγοι (15 συμβουλευτικοί, 15 δημόσιοι δικανικοί και 31 ιδιωτικοί δικανικοί), από τους οποίους μερικοί είναι νόθοι.

– Ο *Επιτάφιος* και ο *Ερωτικός* που δεν ανταποκρίνονται στο υψηλό ύφος του ρήτορα, αλλά και ο *Περί Αλοννήσου*, ο τέταρτος *Φιλιπικός*, ο *Περί συντάξεως*, οι δύο *Κατά Αριστογείτονος* και κάποιοι άλλοι– 6 επιστολές και 24 προοίμια λόγων.

Οι 11 από τους συμβουλευτικούς λόγους του, τους οποίους εκφώνησε στην Εκκλησία του Δήμου, αναφέρονται στην πολιτική του εναντίον του Φιλίππου και είναι γνωστοί ως *Φιλιπικοί*. Από αυτούς οι τρεις είναι οι *Ολυθιακοί* – σε αυτούς συμβουλεύει τους Αθηναίους να τρέξουν να βοηθήσουν την Όλυθο που πολιορκείται από το Φίλιππο (349 π.Χ.), οι τέσσερις είναι οι *Κατά Φιλίππου* – από αυτούς πιθανόν ο τελευταίος να είναι νόθος (351π.Χ.-341 π.Χ.)– και οι υπόλοιποι είναι οι *Περί ειρήνης* (346 π.Χ.), *Περί των εν Χερσονήσω* (341 π.Χ.) και *Προς την επιστολήν Φιλίππου*.

Από τους δημόσιους δικανικούς λόγους σπουδαιότεροι είναι οι: *Προς Λεπτίνην* (355 π.Χ.), *Κατ' Αριστοκράτους* (352 π.Χ.), *Κατά Μειδίου* (348 π.Χ.). Ο καλύτερος όμως από τους λόγους του θεωρείται ο *Υπέρ Κτησιφώντος περί του στεφάνου*, που αποτελεί απολογία με την οποία υπερασπίζει όλη του την πολιτεία και αντιμετωπίζει τον Αισχίνη, βασικό του πολιτικό αντίπαλο, σε μια μοναδική αναμέτρηση. Ο λόγος αυτός είναι ένα αριστούργημα ύφους, δείγμα φιλοπατρίας και μνημείο ρητορικής δεινότητας. Ο δικαστικός αυτός αγώνας άρχισε το 337 π.Χ. και η υπόθεσή του με λίγα λόγια έχει ως εξής: Ο Κτησιφώντας είχε προτείνει να στεφανωθεί ο

Δημοσθένης με χρυσό στεφάνι για τις υπηρεσίες του προς την πόλη. Ο Αισχίνης όμως κατήγγειλε ως παράνομη την πρόταση και άρχισε μια δίκη, που κράτησε πολλά χρόνια. Το 330 π.Χ. επαναλήφθηκε η δίκη και κέρδισε ο Δημοσθένης. Ο Αισχίνης εξορίστηκε στη Ρόδο όπου και πέθανε.

Ανθολόγηση

Αρχαίο κείμενο

Εσπέρα μεν γαρ ην, ήκε δ' αγγέλων τις ως τους πρυτάνεις ως Ελάτεια κατείληπται και μετά ταύθ' οι μεν ευθύς εξαναστάντες μεταξύ δειπνούντες τους τ' εκ των σκηνών των κατά την αγοράν εξείργον και τα γέρρ' ενεπίμπρασαν, οι δε τους στρατηγούς μετεπέμποντο και τον σαλπικτήν εκάλουν και θορύβου πλήρης ήν η πόλις, τη δε υστεραία, άμα τη ημέρα, οι μεν πρυτάνεις τη βουλήν εκάλουν εις το βουλευτήριον, υμείς δ' εις την εκκλησίαν επορεύεσθε, και πριν εκείνην χρηματίσαι και προβουλεύσαι πώς ο δήμος άνω καθήτο. Και μετά ταύτα ως ήλθεν η βουλή και τον ήκοντα παρήγαγον κακείνος είπεν, ηρώτα μεν ο κήρυξ «τις αγορεύειν βούλεται» παρήει δε ουδείς. Πολλάκις δε του κήρυκος ερωτώντος, ουδέν μάλλον ανίστατ' ουδείς, απάντων μεν των στρατηγών παρόντων, απάντων δε των ρητόρων, καλούσης δε της πατρίδος τον ερούνηθ' υπέρ σωτηρίας. Ην γαρ ο κήρυξ κατά τους νόμους φωνήν αφήσι, ταύτην κοινήν της πατρίδος δίκαιον ηγείσθαι.

(Δημοσθένους, *Περί του Στεφάνου*, 169)

Μετάφραση

Είχε σχεδόν βραδιάσει, όταν έφτασε ο αγγελιοφόρος στους πρυτάνεις με το μήνυμα ότι καταλήφθηκε η Ελάτεια. Και εκείνοι, που την ώρα εκείνη έτρωγαν για βράδυ, σηκώθηκαν από το τραπέζι και άλλοι άρχισαν να διώχνουν από τις σκηνές όσους έμεναν εκεί και να πυρπολούν τα παραπήγματα, άλλοι αναζήτησαν τους στρατηγούς και κάλεσαν τον σαλπικτή. Γέμισε η πόλη θόρυβο και ταραχή. Την επομένη, με το φως της ημέρας, οι πρυτάνεις συγκάλεσαν τη βουλή στο βουλευτήριο και εσείς ξεκινήσατε για την εκκλησία του δήμου. Και πριν ακόμα εισαχθούν τα θέματα και εκδοθεί το προβούλευμα, όλος ο κόσμος είχε ήδη πάρει τις θέσεις του στο λόφο. Και μόλις συγκεντρώθηκαν οι βουλευτές, και οι πρυτάνεις ανακοίνωσαν τις πληροφορίες, καλώντας τον αγγελιοφόρο που τις είχε φέρει, και μίλησε και εκείνος, έθεσε ο κήρυκας το ερώτημα «ποιος θέλει να πάρει τον λόγο» και δεν έβγαινε κανείς μπροστά. Ο κήρυκας επανέλαβε πολλές φορές το συγκεκριμένο ερώτημα που πάντα προσέκρουε στην απροθυμία των ομιλητών να πάρουν το λόγο, αν και ήταν παρόντες εκεί όλοι οι στρατηγοί και όλοι οι πολιτικοί ρήτορες, και η πατρίδα απηύθυνε έκκληση να ακουστούν προτάσεις για τη σωτηρία της. Γιατί η φωνή που, σύμφωνα με τους νόμους, βγαίνει από του κήρυκα το στόμα δικαίως θεωρείται φωνή της κοινής πατρίδας.

Υπερείδης

Αττικός ρήτορας και πολιτικός. Γεννήθηκε το 390/389 π.Χ. και πέθανε το 322 π.Χ.(;). Ήταν γόνος εύπορης οικογένεια. Ήταν μαθητής του Ισοκράτη και ίσως και του Πλάτωνα. Του άρεσε η καλή ζωή και η εργασία του ως λογογράφου τού προσπόρισε πολλά πλούτη. Λίγο μετά το 360 π.Χ. άρχισε να ασχολείται με την πολιτική και γρήγορα αναδείχθηκε ο πιο στενός συνεργάτης του Δημοσθένη και ένας από τους αρχηγούς της αντιμακεδονικής παράταξης. Με τους πολιτικούς του λόγους επιτέθηκε σε πολλούς πολιτικούς του αντιπάλους. Το 324 π.Χ., εξαιτίας της υπόθεσης με τον Άρπαλο, συγκρούστηκε με το Δημοσθένη, αλλά το 323 π.Χ. οι σχέσεις τους αποκαταστάθηκαν. Εκτελέστηκε έπειτα από βασιανιστήρια, κατ' εντολή του Αντίπατρου, στην Αίγινα.

Οι λόγοι του Υπερείδη δείχνουν την ικανότητά του να αναπτύσσει με επιδεξιότητα τους συλλογισμούς και τα επιχειρήματά του και να εκθέτει με ζωντάνια τα γεγονότα, κάτι που ο

Υπερείδης μπορούσε να επιτελεί με αξιοπρεπή σοβαρότητα, αλλά και με σαρκαστικό χιούμορ. Η γλώσσα του είναι κοντά στη γλώσσα της κωμωδίας, με πολλά στοιχεία του καθημερινού προφορικού λόγου.

Έργα του Υπερείδη που σώθηκαν

- Σώθηκαν έξι λόγοι, κυρίως δικανικοί, αρκετοί από τους οποίους είναι λειψοί.
 - *Κατ' Αθηνογένους*. Αναφέρεται σε ένα συμβόλαιο αγοράς.
 - *Υπέρ Ευξενίππου*. Έχει ως θέμα κτηματικές διαφορές.
 - *Υπέρ Λυκόφρονος*. Αναφέρεται σε κληρονομικές διαφορές.
 - *Κατά Φιλίππου*. Το θέμα του είναι πολιτικό.
 - *Κατά Δημοσθένους*. Εκφωνήθηκε στη δίκη για την υπόθεση του Άρπαλου.
 - *Επιτάφιος*. Εκφωνήθηκε για τους νεκρούς του Λαμιακού Πολέμου (322 π.Χ.).

Δείναρχος

Ο τελευταίος από τους δέκα Αττικούς ρήτορες (360 π.Χ.-290 π.Χ.). Μέτοικος από την Κόρινθο στην Αθήνα (342 π.Χ.), μαθητής του Θεόφραστου. Ανήκε στην παράταξη του Δημήτριου του Φαληρέα και μετά την πτώση του εγκατέλειψε την Αθήνα (307 π.Χ.) και επανήλθε σε αυτή δύο χρόνια προτού πεθάνει. Κατά την παραμονή του στην Αθήνα, επειδή δεν ήταν Αθηναίος πολίτης και δεν μπορούσε να μετέχει ενεργά στην πολιτική, κέρδιζε τη ζωή του ως λογογράφος.

Έργα του Δεινάρχου που σώθηκαν

- *Κατά Δημοσθένους*. Εκφωνήθηκε στη διάρκεια της δίκης του Άρπαλου (για δωροδοκία).
- *Κατά Αριστογείτονος*. Εκφωνήθηκε στη διάρκεια της δίκης του Άρπαλου (για δωροδοκία).
- *Κατά Φιλοκλέους*. Εκφωνήθηκε στη διάρκεια της δίκης του Άρπαλου (για δωροδοκία).

ΑΡΧΑΙΟ ΔΡΑΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΡΑΜΑ

Το δράμα και τα είδη του

Το δράμα είναι ένα από τα τρία μεγάλα είδη του αρχαίου ελληνικού ποιητικού λόγου. Τα άλλα δύο είναι το έπος και η λυρική ποίηση. Το δράμα ήταν έργο θεατρικό, προορισμένο για παράσταση· ένα καλλιτέχνημα σύνθετο, διότι, εκτός από το λόγο, ήταν απαραίτητες στη σύνθεση και την εκτέλεσή του και άλλες τέχνες, όπως η μουσική και ο χορός. Ορισμένα μέρη του μελοποιούνταν από τον ποιητή και τα τραγουδούσαν πρόσωπα που αποτελούσαν το χορό, με τη συνοδεία ρυθμικών κινήσεων ή και πραγματικής όρχησης.

Οι αρχαίοι το ονόμασαν δράμα από το ρήμα δρω (που σημαίνει πράττω), γιατί για εκείνους ήταν κυρίως κάτι το δρώμενο, δηλαδή πράξη.

Τρία ήταν τα είδη του δράματος στην αρχαιότητα: η τραγωδία, το σατυρικό δράμα και η κωμωδία. Σήμερα δράμα ονομάζεται κυρίως η τραγωδία, της οποίας η υπόθεση είναι σπουδαία, σοβαρή και πλοκληρωμένη, ενώ το σατυρικό δράμα και η κωμωδία έχουν υπόθεση ιλαρά και φαιδρά.

Τραγωδία

Πρόκειται για το τελειότερο είδος του ποιητικού λόγου («έστι δε της ποιήσεως δημοτερπέστατον τε και ψυχαγωγικώτατον η τραγωδία» –Πλάτωνος, Μίνως 16).

Η προέλευση και η γέννησή της απασχόλησαν ιδιαίτερα τη φιλολογική επιστήμη. Η έρευνα στηρίχτηκε κυρίως σε δύο πηγές, σε διάφορα αρχαία συγγράμματα και στον Αριστοτέλη.

Οι περισσότερες αρχαίες μαρτυρίες τοποθετούσαν τη γέννησή της στην Πελοπόννησο. Παρά τις ποικίλες υποθέσεις, δεν γνωρίζουμε ακριβώς ποια ήταν η μορφή της τραγωδίας που σύνθεσε γύρω στο 600 π.Χ. ο Αρίων ο Μηθυμναίος στην Αυλή του Περίανδρου του Κορίνθιου. Πολύ πιθανόν να συνδύασε τον διθύραμβον –λατρευτικό άσμα προς τιμήν του Διονύσου, το οποίο τραγουδούσε κυκλικός χορός– με κάποια λατρευτικά δρώμενα με τους Σατύρους. Έτσι προσέδωσε στο διθύραμβο χορική, λυρική μορφή και αφηγηματικό χαρακτήρα. Ο Θέσις έβαλε τον πρώτο υποκριτή να συνδιαλέγεται με το χορό, ο Αισχύλος πρόσθεσε τον δεύτερο και ο Σοφοκλής τον τρίτο.

Τα μέρη της τραγωδίας

Οι τραγικοί ποιητές ακολουθούσαν έναν ορισμένο τύπο στη δομή της τραγωδίας, η οποία είχε μια μέση έκταση 1.400 στίχων. Τα μέρη της τραγωδίας, κατά τον Αριστοτέλη, είναι τα εξής:

Α. *Κατά το ποσόν.* Ο πρόλογος (αρχικά μονόλογος και αργότερα με τον Ευριπίδη κατατοπιστικός διάλογος), η πάροδος (άσμα του χορού όταν έμπαινε στην ορχήστρα), το επεισόδιον (τα πρόσωπα συνδιαλέγονταν μεταξύ τους και με το χορό), το στάσιμον (χορικό άσμα που τραγουδούσε ο χορός ανάμεσα στα επεισόδια), η έξοδος (άσμα του χορού με το οποίο έκλεινε η τραγωδία).

Β. *Κατά το ποιον.* Τα κατά το ποιον μέρη είναι έξι: μύθος, ήθη, λέξεις (λόγος), διάνοια (σκέψεις και προθέσεις), όψις (σκηνογραφία), μελοποιία (μουσική). Η πλοκή του μύθου μιας τραγωδίας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να έχει περιπέτεια (η μεταβολή των πραττομένων) και αναγνώριση (η μεταβολή από την άγνοια στη γνώση).

Το μέτρο

Τα διαλογικά μέρη ήταν κυρίως στο ιαμβικό τρίμετρο και το τροχαϊκό. Στα χορικά χρησιμοποιούνταν διάφορα λυρικά μέτρα.

Ο Διόνυσος και η διονυσιακή λατρεία

Ο Διόνυσος θεωρείται ένας από τους μεγάλους θεούς του ελληνικού πανθέου. Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Διόνυσος ήταν γιος του Δία και της Σεμέλης, της κόρης του Κάδμου, του ιδρυτή της Θήβας. Μάλιστα η γέννησή του θα μπορούσε να θεωρηθεί περιπετειώδης, γιατί η μητέρα του πέθανε πριν τον γεννήσει και ο πατέρας του, αφού τον απέσπασε από τη νεκρή πλέον Σεμέλη, τον τοποθέτησε στο μηρό του, όπου και συμπλήρωσε τον απαιτούμενο χρόνο κύησης.

Στην Αθήνα η λατρεία του Διονύσου εισήχθη μάλλον από θαλασσινούς δρόμους. Μαζί με τη θεά Αθηνά ήταν οι θεοί που είχαν τις περισσότερες εορτές στο αθηναϊκό εορτολόγιο. Κάθε Δεκέμβριο οι αγροτικές κοινότητες της Αττικής οργάνωναν τα κατ' αγρούς Διονύσια. Στο τέλος Ιανουαρίου ακολουθούσαν τα Λήνια, ενώ τις τελευταίες ημέρες του Φεβρουαρίου οι Αθηναίοι συνήθιζαν να βλέπουν στην εορτή των Ανθεστηριών τον Διόνυσο να μπαίνει στην πόλη τους πάνω στο τροχοφόρο πλοίο του και να τη διασχίζει ακολουθούμενος από Σατύρους με αυλούς. Στο τέλος Μαρτίου διοργανωνόταν η πιο σημαντική γιορτή προς τιμή του Διονύσου, τα Μεγάλα ή εν άστει Διονύσια. Σε λίγες από τις διονυσιακές τελετές κυριαρχούσε το γνήσιο θρησκευτικό συναίσθημα. Οι πιο πολλές ήταν εύθυμες ανάπαυλες από τους καθημερινούς κόπους.

Ο Διόνυσος και οι τέχνες

Οι εικαστικές τέχνες και η λογοτεχνία είχαν συνδεθεί στην αρχαιότητα με το Διόνυσο περισσότερο από κάθε άλλο θεό. Η τραγωδία και η κωμωδία γεννήθηκαν από τα τελετουργικά δρώμενα του Διονύσου και το πρώτο θέατρο λειτούργησε μέσα στο ιερό του. Βέβαια το θέατρο ως καλλιτεχνική έκφραση γρήγορα χειραφετήθηκε από τη διονυσιακή λατρεία, όμως η σχέση του θεάτρου και του ιερού του Διονύσου παρέμεινε αδιατάραχτη μέχρι το τέλος της αρχαιότητας.

Το θέατρο

Η διδασκαλία των διθυράμβων και των δραμάτων γινόταν πάντα την ημέρα και στο ύπαιθρο. Ένας κυκλικός χώρος, η ορχήστρα, με το βωμό του Διονύσου στη μέση (θυμέλη) ήταν αρκετός για την εκτέλεση του διθυράμβου. Ο λαός παρακολουθούσε την τελετή σχηματίζοντας κύκλο γύρω από την ορχήστρα. Όταν όμως από το διθύραμβο περάσαμε στο δράμα, οι

υποκριτές έπρεπε να έχουν ένα στεγασμένο χώρο για να περιμένουν τη σειρά τους και να μπορούν να αλλάζουν προσωπεία ή ενδύματα. Γι' αυτό το λόγο κοντά στην ορχήστρα στήθηκε ένα ορθογώνιο ξύλινο παράπηγμα, η σκηνή. Οι θεατές παρακολουθούσαν τις παραστάσεις και πάλι όρθιοι γύρω από το ελεύθερο τμήμα του κύκλου. Αργότερα, για τη διευκόλυνσή τους τοποθετήθηκαν ξύλινα καθίσματα σε σχήμα ημικυκλίου, ολοένα και ψηλότερα, ώστε αυτοί που βρίσκονταν κοντά στην ορχήστρα να μην ενοχλούν εκείνους που κάθονταν από πίσω. Έτσι το αρχαίο θέατρο αποτελούνταν από τρία μέρη: την ορχήστρα, όπου γινόταν η παράσταση, τη σκηνή, στην οποία μεταμφιέζονταν οι ηθοποιοί, και το κυρίως θέατρο, που προοριζόταν για τους θεατές. Αργότερα το κυρίως θέατρο λόγω του σχήματος του ονομάστηκε κοίλον.

Η πλευρά της σκηνής προς τους θεατές απεικόνιζε πρόσοψη ανακτόρου ή ναού. Επειδή όμως πολλές φορές οι υποθέσεις των δραμάτων δεν εξελίσσονταν πάντα μπροστά σε ανάκτορα ή ναούς, ήδη από την εποχή του Σοφοκλή επινοήθηκε η σκηνογραφία, δηλαδή σε μεγάλους πίνακες ζωγράφιζαν θέματα από το δάσος, την ακτή κ.λπ. και τους τοποθετούσαν στην πρόσοψη της σκηνής.

Μεταξύ του κοίλου και της σκηνής σχηματίζονταν δύο διάδρομοι, οι πάροδοι. Από αυτές έμπαιναν στην ορχήστρα ο χορός και τα πρόσωπα που έρχονταν από περιοχές εκτός του ανακτόρου. Αν ένα πρόσωπο έμπαινε από τη δεξιά ως προς το θεατή πάροδο, τότε ερχόταν από την πόλη ή το λιμάνι, ενώ, αν έμπαινε από την αριστερή πάροδο, ερχόταν από τους αγρούς ή από τα ξένα.

Το κοίλο χωριζόταν από δύο οριζόντια διαζώματα σε τρεις ζώνες για να διευκολύνεται η κίνηση των θεατών. Οι κλίμακες, σε συνδυασμό με τα διαζώματα, σχημάτιζαν τις κερκίδες. Τα θέατρα της αρχαιότητας διέθεταν σπουδαία ακουστική, ώστε όσα λέγονταν στην ορχήστρα να ακούγονται πολύ καθαρά από εκείνους που κάθονταν στις πιο υψηλές σειρές.

Οι περισσότερες παραστάσεις στην αρχαία Αθήνα δόθηκαν στο Θέατρο του Ελευθερέως Διονύσου.

Το Θέατρο του Ελευθερέως Διονύσου

Το Θέατρο του Διονύσου αποτελεί τμήμα του τεμένους του θεού και η ιστορία του ξεκινά μετά το 500 π.Χ., όταν μεταφέρθηκε εδώ από το χώρο της Αρχαίας Αγοράς, όπου αρχικά γίνονταν οι δραματικοί αγώνες. Στην αρχή το θέατρο είχε ορθογώνια μάλλον παρά κυκλική ορχήστρα και τα καθίσματα στο κοίλο ήταν πρόχειρες ξύλινες κατασκευές, όπως ξύλινη ήταν και η σκηνή. Τα λίθινα καθίσματα, που ένα μέρος τους βλέπουμε και σήμερα, κατασκευάστηκαν στα χρόνια του ρήτορα και πολιτικού Λυκούργου (330 π.Χ.) και έφταναν μέχρι τη βάση του βράχου της Ακρόπολης. Η χωρητικότητα του θεάτρου ξεπέρασε τους 15.000 θεατές. Στα ρωμαϊκά χρόνια η σκηνή κατέλαβε μέρος από την ορχήστρα, έγινε λίθινη και το χαμηλότερο προσκήνιο διακοσμήθηκε με ανάγλυφες παραστάσεις. Η πρώτη σειρά καθισμάτων του θεάτρου που ανάγονται στον 1ο αιώνα π.Χ. αποτελείται από μαρμάρινους θρόνους οι

οποίοι προορίζονταν για τους ιερείς και τους άρχοντες της πόλης που παρακολουθούσαν τις παραστάσεις.

Πλησίον του Θεάτρου του Διονύσου είναι το Ωδείο του Περικλή. Βρίσκεται στη νότια πλευρά της Ακρόπολης και είναι σύγχρονο του Παρθενώνα. Σε αυτό τελούνταν μουσικοί αγώνες τους οποίους ο Περικλής συμπεριέλαβε στα Παναθήναια και πιθανόν οι δραματικοί προαγώνες από τους οποίους αναδεικνύονταν οι τρεις καλύτεροι δραματικοί ποιητές που έπαιρναν μέρος στον τελικό. Το σχήμα του ήταν σχεδόν τετράγωνο και είχε τετρακλινή στέγη. Το κτίριο διέθετε μία μόνο αίθουσα και η ξύλινη οροφή στηριζόταν σε πλήθος κίωνων. Στις τέσσερις πλευρές της αίθουσας υπήρχαν έδρανα για τους θεατές.

Τα μηχανήματα του θεάτρου

Τα κυριότερα μηχανήματα που χρησιμοποιούνταν στη διάρκεια των παραστάσεων ήταν τα εξής:

– *Η μηχανή ή αιώρημα*, ένα είδος γερανού με το οποίο παρουσιάζονταν οι θεοί ως αιωρούμενοι (από μηχανής θεοί).

– *Οι περιάκτοι*, δύο ξύλινοι, τοποθετημένοι εκατέρωθεν της σκηνής, πρισματικοί στύλοι, οι οποίοι, περιστρεφόμενοι γύρω από τον άξονά τους, παρουσίαζαν τις παραστάσεις που ήταν πάνω σε αυτούς ζωγραφισμένες.

– *Το εκκύκλημα*, ένα μηχανικά μετακινούμενο τροχοφόρο δάπεδο, πάνω στο οποίο εμφάνιζαν στο κοινό ομοιώματα νεκρών, γιατί σπανιότατα αναπαρίσταναν φόνο μπροστά στα μάτια των θεατών.

Χορηγοί και μνημεία

Τη χρηματοδότηση των παραστάσεων κατά τους δραματικούς αγώνες αναλάμβαναν οι πλούσιοι πολίτες της Αθήνας, οι *χορηγοί*. Σε αναγνώριση των υπηρεσιών τους προς την πόλη των Αθηνών μπορούσαν με δικά τους έξοδα να ανεγείρουν μνημεία αναμνηστικά της ευεργεσίας τους, τα οποία ονομάζονταν *χορηγικά*. Τα μνημεία αυτά συνήθως στο πάνω τους μέρος έφεραν το χάλκινο τρίποδα που κέρδιζε ως βραβείο ο χορηγός του οποίου η παράσταση κατακτούσε στο δραματικό αγώνα την πρώτη θέση. Τα περισσότερα από αυτά ήταν τοποθετημένα στην *οδό Τριπόδων*, που ξεκινούσε από τις βόρειες υπώρειες της Ακρόπολης και έφτανε στο Θέατρο του Διονύσου. Από τα χορηγικά μνημεία σώζεται σε ιδιαίτερα καλή κατάσταση το Μνημείο του Λυσικράτη (334 π.Χ.).

Οι παραστάσεις

Οι δραματικές παραστάσεις γίνονταν στη διάρκεια των εορτών προς τιμή του θεού Διονύσου. Συγκεκριμένα, στη διάρκεια των Μικρών Διονυσίων επαναλαμβάνονταν στους δήμους της Αττικής παλαιότερες τραγωδίες. Νέες τραγωδίες διδάσκονταν κατά τα Λήναια, μετά το 433 π.Χ. και με σαφώς πιο επίσημο και λαμπρό τρόπο στη διάρκεια των εν άσσει Διονυσίων μετά το 534 π.Χ. Τα εν άσσει Διονύσια εορτάζονταν για έξι μέρες, από τις οποίες οι τρεις τελευταίες ήταν αφιερωμένες στους δραματικούς αγώνες και την εποπτεία τους είχε ο επώνυμος άρχοντας.

Ο ποιητής ήταν ο σκηνοθέτης των έργων του και ο ίδιος προετοίμαζε το χορό στο άσμα και στην όρχηση και έκανε τη διανομή των ρόλων στους υποκριτές. Λίγες μέρες πριν από τους αγώνες καταρτιζόταν ο προκαταρκτικός κατάλογος με τους 500 Αθηναίους, 50 από κάθε φυλή, από τους οποίους θα επιλεγόταν η δεκαμελής επιτροπή.

Δύο μέρες πριν από την έναρξη της γιορτής οι τρεις ποιητές που προκρίνονταν, στεφανωμένοι και ακολουθούμενοι από τους υποκριτές τους, έφταναν στο Ωδείο του Περικλή. Εκεί γινόταν ο προάγων, δηλαδή οι ποιητές παρουσίαζαν στο αθηναϊκό κοινό τα έργα τους και τους υποκριτές. Τέλος, την τέταρτη μέρα των Μεγάλων Διονυσίων γινόταν η έναρξη των παραστάσεων. Οι θεατές έφταναν στο θέατρο πολύ νωρίς, λίγο πριν από την ανατολή του ήλιου. Η είσοδος στην αρχή ήταν ελεύθερη και στη συνέχεια επιτρεπόταν μόνο με εισιτήριο (σύμβολον), το αντίτιμο του οποίου καταβαλλόταν στο θεατρώνη. Την εποχή του Περικλή καθιερώθηκαν τα θεωρικά. Με αυτή του την απόφαση ο Περικλής έδωσε σε όλους τους Αθηναίους τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν τις παραστάσεις.

Τα θεωρικά ήταν ένα είδος δωρεάν εισιτηρίου για τους οικονομικά ασθενέστερους πολίτες, επειδή ο Περικλής πίστευε στη μεγάλη μορφωτική αξία του θεάτρου.

Μετά την τακτοποίηση των θεατών ηκούσε η σάλπιγξ και ο κήρυκας εκφωνούσε το όνομα του ποιητή, τα έργα –η τετραλογία– του οποίου θα παίζονταν εκείνη τη μέρα. Αφού ολοκληρώνονταν όλες οι παραστάσεις, οι δέκα κριτές έγραφαν τη γνώμη τους πάνω σε πινακίδες, στη συνέχεια κληρώνονταν πέντε και έπαιρναν και την τελική απόφαση. Το βραβείο ήταν ένα απλό στεφάνι κισσού, η δόξα όμως για τον ποιητή και το χορηγό του ήταν πολύ μεγάλη.

Τα ενδύματα

Οι ηθοποιοί φορούσαν υποδήματα με ψηλές σόλες, τους κοθόρνους, και παραγεμίσματα στα ρούχα για να φαίνονται μεγαλοπρεπέστεροι. Φορούσαν επίσης ενδύματα ποδήρη με χρωματιστές κατακόρυφες ραβδώσεις. Τα προσωπεία είχαν μεγάλα ανοίγματα για το στόμα και τους οφθαλμούς και είχαν αδρά ζωγραφισμένα τα χαρακτηριστικά, ενώ τα γυναικεία πρόσωπα υποδύονταν άντρες.

Οι πρόδρομοι των μεγάλων τραγικών

Αρίων

Χορικός ποιητής του 7ου αιώνα π.Χ. Καταγόταν από τη Μήθυμνα της Λέσβου και περί το 600 π.Χ. βρέθηκε στην Αυλή του βασιλιά Περίανδρου στην Κόρινθο, όπου πρώτος αυτός παρουσίασε τον διθύραμβον ως καλλιτεχνικά αυτάρκη μορφή. Ταξίδεψε στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία. Από την αρχαιότητα ο Αρίωνας συνδέθηκε με το μύθο με το δελφίνι. Δεν σώθηκε κανένα ποίημά του.

Θέσπις

Καταγόταν από το δήμο της Ικαρίας της Αττικής και ήταν ο πρώτος γνωστός τραγικός ποιητής και ο πρώτος υποκριτής. Το 534 π.Χ. παρουσίασε τραγωδία του στα Μεγάλα Διονύσια, τα οποία θέσπισε ο Πεισίστρατος.

Φρόνιχος

Αθηναίος τραγικός ποιητής του 5ου αιώνα π.Χ. Εισήγαγε τα γυναικεία προσωπεία και τον τετράμετρο στίχο. Του αποδίδονται τα έργα *Φοίνισσαι* και *Μιλήτου Άλωσις*. Για το τελευταίο τού επιβλήθηκε πρόστιμο χιλίων αττικών δραχμών διότι θύμισε στους Αθηναίους τις συμφορές της Μιλήτου.

Χοιρίλος

Αθηναίος τραγικός ποιητής (τέλη 6ου αιώνα π.Χ.). Πήρε μέρος σε δραματικούς αγώνες με τον Αισχύλο και τον Πρατίνα. Από τα έργα του γνωρίζουμε μόνο την *Αλόπην*.

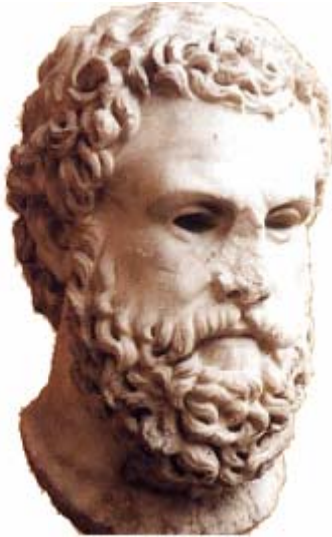
Πρατίνας

Γεννήθηκε στον Φλειούντα, αλλά δεν είναι γνωστό πότε, και πέθανε πριν από το 467 π.Χ. Έγραψε 18 τραγωδίες και 32 σατυρικά δράματα και υπήρξε ο βασικός αναμορφωτής του σατυρικού δράματος. Ο Πρατίνας με το έντονο δωρικό του πνεύμα έδωσε σε αυτό την καλλιτεχνική του μορφή, ώστε να μπορέσει να συνεχίσει το δρόμο του.

ΤΡΑΓΩΔΙΑ

Αισχύλος

Η ζωή του

Είναι ο πρώτος από τους μεγάλους τραγικούς ποιητές. Γεννήθηκε περίπου το 525/524 π.Χ. Καταγόταν από πλούσια οικογένεια, ο πατέρας του ονομαζόταν Ευφορίωνας και ήταν γαιοκτήμονας από την Ελευσίνα. Η εποχή που γεννήθηκε ήταν μια από τις πιο ταραχώδεις της αρχαίας Ελλάδας, αφού τότε έλαβαν χώρα δύο μεγάλες πολεμικές συρράξεις, οι Περσικοί Πόλεμοι και ο Πελοποννησιακός. Στους πρώτους οι Αθηναίοι αγωνίστηκαν ενάντια στους Πέρσες κατακτητές για την πνευματική και πολιτική τους ύπαρξη, κατόρθωσαν να τους συντρίψουν και απέδωσαν την αναπάντεχη νίκη στους θεούς. Ο Ηρόδοτος βάζει στο στόμα του Θεμιστοκλή μετά τη ναυμαχία της Σαλαμίνας τα λόγια που σκεφτόταν ο καθένας μετά τη νίκη: «Δεν τα κατορθώσαμε εμείς αυτά· τάκαμαν οι θεοί και οι ήρωες». Ένας από τους λόγους ήταν ότι δεν ήθελαν να κυριαρχήσει στην Ασία και την Ευρώπη ένας μόνο άνθρωπος *ανάξιός τε και ατάσθαλος*, που πρόσβαλε τα ιερά των

θεών και τα στοιχεία της φύσης. Το 490 π.Χ. ο Αισχύλος πήρε μέρος στη μάχη του Μαραθώνα μαζί με τον αδερφό του, Κυναίγειρο, που σκοτώθηκε στη μάχη. Στη συνέχεια, το 480 π.Χ. και σε ηλικία 45 ετών πολέμησε στη Σαλαμίνα, ενώ η Αθήνα είχε εκκενωθεί, καταληφθεί και πυρποληθεί. Συμμετείχε επίσης και σε άλλες μάχες που έγιναν κατά τη διάρκεια των Περσικών Πολέμων, οι οποίοι σημάδεψαν τη ζωή του. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στο επιτύμβιο επίγραμμα του ποιητή, που αποδίδεται στον ίδιο, διεκδικεί τον πρώτο τίτλο τιμής, τη δόξα πως πολέμησε το βάρβαρο εισβολέα: *Αλκήν δ' ευδόκιμον Μαραθώνιον άλσος αν είποι*. Ο Αισχύλος γεννήθηκε, όπως είπαμε, στην Ελευσίνα, αλλά τίποτε στο έργο του δεν φανερώνει ότι τα μεγάλα μυστήρια της γενέτειράς του επηρέασαν την πνευματική του εξέλιξη. Περισσότερο καθοριστική γι' αυτόν ίσως ήταν η γνωριμία του με τον Πίνδαρο, που ζούσε την ίδια εποχή. Δεν γνωρίζουμε τους λόγους για τους οποίους στην ακμή της ζωής του ταξίδεψε στη Σικελία, στην Αυλή του Ιέρωνα. Οι αρχαίοι έκαναν διάφορες υποθέσεις, αλλά βασικά δεν χρειάζεται να δοθεί καμιά εξήγηση για το γεγονός ότι ο Αισχύλος ακολούθησε την πρόσκληση ενός ισχυρού άρχοντα που καλούσε μεγάλους καλλιτέχνες της εποχής του στην Αυλή του. Φαίνεται πως άρχισε να γράφει το 500 π.Χ. σε ηλικία 25 ετών. Η πρώτη του νίκη αναφέρεται στο *Πάριο Χρονικό* το 484 π.Χ. και την ακολούθησαν άλλες δώδεκα. Η *Σούδα* αναφέρει 28 –αν έχει παραδοθεί σωστά–, αριθμός που μπορεί να εξηγηθεί αν συνυπολογιστούν τα έργα που διδάχθηκαν ξανά ύστερα από το θάνατό του. Την ίδια εποχή ο Αισχύλος συνέθεσε το *Αίτναι* ή *Αιτναίοι*, για να τιμηθεί ο Ιέρωνας, ιδρυτής της πόλης Αίτνας. Η παράσταση δόθηκε το 470 π.Χ. με την ανάληψη της εξουσίας από το Δεινομένη, το γιο του Ιέρωνα. Το 458 π.Χ. ο Αισχύλος ταξίδεψε για δεύτερη φορά στη Σικελία, για άγνωστους πάλι λόγους. Ίσως η αναχώρησή του να οφειλόταν σε κάποια διαφωνία του ποιητή με το αθηναϊκό κοινό, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από ένα χωρίο των *Βατράχων* του Αριστοφάνη. Πέθανε στη Γέλα το 456/455 π.Χ. και θάφτηκε στην Ξενιτιά, όπως και ο Ευριπίδης. Οι Αθηναίοι τον τίμησαν με ιδιαίτερο νόμο, σύμφωνα με τον οποίο όποιος ήθελε μπορούσε να πάρει μέρος σε διαγωνισμό με έργα του Αισχύλου. Όμως το πιο «λαμπρό μνημείο» για το μεγάλο ποιητή το έστησε ο Αριστοφάνης στους *Βατράχους* του.

Η τέχνη του

Ο Αισχύλος γεννήθηκε και μεγάλωσε σε μια ταραγμένη περίοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας καταβάλλονταν προσπάθειες να εδραιωθεί η αθηναϊκή δημοκρατία. Ο ίδιος παρακολούθησε την πολιτική διαμάχη ανάμεσα στους φιλελεύθερους και τους συντηρητικούς, ενώ πήρε μέρος στους πρώτους αγώνες της Αθήνας εναντίον των Περσών. Αυτό το πολιτικό και κοινωνικό υπόβαθρο, καθώς και η γενικότερη ένταση, τον επηρέασαν βαθύτατα και αποτέλεσαν συχνά τον πυρήνα της δράσης στα έργα του.

Ο Αισχύλος εκφράζει το πνεύμα που αναπτύσσεται μετά τους Περσικούς Πολέμους και το νέο τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος αντιμετωπίζει τα καθημερινά προβλήματα. Μετά τον πόλεμο οι Αθηναίοι νιώθουν θριαμβευτές και πιστεύουν σε μια ισορροπία δυνάμεων που κανένας δεν έχει το δικαίωμα να διαταράξει. Έτσι, οι ήρωες του μεγάλου τραγικού ποιητή υπερβαίνουν τα επιτρεπτά όρια με τα λόγια, τις πράξεις ή το φρόνημά τους και διαπράττουν την *ύβρη*. Ως επακόλουθο έρχεται όμως η *άτη*, η ηθική τύφλωση, που οδηγεί σε ανόητες πράξεις. Με αυτό τον τρόπο ανατρέπεται η κοινωνική και ηθική ισορροπία και επέρχονται η τιμωρία και η πώση του δυνατού. Μέσα από το συγκεκριμένο σχήμα της *ύβρης* και της *άτης* ερμηνεύονται τα περισσότερα έργα του ποιητή.

Ο ίδιος πιστεύει ότι μια ανώτερη δύναμη κυβερνά τα πάντα και ότι για το έγκλημα υπάρχει πάντα η τιμωρία. Η τραγωδία του άλλωστε βασίζεται στο σχήμα ενοχή-τιμωρία. Ο Αισχύλος δέχεται ότι οι θεοί καθορίζουν τη μοίρα των ανθρώπων και ότι μόνο αυτοί μπορεί να τον συγχωρήσουν και να τον οδηγήσουν στη λύτρωση. Θεωρεί ότι στις επιλογές τους σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η μοίρα, που περιορίζει την ελεύθερη βούληση, και ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τις σχέσεις των θεών και των ανθρώπων, την ανθρώπινη ελευθερία και ευθύνη, τη δικαιοσύνη των θεών και τις συμφορές που πλήττουν τους αθώους. Οι ήρωες των έργων υποτάσσονται στη θεία βούληση, αλλά δεν είναι έρμαια στα χέρια των θεών· θέλουν να κάνουν οι ίδιοι τις επιλογές τους, όμως αδυνατούν να αποφύγουν τις συνέπειες της θείας επέμβασης. Συνήθως έχουν υπερφυσικές δυνάμεις και συχνά προκαλούν δέος στο θεατή.

Όσο για το χορό, έχει θρησκευτικό χαρακτήρα και εκφράζει ηθικά διδάγματα. Συμμετέχει σε ιεροτελεστίες και προκαλεί συγκίνηση στους θεατές.

Η συμβολή του Αισχύλου στην ανάπτυξη της τραγωδίας υπήρξε καθοριστική, αφού από χορωδιακή και στατική μουσική απαγγελία μεταμορφώθηκε σε ένα δράμα που αναπαρίσταται. Η αξία του έργου του δεν έγκειται μόνο στα έξοχα δράματά του, αλλά κυρίως στις μεταβολές που εισήγαγε, για τις οποίες αναδείχθηκε *πατήρ της τραγωδίας*. Σύμφωνα μάλιστα με τον Αριστοτέλη, η τραγωδία με τον Αισχύλο προσέλαβε το δραματικό χαρακτήρα της. Αυτός της έδωσε καθαρή μορφή και καθιέρωσε τη διδασκαλία μιας συνεχόμενης τριλογίας, δηλαδή τριών τραγωδιών με κοινό μύθο. Παράλληλα, αύξησε τον αριθμό των υποκριτών από έναν σε δύο, ενώ περιόρισε το χορό, μειώνοντας τα μέλη του από πενήντα σε δώδεκα, και έδωσε προτεραιότητα στο διάλογο (έγινε «πρωταγωνιστής»). Βελτίωσε επίσης τη χορογραφία και τη σκευή. Ο ίδιος μάλιστα εκτελούσε χρέη χορογράφου, δίδασκε τα χορικά του και ενδέχεται να έπαιρνε μέρος και σε κάποιες τραγωδίες. Τα έργα του διακρίνονται για τα εντυπωσιακά σκηνικά, καθώς και για τα κοστουμια και τις μάσκες των ηθοποιών που συχνά προκαλούσαν τρόμο. Αναφέρεται ότι η πρώτη εμφάνιση του χορού στις *Ευμενίδες* ενέπνευσε φόβο στους θεατές.

Η γλώσσα του είναι μεγαλόπρεπη και συνάδει με τις ιδέες που θέλει να εκφράσει. Γράφει πάντα διακατεχόμενος από ενθουσιασμό και με τις λέξεις και τον ήχο βοηθά τον ακροατή να φτάσει στην ουσία των πραγμάτων. Τα διαλογικά μέρη είναι απλά και απέριττα, ενώ τα λυρικά, με τον πλούτο των επιθέτων και των σχημάτων του λόγου, είναι μερικές φορές δυσνόητα. Τα έργα του χαρακτηρίζονται από ποιητική φαντασία, τολμηρές εικόνες και μεταφορές και έξοχες συνθέσεις. Αντίθετα από το κάλλος και την ήρεμη συμμετρία του Σοφοκλή, τα δράματα του Αισχύλου διακρίνονται για το κολοσσιαίο, το υπεράνθρωπο και το μεγαλόπρεπο, όπως αυτό διαφαίνεται μέσα από τα νοήματα, τις παραβολές και τη γλώσσα. Η κεντρική όμως ιδέα, που αποτελεί τη βάση όλων των έργων, είναι η ιδέα της ειμαρμένης – από γενιά σε γενιά μεταδίδεται η αρά, που προέρχεται από τις κακουργίες. Τέλος, στο σύνολο των τραγωδιών του Αισχύλου μπορεί κανείς να διακρίνει τις αρχές του, τη βαθιά πίστη του στη δικαιοσύνη, την ευσεβεία του και τη μεγαλοφυΐα του.

Το έργο του

Ο Αισχύλος εμφανίζεται για πρώτη φορά ως τραγικός ποιητής το 499/496 π.Χ. (70ή Ολυμπιάδα) όπου σε ποιητικό αγώνα αντιμετώπισε τους Χοίριλο και Πρατίνα, χωρίς όμως να πετύχει καμιά νίκη. Το 468 π.Χ. νικήθηκε από το Σοφοκλή. Η παράδοση ύστερα από τον κλονισμό της χρονολόγησης των *Ικέτιδων* πριν από τη μάχη της Σαλαμίνας, μας στέρησε όλη την πρώιμη δημιουργία του ποιητή, αφού το αρχαιότερο σωζόμενο από τα έργα του είναι οι *Πέρσες*, που σημαίνει ότι ακούμε το λόγο του ποιητή, όταν ήταν πάνω από πενήντα χρονών. Έτσι, τα παλαιότερα έργα του που μένουν άγνωστα για μας φαίνεται ότι ήταν πολύ απλά και ότι μεσολάβησε αρκετό χρονικό διάστημα για να φτάσει ο ποιητής στο εκπληκτικό δημιούργημα της *Ορέστειας*.

Ο αριθμός των τραγωδιών του Αισχύλου δεν μπορεί να οριστεί με βεβαιότητα. Σύμφωνα με τη *Σούδα*, έγραψε ενενήντα δράματα, ενώ, με βάση τον ανώνυμο *Αισχύλου Βίο*, εβδομήντα, από τα οποία πέντε σατυρικά. Οι υποθέσεις τους προέρχονται από τους μυθικούς κύκλους των επικών ποιητών και κυρίως από τον Όμηρο. Γνωστά από αποσπάσματα ή από τον τίτλο τους είναι μόνο τα 73 δράματα. Αυτά είναι τα εξής: *Αγαμέμνων*, *Αθάμας*, *Αιγύπτιοι*, *Αιτναίαι* (γνήσιοι), *Αιτναίαι* (νόθοι), *Αμυμώνη*, *Αργείοι*, *Αργώ ή κωπαστής Αταλάντη*, *Βάκχαι*, *Βασσάροι*, *Γλαύκος πόντιος*, *Δαναΐδες*, *Δικτυουλκοί*, *Επτά επί Θήβας*, *Ευμενίδες*, *Επίγονοι*, *Ελευσίνιοι*, *Ηλιάδες*, *Ηδωνοί*, *Ηρακλείδαι*, *Θρήσσαι*, *Θεωροί ή Ισθμιασταί*, *Ιφιγένεια*, *Ιξίων*, *Ικέτιδες*, *Κάβειροι*, *Καλλιστώ*, *Κρήσσαι*, *Κερκύων*, *Κίρκη σατυρική*, *Κήρυκες*, *Κάρες ή Ευρώπη*, *Λάιος*, *Λέων*, *Λήμνιοι*, *Λυκούργος*, *Μέμνων*, *Μυσοί*, *Μυρμιδόνες*, *Νεανίσκοι*, *Νεμέα*, *Νηρείδες*, *Νιόβη*, *Ξάντριοι*, *Οιδίπους*, *Όπλων κρίσις*, *Οστολόγοι*, *Πενθέως*, *Περραιβίδες*, *Πρωτεύς*, *Πέρσαι*, *Πηγελόπη*, *Προπομποί*, *Προμηθεύς δεσμώτης*, *Προμηθεύς πυρφόρος*, *Προμηθεύς λυόμενος*, *Πολυδέκτης*, *Σαλαμίνιοι*, *Σεμέλη ή υδροφόροι*, *Σίσυφος δραπέτης*, *Σφιγξ*, *Τοξότιδες*, *Τήλεφος*, *Τροφοί*, *Υψιπύλη*, *Φιλοκτήτης*, *Φορκίδες*, *Φρύγιοι*, *Φρύγες ή Έκτορος λύτρα*, *Χοηφόροι*, *Ψυχοστασία*, *Ψυχαγωγοί*. Από αυτά τα δράματα σε πλήρη μορφή σώζονται τα εξής: *Ικέτιδες*, *Πέρσαι*, *Επτά επί Θήβας*, *Προμηθεύς δεσμώτης*, *Αγαμέμνων*, *Χοηφόροι*, *Ευμενίδες*.

Οι κώδικες μέσω των οποίων μας παραδόθηκαν τα κείμενα του Αισχύλου είναι οι: *Medicus* ή *Laurentianus* XXXII, 9 του 10ου ή του 11ου αιώνα, *Marcianus*, 468 του 13ου ή του 14ου αιώνα, *Guelferbytanus*, 88 του 15ου αιώνα, *Parisinus*, 2886 του 15ου αιώνα, *Augustanus* ή *Monacensis* 546 του 16ου αιώνα, *Escorialensis* του 16ου αιώνα, *Florentinus* ή *Laurentianus* XXXI, 8 του 14ου αιώνα, *Venetus* ή *Marcianus* 616 του 13ου αιώνα και *Farnesianus*.

Ο παλαιότερος από τους σωζόμενους κώδικες, ο *Laurentianus* XXXII, 9, περιλαμβάνει έναν *Κατάλογο των Αισχύλου δραμάτων*, όπου απαριθμούνται εβδομήντα τρία έργα. Αυτός όμως δεν θεωρείται πλήρης, διότι στη *Σούδα* γίνεται λόγος για ενενήντα τραγωδίες, ενώ ο ανώνυμος *Αισχύλου Βίος* αναφέρει εβδομήντα τραγωδίες και πέντε σατυρικά δράματα. Επιπλέον, σε άλλες πηγές διασώζονται αποσπάσματα ή τίτλοι άλλων δέκα δραμάτων που δεν μνημονεύονται στον κατάλογο.

Ο Αισχύλος κέρδισε το πρώτο βραβείο σε δεκατρείς δραματικούς αγώνες με πενήντα δύο έργα του, σε διάστημα μικρότερο από τριάντα έτη, δηλαδή από το 472 π.Χ., που νίκησε για πρώτη φορά, έως το θάνατό του. Το 468 π.Χ. νικήθηκε για πρώτη φορά από το νεαρό Σοφοκλή, γεγονός που τον ανάγκασε να φύγει λυπημένος για τη Σικελία.

Επί δεκαετίες μετά το θάνατο του μεγάλου τραγικού διδάσκονταν συχνά τα δράματά του και είναι αξιοπρόσεκτο ότι με ειδικό νομοθέτημα παρεχόταν η δυνατότητα *το βουλόμενον διδάσκειν τα Αισχύλου χορόν λαμβάνειν*. Τα έργα του εξέφραζαν με τον καλύτερο τρόπο μια λαμπρή περίοδο της αθηναϊκής ιστορίας. Από τον 4ο αιώνα π.Χ. όμως το ενδιαφέρον για τις τραγωδίες του άρχισε να μειώνεται – ο Πλάτωνας, οι ρήτορες και ο Αριστοτέλης δεν διάνθιζαν τα συγγράμματά τους με αισχύλεια παραθέματα. Η έκδοση και η κριτική επεξεργασία των έργων του ανάγεται στους ελληνιστικούς χρόνους. Ο Αριστοφάνης ο Βυζάντιος εξέδωσε κριτικά τα δράματά του και συνέταξε ερμηνευτικά υπομνήματα και καταλόγους προσώπων. Έτσι, η έκδοση αυτή –μαζί με συναφείς εργασίες του Αρίσταρχου και του Διδύμου– αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον των λογίων για το έργο του ποιητή. Αυτό φαίνεται και από ορισμένα δράματα του Εννίου και του Ακκίου, που αποτελούσαν διασκευές τραγωδιών του Αισχύλου, αλλά και από το μεγάλο αριθμό των πατύρων που χρονολογούνται έως τον 3ο αιώνα

μ.Χ. οι οποίοι σώζουν αποσπάσματα δραμάτων που έχουν χαθεί. Προς το τέλος αυτής της περιόδου επιλέχθηκαν επτά τραγωδίες, από τις οποίες προέκυψε μια ιδιαίτερη έκδοση που σκοπό είχε να εξυπηρετήσει εκπαιδευτικές ανάγκες. Έτσι, τα υπόλοιπα έργα έπαψαν να αντιγράφονται. Στη συνέχεια, μέχρι την εποχή των Παλαιολόγων, μελετούνταν μόνο τρία δράματα – *Προμηθεύς δεσμώτης*, *Επτά επί Θήβας*, *Πέρσαι*. Οι νεότερες εκδόσεις των έργων του Αισχύλου βασίστηκαν κυρίως στον κώδικα της Φλωρεντίας, που περιλαμβάνει πολύτιμα σχόλια.

Τον 1ο αιώνα μ.Χ. οι Ρωμαίοι δυσκολεύονταν να κατανοήσουν τη γλώσσα του μεγάλου τραγικού και είναι χαρακτηριστικό ότι ο Κοϊντιλιανός τον αποκαλούσε «τραχύ και ασυνάρτητο». Το 2ο αιώνα μ.Χ. λίγοι ασχολούνταν με τα έργα του Αισχύλου, ενώ το ενδιαφέρον γι' αυτόν αναζωπυρώθηκε στα τέλη του 18ου αιώνα.

Ικέτιδες

Διδάχτηκε μετά το 468 π.Χ., πιθανόν το 463 π.Χ. Το έργο αρχίζει με ένα μεγάλο πρόλογο των Δαναϊδών, των πενήντα θυγατέρων του Δαναού που φεύγουν με αυτόν από την Αίγυπτο για να μην αναγκαστούν να παντρευτούν τα πρώτα ξαδέλφια τους (τους γιους του βασιλιά Αιγύπτου, αδερφού του Δαναού) και πηγαίνουν πρόσφυγες (ικέτιδες) στο Άργος, όπου τους δέχεται ο βασιλιάς Πελασγός, παρ' όλο που ο Αίγυπτος στέλνει πλοίο για να τις πάρει, απειλώντας με πόλεμο. Ο Πελασγός, από τη στιγμή που του ζητούν συμπαράσταση, γίνεται η κεντρική μορφή της τραγωδίας, που αναλαμβάνει όλη την ευθύνη, αφού, όταν αποφασίζει να βοηθήσει τις ικέτιδες, ξέρει ότι θα εμπλέξει τη χώρα του σε πόλεμο. Η γνώση τον μετατρέπει σε πραγματικό ήρωα, σε έναν άνθρωπο που χαρακτηρίζεται από την ευγένεια της ψυχής του. Ο ποιητής μέσα από το έργο αυτό αντιπαραθέτει τον πολιτισμό των Ελλήνων με τη βία και την αγριότητα των βαρβάρων.

Αρχαίο κείμενο

Βασιλεύς

*Ει τι κρατούσι παῖδες Αιγύπτου σέθεν
νόμω πόλεως, φάσκοντες εγγύτατα γένους
εἶναι, τις αν τοῖσδε αντιωθήναι θέλοι;
Δει τοι σε φεύγειν κατὰ νόμους τους οἴκοθεν,
ως ουκ ἔχουσι κύρος ουδέν αμφί σου.*

Χορός

*Μη τι πότ' ουν γενοίμην υποχείριος
κράτεσιν ἀρσένων. Ὑπαστρον δε τοι
μήχαρ ὀρίζομαι γάμου δύσφρονος
φυγά. Σύμμαχον δ' ελόμενος Δίκαν
κρίνε σέβας το προς θεών.*

Χορός

*Μη τι τλης ταν ικέτιν εισιδεῖν
ἀπό βρετέων βία
δίκας ἀγομέναν
ἵππαδόν ἀμύκων,
πολυμίτων πέπλων τ' ἐπιλαβάς ἐμών.
Ἴσθι γαρ. Παισί τάδε και δόμοις,*

οπότερ αν κτίσης
μένει δορί τίνειν
ομοϊαν φράσαι. Δίκαια Διόθεν κράτη.

Μετάφραση

Βασιλέας

Μ' αν πάνω σου έχουν δικαιώματ' απ' τους νόμους
της χώρας σας του Αιγύπτου οι γιοι, σα συγγενείς σας
που λένε πιο στενοί, πώς να θελήση ενάντια
κανείς να τους σταθή; Και συ για νάβρης δίκιο
πρέπει να δείξης πως οι νόμοι σας δε δίνουν
σε κείνους εξουσία καμιά πάνω σε σένα.

Χορός

Στην τυραννία την αντρική
σκλάβια να πέσω ας μην το σώσω·
κάτω από τάστρα τουρανού
προκρίνω ατέλειωτο φευγίο,
φτάνει απ' τους γάμους που μισώ
μια να γλιτώσω·
μα εσύ της Δίκης διάλεξε
σύμμαχος να σταθής
και κρίνε τι έχεις στους θεούς
εμπρός να σεβαστής.

Χορός

Μην το βαστάξης τις ικέτιδες να δης
στης θείας το πείσμα Δίκης να τις πέρνουν
με το στανιό, σαν άλογα, απ' ταγάματα
κι ανίερα χέρια από τους ξομπλιαστούς
τους πέπλους και τις μπόλιες να τις σέρνουν.
Γιατί να ξέρης ό,τι αν πράξης θα το βρης
στα σπίτια σου άφευχτα και στα παιδιά σου,
που με την όμοια θα ξοφλήσουν πλερωμή
το χρέος στον Άρη· σκέψου αυτά καλά,
δικαιοκριτής είναι ο Δίας, στοχάσου.

Πέρσαι

Διδάχτηκε το 472 π.Χ. Πρόκειται για έναν ύμνο στη νίκη των Ελλήνων στη Σαλαμίνα, για μια ζωντανή περιγραφή της καταστροφής των Περσών. Τα γεγονότα διηγείται ο αγγελιαφόρος στην Άτοσσα, τη μητέρα του βασιλιά Ξέρξη, στα Σούσα, όπου λαμβάνει χώρα και η σκηνή του δράματος και όπου φτάνει ο Ξέρξης εξευτελισμένος. Η μετάβαση από το θριαμβικό χορικό στη σκηνή με τη Άτοσσα, στην έκθεση των συμβάντων και στην εμφάνιση του βασιλιά προσδίδει ιδιαίτερη τραγικότητα σε αυτό το δράμα. Όσο για τα λόγια του αγγελιαφόρου, είναι ένας ύμνος στην Αθηνά. Η συγκεκριμένη τραγωδία διδάχτηκε στα εγκαίνια του νέου Θεάτρου του Διονύσου και χορηγός ήταν ο Περικλής. Την τετραλογία αποτελούσαν τα έργα *Φινεύς*, *Πέρσαι*, *Γλαύκος Ποτνιεύς* και το σατυρικό δράμα *Προμηθεύς Πυρκαεύς*.

Κείμενο από μετάφραση

Βασίλισσα

Μες σ' όνειρα πολλά περνώ τις νύχτες μου όλες,
μα τότε παρμάτωσε στρατόν ο γιος μου
και πήε τη χώρα να υποτάξη των Ιώνων·
μα ακόμα τόσο φανερό δεν είδα κι άλλο,
σαν τη νύχτα που πέρασε και θα τακούσης.

Μου φάνηκε μπροστά μου δυο καλοντυμένες
 πως βγήκανε γυναίκες, στολισμένη η μια τους
 με περσικούς κ' η δεύτερη με δώριους πέπλους,
 πολύ απ' τις τωρινές ξεχωριστές στο μπόι
 και στην ασύγκριτη ομορφιά· κι απ' το ίδιο γένος
 αδερφές, της μιας έδωσε πατρίδα ο κλήρος
 την Ελλάδα, της άλλης τη γη των βαρβάρων.
 Μου φάνηκε λοιπόν σαν κάποια ανάμεσό τους
 νάχανε στήση αμάχη αυτές, κι ως το είδε ο γιος μου
 να τις κρατήσει επάσκιζε και να τις μερέψη,
 ως που τις ζέβει στο άρμα του και ζυγολούρια
 στο σβέρκο των περνά· κορδώνουνταν η μια τους
 με ταστολίδια αυτά κ' έδινε υπάκουο στόμα
 στα γκέμια της, ενώ φτερνοκοπιόνταν η άλλη
 και μια τα σύνεργα του δίφρου θρυμματίζει,
 και με βια τον ξεσέρνει δίχως χαλινάρια,
 ως που τέλος σε δυό το ζυγό σπα στη μέση.
 Και πέφτει ο γιος μου κι ο πατέρας του κοντά του
 φτάνει γεμάτος λύπηση κι άμα τον βλέπει
 σκίζει τα ρούχα επάνω του που φόραε ο Ξέρξης.

Επτά επί Θήβας

Διδάχτηκε το 467 π.Χ. και το θέμα προέρχεται από το γνωστό μύθο των Λαβδακιδών. Βασικοί πρωταγωνιστές είναι τα παιδιά του Οιδίποδα, Ετεοκλής και Πολυνίκης, ενώ την τραγωδία προλογίζει ο Ετεοκλής. Ο Πολυνείκης, μαζί με τους έξι στρατηγούς σύμμαχούς του από το Άργος διεξάγει πόλεμο ενάντια στον αδερφό του, Ετεοκλή, βασιλιά της Θήβας. Η Θήβα γλιτώνει και οι εχθροί εκδιώκονται, αλλά τα δύο αδέρφια αλληλοσκοτώνονται. Πρόκειται για μια τραγωδία πολεμικού χαρακτήρα –*Άρεως μεστόν*, κατά τον Αριστοφάνη–, η τρίτη μιας τριλογίας που αποτελούνταν από τα έργα *Λάιος*, *Οιδίπους*, *Επτά επί Θήβας* και το σατυρικό δράμα *Σφιγξ*. Με αυτά τα έργα ο Αισχύλος κέρδισε το πρώτο βραβείο στους δραματικούς αγώνες. Σχετικός με το συγκεκριμένο δράμα είναι και ο μύθος από τις τραγωδίες *Αντιγόνη* του Σοφοκλή και *Φοίνισσαι* του Ευριπίδη.

Αρχαίο κείμενο

Ετεοκλής

*Φευ του ξυναλλάσσοντος όρνιθος βροτοίς
 δίκαιον άνδρα τοίσι δυσσεβεστέροις.
 Εν παντί πράγει δ' έσθ' ομιλίας κακής
 κάκιον ουδέν, καρπός ου κομιστέος·
 άτης άρουρα θάνατον εκκαρπίζεται.
 Η γαρ ξυνεισβάς πλοίον ευσεβής ανήρ
 ναύταισι θερμοίς και πανουργία τινί
 όλωλεν ανδρών συν θεοπτύστω γένει,
 η ξυν πολίταις ανδράσιν δίκαιος ων
 εχθροξένοις τε και θεών αμνήμοσιν,
 ταυτού κυρήσας εκδίκως αγρεύματος,
 πληγείς θεού μάστιγι παγκοίνω 'δάμη.
 Ούτως δ' ο μάντις, υión Οικλέους λέγω,
 σώφρων δίκαιος αγαθός ευσεβής ανήρ,
 μέγας προφήτης, ανοσίοισι συμμιγείς*

θραυστόμοισιν ανδράσιν βία φρενών,
 τίνουσι πομπήν την μακράν πάλιν μολείν,
 Διός θέλοντος ξυγκαθελκυσθήσεται.
 Δοκώ μεν ουν σφε μηδέ προσβαλείν πύλαις
 ουχ ως άθυμος ουδέ λήματος κακή,
 αλλ' οίδεν ως σφε χρη τελευτήσαι μάχη,
 ει καρπός έεσται θεσφάτοισι Λοξίου·
 φιλεί δε σιγάν ή λέγειν τα καίρια.
 Όμως δ' επ' αυτώ φώτα, Λασθένους βίαν,
 εχθρόξενον πυλωρόν αντιτάξομεν,
 γέροντα τον νουν, σάρκα δ' ηβώσαν φύει,
 ποδώκες όμμα, χείρα δ' ου βραδύνεται
 παρ' ασπίδος γυμνωθέν αρπάσαι δόρυ.
 Θεού δε δωρόν έστιν ευτυχείν βροτοίς.

Μετάφραση

Ετεοκλής

Αλλοίμονο ποια τύχη σμίγει εδώ στον κόσμο
 τον δίκαιο άνθρωπο μαζί με τους πιο ανόμους!
 Σαν την κακή τη συντροφιά χειρότερο άλλο
 δεν είναι σε καμμιά δουλειά, και να σοδέψης
 μην καρτεράς καρπό απ' αυτή· απ' τα χωράφια
 της αμαρτίας θάνατος καρπολογιέται.
 Αν ένας θεοφοβούμενος στο ίδιο καράβι
 βρεθή με ναύτες έτοιμους για κάποιο κρίμα,
 πάει, χάθηκε μαζί με την αντίθετη φάρα.
 Κι αν ζη, αυτός δίκαιος άνθρωπος, με συντοπίτες
 εχθρόξενους και που θεό δε λογαριάζουν,
 θα πάη χαμένος άδικα μες το ίδιο δίχτυ
 κι απ' το ίδιο χτύπημα θεού, που όλους θε νάβρη.
 Έτσι τώρα κι αυτός του Οϊκλέα ο γιος ο μάντης,
 φρόνιμος άντρας, δίκαιος, ευσεβής κι αντρείος,
 μέγας προφήτης, μια που δίχως να το θέλη,
 με ανόσιους, αυθαδόστομους έσμιξ' ανθρώπους,
 που τραβούν το μακρύ να πάρουν δρόμο πίσω,
 μες τα ίδια δίχτυα θα συρθή – αν θεός θέλη.
 Μα εγώ φοβούμαι πως αυτός ούτε θα ορμήση
 στις πύλες καν, κι όχι γιατί του λείπει η αντρεία
 και δεν το λέει η καρδιά του, μα γιατί το ξέρει
 πως άφευχτα νεκρός στη μάχη θενά πέση,
 αν του Απόλλωνα οι χρησμοί δεν είναι στείροι,
 και ξέρει ή να σωπαίνει ή πρεπά να λήη.
 Μα όπως και νάναι, αντίκρυ και σ' αυτόν θα στήσω
 εχθρόξενο φρουρό της πύλης, το Λαστένη,
 γέρο στο νου, μα έχει κορμί παλληκαρίσιο,
 γρηγορόδρομο μάτι κι όχι οκνό το χέρι
 ν' αρπά του εχθρού ταπόσκεπα με το κοντάρι.
 Μα δώρο του θεού στον πόλεμο είναι η νίκη.

Προμηθεύς δεσμώτης

Η χρονολόγηση δεν είναι βέβαιη. Ο Προμηθέας, πρώην σύντροφος του Δία και βοηθός στον αγώνα του κατά του Κρόνου, είναι σε δυσμένεια. Ο Δίας τον τιμωρεί φριχτά καρφώνοντας τον στον απόκρημνο Καύκασο, διότι έκλεψε τη φωτιά από τον ουρανό και την πρόσφερε στους ανθρώπους για να τους ευεργετήσει. Πρόκειται για μια τραγωδία γεμάτη συμβολισμού, για μια

μεγαλόπρεπη αναπαράσταση του θριάμβου του νικημένου ήρωα. Ο Δίας μόλις έχει πάρει την εξουσία στα χέρια του και θέλει να υποτάξει τους πάντες και ο Προμηθέας είναι ο μόνος που του αντιστέκεται, γι' αυτό και η τιμωρία είναι τόσο τρομερή. Η τραγωδία αυτή αποτελούσε τριλογία με τον *Προμηθέα πυρφόρον* και τον *Προμηθέα λυόμενον* που δεν σώζονται.

Αρχαίο κείμενο

Προμηθεύς

Ου ταύτα ταύτη μοίρά πω τελεσφόρος
κράναι πέπρωται, μυρίαίς δε πημοναίς
δύαις τε καμφθείς ώδε δεσμά φυγγάνω·
τέχνη δ' ανάγκης ασθενεστέρα μακρώ.

Χορός

Τις ουν ανάγκης εστίν οιακοστρόφος;

Προμηθεύς

Μοίραι τρίμορφοι μνήμονές τ' Ερινύες.

Χορός

Τούτων άρα Ζευς έστιν ασθενέστερος;

Προμηθεύς

Ουκούν αν εκφύγοι γε την πεπρωμένην.

Χορός

Τι γαρ πέπρωται Ζηνί πλην αεί κρατείν;

Προμηθεύς

Τούτ' ουκέτ' αν πύθοιο μηδέ λιπάρει.

Χορός

Η που τι σεμνόν έστιν ο ξυναμπέχεις.

Προμηθεύς

Άλλου λόγου μέμνησθε, τόνδε δ' ουδαμώς
καιρός γεγωνείν, αλλά συγκαλυπτέος
όσον μάλιστα· τόνδε γαρ σώζων εγώ
δεσμούς αεικείς και δύας εκφυγγάνω.

Ερμής

Σε τον σοφιστήν, τον πικρώς υπέρπικρον,
τον εξαμαρτόντ' εις θεούς εφημέροις
πορόντα τιμάς, τον πυρός κλέπτην λέγω·
πατήρ άνωγέ σ' ούστινας κομπείς γάμους
αυδάν, προς ων εκείνος εκπίπτει κράτους.
Και ταύτα μέντοι μηδέν αινικτηρίως,
αλλ' αύθ' έκαστα φράζε· μηδέ μοι διπλάς
οδούς, Προμηθευ, προσβάλης· οράς δ' ότι
Ζευς τοις τοιούτοις ουχί μαλθακίζεται.

Προμηθεύς

Σεμνόστομός γε και φρονήματος πλέως
ο μύθος έστιν, ως θεών υπηρέτου.
Νέον νέοι κρατείτε και δοκείτε δη
ναίειν απενθή πέργαμ'· ουκ εκ τώνδ' εγώ
δισσούς τυράννους εκπεσόντας ησθόμην;
Τρίτον δε τον νυν κοιρανούντ' επόψομαι
αίσχιστα και τάχιστα. Μη τι σοι δοκώ
ταρβείν υποπτήσσειν τε τε τους νέους θεούς;
Πολλού γε και του παντός ελλείπω. Συ δε
κέλευθον ήνπερ ήλθες εγκόνει πάλιν·
πεύση γαρ ουδέν ων ανιστορείς εμέ.

ΜετάφρασηΠρομηθέας

Δεν είν' γραφτό απ' τη μοίρα τέτοιο ακόμα τέλος
αυτά να λάβουν, μα αφού δαμαστώ από μύρια
βάσανα, τότε θα λυθώ, γιατί έχει η τέχνη
πολύ πιο λίγη δύναμη απ' την ανάγκη.

Χορός

Και ποιος να κυβερνά το δοιάκι της ανάγκης;

Προμηθέας

Μοίρες οι τρεις κ' οι Ερινύες που δε ξεχνούνε.

Χορός

Ωστε είναι πιο απ' αυτές αδύνατος ο Δίας;

Προμηθέας

Βέβαια να φύγει απ' το γραφτό, δε θα ήταν τρόπος.

Χορός

Και τι άλλο του γραφτό παρά εξουσία αιώνια;

Προμηθέας

Μ' όλα τα παρακάλια αυτό δε θα το μάθης.

Χορός

Μυστήριο θάναι βέβαια που έτσι το κρύβεις.

Προμηθέας

Άλλη ομιλία ας αλλάζωμε, γιατί δεν είναι
καιρός γι' αυτό το λόγο, που όσο πιο κρυμμένος
πρέπει να μένη· κ' έτσι μόνο αν το φυλάγω,
απ' άπρεπα δεσμά και πάθη θα γλιτώσω.

Ερμής

Σε σένα το σοφό, πούσαι γιομάτος πίκρα,
που στους θεούς αμάρτησες και πήες να δώσης
στους ανθρώπους τιμές, της φωτιάς λέω τον κλέφτη,
στέλνει ο πατέρας προσταγή να φανέρωσης
αυτούς τους γάμους, που κομπάζεις πως θα γίνουν
τάχ' αφορμή τους θρόνους του να χάση εκείνος·
κι αυτά, όχι μ' αινίγματα και στριφτά λόγια
μα ένα προς ένα ξάστερα, μηδέ με βάλης
να κάμω διπλούς δρόμους, γιατί βέβαια βλέπεις
πως δε μαλάζεται εύκολα ο Δίας με τέτοια.

Προμηθέας

Μεγαλόστομα λόγια κ' έπαρση γιομάτα
καθώς ταιριάζουν στων θεών τον υπηρέτη.
Νέοι, με χθεσινή εξουσία και θαρρείτε
πως πύργους έχειτ' άπαρτους· μα εγώ δεν είδα
δυο βασιλιάδες απ' αυτούς να γκρεμιστούνε;
Και τρίτο αυτόν θα δω, που βασιλεύει τώρα,
πολύ γρήγορα και άτιμα· μήπως σου μοιάζω
πως δείλιασα και σκιάχτηκα τους νέους θεούς σου;
Μακρυά από μένα αυτή η ντροπή· μα εσύ το δρόμο
που πήρες νάρθης, βιάσου να γυρίσης πάλι.

Ορέστεια

Τριλογία που συγκαταλέγεται στα αριστουργήματα της παγκόσμιας δραματουργίας και απαρτίζεται από τα έργα *Αγαμέμνων*, *Χορηφόροι* και *Ευμενίδες*, καθώς και από το σατυρικό

δράμα *Πρωτέας*, που δεν σώζεται. Το θέμα της είναι οι συμφορές του οίκου των Ατρείδων. Με αυτή ο Αισχύλος κέρδισε το πρώτο βραβείο στους δραματικούς αγώνες του 458 π.Χ.

Αγαμέμνων

Ο Αγαμέμνωνας επιστρέφει νικητής στην πατρίδα του μετά την άλωση της Τροίας. Η Κλυταιμνήστρα, η γυναίκα του, που κατά την απουσία του ζούσε με τον Αίγιστο, τον υποδέχεται θριαμβευτικά, αλλά τελικά τον δολοφονεί. (Τον παρουσιάζουν στη σκηνή νεκρό με εκκύκλημα.) Στη συνέχεια προσπαθεί να παρασύρει την Κασσάνδρα, την τραγική κόρη του Πριάμου που την έφερε μαζί του ο Αγαμέμνωνας, αλλά εκείνη προβλέπει όσα πρόκειται να συμβούν. Στο τέλος η Κλυταιμνήστρα εξηγεί την πράξη της και αντικρούει τις παρεμβάσεις του χορού.

Κείμενο από μετάφραση

Κασσάντρα

Αλλοί σου, αθλία· και το κάνεις αυτό;
Τον άντρα, το δεξί σου το πλευρό,
τον βάζεις στο λουτρό – πώς να το πω το τέλος;
Μα όπου και νάναι γίνεται· κι απλώνει
χέρι το χέρι γοργό.

Χορός

Δε νοιώθω ακόμα· κ' ύστερ' απ' τα αινίγματά σου
τώρα απ' τους σκοτεινούς σου τους χρησμούς τα χάνω.

Κασσάντρα

Ωη, πωπά, πωπά! Τι 'ναι που φαίνεται;
Δεν είχε δίχτυ του Άδη;
Μα δίχτυ 'ναι η γυναίκα του, η φόνισσά του·
κ' η κατάρρα η αχόρταγη του γένους
ας κλάψη του φριχτού το θρήνο φονικού.

Χορός

Ποια τουτ' η Ερινύα που προσκαλείς να υψώση
θρήνο στο σπίτι; Δε μ' ευφραίνει αυτός σου ο λόγος
και κίτρινο αναρρόησε το αίμα μου στην καρδιά
καθώς από θανάσιμη πληγή
στις ύστερες στιγμές του βίου που σβήνει
και ταχειά φτάνει η σκοτεινιά.

Κασσάντρα

Α, α, ιδού, ιδού, κράτα μακριά
τον ταύρο από την αγελάδα·
με δόλο μες τα βρόχια της τον πιάνει,
βαράει του μαύρου μια και πέφτει
μες τη λεκάνη του νερού.
Για τα λεβέτια του λουτρού σου λέω τα φονικά.

.....
Αλλοίμονο της άμοιρης μαύρη μου τύχη!
Βάζω και κλαίω μαζί και τα δικά μου πάθη,
που ηύρες να φέρης την ταλαίπωρη και μένα
τι άλλο, πάρεξ να πεθάνω εδώ μαζί σου.

.....
Καλότυχη της λιγερός μοίρ' αηδόνας!
Αυτή την ντύσανε οι θεοί με φτερωτό κορμί
και μες τα κλάματα γλυκειά της δώσανε ζωή.
Μα εμέ σφαγή με δίκωπο σπαθί προσμένει.
(Μετάφραση: I.N. Γρυπάρης)

Χοηφόροι

Γυναίκες σκλάβες του παλατιού, έπειτα από χρόνια, φέρνουν με επικεφαλής τη θυγατέρα του Αγαμέμνονα Ηλέκτρα χοές στον τάφο του (χοηφόρες). Ο Ορέστης, ο οποίος είχε φύγει στα ξένα εξαιτίας της φόνισσας μάνας του και του καινούργιου άντρα της Αίγιστου, επιστρέφει στον τόπο του, γίνεται η αναγνώριση με την αδερφή του και στη συνέχεια σκοτώνει τον Αίγιστο και την Κλυταιμνήστρα. Την ίδια υπόθεση πραγματεύονται ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης στο έργο τους *Ηλέκτρα*.

Κείμενο από μετάφραση

Ηλέκτρα

Ωιμένα, ωιμένα, φόνισσα
κακούργα μάννα!

Σα νάταν ξόδι ενός εχθρού
και δίχως να κλουθά ο λαός
την εκφορά του βασιλιά του,
απένθητο κι αθρήνητο τον άντρα σου
να θάψης βάσταξε η καρδιά σου.

Ορέστης

Είπες την πάσα, ωιμέ, ατιμία της
μα βέβαια και θα την πλερώσει
την καταφρόνια του πατέρα μας·
πρώτα οι θεοί κι έπειτα αυτό
το χέρι το δεξί μου,
θα τη σκοτώσω κι ας χαθώ.

Κλυταιμνήστρα

Ωιμέ!

Κατάλαβα τι παν να πουν τα αινίγματά σου·
με δόλο, όπως σκοτώσαμε, και θα χαθούμε·
μ' ας δώση ένας ευτύς το αντρόφονο πελέκι
να δούμε αν θα νικήσουμε ή θα νικηθούμε,
μα που ως εδώ κατάντησε το κακό νάρθη.

Ορέστης

Σένα και γω ζητώ· όσο γι' αυτόν καλά 'ναι.

Κλυταιμνήστρα

Νεκρός, αλλοί μας, Αίγιστέ μου αγαπημένε.

Ορέστης

Τον αγαπάς αυτόν; Λοιπόν στον ίδιο τάφο
μαζί, δε θα τον χωριστής νεκρόν ποτέ σου.

Κλυταιμνήστρα

Στάσου, παιδί μου! Τούτο καν σεβάσου, γυιε μου,
το στήθος, που συχνά κοιμισμένος επάνω
άρμεξες με τα γούλια σου θρεφτερό γάλα.

Αλλοί μου εγώ, που γέννησα κ' έθρεψα φείδι!

Ορέστης

Τι μάντης βγήκε του όνειρού σου αλήθεια ο φόβος!
Σκότωσες τον δεν έπρεπε· και τόμοιο πάθε.

Η κορυφαία του χορού

Κλαίω τη μαύρη, εγώ, τη μοίρα και των δυο των,
μ' αφού στην κορφήν έφτασε τόσων αιμάτων
ο άθλιος ο Ορέστης, πιο καλά τουλάχιστο έχω
το μάτι των σπιτιών να μη σβήσει για πάντα.

Ορέστης

Απόλλωνα σωτήρα! Πόσο αυτές πληθαίνουν
και στάζουν απ' τα μάτια τους μισητόν αίμα!

Χορός

Να κι ο τρίτος που ξέσπασε πάνω σ' αυτά
τα παλάτια ξανά
μ' άγριαν κι άξαφνη μπόρα χειμώνας.
Πρώτην έκαμε αρχή του Θυέστη, ωμέ,
το φριχτό παιδοφάγωμα εκείνο.
Δεύτερ' ήρθ' η σειρά του γενναίου βασιλιά
που σφαγμένος εχάθηκε μες σε λουτρό,
ο αρχηγός των Ελλήνων!
Τώρα πάλ' ήρθε τρίτο από κάπου – μα πώς
σωτηρία ή χαμό να το πω;
Αχ! Πού τάχα θα βγη και από πού θα σταθή,
ησυχία να βρη αυτ' η άγρια λύσσα;

Ευμενίδες

Η σκηνή τοποθετείται στους Δελφούς, μπροστά στο Ναό του Απόλλωνα, όπου καταφεύγει ο Ορέστης μετά το φόνο της μητέρας του. Οι Ερινύες τον κυνηγούν. Μάλιστα, η Πυθία τις βλέπει και τρομάζει. Ο Απόλλωνας στον στέλνει στη συνέχεια στην Αθήνα, για να δικαστεί στον Άρειο Πάγο. Εκεί αθώνεται με την ψήφο της Αθηνάς. Οι Ερινύες αγανακτούν, αλλά τις εξευμενίζει η Αθηνά και έτσι γίνονται Ευμενίδες.

Κείμενο από μετάφρασηΑθηνά

Τι έχεις σ' αυτά να πης, ω ξένε, στη σειρά σου;
Λέγε από πού είσαι; Ποιας γενιάς; Τι σου έχει τύχη;
Γι' αυτά που σου κατηγορούν υπερασπίσου,
στο δίκιο σου αν εμπιστεύεσαι κ' έχεις καθίσει
κρατώντας τ' άγαλμά μου στην Εστία μου δίπλα
ικέτης ταπεινός στου Ιξίονα το σχήμα.
Σ' όλ' αυτά απάντα μου λοιπόν, σωστά να μάθω.

Ορέστης

Ω Δέσποιν' Αθηνά, πρώτα να βγάλω θέλω
απ' τα στερνά τα λόγια σου μεγάλην έγνοια.
Δεν είμ' ακάθαρτος και μόλυσμα δεν είχα
στα χέρια όταν σου πρόσπεσα στάγαλμα ικέτης·
και θα σου φέρω απόδειξη γι' αυτό μεγάλη:
νόμος προστάζει αμίλητος ο φονιάς νάναι
ώσπου σφαχτού λαθηνού χυθή το αίμα
πάνω στα χέρια του και τονέ καθαρίση.
Εγώ καιρός που αγιάστηκα σε σπίτια ανθρώπων
και με τρεχάμενα νερά και με σφαχτάρια·

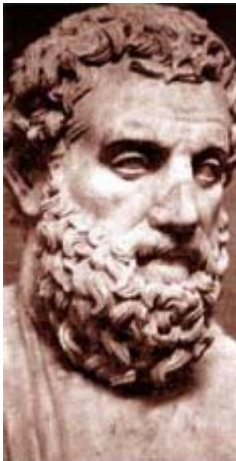
λέγω λοιπόν να βγήκ' η έγνοια αυτή απ' τη μέση·
 τώρα και τη γενιά μου ευτύς θα μάθης· είμαι
 απ' τ' Άργος· τον πατέρα μου καλά γνωρίζεις,
 τον Αγαμέμνονα, που αρμάτωσε το στόλο
 ναυτών ηρώων και μ' αυτόν εσύ έχεις κάμει
 της Τροίας την πόλη να μην είναι τώρα πόλη·
 μα εκείνος από θάνατον κακόν επήγε
 στο γυρισμό του·

Χορός

Ποτέ μέσα στην πόλη αυτή να μην ακουστή
 εύχομαι της Διχόνοιας τάγριο βρουχητό,
 που αχόρταγα είναι στο κακό·
 μηδ' αίμα πολιτών το μαύρο χώμα
 να πη ποτέ, που να ζητά
 ν' αρπάξει μ' εκδικήτρα οργή
 κι άλλο·

Σοφοκλής

Η ζωή του

Γεννήθηκε γύρω στο 497/496 π.Χ. (σύμφωνα με το *Πάριο Χρονικό*) πριν από την πρώτη περσική εισβολή, και πέθανε γύρω στο 406 π.Χ., στα τελευταία χρόνια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Οι μαρτυρίες που έχουμε για τη ζωή του είναι πολλές, οι περισσότερες όμως είναι γεμάτες μυθοπλαστικά στοιχεία. Ασφαλέστερες είναι εκείνες του *Βίου* του, που φαίνεται ότι γράφτηκε στα τέλη του 2ου αιώνα π.Χ., η σύντομη αναφορά που γίνεται για αυτόν στη Σούδα, καθώς και όσες σώζονται σε κάποιες επιγραφές.

Όσον αφορά στον τόπο γέννησής του, φέρεται ότι γεννήθηκε στον Κολωνό, αλλά δεν γνωρίζουμε αν πρόκειται για τον Αγοραίον ή τον Ύππιον Κολωνόν, αν και πιθανότερο φαίνεται το δεύτερο. Ανήκε στην Αιγηίδα φυλή. Ο πατέρας του ονομαζόταν Σόφιλλος –κάτι που μας είναι βεβαιωμένο και από την επιγραφή *Σοφοκλής Σοφίλλου Κολωνήθεν*–, ο οποίος χρωστούσε τον πλούτο του στη χειροτεχνική εργασία των δούλων του. Η οικονομική κατάσταση της οικογένειάς του του επέτρεψε να λάβει επιμελημένη μόρφωση και αγωγή. Δάσκαλο στη μουσική και στην όρχηση είχε τον περίφημο Λάμπρο. Το ωραίο του παράστημα το καλλιέργησε ακόμη περισσότερο με τη γυμναστική. Λόγω της ομορφιάς, των αθλητικών του επιδόσεων και του μουσικού του ταλέντου, το 480 π.Χ. έγινε έξαρχος του χορού κατά τον εορτασμό της συντριβής του Ξέρξη στη ναυμαχία της Σαλαμίνας.

Ως προς την ιδιωτική του ζωή, ως σύζυγός του αναφέρεται η Νικοστράτη, με την οποία απέκτησε ένα γιο, τον Ιοφώντα, και από αυτόν έναν εγγονό, το Σοφοκλή. Παράλληλα όμως είχε δεσμό με τη Θωρίδα από τη Σικυώνα. Καρπός αυτής της σχέσης ήταν ο Αρίστωνας, από τον οποίο απέκτησε έναν ακόμη εγγονό, που ονομάστηκε επίσης Σοφοκλής και έγινε δραματικός ποιητής.

Σχετικά με τη δημόσια ζωή του έχουν σωθεί ελάχιστες πληροφορίες, όλες όμως δείχνουν ότι ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής και συμμετείχε ενεργά στα πράγματα της πολιτείας. Το 443/442 π.Χ. εκλέχθηκε πρόεδρος των ελληνοταμιών (της επιτροπής που διαχειριζόταν τους φόρους που κατέβαλλαν τα μέλη της αθηναϊκής συμμαχίας) και το 440 π.Χ. ένας από τους δέκα στρατηγούς (ανάμεσά τους ήταν και ο Περικλής), στον εναντίον των Σαμίων πόλεμο. Κατά πάσα πιθανότητα διετέλεσε άλλες δύο φορές στρατηγός. Το 413 π.Χ., όταν ήταν πια 83 ετών, έγινε πρόβουλος (επιτροπή που ανέλαβε κάποιες έκτακτες εξουσίες για την ανόρθωση της Αθήνας μετά τον όλεθρο του αθηναϊκού στρατού στις Συρακούσες).

Οι λίγες πληροφορίες που έχουμε για τη ζωή του μαρτυρούν ότι ήταν αφοσιωμένος στην αθηναϊκή πολιτεία, στη διοίκηση, τη θρησκεία και τους θεσμούς της. Ανήκε σε εύπορη οικογένεια, ήταν εξαιρετικά καλλιεργημένος, διακρινόταν για τη χάρη και τη γοητεία του, είχε φιλικούς δεσμούς με τις επιφανέστερες οικογένειες, ήταν προσωπικός φίλος διακεκριμένων πολιτικών και θα μπορούσε να θεωρηθεί τυχερός γιατί πέθανε πριν από την παράδοση της πόλης του στους Σπαρτιάτες, το 404 π.Χ. Σε ένα από τα τελευταία του έργα, τον *Οιδίποδα επί Κολωνώ*, εξύμνησε με τρυφερότητα τόσο τη γενέτειρά του, τον Κολωνό, όσο και την ίδια την πόλη της Αθήνας.

Την τραγική τέχνη τη διδάχθηκε από τον Αισχύλο (*παρ' Αισχύλω δε την τραγωδίαν έμαθε, Βίος 4*) και η πρώτη του εμφάνιση σε δραματικούς αγώνες έγινε το 465 π.Χ. στα Διονύσια, επί άρχοντος Αθήνησι Αψηφίωνος. Ο Πλούταρχος στο *Βίο Κίμωνος*, κεφ. 8, μας δίνει πληροφορίες για την έκβαση του αγώνα αυτού. Ο Κίμωνας και οι συστράτηγοί του προσήλθαν στο θέατρο για να τελέσουν ευχαριστήρια θυσία για την επιτυχημένη έκβαση της εκστρατείας στη Θράκη κατά των Περσών. Είχε νικήσει εκεί τους Πέρσες και τα άγρια θρακικά φύλα, είχε κυριεύσει την Ηϊόνα, στην οποία αργότερα στάλθηκαν Αθηναίοι άποικοι, και κατέλαβε πόλεις (Άκανθα, Στάγειρα, Όλυνθο κ.λπ.) που αργότερα προσήλθαν στην αθηναϊκή συμμαχία. Εκτός από αυτά ο αθηναϊκός στρατός είχε συντρίψει τους Δόλους της Σκύρου και είχαν μεταφέρει από αυτή στην Αθήνα τα λείψανα του Θησέα. Η ατμόσφαιρα στο θέατρο ήταν ιδιαίτερα τεταμένη. Τα έργα των διαγωνιζόμενων, του Αισχύλου και του Σοφοκλή, είχαν διχάσει τους θεατές για το ποιος από τους δύο δραματικούς ποιητές έπρεπε να στεφθεί νικητής. Ο επώνυμος άρχοντας Αψηφίων, έχοντας το δικαίωμα να ορίζει τους κριτές και θέλοντας να ηρεμήσει τα πνεύματα, ανέθεσε στον Κίμωνα και στους στρατηγούς του να επιλέξουν το νικητή. Αυτοί έδωσαν το βραβείο στο νεαρό Σοφοκλή, ο οποίος τότε ήταν 28 χρονών και σύμφωνα με το Βιλαμόβιτς αγωνιζόταν με τον *Τριπόλεμο*. Κατόρθωσε έτσι να επιβληθεί του προκατόχου του, ο οποίος τότε ήταν 57 χρονών και ήδη είχε κερδίσει το στεφάνι της νίκης δύο φορές. (Λέγεται μάλιστα ότι τόσο μεγάλη ήταν η στενοχώρια του Αισχύλου, ώστε λίγο μετά την ήττα του αναχώρησε οργισμένος για τη Σικελία.)

Με τη νίκη αυτή άρχισε για το Σοφοκλή μια λαμπρή σταδιοδρομία, απaráμιλλη σε επιτυχίες και διάρκεια. Συνολικά έγραψε 123 έργα και πιθανόν κέρδισε 24 φορές, έναντι δεκατριών του Αισχύλου και τεσσάρων του Ευριπίδη. Έλαβε μέρος στους αγώνες περίπου τριάντα φορές και ποτέ δεν πρέπει να κατέλαβε θέση υποδεέστερη από τη δεύτερη.

Για τον τρόπο με τον οποίο πέθανε υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες. Σύμφωνα με μια εκδοχή πέθανε καταπίνοντας μια ρώγα σταφύλι. Κατά άλλη κόπηκε η αναπνοή του καθώς διάβαζε από την *Αντιγόνη* ένα μακροσκελή λόγο. Σύμφωνα με μια τρίτη εκδοχή, πέθανε από την υπερβολική χαρά που ένιωσε μετά την τελευταία του νίκη σε δραματικούς αγώνες. Ωστόσο ο Φρύνιχος στις *Μούσες* του μας παραδίδει ότι ο Σοφοκλής *καλώς ετελεύτησεν ουδέν υπομείνας κακόν*. Όταν πέθανε, το 406 π.Χ., ο Λύσανδρος πολιορκούσε την Αθήνα και οι Αθηναίοι δεν μπορούσαν να βγουν έξω από τα τείχη της πόλης και να θάψουν το νεκρό στον οικογενειακό του τάφο. Παρουσιάστηκε όμως ο Διόνυσος στον ύπνο του Λύσανδρου και τον διέταξε να επιτρέψει την έξοδο της νεκρικής πομπής. Επειδή μάλιστα ο Λύσανδρος έβλεπε το όνειρο αυτό για τρεις συνεχείς νύχτες, έδωσε τελικά την άδεια για την ταφή. Σαράντα χρόνια μετά το θάνατο του ποιητή ο ρήτορας Λυκούργος ανήγειρε προς τιμήν του χάλκινο ανδριάντα στο Θέατρο του Διονύσου, ενώ οι Αθηναίοι, θέλοντας να τον τιμήσουν, τον ονόμασαν *ήρωα Δεξίωνα* και του πρόσφεραν κάθε χρόνο, με ψήφισμα του δήμου, θυσίες.

Οι καινοτομίες του

Η σπουδαιότερη από τις καινοτομίες που εισήγαγε ο Σοφοκλής στην τραγωδία είναι η αύξηση των υποκριτών από δύο σε τρεις. Από την *Ποιητική* του Αριστοτέλη γνωρίζουμε ότι στην αρχή του δράματος μόνο ο χορός διεδραμάτιζεν, ότι αργότερα ο Θέσπης, προκειμένου να ξεκουράσει το χορό (*υπέρ του αναπαύεσθαι τον χορόν*), πρόσθεσε έναν υποκριτή, ο Αισχύλος δεύτερο και ο Σοφοκλής, *όστις συνεπλήρωσε την τραγωδίαν*, τρίτο. Η εισαγωγή του έδινε τη δυνατότητα στο δραματουργό να αυξήσει τον αριθμό των ρόλων και να διευρύνει την ποικιλία των μεταξύ τους σκηνικών σχέσεων. Έτσι, διευρύνθηκε το φάσμα της δραματικής σύγκρουσης, η πλοκή έρεε πιο άνετα και οι καταστάσεις έγιναν πιο σύνθετες. Φαίνεται ότι η καινοτομία αυτή

εισήχθη αρκετά νωρίς από το Σοφοκλή, πρώτον διότι όλα τα σωζόμενα δράματά του έχουν τους τρεις υποκριτές και δεύτερον διότι και ο ίδιος ο Αισχύλος στην *Ορέστεια* και ίσως στον *Προμηθέα Δεσμώτη* εισήγαγε το νεωτερισμό αυτό του νεότερου ομοτέχνου του, αν και όχι με την ευκολία που το έκανε ο Σοφοκλής. (Στον Αισχύλο ο χορός αντικαθιστά πολύ συχνά τον τρίτο υποκριτή.) Παραδίδεται ότι ο λόγος που ο Σοφοκλής εισήγαγε αυτή την καινοτομία ήταν το γεγονός ότι ο ίδιος ήταν *μικρόφωνος*, είχε δηλαδή αδύναμη φωνή και δεν ήθελε να μετέχει ενεργά στην παράσταση, όπως έκαναν μέχρι τότε οι άλλοι τραγικοί, όπως μας παραδίδει ο Αριστοτέλης (*υπεκρίναντο γαρ αυτοί τας τραγωδίας οι ποιηταί το πρώτον, Ρητορική Γ'*).

Ένας δεύτερος νεωτερισμός του ήταν η αύξηση του αριθμού των μελών του χορού από δώδεκα σε δεκαπέντε – κάτι που υιοθέτησε και ο Αισχύλος στον *Αγαμέμνονα*. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη συμμετρικότερη παράταξη του χορού, ο οποίος πλέον αποτελούνταν από ημιχόρια 6+6 μελών, δύο αρχηγούς των ημιχορίων και τον κορυφαίο του χορού. Έτσι, ο τελευταίος μπορούσε κατά κάποιον τρόπο να μεταβληθεί σε τέταρτο υποκριτή, επαυξάνοντας έτσι τις δυνατότητες του δραματικού διαλόγου.

Η τρίτη καινοτομία του ήταν η κατάργηση του *τετραλογείσθαι* και η εισαγωγή του *αγωνίζεσθαι δράμα προς δράμα*. Μέχρι τότε ίσχυε ο κανόνας που είχε επιβάλλει ο Αισχύλος: Κάθε δραματικός ποιητής δηλαδή κατέβαινε στους αγώνες παρουσιάζοντας τέσσερα δράματα, που είχαν στενή σχέση όσον αφορά στην πλοκή, καθώς και συνέχεια μύθου. Ακόμη και μετά το νεωτερισμό αυτό οι τραγικοί αγωνίζονταν στα Μεγάλα Διονύσια με τέσσερα δράματα και όχι με ένα. Επίσης οι ποιητές και οι χορηγοί έπαιρναν ένα και μόνο έπαθλο και για τα τέσσερα. Ξέρουμε ότι και ο Σοφοκλής έγραψε τετραλογίες, από τις οποίες δυστυχώς δεν σώθηκε το όνομα καμιάς, αλλά έδωσε σε αυτές χαλαρότερη σύνδεση, έτσι ώστε καθένα από τα έργα που τις συνέθετε να μπορεί να αυτονομηθεί. Αυτό συντέλεσε στη χαλαρότερη οργάνωση κάθε δράματος και στη συνεκτικότερη παρουσίαση της δράσης. Την καινοτομία αυτή ακολούθησε και ο Ευριπίδης, ο οποίος ποτέ δεν έγραψε τετραλογία με αυστηρά μυθικοϊστορική ενότητα.

Η παράδοση αποδίδει στο Σοφοκλή και άλλες καινοτομίες ήσσονος σημασίας. Αυτές είναι: η εισαγωγή της σκηνογραφίας (*Αριστοτέλους Ποιητική*, 4) ενός είδους ζωγραφισμένων σκηνικών που απέδιδε το χώρο όπου εξελισσόταν η πλοκή ή την ατμόσφαιρα του έργου. (Γνωρίζουμε ωστόσο ότι ήδη ο Αγάθαρχος ζωγράφιζε σκηνές για τα δράματα του Αισχύλου.) Επίσης εισήγαγε την *καμπύλη βακτηρία* των γερόντων, τις λευκές κρηπίδες, που φορούσαν τόσο οι υποκριτές όσο και οι χορευτές, ενώ πρώτος αυτός χρησιμοποίησε στα ίδια άσματα τη φρύγια μελοποιία.

Το τυπικό χαρακτηριστικό των τραγωδιών του ήταν ότι παρουσίαζαν λίγους χαρακτήρες, εντυπωσιακούς για τη δύναμη και την αποφασιστικότητά τους, οι οποίοι διέθεταν κάποια προτερήματα ή ελαττώματα που διαγράφονταν με ένταση από τον ποιητή και τα οποία σε συνδυασμό με συγκεκριμένα γεγονότα οδηγούσαν τους ήρωες στην τραγική τους μοίρα. Στα έργα του αναδείκνυε το γεγονός ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άφρονες και παρουσιάζει την αλήθεια σε σύγκρουση με την άγνοια, την πλάνη και τη μωρία. Σε πολλές σκηνές δραματοποίησε τα ελαττώματα ή τις πλάνες της σκέψης (λάθος πληροφορίες, απατηλή αισιοδοξία, βεβιασμένες εκτιμήσεις). Ο πρωταγωνιστής προχωρά σε μια πράξη που εμπεριέχει ένα σοβαρό σφάλμα. Η πράξη αυτή έχει επιπτώσεις και στους άλλους ήρωες του έργου, ο καθένας από τους οποίους αντιδρά με το δικό του τρόπο, με αποτέλεσμα ο πρωταγωνιστής να οδηγείται στην καταστροφή –τη δική του αλλά και των άλλων.

Η γλώσσα του Σοφοκλή προσαρμοζόταν με ευελιξία στις δραματικές ανάγκες κάθε σκηνής. Η δεξιοτεχνία του στο χειρισμό του λόγου εκτιμήθηκε ιδιαίτερα από τους συγχρόνους του. Επίσης προκάλεσε το θαυμασμό για τη ζωντάνια με την οποία διέγραφε τους χαρακτήρες των έργων του. Ιδιαίτερα αξιόλογες ήταν οι γυναικείες μορφές που δημιούργησε, όπως η Ηλέκτρα και η Αντιγόνη. Επίσης λίγοι δραματικοί ποιητές είχαν την ικανότητα να χειριστούν την πλοκή με μεγαλύτερη δύναμη και σιγουριά. Υπήρξε απaráμιλλος στις στιγμές της δραματικής έντασης και στον τρόπο με τον οποίο αποκάλυπτε την τραγική ειρωνεία.

Έχει ειπωθεί ότι ο Σοφοκλής ήταν ένας έξοχος καλλιτέχνης και τίποτε περισσότερο, ότι δεν ασχολήθηκε με θρησκευτικά ζητήματα, όπως ο Αισχύλος, ούτε με πνευματικά και ψυχολογικά, όπως ο Ευριπίδης. Στο Σοφοκλή οι θεοί φαίνεται ότι εκπροσωπούν τις φυσικές δυνάμεις του σύμπαντος, στις οποίες οι άνθρωποι υπόκεινται ασυναίσθητα ή παρά τη θέλησή τους. Κατ' αυτόν οι άνθρωποι ζουν σε πλήρη άγνοια, διότι έχουν αποκοπεί από αυτές τις σταθερές και

αναλλοιώτες δυνάμεις. Όμως μέσω του πόνου και της δυστυχίας ο άνθρωπος μπορεί να έρθει σε επαφή με την κοσμική τάξη των πραγμάτων και μέσα από αυτή τη διαδικασία να ξαναβρεί την αυθεντικότητά του.

Το έργο του

Από το σύνολο του έργου του μεγάλου τραγικού έχουν σωθεί ακέραιες μόνο επτά τραγωδίες. Επίσης έχουν διασωθεί σε πάπυρο της Οξυρρύγχου 400 στίχοι ενός σατυρικού δράματος με τίτλο *Ιχνευταί* ή *Ιχνευταί Σάτυροι*. Τα επτά δράματα είναι έργα της ωριμότητάς του, ωστόσο όσον αφορά στο χρόνο συγγραφής τους και τη σειρά με την οποία γράφτηκαν δεν έχουμε αρχαίες μαρτυρίες. Οι παλαιότερες χρονολογικές κατατάξεις των σωζόμενων τραγωδιών του Σοφοκλή έφεραν ως αρχαιότερη την *Αντιγόνη* και ως νεότερη τον *Οιδίποδα επί Κολωνώ*. Μέσα σε αυτά τα όρια η φιλολογική έρευνα τοποθετούσε τις υπόλοιπες. Από αυτές τρεις αντλούν το θέμα τους από τον τρωικό μυθικό κύκλο (*Αίας*, *Φιλοκτήτης*, *Ηλέκτρα*), τρεις από το θηβαϊκό μυθικό κύκλο (*Οιδίπους Τύραννος*, *Αντιγόνη*, *Οιδίπους επί Κολωνώ*), ενώ μία, η *Τραχίνια*, είναι θεματικά ανεξάρτητη από τους βασικούς μυθικούς κύκλους από τους οποίους αντλούσαν οι ποιητές τα θέματά τους. Εκτός από αυτά οι πηγές αποδίδουν στο Σοφοκλή άλλα 122 έργα (από τα οποία σώζονται στίχοι, η υπόθεση ή απλά ο τίτλος), των οποίων το περιεχόμενο συνδέεται με τον Όμηρο ή με μεταγενέστερους επικούς ποιητές.

Αίας (πλήρης τίτλος: Αίας Μαστιγοφόρος)

Η υπόθεση περιστρέφεται γύρω από τον Αίαντα, τον ήρωα του Τρωικού Πολέμου, που η περηφάνια του τον οδηγεί στην καταστροφή και τελικά στην αυτοκτονία του. Όταν αποφασίζεται να δοθούν τα όπλα του νεκρού Αχιλλέα στον Οδυσσέα και όχι σε αυτόν, ο Αίας νιώθει ιδιαίτερα προσβεβλημένος. Έτσι, λοιπόν, προσπαθεί να σκοτώσει τον Οδυσσέα, αλλά και τους δύο κριτές, τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο. Την τελευταία στιγμή εμποδίζεται από την Αθηνά, η οποία του προκαλεί σύγχυση και τον στρέφει εναντίον μιας αγέλης βοδιών, τα οποία και κατασφάζει πιστεύοντας ότι είναι οι εχθροί του. Όταν συνέρχεται και αντιλαμβάνεται τι έχει κάνει, μην μπορώντας να ανεχθεί τον εξευτελισμό, πέφτει πάνω στο σπαθί του και αυτοκτονεί. Ο Αγαμέμνονας και ο Μενέλαος δίνουν εντολή να μείνει άταφο το σώμα του νεκρού, ο Οδυσσέας όμως επεμβαίνει και τους πείθει να θάψουν τον Αίαντα με τις δέουσες τιμές.

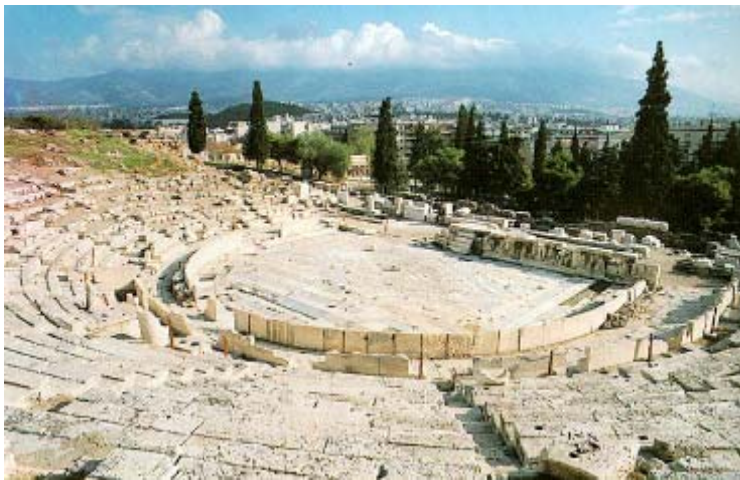
Ανθολόγηση

Τέκμησσα

Αφέντη Αία, απ' τη σκλαβιά δεν είναι τίποτα άλλο χειρότερο στον άνθρωπο κακό. Από πατέρα λύτερο εγώ γεννήθηκα, που στη Φρυγία ήταν πρώτος στα πλούτη και στην αρχοντιά. Μα τώρα σκλάβος είμαι. Έτσι οι θεοί το θέλησαν και το δικό σου χέρι. Μα σαν επλάγιασα με σε, γλυκά αγαπώσε τώρα. Και σε θερμοπαρακαλώ, για τόνομα του Δία, σ' ορκίζω στην αγάπη μας, οπού μας έχει σμίξει, μη θέλεις λόγονε πικρό ν' ακούσω απ' τους οχτρούς σου, και σε κανέναν απ' αυτούς με παρατήσεις δούλα. Γιατί αν εσένα χάσωμε, κι αν μας πεθάνης, τότες

την ίδια μέρα, ξέρε το, κι εμένα θα μ' αρπάξουν
 με ζόρι οι Αργίτες, άθελα μαζί με το παιδί σου
 και θα μας ρίξουν στη σκλαβιά. Κι απ' τους αφέντες κάποιος
 φαρμακωμένο θα μου πη προσβάλλοντάς με λόγο:
 Του Αία καμαρώστε το το τρυφερό το ταίρι,
 που είχε δύναμη τρανή μέσ' στο στρατό, μα τώρα
 σε χάλια ποια κατάντησε που αρχόντισσα ήταν πρώτα.
 Τέτοια κανένας θα μου πη. Κι η δυστυχία εμένα
 θε να με διώχνει και πικρά θε νάναι αυτά τα λόγια
 σε σένα και στο γένος σου. Μα το γερογονιό σου,
 που στα γηρατειά τα μαύρα τον αφήνεις,
 λυπήσου και τη μάνα σου, πούχει άμετρα τα χρόνια,
 που τους θεούς μερόνυχτα παρακαλεί για σένα,
 να της γυρίσεις ζωντανός στο πατρογονικό σου.
 Αία, και το παιδάκι σου λυπήσου το καημένο,
 αν στερηθεί τα χάδια σου και μόνο μεγαλώση
 στα ξένα χέρια, τι κακό θα κάμης και στους δυο μας,
 σε κείνο και σε μένανε, ανίσως μας πεθάνης.
 Δεν έχω άλλον από σε στον κόσμο αυτό να βλέπω.
 Γιατί απ' το κοντάρι σου η πατρίδα μου πλειά εχάθη
 και άλλη μοίρα έριξε στον Άδη τους γονιούς μου.
 Ποια τώρα έχω άλλη από σε πατρίδα και ποια πλούτη;
 Εσύ είσαι το καμάρι μου, θυμήσου το λιγάκι.
 Δεν πρέπει ο άντρας να ξεχνά τις χάρες που περάσαν,
 γιατί η χάρη πάντοτες μια άλλη χάρη φέρνει.
 Και όποιος στον κόσμο λησμονά ό,τι καλό του κάμαν
 άνθρωπος νάναι δεν μπορεί αρχοντογεννημένος.

Αντιγόνη

Το θέμα της τραγωδίας είναι η σύγκρουση του δημόσιου καθήκοντος με το προσωπικό χρέος και τα θρησκευτικά ήθη. Η Αντιγόνη είναι κόρη του Οιδίποδα, του πρώην βασιλιά της Θήβας. Ετοιμάζεται να παραβεί την εντολή του Κρέοντα –ο οποίος είναι θεός της και ο νέος βασιλιάς της πόλης– να παραμείνει άταφο το πτώμα του αδελφού της Πολυνείκη, που είχε σκοτωθεί πολεμώντας εναντίον της

Θήβας. Η τιμωρία για όποιον το έκανε θα ήταν θάνατος. Η Αντιγόνη, παρακινημένη από την αγάπη της για το νεκρό αδερφό της και υπακούοντας στον άγραφο νόμο, θάβει τον Πολυνείκη. Η οργή του Κρέοντα, που πιστεύει ότι ο νόμος του κράτους είναι ανώτερος των οικογενειακών δεσμών, είναι μεγάλη. Συλλαμβάνει την ανιψιά του και αρνείται να μετατρέψει τη θανατική ποινή. Όταν τελικά πείθεται από το μάντη Τειρεσία να το κάνει είναι αργά, γιατί η Αντιγόνη έχει ήδη αυτοκτονήσει μέσα στο κελί της. Ο γιος του ο Αίμωνας αυτοκτονεί από έρωτα για τη νεκρή Αντιγόνη, ενώ και η γυναίκα του, η Ευρυδίκη, αυτοκτονεί από τη θλίψη της για όλα όσα συνέβησαν.

Αρχαίο κείμενοΧορός

Πολλά τα δεινά κουδέν ανθρώπου δεινότερον πέλει.
Τούτο και πολιοῦ πέραν πόντου χειμερίωι νότωι
χωρεί, περιβρυχίοισιν
περών υπ' οἶδμασιν.

Θεών τε ταν υπερτάταν, Γαν
άφθιτον, ακαμάταν, αποτρύεται
ιλλομένων αρότρων έτος εις έτος
ιππέιωι γένει πολεύων.

Κουφονόων τε φύλον ορνίθων αμφιβαλών άγει
και θηρών αγρίων έθνη πόντου τ' ειναιλίαν φύσιν
σπείραισι δικτυοκλώστοις,
περιφραδής ανήρ·

Κρατεεί δε μηχαναίς αγραύλου
θηρός ορεσσιβάτα, λασιουχενά θ'
ίππον οχμάζεται αμφί λόφον ζυγών
ούρειόν τ' ακμήτα ταύρον.

Και φθέγμα και ανεμόεν φρόνημα και αστυνόμους
οργάς εδιδάξατο και δυσούλων
πάγων υπαίθρεια και δύσομβρα φεύγειν βέλη
παντοπόρος· άπορος επ' ουδέν έρχεται
το μέλλον· Άιδα μόνον φεύξιν ουκ επάξεται·
Νόσων δ' αμηχάνων φυγάς ξυμπέφρασται.
Σοφόν τι το μηχανόεν τέχνας υπέρ ελπίδ' έχων
τοτέ μεν κακόν, άλλοτ' επ' εσθλόν έρπει,
νόμους γεραίρων χθονός θεών τ' ένορκον δίκαν,
υψίπολις· άπολις ότωι το μη καλόν
ξύνεστι τόλμας χάριν. Μήτ' εμοί παρεστίος
γένοιτο μητ' ίσον φρονών ος τάδ' έρδει.

ΜετάφρασηΧορός

Του κόσμου από τα θάματα δεν είναι τίποτε άλλο
που νάναι σαν τον άνθρωπο, περήφανο μεγάλο.
Σε φουσκωμένα κύματα, σε θάλασσα αφρισμένη
αυτός ξέρει και μπαίνει. Και φύσαγε, νοτιά.
Και τη θεά την υπέρτερη, τη Γη τη φαρδειοπλάτα
π' ακούραστα τα χαίρεται τ' αθάνατά της νιάτα
ζέβει στ' αλέτρι τ' άλογα και την περικυκλώνει,
βαθειά τήνε πληγώνει και την καταπονά.
Πιάνει πουλιά γοργόφτερα, βουνήσια αγρίμια πιάνει.
Τα ψάρια από τη θάλασσα αυτός με δίχτυα βγάζει.
Αυτός τον ταύρο, τ' άλογο ξέρει να μεταπεισίει,
τη λευτεριά να αφήσει και στο ζυγό να μπει.
Αυτός και γλώσσα έμαθε, και σπίτια να σκεπάζη.
Και νόμους εστερέωσε, και φρόνημα σπουδάζει.
Με χίλιους τρόπους έρχεται και χίλιους τρόπους ξέρει,
και μόνο δε θα φέρη θανάτου αποφυγή.
Αυτός το κάθε ανέλπιστο με τέχνη μηχανεύει.
Πότε κακόν ορέγεται, πότε καλό γυρεύει.
Κι εκείνος όπου χαίρεται ψηλά στην εξουσία
των νόμων την ουσία συχνά παρεξηγά.
Μα πολιτείας ανάξιος εκείνος που τολμάει,
γιατί έτσι το φαντάστηκε, τ' άδικο ν' αγαπάει.

Και δεν τον θέλω σύμμαχο, φίλο μου δεν τον πιάνω,
στο σπίτι δεν τον βάνω, οπού τα κάνει αυτά.

Αρχαίο κείμενο

Κρέων

Σε δη, σε την νεύουσαν εις πέδον κάρα,
φης ή καταρνεί μη δεδρακέναι τούδε·

Αντιγόνη

Και φημί δράσαι κουκ απαρνούμαι το μη.

Κρέων

Συ μεν κομίζοις αν σεαυτόν ή θέλεις
έξω βαρείας αιτίας ελεύθερον·
συ δ' ειπέ μοι μη μήκος, αλλά συντόμως,
ήδησθα κηρυχθέντα μη πράσσειν τάδε·

Αντιγόνη

Ηιδη· τι δ' ουκ έμελλον· Εμφανή γαρ ην.

Κρέων

Και δήτ' ετόλμας τούσδ' υπερβαίνειν νόμους·

Αντιγόνη

Ου γαρ τι μοι Ζευς ην ο κηρύξας τάδε,
ούδ' η ξύνοικος των κάτω θεών Δίκη
τοιούσδ' εν ανθρώποισιν όρισεν νόμους.
Ουδέ σθένειν τοσούτον ωιόμην τα σα
κηρύγμαθ', ώστ' άγραπτα κασφαλή θεών
νόμιμα δύνασθαι θνητόν όνθ' υπερδραμείν.
Ου γαρ τι νυν γε καχθές, αλλ' αεί ποτε
ζη ταύτα, κουδείς οίδεν εξ ότου 'φάνη.
Τούτων εγώ ουκ έμελλον, ανδρός ουδενός
φρόνημα δείσασ', εν θεοίσι την δίκην
δώσειν· θανουμένη γαρ εξήιδη, τι δ' ου·
Κει μη συ προυκήρυξας. ει δε του χρόνου
πρόσθεν θανούμαι, κέρδος αύτ' εγώ λέγω.
Όστις γαρ εν πολλοίσιν ες εγώ κακοίς
ζη, πως όδ' ουχί καθανών κέρδος φέρει·
Ούτως έμοιγε τούδε του μόρου τυχείν
παρ' ουδέν άλγος· άλλ' αν, ει τον εξ εμήs
μητρός θανόντ' άθαπτον ηνσχόμην νέκυν,
κείνοις αν ήλγουν· τοίσδε δ' ουκ αλγύνομαι.
Σοι δ' ει δοκώ νυν μώρα δρώσα τυγχάνειν,
σχεδόν τι μώρω μωρίαν οφλισκάνω.

Χορός

Δηλοί το γέννημ' ωμόν εξ ωμού πατρός
της παιδός. Είκειν δ' ουκ επίσταται κακοίς.

Μετάφραση

Κρέων

Εσύ λοιπόν, που προς τη γη την κεφαλή σου γέρνεις,
το μαρτυράς πως το 'καμες ή μήπως και τ' αρνιέσαι;

Αντιγόνη

Και μαρτυρώ πως τόκαμα και μήτε τ' απαρνιούμαι.

Κρέων

Εσύ είσαι ελεύθερος λοιπόν. Πήγαινε όπου σου αρέσει.
Εγλύτωσες πολύ φτηνά βαρεία κατηγορία!
Μα εσύ μίλησε σύντομα, πες μου με λίγα λόγια:
Ήξερες πως διαλάλησα κανείς να μην το κάνει;

Αντιγόνη

Τόξερα. Πώς μπορούσα δα εγώ να μην τ' ακούσω;

Κρέων

Και μολοντούτο τόλμησες το νόμο να πατήσεις;

Αντιγόνη

Ναι, γιατί ο Δίας δεν ήτανε μήτε η Δικαιοσύνη, των κάτω θεών συντρόφισσα, που τάχαν διαλαλήσει, που τέτοιους νόμους ώρισαν αυτοί για τους ανθρώπους.

Και δεν ενόμισα ποτέ τα διαλαλήματά σου πως έχουν τέτοια δύναμη, που να μπορούν να ρίξουν τους άγραφους κι αλάθευτους νόμους των αθανάτων. Γιατί όχι σήμερα και χτες, αυτά θα ζούνε πάντα, και πότε πρωτογίγηκαν κανένας δεν το ξέρει.

Εγώ λοιπόν δεν έπρεπε, για φόβο απ' τους ανθρώπους απ' τους θεούς να παιδευτώ. Γιατί πως θα πεθάνω τόξερα βέβαια –σα θνητή– και πριν το διαλαλήσεις. Όμως κι αν πριν απ' τον καιρό πεθάνω, τόχω κέρδος.

Γιατί όποιος σαν εμένα ζη μέσα στη δυστυχία, μήπως δεν έχει διάφορον αυτός όταν πεθάνει; Κι αν είναι τέτοιο ριζικό να βρω, δεν το λυπούμαι. Όμως, αν άφηνα άθαφτον αυτόν τον πεθαμένο, όπου μια μάνα και τους δυο μας έχει γεννημένους για κείνο θα λυπόμουνα, γι' αυτό όμως δε λυπούμαι. Αλλ' αν εγώ σου φαίνομαι πως τώρα κάνω τρέλλα, δεν ξέρω ποιος από τους δυο τρελλός μπορεί για νάναι.

Χορός

Άγριο σαν του πατέρα της είναι το φυσικό της.

Κι αυτή δεν ξέρει να λυγά μπροστά στη δυστυχία.

Τραχίνια

Υπόθεση του έργου είναι οι προσπάθειες της Δηϊάνειρας να ξανακερδίσει το σύζυγό της Ηρακλή, ο οποίος κατά τη διάρκεια της απουσίας του για την πραγματοποίηση ενός άθλου έστειλε την ερωμένη του Ιόλη να ζήσει με τη σύζυγό του στις Τράχεις. Για να το πετύχει αυτό χρησιμοποιεί ένα ερωτικό φίλτρο, που όμως αποδεικνύεται δηλητήριο. Όταν βλέπει τον Ηρακλή να υποφέρει από τους πόνους, αυτοκτονεί.

Οιδίπους Τύραννος

Ο πρωταγωνιστής του έργου, ο Οιδίποδας, είναι ο σοφός, ευτυχισμένος και δημοφιλής βασιλιάς της Θήβας. Πιστεύει εσφαλμένα ότι είναι γιος του βασιλιά της Κορίνθου Πόλυβου. Κατέλαβε το θρόνο της Θήβας, διότι, όταν έσωσε την πόλη από τη σφίγγα, απαντώντας σωστά στο αίνιμά της, επιβραβεύθηκε λαμβάνοντας ως σύζυγο τη χήρα βασίλισσα Ιοκάστη. Πριν από το γεγονός αυτό είχε εγκαταλείψει την Κόρινθο γιατί το μαντείο των Δελφών του είχε προφητεύσει ότι θα σκότωνε τον πατέρα του και θα παντρευόταν τη μητέρα του. Πηγαίνοντας από την Κόρινθο προς τη Θήβα συνάντησε σε κάποιο

τρίστρατο ένα γέροντα, που συνοδευόταν από πέντε υπηρέτες. Ο Οιδίποδας πάλεψε μαζί του και σε μια έκρηξη οργής σκότωσε και αυτόν και τέσσερις από τους ακόλουθούς του. Το έργο αρχίζει τη στιγμή που η Θήβα υποφέρει από το λοιμό και οι κάτοικοι της πόλης ικετεύουν το

βασιλιά τους να τους βοηθήσει να σωθούν. Ο Οιδίποδας συμβουλεύεται το μαντείο των Δελφών, το οποίο του απαντά ότι ο λοιμός θα σταματήσει μόνο αν βρεθεί και θανατωθεί ο φονιάς του Λαίου. Αποφασίζει, λοιπόν, να ανακαλύψει το δράστη και αρχίζει εκτεταμένες έρευνες, που καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος του έργου. Σταδιακά η έρευνά του αυτή μετατρέπεται σε μια επίπονη ανασύνθεση του δικού του παρελθόντος, καθώς αρχίζει να υποψιάζεται ότι ο γέροντας που σκότωσε στο τρίστρατο ήταν ο Λαίος. Τελικά μαθαίνει ότι, όταν ήταν βρέφος, οι πραγματικοί του γονείς, ο Λαίος και η Ιοκάστη, τον εγκατέλειψαν να πεθάνει στα βουνά, επειδή, σύμφωνα με μια προφητεία, θα σκότωνε τον πατέρα του. Ωστόσο επέζησε, υιοθετήθηκε από το βασιλιά της Κορίνθου και έπειτα από χρόνια, χωρίς να το γνωρίζει, σκότωσε τον πατέρα του και παντρεύτηκε τη μητέρα του, από την οποία μάλιστα απέκτησε και τέσσερα παιδιά. Η Ιοκάστη, μόλις μαθαίνει όλα αυτά, απαγχονίζεται, ενώ ο Οιδίποδας τυφλώνεται βυθίζοντας στα μάτια του τις περόνες της πόρπης της.

Ηλέκτρα

Η δράση του έργου αρχίζει τη στιγμή που ο Ορέστης επιστρέφει για να εκδικηθεί το φόνο του πατέρα του Αγαμέμνονα, σκοτώνοντας τη μητέρα του Κλυταιμνήστρα και τον εραστή της Αίγισθο. Ωστόσο η πλοκή επικεντρώνεται στην αδερφή του Ορέστη, την Ηλέκτρα, και τη συμμετοχή της στα σχέδιά του. Για να μπορέσει να μπει στο παλάτι και να πάρει την εκδίκησή του ο Ορέστης αφήνει να διαδοθεί η φήμη ότι πέθανε. Η Ηλέκτρα πιστεύοντάς τη προσπαθεί να πείσει την αδερφή της Χρυσόθεμη να σκοτώσουν αυτές τη μητέρα τους. Σε μια δραματική σκηνή φτάνει μεταμφιεσμένος ο Ορέστης και δίνει στην Ηλέκτρα την τεφροδόχο στην οποία υποτίθεται ότι βρίσκεται η τέφρα του αδερφού της. Συγκινημένος από το θρήνο της, της αποκαλύπτει την πραγματική του ταυτότητα και κατόπιν σκοτώνει τη μητέρα του και τον εραστή της.

Κείμενο από μετάφραση

Κλυταιμνήστρα

Αδέσποτη, όπως φαίνεσαι, γυρίζεις πάλι,
γιατί και ο Αίγισθος, που σε εμποδίζει πάντα
να ξεπορτίζεις και να βρίζεις τους δικούς σου,
λείπει. Και τώρα εμέ ούτε καν με λογαριάζεις.
Αν και μύρια κακά μούχεις στον κόσμο σύρει,
πως τάχα είμαι άδικη κι αυθάδικη που αρχίζω
να βρίζω εσέ κι ό,τι δικό σου. Κι όμως, τέτοια
δεν είμαι εγώ, να βρίζω. Μα οι κακοί σου οι λόγοι
που ακούω συχνά, να σου πικρομιλώ με κάνουν.
Και πάντα ότι ο πατέρας σου από με σκοτώθη
μόνη σου πρόφαση είναι. Ναι, από με. Το ξέρω
πολύ καλά κι ούτε να τ' αρνηθώ σκοπεύω.
Μα δεν τον σκότωσα εγώ μόνη παρά η Δίκη,
που, αν ήσουν γνωστικά, και συ θα τη βοηθούσες.
Γιατί ο δικός σου αυτός πατέρας, οπού πάντα
τον κλας, ήταν μέσα στους Έλληνες ο μόνος
όπου του βάσταξε η καρδιά του να θυσιάσει
την αδελφή σου στους θεούς, που σπέρνοντάς τη
δεν επόνεσε καθώς εγώ, που τη γεννούσα.
Ας είναι. Αλλά, για μάθε μου, για τίνος χάρη
τη θυσίασε; Τι απ' τα δυο; Για τους Αργεΐτες
θα πεις; Μα δεν τους πέρναε να μου τη σκοτώσουν.
Κι όταν για χάρη του Μενέλαου τ' αδελφού του
τη σκότωσε, δεν πρόσμενε γι' αυτό να δώσει
λόγο σε με; Μη δυο κι αυτός παιδιά δεν είχε
πούπρεπε αυτά να πέθαιναν, αφού πατέρα
και μανά είχαν την που ήτανε του πόλεμου αιτία;

Ἡ μήπως ὁ Ἄδης τὰ δικά μου εἶχε ποθήσει
 πότερο τὰ παιδιά παρά ἐκείνης νὰ φάει;
 Ἡ μὴ ὁ κατάρτος πατέρας ἀγαποῦσε
 τὰ παιδιά του Μενέλαου καὶ ὄχι τὰ δικά μου;
 Κακόγνωμου καὶ ἀμυαλοῦ αὐτὰ πατέρα εἶναι ἔργα.
 Ἐτσι θαρρῶ, κί ας μὴν ταιριάζουμε στὴ γνώμη.
 Ὅπως ἀν μίλαε καὶ ἡ νεκρὴ θὰ μολογούσε.
 Τέλος ἐγὼ δε θλίβομαι γι' αὐτὰ που ἐγίναν
 κί ἀν με θωρρεῖς κακόμυαλη με δίκαια γνώμη
 κρίνοντας πρῶτα, κατηγορεῖ τους δικούς σου.

Φιλοκτῆτης

Οἱ Ἀχαιοὶ καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Τροία ἐγκαταλείπουν τὸν κεντρικὸ ἥρωα τοῦ ἔργου, τὸ Φιλοκτῆτη, στὸ νησί τῆς Λήμνου, διότι ἔχει ἓνα ἀθεράπευτο ἔλκος στὸ πόδι του. Ανακαλύπτουν ὅμως ὅτι χωρὶς αὐτὸν καὶ τὸ τόξο του, τὸ ὁποῖο πρὶν ἀνήκε στὸν Ἡρακλῆ, δὲν μποροῦν νὰ νικήσουν τους Τρώες. Ὁ Οδυσσεὺς ἀναλαμβάνει τότε νὰ τὸν φέρει με κάθε μέσο καὶ τρόπο στὸ στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων. Ξέρει ὅτι ὁ Φιλοκτῆτης θέλει νὰ τὸν σκοτώσει, γι' αὐτὸ καὶ βάζει ὡς ἐνδιάμεσο τὸ γιο τοῦ Ἀχιλλέα, Νεοπτόλεμο. Ἐτσι, ὁ τελευταῖος βρίσκεται

παγιδευμένος ἀνάμεσα στους δόλιους χειρισμούς τοῦ Οδυσσεῦα καὶ στὸν ἀκέραιο Φιλοκτῆτη, που δὲν θέλει με κανέναν τρόπο νὰ βοηθήσει τους Ἕλληνες, τὴ στιγμὴ μάλιστα που τὸν ἐγκατέλειψαν μόνο καὶ ἀβοήθητο. Σὲ ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ἔργου ὁ Νεοπτόλεμος ἀκολουθεῖ τὴν τακτικὴ τοῦ Οδυσσεῦα, ἀλλὰ τελικὰ ὑπερισχθεῖ ὁ καλὸς τοῦ χαρακτήρα καὶ συμπεριφέρεται στὸ Φιλοκτῆτη με εὐκρίνεια καὶ ἀνθρωπιά. Τότε ἐμφανίζεται ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεὸς ὁ Ἡρακλῆς, που πείθει τὸ Φιλοκτῆτη νὰ πάει στὴν Τροία γιὰ νὰ νικήσει καὶ νὰ θεραπεύσει τὴν πληγὴ του.

Ἀρχαῖο κείμενο

Φιλοκτῆτης

Ω πόλλ' ἐγὼ μοχθηρός, ὦ πικρός θεοίς,
 οὐ μὴδέ κληδὼν ὡδ' ἔχοντος οἴκαδε
 μὴδ' Ἑλλάδος γῆς μὴδαμοῦ διήλθέ που.
 Ἀλλ' οἱ μὲν ἐκβαλόντες ἀνοσίως ἐμὲ
 γελῶσι σίγ' ἔχοντες, ἡ δ' ἐμὴ νόσος
 αἰεὶ τέθηλε καπὶ μείζον ἔρχεται.
 Ω τέκνον, ὦ παι πατρός ἐξ Ἀχιλλέως,
 ὄδ' εἶμ' ἐγὼ σοὶ κείνος, ὃν κλύεις ἴσως
 τῶν Ἡρακλείων ὄντα δεσπότην ὀπλων,
 ὁ τοῦ Ποϊάντος παῖς Φιλοκτῆτης, ὃν οἱ
 δισσοὶ στρατηγοὶ χω Κεφαλλήνων ἀνάξ
 ἔρριψαν αἰσχροῦς ὡδ' ἔρημον, ἀγρία
 νόσω καταφθίνοντα, τῆς ἀνδροφθόρου
 πληγέντ' ἐχίδνης ἀγρίω χαράγματι·
 ξυὺν ἡ μ' ἐκεῖνοι, παι, προθέντες ἐνθάδε
 ὄχοντ' ἔρημον, ἠνίκ' ἐκ τῆς ποντίας
 Χρύσης κατέσχον δεῦρο ναυβάτη στόλω.
 Τότ' ἀσμενοὶ μ' ὡς εἶδον ἐκ πολλοῦ σάλου
 εὔδοντ' ἐπ' ἀκτῆς ἐν κατηρεφεί πέτρα,

λιπόντες ώχονθ', οία φωτί δυσμόρω
 ράκη προθέντες βαιά και τι και βοράς
 επωφέλημα σμικρόν, οι' αυτοίς τύχοι.
 Συ δη, τέκνον, ποίαν μ' ανάστασιν δοκείς
 αυτών βεβώτων εξ ύπνου στήναι τότε·
 Ποι' εκδακρύσαι, ποι' αποιμώξαι κακά·
 Ορώντα μεν ναυς, ας έχων εναυστόλουν,
 πάσας βεβώσας, άνδρα δ' ουδέν' έντοπον,
 ουχ όστις αρκέσειεν ουδ' όστις νόσου
 κάμνοντι συλλάβοιτο· πάντα δε σκοπών
 ηύρισκον ουδέν πλην ανιάσθαι παρόν,
 τούτου δε πολλήν ευμάρειαν, ω τέκνον.
 Ο μεν χρόνος δη διά χρόνου προυβαινέ μοι,
 κάδει τι βαιά τήδ' υπό στέγη μόνον
 διακονείσθαι. Γαστρί μεν τα σύμφορα
 τόξον τόδ' εξηύρισκε, τας υποπτέρους
 βάλλον πελείας· προς δε τούθ', ο μοι βάλοι
 νευροσπαδής άτρακτος, αυτός αν τάλας
 ειλυόμην, δύστηνον εξέλκων πόδα,
 προς τούτ' αν· ει τ' έδει τι και ποτόν λαβείν,
 και που πάγου χυθέντος, οία χείματι,
 ξυλον τι θραύσαι, ταύτ' αν εξέρπων τάλας
 εμηχανώμην· είτα πυρ αν ου παρήν,
 αλλ' εν πέτροισι πέτρον εκτριβών μόλις
 έφην' άφαντον φως, ο και σώζει μ' αεί.
 Οικουμένη γαρ ουν στέγη πυρός μετά
 πάντ' εκπορίζει πλην το μη νοσείν εμέ.
 φέρ', ω τέκνον, νυν και το της νήσου μάθης.
 Ταύτη πελάζει ναυβάτης ουδείς εκών·
 ου γαρ τις όρμος έστιν ούδ' όποι πλέων
 εξεμπολήσει κέρδος ή ξενώσεται.
 Ουκ ενθάδ' οι πλοι τοίσι σώφροσιν βροτών.
 Τάχ' ουν τις άκων έσχε· πολλά γαρ τάδε
 εν τω μακρώ γένοιτ' αν ανθρώπων χρόνω·
 ουτοί μ', όταν μόλωσιν, ω τέκνον, λόγοις
 ελεούσι μεν, και που τι και βοράς μέρος
 προσέδοσαν οικτίραντες ή τινά στολήν·
 εκείνο δ' ουδείς, ηνίκ' αν μνησθώ, θέλει,
 σώσαί μ' ες οίκους, αλλ' απόλλυμαι τάλας
 έτος τόδ' ήδη δέκατον εν λιμώ τε και
 κακοίσι βόσκων την αδηφάγον νόσον.
 Τοιαύτ' Ατρείδαί μ' ή τ' Οδυσσέως βία,
 ω παι, δεδράκασ', οι' Ολύμπιοι θεοί
 δοιέν ποτ' αυτοίς αντίποιν' εμού παθείν.

Μετάφραση

Φιλοκτήτης

Α, πώς κατάντησα: σκουπίδι των θεών, να μη σημαίνω τίποτε στη γη μου· ούτε μια φήμη μακρινή κάποιου που κάπου, κάποτε, κάτι... και τα καθάρματα που μ' έριξαν εδώ να γελάνε μοχθηρά και η αρρώστια να με σκοτώνει κάθε μέρα πιο βαθιά!

Αγόρι μου, αγόρι του Αχιλλέα, εγώ είμαι ο κληρονόμος των όπλων του Ηρακλή, αν έχεις ακουστά, ο γιος του Ποίαντα, ο Φιλοκτήτης.

Δυο στρατηγοί κι ο άρχοντας των Κεφαλλήνων

μου πέταξαν κατάμουτρα το αίσχος αυτής της ερημιάς· να τρέφω με το τέλος μου τη φρίκη

που άνοιξε το δόντι ενός φιδιού φονιά.
 Μ' εγκατέλειψαν, αγόρι μου, ολομόναχο, αμέσως
 μόλις αράξαμε εδώ απ' το νησί της Χρύσης.
 Με είδαν ζαλισμένο από την τρικυμία
 κι όταν κατέρρευσα στα βράχια της ακτής
 σαν πεθαμένος, βρήκαν την ευκαιρία να φύγουν,
 πετώντας μου κάτι κουρέλια και λίγα ψίχουλα. Ανάθεμά τους!
 Για σκέψου, αγόρι μου· κατάφερα να βγω
 απ' το σκοτάδι του ύπνου και βρέθηκα βαθιά μες στη σιωπή της μοναξιάς. Έκλαψα, κραύγασα
 τη συμφορά μου.
 Οι άντρες, οι σύντροφοι, τα πλοία: μια απουσία
 γεμάτη μάτια που δε μ' έβλεπαν ποτέ και χέρια
 που δεν μπορούσαν ν' απαλύνουν την πληγή μου.
 Ούτε αύριο, ούτε χθες, μονάχα ένα παρόν,
 που θησαύριζε πόνους: περιουσίες ολόκληρες κραυγές.
 Ωστόσο οι μέρες έφευγαν κι έπρεπε να κρατήσω
 την ψυχή μου ζωντανή σ' αυτή την πέτρα.
 Όσο για το στομάχι μου...
 το γέμιζε αυτό το τόξο μ' άγρια περιστέρια.
 Τα χτυπούσα στο φτερό.
 Μόνο που έπρεπε να σέρνω την πληγή μου,
 σφαδάζοντας, ο δύστυχος, κατ' όπου
 σφάδαζαν τις πληγές τους.
 Αν ήθελα νερό ή ξύλα, μέσ' στον άγριο χειμώνα,
 σερνόμουν όπως-όπως και τα κατάφερνα.
 Κι αν ήθελα φωτιά, χτυπούσα τσακμακόπετρες,
 μέχρι να βρω την πυρωμένη τους καρδιά.
 Έτσι επιβίωσα. Έχω στέγη, έχω φωτιά, όλα καλά.
 Μόνο η αρρώστια δε χορταίνει, δε ζεσταίνει,
 δε λέει ν' αποκοιμηθεί.
 Και το νησί, αγόρι μου, να στέκεται μια πέτρα
 στη μέση του νερού. Ποιος ναυτικός να πλησιάσει;
 Τι θα κερδίσει; Ούτε καν μια απανεμιά.
 Πρέπει να είναι παλαβός για να κατέβει
 ή εντελώς χαμένος· συμβαίνουν κι αυτά.
 Όλα τα φέρνει ο χρόνος των ανθρώπων.
 Αν φανεί κανένας τέτοιος, δε λέω, με παρηγορεί.
 Κάποιοι δεν έχουν μόνο λόγια, για την αθλιότητά μου.
 Μου προσφέρουν τροφή, κανένα ρούχο,
 μα στο τέλος ξεχνούν να με πάρουν
 μαζί προς την πατρίδα, να με σώσουν.
 Έτσι λοιπόν, ψυχορραγώ το δέκατό μου χρόνο,
 με την πληγή που τρέφω και με τρέφει δυστυχία.
 Να τι μου έκαναν οι Ατρείδες κι ο Οδυσσέας,
 Μακάρι να τους πλήρωναν με πόνους οι θεοί,
 την κτηνωδία που ξόδεψαν σε μένα.

Αρχαίο κείμενο

Ηρακλής

*Μήπω γε, πριν αν των ημετέρων
 αίης μύθων, παι Ποιάντος·
 φάσκειν δ' αυδήν την Ηρακλέους
 ακοή τε κλύειν λεύσσειν τ' όψιν.
 Την σην δ' ήκω χάριν ουρανίας
 έδρας προλιπών,*

Τα Διός τε φράσων βουλεύματά σοι
κατερητύσων θ' οδόν ην στέλλει·
συ δ' εμών μύθων επάκουσον.
Και πρώτα μεν σοι τας εμάς λέξω τύχας,
όσους πονήσας και διεξελθών πόνους
αθάνατον αρετήν έσχον, ως πάρεσθ' οράν.
Και σοι, σάφ' ίσθι, τούτ' οφείλεται παθείν,
εκ των πόνων τώνδ' ευκλεά θέσθαι βίον.
Ελθών δε συν τώδ' ανδρί προς το Τρωικόν
πόλισμα, πρώτον μεν νόσου παύσει λυγράς,
αρετή τε πρώτος εκκριθείς στρατεύματος,
Πάρην μεν, ος τώνδ' αίτιος κακών έφυ,
τόξοισι τοις εμοίσι νοσφιείς βίου,
πέρσεις τε Τροίαν, σκύλα τ' εις μέλαθρα σα
πέμψεις, αριστεί' εκλαβών στρατεύματος,
Ποίαντι πατρί προς πάτρας Οίτης πλάκα.
Α δ' αν λάβης συ σκύλα τούδε του στρατού,
τόξων εμών μνημεία προς πυράν εμήν
κόμιζε. και σοι ταύτ', Αχιλλέως τέκνον,
παρήνεσ'· ούτε γαρ συ τούδ' άτερ σθένεις
ελείν το Τροίας πεδίον ούθ' ούτος σέθεν.
Αλλ' ως λέοντε συννόμω φυλάσσετον
ούτος σε και συ τόνδ'· εγώ δ' Ασκληπιόν
παυστήρα πέμψω σης νόσου προς Ίλιον.
Το δεύτερον γαρ τοις εμοίς αυτήν χρεών
τόξοις αλώναι. Τούτο δ' εννοείθ', όταν
πορθήτε γαίαν, ευσεβείν τα προς θεούς·
ως τάλλα πάντα δεύτερ' ηγείται πατήρ
Ζευς· ου γαρ ευσέβεια συνθνήσκει βροτοίς·
καν ζώσι καν θάνωσιν, ουκ απόλλυται.

Φιλοκτήτης

Ω φθέγμα ποθεινόν εμοί πέμψας
χρόνιός τε φανείς,
ουκ απιθήσω τοις σοις μύθοις.

Νεοπτόλεμος

Καγώ γνώμην ταύτη τίθεμαι.

Ηρακλής

Μη νυν χρόνιοι μέλλετε πράσσειν·
καιρός και πλους
όδ' επείγει γαρ κατά πρύμνην.

Φιλοκτήτης

Φέρε νυν στείχων χώραν καλέσω.
Χαίρ', ω μέλαθρον ζύμφουρον εμοί,
νύμφαι τ' ένυδροι λειμωνιάδες,
και κτύπος άρσην πόντου προβολής,
ου πολλάκι δη τουμόν ετέγχθη
κράτ' ενδόμουχον πληγαίσι νότου,
πολλά δε φωνής της ημετέρας
Ερμαίον όρος παρέπεμψεν εμοί
στόνον αντίτυπον χειμαζομένω.
Νυν δ', ω κρήναι Λύκιόν τε ποτόν,
λείπομεν υμάς, λείπομεν ήδη
δόξης ου ποτε τήσδ' επιβάντες.
Χαίρ', ω Λήμνου πέδον αμφιάλον,
και μ' ευπλοία πέμψον αμέμπτως,

ένθ' η μεγάλη Μοίρα κομίζει
 γνώμη τε φίλων χω πανδαμάτωρ
 δαίμων, ος ταύτ' επέκρανεν.

Χορός

Χωρώμεν δη πάντες αολλείς,
 νύμφαις αλΐαισιν επευξάμενοι
 νόστου σωτήρας ικέσθαι.

Μετάφραση

Ηρακλής

Όχι ακόμη, γιε του Ποϊάντα,
 όχι πριν μάθεις τι έχω να σου πω.
 Να είσαι βέβαιος πως ακούς φωνή του Ηρακλή
 και βλέπεις του Ηρακλή μορφή.
 Για χάρη σου άφησα τον ουρανό,
 του Δία βουλεύματα να προσκομίσω
 και το δρόμο που ετοιμάζεσαι να πάρεις να εμποδίσω.
 Άκου, μάθαινε και πράττε το σωστό.
 Σου υπενθυμίζω πως εγώ πέρασα κόπους
 και πόνεσα αγωνίες ένα σωρό,
 μέχρι να φτάσω ετούτη την αθάνατη αρετή.
 Πάρ' το απόφαση, τα ίδια οφείλεις στη μεγάλη,
 την ένδοξη ύπαρξή σου.
 Θα πας μαζί μ' αυτόν τον άνδρα στην πολιτεία της Τροίας
 και πρώτα απ' την πληγή σου θα ξεφύγεις.
 Ύστερα, αφού αναδειχθείς πρώτος πολεμιστής,
 με το δικό σου τόξο θ' απαλλάξεις τους θνητούς
 από τον Πάρη, αυτόν που είναι αιτία κάθε κακού,
 την Τροία θα εκπορθήσεις
 και τ' αριστεία που θα σου δώσει ο στρατός,
 θα στείλεις λάφυρα στα μέγαρα του Ποϊάντα πατέρα,
 στην Οίτη εκεί, τη γη μητέρα.
 Όμως αυτά που ίσως πάρεις για το τόξο μου,
 στον τόπο της πυράς μου ανάθεσέ τα.
 Όσο για σένα, γιε του Αχιλλέα, οι παραινέσεις μου είναι αυτές:
 ούτε εσύ, χωρίς αυτόν, διαθέτεις
 την απαιτούμενη ισχύ για να εκπορθήσεις
 την επικράτεια της Τροίας, ούτε αυτός, χωρίς εσένα.
 Ο ένας τον άλλο να φυλάτε, σαν λιοντάρια
 που βγαίνουνε μαζί να κυνηγήσουν.
 Εγώ θα στείλω στο Ίλιο τον Ασκληπιό,
 να παύσει την πληγή σου.
 Αποφασίστηκε για δεύτερη φορά να την αλώσει
 το τόξο μου. Προσέξτε όμως,
 όταν σαρώνετε τη γη, σεβαστείτε ό,τι ανήκει στους θεούς·
 γιατί όλα τ' άλλα δεύτερα τα θεωρεί ο Δίας πατέρας·
 ο σεβασμός μπορεί να ζει με τους ανθρώπους
 μα δεν πεθαίνει ποτέ με το θάνατό τους.

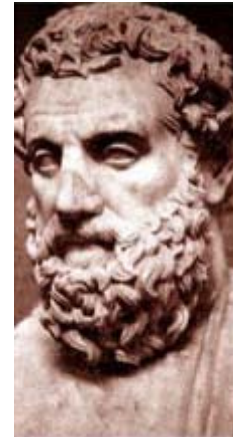
Φιλοκτήτης

Λόγια που δίψασα ν' ακούσω μου έχεις φέρει
 μετά από τόσα χρόνια.
 Δεν πρόκειται ν' αντισταθώ στο κάλεσμά τους.

Νεοπτόλεμος

Το ίδιο κι εγώ.

Ηρακλής

Μη χάνετε χρόνο λοιπόν· στην πράξη.
επείγεται κατάπρυμνα ταξίδι ο καιρός.

Φιλοκτήτης

Μια στιγμή· τώρα που φεύγω,
έχω δυο λόγια φυλαγμένα να πω σ' αυτή τη γη.
Χαίρε, σπηλιά, φωλιά και φυλακή μου·
των λιβαδιών νεράιδες, κύμα του πόντου αδάμαστο,
κι εσύ λιθάρι της αρμύρας,
που έδειρε η νοτιά το πρόσωπό μου
κι έδειρε η φρίκη του θανάτου την πληγή μου
κι αντήχησε το ύψωμα του Ερμή κάθε κραυγή μου,
δαρμένη από το κρύο και τη βροχή.
Φεύγω τώρα, σας αφήνω,
Λύκιες πηγές, Λύκια δροσιά, πάω για μια δόξα
που δε φαντάστηκα ποτέ να ταξιδέψω.
Χαίρε, της Λήμνου γη θαλασσινή·
ευχήσου μου, απ' την πέτρινη καρδιά σου,
καλό ταξίδι προς τα εκεί που με καλεί
Μοίρα μεγάλη, φίλων συμβουλή
κι ο πανδαμάτωρ ο θεός που αποφασίζει.

Χορός

Πάμε λοιπόν κι ας μας χαρίσουν
οι νύμφες της θαλάσσης ασφαλή επιστροφή.

Οιδίπους επί Κολωνώ

Ο Οιδίπους, ο τυφλός και εξόριστος πρώην βασιλιάς της Θήβας, φτάνει μετά από περιπλάνηση στον αθηναϊκό δήμο του Ίππου Κολωνού, οδηγούμενος από την κόρη του Αντιγόνη. Κάθεται σε ένα βράχο μέσα στο ιερό άλσος των Ευμενίδων και ανακαλύπτεται από κάποιον κάτοικο, που τον διώχνει. Ο Οιδίποδας αρνείται να φύγει επικαλούμενος χρησμό, σύμφωνα με τον οποίο το μέρος αυτό θα

είναι ο τόπος της τελικής του ανάπαυσης. Στο μεταξύ έρχεται εκεί και η άλλη κόρη του, η Ισμήνη. Οι γέροντες του τόπου, που στο μεταξύ έχουν συγκεντρωθεί γύρω από τον Οιδίποδα, μόλις μαθαίνουν ποιος είναι, τρομοκρατούνται και του ζητούν να φύγει από την πόλη τους. Ο Οιδίποδας επικαλείται την αθηναϊκή φιλοξενία και ζητά να συναντήσει το βασιλιά της Αθήνας. Ο Θησέας φτάνει και ο Οιδίποδας του ζητά προστασία όσο ζει και ταφή όταν πεθάνει. Ο Θησέας του τα υπόσχεται. Εν τω μεταξύ έρχεται ο Κρέοντας και μετά την αποτυχία του να τον πείσει να τον ακολουθήσει στη Θήβα απαγάγει τις κόρες του. Τη στιγμή εκείνη επεμβαίνει ο Θησέας, κατακρίνει τις πράξεις του Κρέοντα και τον αναγκάζει να τον οδηγήσει στις κοπέλες. Πραγματικά σε λίγο επιστρέφει φέρνοντας μαζί του την Αντιγόνη και την Ισμήνη. Στην Αθήνα φτάνει ως ικέτης ο γιος του Οιδίποδα, Πολυνείκης, ο οποίος επιθυμεί να δει τον πατέρα του και να του ζητήσει τη βοήθειά του. Ο Οιδίποδας αρνείται και τον διώχνει ρίχνοντάς του φοβερή κατάρα. Τότε πέφτει ένας κεραυνός και ο Οιδίποδας καταλαβαίνει ότι έρχεται το τέλος του. Ξεκινά για το σημείο όπου θα συναντήσει το θάνατο ακολουθούμενος από το Θησέα και τις κόρες του. Αποχαιρετά τα παιδιά του και προχωρά μαζί με το Θησέα, που είναι ο μόνος που πρέπει να γνωρίζει τον τόπο ταφής του. Οι κόρες του θρηνούν το χαμό του, αλλά ο βασιλιάς της Θήβας τους υπόσχεται κάθε φροντίδα για το μέλλον.

Αρχαίο κείμενοΟιδίπους

Εγώ διδάξω, τέκνον Αιγέως, α σοι
 γήρωσ άλυπα τήδε κείσεται πόλει.
 Χώρον μεν αυτός αυτόκ' εξηγήσομαι,
 άθικτος ηγητήρος, ου με χρη θανείν.
 Τούτον δε φράζε μη ποτ' ανθρώπων τινί,
 μήθ' ου κέκευθε μήτ' εν οισ κείται τόποις·
 ως σοι προ πολλών ασπίδων αλκήν όδε
 δορός τ' επακτού γειτόνων αεί τιθή.
 Α δ' εξάγιστα μηδέ κινείται λόγω,
 αυτός μαθήσει, κείσ' όταν μόλης μόνος·
 ως ούτ' αν αστών τώνδ' αν εξείποιμί τω
 ούτ' αν τέκνοισι τοις εμοίς, στέργων όμως.
 Αλλ' αυτός αιεί σώζε, χώταν εις τέλος
 του ζην αφικνή, τω προφερτάτω μόνω
 σήμαιν', ο δ' αιεί τωπιόντι δεικνύτω.
 Χούτως αδήον τήνδ' ενοικήσεις πόλιν
 σπαρτών απ' ανδρών· αι δε μυρία πόλεις,
 καν ευ τις οική, ραδίως καθύβρισαν.
 Θεοί γαρ ευ μεν, οψέ δ' εισορώσ', όταν
 τα θεί' αφείς τις εις το μαίνεσθαι τραπή·
 ο μη συ, τέκνον Αιγέως, βούλου παθείν.
 Τα μεν τοιαύτα ουν ειδοτ' εκδιδάσκομεν.
 Χώρον δ', επείγει γαρ με τουκ θεού παρόν,
 στείχωμεν ήδη μηδ' έτ' εντρεπόμεθα.
 Ω παίδες, ώδ' έπεσθ'· εγώ γαρ ηγεμών
 σφων αυ πέφασμαι καινός, ώσπερ σφω πατρί.
 Χωρείτε και μη ψαύετ', αλλ' εάτε με
 αυτόν τον ιερόν τύμβον εξευρείν, ίνα
 μοίρ' ανδρί τώδε τήδε κρυφθήναι χθονί.
 Τήδ' ώδε, τήδε βάτε· τήδε γαρ μ' άγει
 Ερμής ο πομπός ή τε νερτέρα θεός.
 Ω φως αφεγγές, πρόσθε που ποτ' ήσθ' εμόν,
 νυν δ' έσχατόν σου τουμόν άπτεται δέμας.
 Ήδη γαρ έρπω τον τελευταίον βίον
 κρύψων παρ' Αιδην. Αλλ', φίλτατε ξένων,
 αυτός τε χώρα θ' ήδε προσπολοί τε σοι
 ευδαίμονες γένοισθε, κάπ' ευπραξία
 μέμνησθέ μου θανόντος ευτυχείς αεί.

ΜετάφρασηΟιδίποδας

Για του Αιγέα θα σου πω τα όσα
 την πόλη σου αγέραστα θα κάνουν
 από λύπες. Αμέσως θα σου δείξω ο ίδιος
 τον τόπο, δίχως οδηγό κανένα,
 που πρέπει να πεθάνω. Και συ τούτον
 ποτέ σε άνθρωπο μην τονε μαρτυρήσεις,
 μήτε πού κρύβεται μήτε πού είναι
 και σε ποιο μέρος, τι βοήθεια θα σου φέρη
 τόση, που μήτε οι μισθοφόροι ξένοι,
 μήτε και οι πολλοί ασπιδοφόροι
 ενάντια στους εχθρούς θε να σου δώσουν.

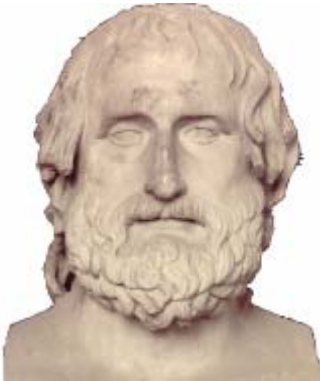
Μα όσα είναι απόκρυφα και πρέπει
 να μην τα μολογάη το στόμα, μόνος
 σαν έρθεις εκεί πέρα, θα τα μάθεις.
 Γιατί ούτε να τα πω μπορώ στους ντόπιους,
 ούτε στις κόρες μου, κι ας τις λατρεύω.
 Μα φύλαγέ τα ο ίδιος πάντα, κι όταν
 στο τέλος της ζωής σου θε να φτάσεις,
 φανέρωσέ τα στον πιο τρανό της χώρας.
 Κι αυτός σ' όποιον έρχεται κατόπι
 ας παραδίδει. Κι έτσι αυτή την πόλη
 απρόσβλητη πάντα σου θα την έχεις
 απ' τους δρακοντογεννημένους άντρες.
 Μα μύριες χώρες εύκολα σε λάθη
 πέφτουν κι ας είν' καλά κυβερνημένες.
 Γιατί οι θεοί, αν και αργούν, ωστόσο
 βλέπουν καλά εκείνον που τα θεία
 καταφρονώντας το γυρνάει στην τρέλλα.
 Αυτό το πράμα εσύ, παιδί του Αιγέα,
 μη θέλεις να το πάθεις. Μα ωστόσο
 τι κάθουμαι να τα ερμηνεύω ετούτα
 σ' άνθρωπο που πολύ καλά τα ξέρει;
 Εμπρός να ξεκινάμε για τον τόπο
 κι ας μην αργούμε, τι τα θεία σημάδια
 μας βιάζουν. Κόρες μου, να μ' ακλουθάτε,
 τι τώρα νέος θα γενώ οδηγός σας,
 καθώς εσείς σταθήκατε σε μένα.
 Μη μ' αγγίζετε, μόν' περπατάτε
 κι αφήστε με να πάω και νάβρω μόνος
 τον ιερό μου τάφο, όπου η μοίρα
 μου έγραψε σ' αυτό το χώμα να χωνιάσω.
 Από δω. Από δώθ' ελάτε. Από δω με πάει
 ο Ερμής, που των ψυχών οδηγός είναι,
 κι η καταχθόνια θεά του Άδη.
 Ω άφεγγο φως, που ήσουν πριν δικό μου
 και τώρα για στερνή φορά σ' αγγίζει
 το σώμα μου, τι σέρνομαι να κρύψω
 στον Άδη τη ζωή μου που τελειώνει.
 Μα αγαπητέ μου ξένε, είθε να ζείτε
 εσύ κι η χώρα και τ' αρχοντολόγι σου.
 Ευτυχισμένοι πάντοτε. Έτσι
 και μες στην ευτυχία σας κι εμένα
 να με θυμάστε κάπου σαν πεθάνω.

Ιχνευταί

Πρόκειται για ένα σατυρικό δράμα από το οποίο έχουν σωθεί 400 στίχοι. Η πλοκή βασίζεται σε δύο κατορθώματα του νεογέννητου Ερμή, ο οποίος λίγες μέρες μετά τη γέννησή του, έκλεψε τα ιερά βόδια του Απόλλωνα και συγκάλυψε την κλοπή καρφώνοντας τα πέταλά τους ανάποδα, ώστε να δημιουργείται η εντύπωση ότι βάδιζαν προς την αντίθετη κατεύθυνση. Επίσης επινόησε τη λύρα προσαρμόζοντας χορδές στο καύκαλο μιας χελώνας. Οι Ιχνευταί, ο χορός των σατύρων, ψάχνουν να βρουν τα βόδια και μένουν εκστασιασμένοι ακούγοντας τον ήχο του νέου οργάνου που επινόησε ο Ερμής.

Ευριπίδης

Η ζωή του

Ο Ευριπίδης, ο τρίτος από τους τρεις μεγάλους τραγικούς, καταγόταν από το δήμο της Φλύας (σημερινό Χαλάνδρι), που ανήκε στην Κεκροπίδα φυλή. Σύμφωνα με τον *Ανώνυμο Βίο* και τη *Σούδα*, γεννήθηκε στη Σαλαμίνα το 480 π.Χ., την ημέρα της ναυμαχίας, όταν άρχοντας ήταν ο Καλλιάδης, την 75η Ολυμπιάδα. Την ημέρα μάλιστα που γεννήθηκε λέγεται ότι ο Αισχύλος πολεμούσε με τους άλλους Έλληνες εναντίον των Περσών, ενώ ο Σοφοκλής, ως έφηβος, ήταν επικεφαλής του χορού που έψαλε τα επινίκια. Με βάση όμως το *Πάριο Χρονικό*, ο Ευριπίδης γεννήθηκε το 485/484 π.Χ., όταν άρχοντας στην Αθήνα ήταν ο Φιλοκράτης, την 73η Ολυμπιάδα. Πληροφορίες για τη ζωή του αντλούμε επίσης από τον Αύλο Γέλλιο (*Noctes Atticae*, 15), τον ιστορικό Φιλόχορο, τον περιπατητικό Σάτυρο, από το έργο του *Βίος Ευριπίδου*, από το οποίο αποσπάσματα σώθηκαν σε παπύρους της Οξυρρύγχου, καθώς και από άλλες πηγές. Ωστόσο, σε πολλά σημεία τα στοιχεία που αφορούν στη ζωή του είναι αντιφατικά.

Ο Αριστοφάνης και άλλοι κωμωδοποιοί εχθροί του τον κατηγορούσαν ότι δεν είχε ευγενική καταγωγή, όπως ο Αισχύλος και ο Σοφοκλής. Ο πατέρας του ονομαζόταν Μνήσαρχος ή Μνησαρχίδης και ήταν, σύμφωνα με τον *Ανώνυμο Βίο*, κάπηλος, δηλαδή μικροπωλητής. Αυτή η πληροφορία όμως δεν έχει επιβεβαιωθεί από άλλες πηγές. Η μητέρα του λεγόταν Κλειτώ και κατά τους βιογράφους ήταν λαχανοπώλιδα. Ωστόσο, και αυτό το στοιχείο πρέπει να προέρχεται από τα σκώμματα των κωμικών ποιητών, και κυρίως του Αριστοφάνη. Όπως αναφέρεται στη *Σούδα*, ο Φιλόχορος είχε αποδείξει ότι η συγκεκριμένη πληροφορία ήταν ανακριβής και ότι η μητέρα του είχε ευγενική καταγωγή ενώ ο πατέρας του είχε κτήματα στη Σαλαμίνα. Με την άποψη αυτή συγκλίνουν και δύο άλλες μαρτυρίες: του Αθήναιου, που υποστηρίζει ότι ο ποιητής συμμετείχε στις γιορτές του Δήλιου Απόλλωνα, και του *Ανώνυμου Βίου*, όπου αναφέρεται ότι όταν ήταν παιδί έλαβε μέρος στις γιορτές που έγιναν στη Φλύα και διατέλεσε πυρφόρος του Ζωστηρίου Απόλλωνα. Ενδεικτικό στοιχείο της ευπορίας του Ευριπίδη είναι και το γεγονός ότι είχε μια πολύ πλούσια βιβλιοθήκη.

Ο Αριστοφάνης και άλλοι κωμωδοποιοί εχθροί του τον κατηγορούσαν ότι δεν είχε ευγενική καταγωγή, όπως ο Αισχύλος και ο Σοφοκλής. Ο πατέρας του ονομαζόταν Μνήσαρχος ή Μνησαρχίδης και ήταν, σύμφωνα με τον *Ανώνυμο Βίο*, κάπηλος, δηλαδή μικροπωλητής. Αυτή η πληροφορία όμως δεν έχει επιβεβαιωθεί από άλλες πηγές. Η μητέρα του λεγόταν Κλειτώ και κατά τους βιογράφους ήταν λαχανοπώλιδα. Ωστόσο, και αυτό το στοιχείο πρέπει να προέρχεται από τα σκώμματα των κωμικών ποιητών, και κυρίως του Αριστοφάνη. Όπως αναφέρεται στη *Σούδα*, ο Φιλόχορος είχε αποδείξει ότι η συγκεκριμένη πληροφορία ήταν ανακριβής και ότι η μητέρα του είχε ευγενική καταγωγή ενώ ο πατέρας του είχε κτήματα στη Σαλαμίνα. Με την άποψη αυτή συγκλίνουν και δύο άλλες μαρτυρίες: του Αθήναιου, που υποστηρίζει ότι ο ποιητής συμμετείχε στις γιορτές του Δήλιου Απόλλωνα, και του *Ανώνυμου Βίου*, όπου αναφέρεται ότι όταν ήταν παιδί έλαβε μέρος στις γιορτές που έγιναν στη Φλύα και διατέλεσε πυρφόρος του Ζωστηρίου Απόλλωνα. Ενδεικτικό στοιχείο της ευπορίας του Ευριπίδη είναι και το γεγονός ότι είχε μια πολύ πλούσια βιβλιοθήκη.

Σε ό,τι αφορά τη μόρφωση και την παιδεία του, οι πληροφορίες των αρχαίων βιογράφων συμπίπτουν. Ο Ευριπίδης καταγινόταν μεταξύ άλλων με τη γυμναστική, το χορό, τον αθλητισμό και με πνευματικές ασχολίες. Σύμφωνα με τον *Ανώνυμο Βίο*, όταν ο πατέρας του έλαβε χρησμό ότι ο γιος του επρόκειτο να νικήσει σε στεφανηφόρους αγώνες, ο ποιητής πήρε μέρος σε αγώνες παγκρατίου και πυγμής και βγήκε νικητής. Στη συνέχεια όμως απαρνήθηκε τον αθλητισμό, διότι πίστευε ότι «κακών γαρ μυρίων όντων καθ' Ελλάδα, ουδέν κάκιόν εστιν αθλητών γένους». Στην ίδια πηγή αναφέρεται ότι αγαπούσε πολύ τη ζωγραφική –όπως μαρτυρούν και οι εικόνες στα έργα του–, ότι ασχολήθηκε με αυτή και ότι οι πίνακές του εκτίθεντο στα Μέγαρα. Επιπλέον, είχε μελετήσει τα συγγράμματα των αρχαίων σοφών και για ένα διάστημα επιδόθηκε στη φιλοσοφία και στην ποίηση. Στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και στην ενασχόλησή του με την τραγική τέχνη συνέβαλαν μερικές από τις πιο σπουδαίες φυσιογνωμίες της εποχής του, όπως ο Αναξαγόρας, ο Αρχέλαος, ο Πρόδικος, ο Πρωταγόρας και ο Σωκράτης. Με τον τελευταίο μάλιστα συνδέθηκε με πολύ στενή φιλία και λέγεται ότι, ενώ ο μεγάλος φιλόσοφος απέφευγε να πηγαίνει στο θέατρο, παρακολουθούσε μόνο τις παραστάσεις του Ευριπίδη και του έδινε συμβουλές. Φιλικές σχέσεις είχε και με τον Αλκιβιάδη. Χάρη λοιπόν στις επιδράσεις που δέχτηκε κατάφερε να εκφράσει τον παλμό και το πνεύμα της εποχής του. Με την ενεργό πολιτική ο Ευριπίδης δεν αναμείχθηκε όπως οι δύο μεγάλοι ομότεχνοί του· δεν ασχολήθηκε με τα κοινά και δεν ανέλαβε δημόσια αξιώματα. Παρακολουθούσε τις εξελίξεις και τις πολιτικές του θεωρίες τις ανέπτυξε μόνο μέσα από τα έργα του. Ήθελε μια πολιτεία που να στηρίζεται στο μέτρο και κατέκρινε τις ακρότητες της ολιγαρχίας και της οχλοκρατίας και καταφερόταν με σφοδρότητα εναντίον των δημαγωγών. Σε όλη του τη ζωή ήταν στραμμένος στη φιλοσοφική έρευνα και στη λατρεία των Μουσών, ενώ φημιζόταν για τη φιλοπατρία του, για την οποία τον επαινεί ο ρήτορας Λυκούργος.

Αναφέρεται ότι ο Ευριπίδης απέφυγε το πλήθος και την οχλαγωγία και ότι συχνά αποσυρόταν σε ένα σπήλαιο στη Σαλαμίνα (Σπήλαιο Περιστεριών ή του Ευριπίδη ή Κυκρέως άντρα), που πιθανότατα ανήκε στην οικογένειά του και είχε θέα προς τη θάλασσα. Εκεί μελετούσε και συνέθετε τις τραγωδίες του. Κατά την ανασκαφή του 1996 βρέθηκε το τμήμα ενός σκύφου που χρονολογείται μεταξύ του 430 και του 420 π.Χ. και στην εξωτερική πλευρά του είναι χαραγμένο ανάστροφα το όνομα του τραγικού ποιητή – το όνομα σώζεται κατά το ήμισυ: «ΕΥΡΙΠΠ». Στις μαρτυρίες των αρχαίων ο ποιητής παρουσιάζεται σκυθρωπός, ιδιόρρυθμος, δύστροπος, μελαγχολικός, εγωκεντρικός, αγέλαστος και ακοινωνήτος. Ήταν ένας άνθρωπος που απέφυγε τη συναναστροφή των συμπολιτών του και προτιμούσε την ανάγνωση και τη γραφή από την ανάμιξη σε πολιτικούς ή άλλους αγώνες.

Ασαφείς είναι οι πληροφορίες που αφορούν στην οικογενειακή του ζωή, η οποία, σύμφωνα με τους κωμωδιογράφους, ήταν δυστυχισμένη. Με βάση τον *Ανώνυμο Βίο* παντρεύτηκε δύο φορές και η πρώτη του γυναίκα ονομαζόταν Μελιτώ και η δεύτερη Χοιρίλη ή Χοιρίνη. Η Χοιρίλη λεγόταν ότι είχε ακόλαστη διαγωγή και γι' αυτό ο Ευριπίδης την έδωσε και μετά συνέθεσε τον πρώτο *Ιππόλυτο*, στον οποίο θέλησε να καταδείξει την αναισχυντία των γυναικών. Κατά μια άλλη εκδοχή, ο

ποιητής έπιασε τη Χοιρίλη να τον απατά με ένα οικογενειακό δούλο, τον Κτησιφώντα, γι' αυτό την εγκατέλειψε. Μνεία για το δούλο κάνει ο Αριστοφάνης στην κωμωδία του *Βάτραχοι*. Όσο για τη Μελιτώ, και αυτή ήταν ακόλαστη και εγκατέλειψε τον Ευριπίδη. Όλα αυτά, όπως υποστηρίζουν οι σχολιαστές, ενδέχεται να αποτελούν μύθο που δημιουργήθηκε για να εξηγηθεί ο μισογυνισμός του. Ο Ευριπίδης απέκτησε τρία παιδιά, τον Μνήσαρχο, που έγινε έμπορος, τον Μνησίλοχο, που έγινε υποκριτής (ηθοποιός), και τον Ευριπίδη, που έγινε ποιητής και μετά το θάνατο του πατέρα του δίδαξε την τριλογία του *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, *Βάκχαι* και *Αλκμαίων εν Κορίνθω*.

Ο Ευριπίδης το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του το πέρασε στην Αθήνα. Το 408 π.Χ., σε ηλικία εβδομήντα ετών, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πατρίδα του, όντας δυσανεστήμενος από τους ομότεχνούς του και τα περιπαίγματα των κωμικών ποιητών και κυρίως του Αριστοφάνη. Πήγε λοιπόν πρώτα στη Μαγνησία της Θεσσαλίας, όπου τιμήθηκε ως πρόξενος και του παραχωρήθηκε ατέλεια, και στη συνέχεια στη Μακεδονία, στην Αυλή του φιλόμουσου βασιλιά Αρχέλαου. Εκεί, προς τιμήν του προστάτη του, έγραψε την τραγωδία *Αρχέλαος* που έχει χαθεί και την τραγωδία *Βάκχαι* την οποία σκόπευε να διδάξει στο θέατρο του Αρχέλαου. Δεν πρόλαβε όμως, διότι πέθανε ξαφνικά το φθινόπωρο του 406 π.Χ. Ο βασιλιάς πένθησε γι' αυτόν και ανήγειρε στην Αρεθούσα, κοντά στην Αμφίπολη (σημ. Νιοχώρι), τάφο, τον οποίο προσκυνούσαν οι θαυμαστές του ποιητή. Σύμφωνα με πληροφορία που περιέχεται στον *Ανώνυμο Βίο*, τον ποιητή κατασπάραξαν τα σκυλιά του βασιλιά Αρχέλαου. Αυτό όμως εντάσσεται στο πλαίσιο της ανεκδοτολογίας και παραπέμπει στους άσπονδους εχθρούς του, ενώ ο Αριστοφάνης δεν κάνει κανέναν υπαινιγμό για κάτι τέτοιο. Η είδηση για το θάνατο του Ευριπίδη έφτασε στην Αθήνα την άνοιξη του 406 π.Χ., πριν από τα Μεγάλα Διονύσια, και προκάλεσε θλίψη στους συμπατριώτες του. Τον πένθησαν, και ο Σοφοκλής, φορώντας φαιό ιμάτιο, εισήγαγε στο θέατρο το χορό και τους ηθοποιούς αστεφάνωτους. Οι Αθηναίοι ζήτησαν από τον Αρχέλαο τα οστά του και καθώς δεν τα έλαβαν κατασκεύασαν ένα κενοτάφιο στο δρόμο που οδηγούσε στον Πειραιά, όπου χαραχτηκε το εξής επίγραμμα του Θουκυδίδη ή του μελοποιού Τιμόθεου:

«Μνήμα μιν Ελλάς άπασ' Ευριπίδου· οστέα δ' ίσχει
γη Μακεδών· η γαρ δέξατο τέρμα βίου·
πατρίς δ' Ελλάδος Ελλάς, Αθήναι· πλείστα σε Μούσας
τέρψας εκ πολλών και τον έπαινον έχει».
(«Όλη η Ελλάδα είναι μνημείο του ποιητή· αλλ' έχει

τα κόκαλά του η μακεδονική γη, όπου εχάθη.
 Η Αθήνα είναι η πατρίδα του, η Ελλάδα της Ελλάδας.
 Οι Μούσες του εύφραναν πολύ και τον επαινούν πολύ».)

Στη συνέχεια οι Αθηναίοι, έπειτα από πρόταση του ρήτορα Λυκούργου, έστησαν χάλκινο ανδριάντα του ποιητή στο Θέατρο του Διονύσου.

Η τέχνη του

Ο Ευριπίδης έζησε την περίοδο του Πελοποννησιακού Πολέμου και την κρίση της αθηναϊκής δημοκρατίας. Τις αναταραχές που ταλάνισαν την πόλη του τις διοχέτευσε με περίτεχνο τρόπο στις τραγωδίες του, ασκώντας έντονη κριτική για διάφορα θέματα. Οι σχέση των ανθρώπων και των θεών, του άντρα και της γυναίκας, καθώς και οι ψυχογραφίες των τραγικών μορφών ήταν από τα προσφιλή θέματά του.

Ο Ευριπίδης βρήκε την τραγωδία διαμορφωμένη από τον Αισχύλο και το Σοφοκλή. Ο Αισχύλος στα έργα του παρουσίαζε τους ανθρώπους υπερφυσικούς, ο Σοφοκλής όπως έπρεπε να είναι και ο Ευριπίδης όπως πραγματικά είναι. Στους δύο πρώτους τραγικούς καθοριστικό ρόλο παίζει η ειμαρμένη, ενώ ο Ευριπίδης προσπαθεί να ξεφύγει από αυτή. Ως φιλόσοφος, εμβαθύνει όσο μπορεί στην ανθρώπινη ψυχή και επιχειρεί να καλύψει όλα τα θρησκευτικά, πολιτικά, ηθικά και κοινωνικά ζητήματα. Στα έργα του έχει άπειρες γνώμολογίες, γι' αυτό ονομάστηκε ο «από σκηνης φιλόσοφος».

Οι ήρωές του δεν έχουν το απρόσιτο μεγαλείο των ηρώων του Αισχύλου και δεν θυμίζουν εκείνους του Σοφοκλή. Απομυθοποιούνται ή κινούνται στο μυθικό περιβάλλον με συμβατικό τρόπο, προβάλλουν επιχειρήματα, αποφασίζουν και ως κοινοί θνητοί αντιμετωπίζουν τα καθημερινά προβλήματα. Οι ίδιοι έχουν την ευθύνη των πράξεών τους και η συμπεριφορά τους εξηγείται με βάση τα πολιτικά και ιστορικά γεγονότα (γι' αυτό, άλλωστε, ο Ευριπίδης είναι πάντα επίκαιρος). Οι χαρακτήρες του παλεύουν με τα πάθη τους, κυρίως με τον έρωτα, και ο ποιητής αναλύει την εσωτερική πάλη που αυτά προκαλούν.

Στα δράματά του πραγματεύεται όλα τα θέματα: σύγκρουση του συναισθήματος και της λογικής, βία, ανθρώπινα πάθη, το παράλογο του πολέμου, ο παραγκωνισμός της γυναίκας. Αναζητά νέους μύθους ή επεξεργάζεται παλιούς, τους οποίους διαποτίζει με νέα στοιχεία και τους διασκευάζει με προσοχή και επιδεξιότητα, κυρίως όταν έχουν σχέση με τους θεούς. Ιδιαίτερη θέση στα έργα του έχει η γυναίκα, την οποία αντιμετωπίζει με το πνεύμα ενός προοδευτικού διανοητή. Στις τραγωδίες του παρακολουθούμε γυναικείες μορφές που τυφλώνονται από το πάθος τους και καταφεύγουν σε εκδικητικές πράξεις (π.χ., Φαίδρα, Μήδεια, Εκάβη, Ανδρομάχη), καθώς και γυναίκες που αγωνίζονται για την τιμή και την αξιοπρέπειά τους (π.χ., Ελένη) ή θυσιάζονται για έναν ανώτερο σκοπό ή μια ανώτερη αξία (π.χ., Ιφιγένεια, Πολυξένη, Άλκηστη).

Ο Ευριπίδης είναι ο μόνος τραγικός ποιητής που η φυσιογνωμία του είναι αποτυπωμένη στο έργο του. Χρησιμοποιεί το δράμα για να εκφράσει προσωπικές ιδέες και προσπαθεί να ανασύρει στην επιφάνεια τις σκοτεινές κινήσεις της ψυχής, να φέρει το σύγχρονο άνθρωπο αντιμέτωπο με τον εαυτό του και με τα προβλήματά του. Θεωρείται όπως και ο Αισχύλος ο ποιητής των ιδεών, όμως οι ιδέες του δεύτερου εκφράζονται μέσω των ηρώων του, με τους οποίους συχνά ταυτίζεται. Το αποτέλεσμα όμως δεν είναι πάντα επιτυχές, αφού ο Ευριπίδης δεν διαθέτει την απaráμιλλη φαντασία και ποιητική δύναμη του Αισχύλου, ούτε την αρμονική γλώσσα του Σοφοκλή. Έτσι, το έργο του παρουσιάζει αρκετές ατέλειες, όπως έμμετρη ρητορική ανάπτυξη απόψεων, γνωμικά και μακροσκελείς πρόλογοι, λύση της έντασης με βεβιασμένο τρόπο. Ωστόσο, τα μέρη που μεσολαβούν ανάμεσα στον πρόλογο και στη λύση είναι ανυπέρβλητα, η δραματική κορύφωση προωθείται με ένταση, ενώ κάποιες σκηνές είναι συγκλονιστικές και συγκαταλέγονται στις αρτιότερες της δραματικής ποίησης. Μολονότι όμως εξέφρασε τόσο επιτυχημένα το αντιφατικό και ανήσυχο πνεύμα της εποχής του, βρισκόταν σε

αδιάκοπη αντιπαράθεση με τους συμπολίτες του. Παρ' όλα αυτά, ενώ διακωμωδήθηκε για τον τρόπο που παρουσίαζε τις ιδέες του, σημείωσε τη μεγαλύτερη επιτυχία από τους συγχρόνους του, σε ό,τι αφορά τον αριθμό των έργων του που διδάχτηκαν στη σκηνή. Τέλος, αν και θεωρείται κατώτερος από τους άλλους δύο τραγικούς στη δραματική ποιητική σύνθεση, είναι, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (*Ποιητική*, 13) και τους αρχαίους σοφούς, τραγικότερος από αυτούς αλλά και από όλους τους ποιητές.

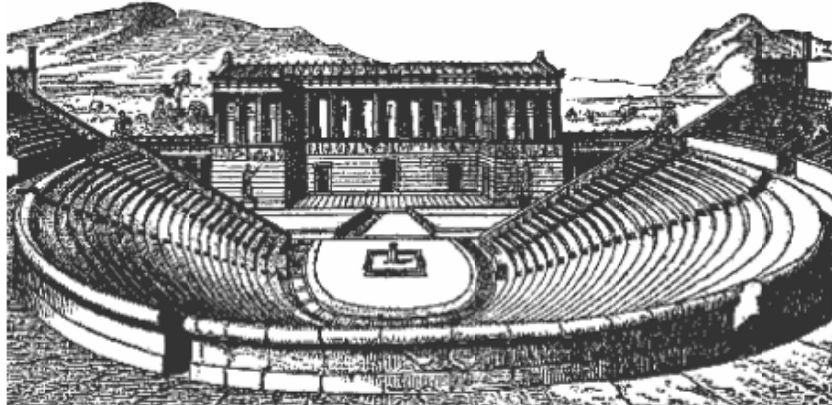
Ο Ευριπίδης συνέβαλε ιδιαίτερα στην εξέλιξη της δραματικής ποίησης, αφού: α. επινόησε τον πρόλογο που διευκόλυνε την κατανόηση του μύθου, β. εισήγαγε τον από μηχανής θεό ο οποίος έδινε λύση στο δράμα, γ. μείωσε την έκταση των χορικών και τα έκανε σχεδόν εμβόλιμα δράματα και δ. χρησιμοποίησε τον αφηγηματικό επίλογο. Εξαιρετικές είναι οι στιχομυθίες του, οι μονόλογοί του, καθώς και οι αφηγήσεις των αγγελιαφόρων (π.χ., στα έργα *Ιππόλυτος*, *Μήδεια*, *Βάκχαι* κ.λπ.). Ο Ευριπίδης μεταχειρίστηκε πρώτος τη ζωντανή δημοτική γλώσσα στα δράματά του και έτσι μιλούσε βαθύτερα στην ψυχή των ακροατών του. Μάλιστα, ακόμη και ο εχθρός του, ο Αριστοφάνης, ομολογεί ότι τον μιμήθηκε ως προς τη γλώσσα.

Κατά τη μακρά ποιητική του σταδιοδρομία ο Ευριπίδης προκάλεσε πολλά μίσση και αντιπάθειες στους συγχρόνους του, εξαιτίας του κλειστού χαρακτήρα του καθώς και για τις τολμηρές του απόψεις. Ήταν συνεχώς ο στόχος των σκωπτικών βελών των κωμωδιογράφων, οι οποίοι τον διέσυραν και σπίλωσαν το έργο και την οικογενειακή του ζωή. Παρ' όλα αυτά, ο Ευριπίδης έγινε το υπόδειγμα για τους ποιητές που ασχολήθηκαν με τη νέα κωμωδία, το είδωλο των φιλοσόφων και ο ήρωας των απλών πολιτών. Ήταν ο αγαπητός ποιητής των Ελλήνων που ζούσαν στην Ανατολή και των εξελληνισμένων ηγεμόνων των Πάρθων και των Ινδών. Οι τραγωδίες του επηρέασαν τον ελληνικό και ρωμαϊκό κόσμο και από τα έργα του άντλησαν στοιχεία οι Ρωμαίοι τραγικοί – ο Ένιος, ο Πακούβιος, ο Άττιος και ο Σενέκας τον μιμήθηκαν. Παράλληλα, επίδραση άσκησε και στις εικαστικές τέχνες. Τα θέματα σε πολλές ανάγλυφες και ζωγραφικές παραστάσεις προέρχονται από σκηνές των δραμάτων του. Επιπλέον, πολλοί πάπυροι περιλαμβάνουν αντίγραφα των τραγωδιών του, σωζόμενων και μη. Η φήμη του ποιητή διατηρήθηκε ζωντανή μέχρι το Μεσαίωνα, όταν κάποιοι χριστιανοί συνέθεσαν από αποσπάσματα των έργων του το δράμα *Χριστός πάσχων*. Στους νεότερους χρόνους οι λόγιοι και οι ποιητές γνώρισαν τον Ευριπίδη μέσω του Σενέκα καθώς και από τις λατινικές μεταφράσεις του Έρασμου των έργων *Εκάβη* και *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*.

Το έργο του

Ο Ευριπίδης έγραψε 92 δράματα, δηλαδή 23 τετραλογίες. Στα χρόνια των Αλεξανδρινών γραμματικών ήταν γνωστά 78 έργα. Ανάμεσα σε αυτά περιλαμβάνονταν και 8 σατιρικά, το ένα από τα οποία θεωρούνταν νόθο. Από το σύνολο των έργων που γνώριζαν οι Αλεξανδρινοί σώζονται 18 τραγωδίες (σε αυτές ανήκει και το δράμα *Ρήσος* που θεωρείται νόθο), καθώς και το σατυρικό δράμα *Κύκλωψ*. Τα έργα που σώθηκαν είναι: *Αλκηστis*, *Μήδεια*, *Ηρακλείδα*, *Ιππόλυτος*, *Εκάβη*, *Ικέτιδες*, *Ανδρομάχη*, *Ηρακλής μαινόμενος*, *Τρώαδες*, *Ηλέκτρα*, *Των*, *Ιφιγένεια εν Ταύροις*, *Ελένη*, *Φοίνισσαι*, *Ορέστης*, *Βάκχαι*, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*. Από τις υπόλοιπες τραγωδίες του, από τις οποίες σώθηκαν μόνο αποσπάσματα, οι πιο γνωστές είναι: *Ανδρομέδα*, *Αντιγόνη*, *Βελλεροφών*, *Υψιπύλη*, *Μελέαγρος*, *Οινεύς*, *Οιδίπους*, *Οινόμαος*, *Φαέθων*, *Θησεύς*,

Θυέστης, *Αλκμήνη*, *Κρεσφόντης*, *Ιξιών*, *Πλεισθένης*. Ο Ευριπίδης συνέθεσε επίσης μια ελεγεία υπέρ των πεσόντων στη Σικελική Εκστρατεία (Πλουτ. *Βίος Νικίου*, 17). Από τις 78 τραγωδίες του οι 20 αναφέρονταν στον Τρωικό Πόλεμο, πολλές ήταν

εμπνευσμένες από το θηβαϊκό κύκλο και από το μυθικό κύκλο του Άργους και άλλες από αττικούς μύθους. Η μόνη έχει θρησκευτικό χαρακτήρα και σχετίζεται με το διονυσιακό κύκλο είναι η τραγωδία *Βάκχαι*.

Ο ποιητής έλαβε για πρώτη φορά μέρος σε δραματικούς αγώνες σε ηλικία 26 ετών, τη χρονιά που πέθανε ο Αισχύλος, όταν άρχοντας ήταν ο Καλλίας, την 81η Ολυμπιάδα (455 π.Χ.), και δίδαξε στη σκηνή την τραγωδία του *Πελιάδες*, με την οποία κέρδισε το τρίτο βραβείο. Το πρώτο βραβείο το κέρδισε για πρώτη φορά το 441 π.Χ. και συνολικά το έλαβε τέσσερις φορές (είναι γνωστή η νίκη του για τον *Ιππόλυτο* και για το έργο του *Βάκχαι* μετά το θάνατό του). Δεν ήταν αρεστός στους συντηρητικούς αγωνοδίκες και οι κωμωδιογράφοι τον κατέτρεχαν για τις ιδέες του. Ωστόσο ήταν αγαπητός στη νεολαία, γι' αυτό και ο Φειδιππίδης στις *Νεφέλες* του Αριστοφάνη, που αντιπροσωπεύει τους νέους, τον λέει *σοφώτατον*. Παράλληλα, η Πυθία είχε χρησιμοδοτήσει: «*Σοφός Σοφοκλής, σοφώτερος Ευριπίδης, ανδρών δι' απάντων σοφώτατος Σωκράτης*».

Άλκηστις

Διδάχτηκε το 438 π.Χ. και ήταν το τελευταίο έργο μιας τετραλογίας (μαζί με τα δράματα *Κρήσσαι*, *Αλκμέων ο διά Ψωφίδος* και *Τήλεφος*), με την οποία ο ποιητής κέρδισε το δεύτερο βραβείο. Ο μοναχογιός βασιλιάς των Φερών της Θεσσαλίας Άδμητος πρέπει να πεθάνει, αν δεν θυσιαστεί κάποιος άλλος γι' αυτόν. Οι γέροντες γονείς του δεν δίνουν τη ζωή τους για το γιο τους. Η ωραία γυναίκα του όμως, η Άλκηστι, είναι πρόθυμη να πεθαίνει για να σώσει τον άντρα της. Την ξαναφέρνει στη συνέχεια στη ζωή ο Ηρακλής, αρπάζοντάς την από τα χέρια του Θανάτου. Καθώς η *Άλκηστις* ήταν το τελευταίο δράμα της τετραλογίας, δηλαδή είχε θέση σατυρικού δράματος, έχει μια κωμική σκηνή με τον Ηρακλή, ο οποίος έχει κωμικό χαρακτήρα. Ο Ευριπίδης παρουσιάζει με γλαφυρότητα τα συναισθήματα όλων των χαρακτήρων του δράματος και αναδεικνύει το πρότυπο της γυναικείας αφοσίωσης υπέρ του ανδρός. Πριν από τον Ευριπίδη ένα έργο με το ίδιο όνομα είχε γράψει και ο Φρύνιχος.

Μήδεια

Διδάχτηκε το 431 π.Χ. και ήταν το πρώτο δράμα μιας τετραλογίας (μαζί με τις τραγωδίες *Φιλοκτήτης*, *Δίκτυς* και *Θερισταί Σάτυροι*) και σήμερα κατατάσσεται στα αριστουργήματά του. Ο ποιητής κατέλαβε με αυτή την τρίτη θέση στους δραματικούς αγώνες. Η Μήδεια είναι κόρη του Αιήτη, του βασιλιά της Κολχίδας και γυναίκα του Ιάσονα. Όταν εκείνος την εγκαταλείπει για να παντρευτεί τη Γλαύκη, την κόρη του βασιλιά της Κορίνθου, φαρμακώνει μελλονύμφη και τον πεθερό και μετά σφάζει τα δυο της παιδιά για να τον εκδικηθεί και στη συνέχεια φεύγει με το φτερωτό της αμάξι στην Αθήνα. Ο ποιητής σε αυτή την τραγωδία δείχνει με πόση μανία και αγριότητα μπορεί να φερθεί μια γυναίκα προδομένη από τον άντρα της. Θαυμάσιος είναι ο μονόλογος της Μήδειας πριν σκοτώσει τα τέκνα της, καθώς και ο ύμνος προς την Αθηνά. Η σωζόμενη *Μήδεια* είναι διασκευή παλαιότερης τραγωδίας του Ευριπίδη, ενώ πριν από αυτόν ένα ομώνυμο έργο είχε γράψει και ο Νεόφρωνας.

Αρχαίο κείμενο

*Κακώς πέπρακται πανταχί· τις αντερεί·
Αλλ' ούτι ταύτη ταύτα μη δοκείτέ πω.
Έτ' είσ' αγώνες τοις νεωστί νυμφίοις
και τοίσι κηδεύσασιν ου σμικροί πόνοι.
Δοκείς γαρ αν με τόνδε θωπεύσαί ποτε,
ει μη τι κερδαίνουσαν ή τεχνωμένην·
Ουδ' αν προσείπον ουδ' αν ηψάμην χερσίν.
Ο δ' ες τοσούτον μωρίας αφίκετο,
ώστ' εξόν αυτώ τάμ' ελείν βουλευματα
γης εκβαλόντι τήνδ' αφήκεν ημέραν
μείναι μ', εν η τρεις των εμών εχθρών νεκρούς
θήσω, πατέρα τε και κόρην πόσιν τ' εμόν.*

Πολλάς δ' έχουσα θανασίμους αυτοίς οδούς,
 ουκ οίδ' οποία πρώτον εγχειρώ, φίλαι·
 πότερον υφάψω δώμα νυμφικόν πυρί,
 ή θηκτόν ώσω φάσγανον δι' ήπατος,
 σιγή δόμους εσβάσ' ίν' έστρωται λέχος.
 Αλλ' εν τι μοι πρόσαντες· ει ληφθήσομαι
 δόμους υπερβαίνουσα και τεχνωμένη,
 θανούσα θήσω τοις εμοίς εχθροίς γέλων.
 Κράτιστα την ευθείαν, η πεφύκαμεν
 σοφαί μάλιστα, φαρμάκοις αυτούς ελείν.
 ειέν·
 και δη τεθνάσι· τις με δέξεται πόλις·
 Τις γην άσυλον και δόμους εχεγγύους
 ξένος παρασχών ρύσεται τουμόν δέμας·
 Ουκ έστι. Μείνας' ουν έτι σμικρόν χρόνον,
 ην μεν τις ημίν πύργος ασφαλής φανή,
 δόλω μέτειμι τόνδε και σιγή φόνον·
 ην δ' εξελαύνη ξυμφορά μ' αμήχανος,
 αυτή ξίφος λαβούσα, κει μέλλω θανείν,
 κτενώ σφε, τόλμησ δ' είμι προς το καρτερόν.
 Ου γαρ μα την δέσποιναν ην εγώ σέβω
 μάλιστα πάντων και ξυνεργόν ειλόμην,
 Εκάτην, μυχοίς ναίουσαν εστίας εμήσ,
 χαίρων τις αυτών τουμόν αλγυνεί κέαρ.
 πικρούς δ' εγώ σφιν και λυγρούς θήσω γάμους,
 πικρόν δε κήδος και φυγάς εμάς χθονός.
 Αλλ' εία· φείδου μηδέν ων επίστασαι,
 Μήδεια, βουλεύουσα και τεχνωμένη·
 έρπ' ες το δεινόν· νυν αγών ευψυχίας.
 Οράς α πάσχεις· ου γέλωτα δει σ' οφλείν
 τοίς Σισυφείοις τοίσδ' Ιάσσονος γάμοις,
 γεγώσαν εσθλού πατρός Ηλίου τ' άπο.
 Επίστασαι δε· προς δε και πεφύκαμεν
 γυναίκες, ες μεν έσθλ' αμηχανώταται,
 κακών δε πάντων τέκτονες σοφώταται.

Μετάφραση

Όσα 'χει ο κόσμος βάσανα τα σούρνω·
 ποιος θα μου αντιλογήσει; Μα πώς έτσι
 θα παν αυτά, μην το θαρρείτε ακόμα.
 Έχουν αγώνα μπρος τους τα νιογάμπρια,
 και τα πεθερικά, μπελάδες όχι λίγους.
 Θαρρείς θα τον καλόπιανα ποτέ μου,
 αν δεν είταν για κέρδος ή για δόλο;
 Μήδε μιλιά μαζί του θάχα, μήδε
 το χέρι μου θα τάγγιζε ποτέ του.
 Μα αυτός σε τέτοια μωρία έχει φτάσει,
 πού αντίς να μου χαλάσει το παιχνίδι,
 πετώντας με έξω απ' τη χώρα, μ' αφήκε
 ν' απομείνω και τούτη την ημέρα,
 πού θα μου φτάσει τρεις απ' τους εχθρούς μου
 κουφάρια να τους κάμω: τον πατέρα,
 τη θυγατέρα και το σύζυγό μου.
 Απ' τις πολλές πούχω για κείνους στρατές
 του θανάτου, δεν ξέρω ποιαν, καλές μου,

να πρωτοπάρω. Φωτιά να τους βάλω
στο νυφόσπιτο; Για ξίφος να μπήξω
ακονισμένο στα σκώτια τους μέσα,
στην κάμαρα τρυπώνοντας κλεφτάτα,
όπου έχουνε στρωμένο το κρεβάτι;
Μα κάτι με αντισκόβει· αν με τσακώσουν
απάνω στο κατώφλι να ετοιμάζω
το φονικό, κακό θάνατο βρίσκω
και στους εχτρούς μου γίνουμαι περγέλιο.
Κάλλιο την ίσια στράτα εγώ να πάρω,
όπου τεχνίτρα μ' έχει κάμει η φύση,
και να τους αφανίσω με φαρμάκι.
Πάει καλά.

Να τους νεκρούς. Ποια χώρα θα με θέλει
τώρα πα; Και ποιος ξένος, δίνοντάς μου
καταφύγι τον τόπο του και σκέπη
το σπίτι του, θα σώσει το κορμί μου;
Απ' αυτά τίποτα. Λοιπόν μια στάλα
ας περιμένουμε ακόμα, κι ανίσως
άπαρτο κάστρο αναφανεί μπροστά μας,
τότε τραβώ, στα κουφά και με δόλο,
για το φόνο· μ' αν είναι να μου γίνει
το αγιάτρευτο κακό, τότε το ξίφος
αρπάζω, κι ας μου μέλλει να πεθάνω,
και τους χαλώ, τη βία αποτολμώντας.
Τι, μα τη δέσποινα που εγώ λατρεύω
πάνω απ' όλα και πούχω διαλεγμένη
για συνεργό μου, την Εκάτη, μέσα
βαθιά στο φωτογόνη που θρονιάζει,
δε θα την πάρει τη χαρά κανείς τους
πως μούκαψεν εμένα την καρδιά μου!
Τις παντρείες τους εγώ πικρές και μαύρες
θα τις κάμω, πικρή και τη συγγένεια,
πικρό και το φευγίο μου από τη χώρα!
Μόν' άιντε, Μήδεια, βάλε τα όσα ξέρεις
στους λογισμούς και στα τεχνάσματά σου·
τράβα μπροστά στο φοβερό σου το έργο·
τώρα την αφοβιά σου θα τη δείξεις!
Το βλέπεις τι υποφέρεις· δε θα δώσεις
το δικό σου αναγέλασμα αντιπροίκι
στα στέφανα της φάρας του Σισύφου
μ' έναν Ιάσονα, εσύ, κόρη αντρειωμένου
πατέρα, της γενιάς του Ηλίου βλαστάρι!
Τη γνώση εσύ την έχεις· τι δα η φύση
αν μας έκαμε ανάξιες, τις γυναίκες,
για το καλό, στα πονηρά τα πάντα
δεν έχει πιο πολύξερρες τεχνίτρες.
(Μετάφραση: Π.Πρεβελάκη)

Ηρακλείδα

Διδάχτηκε μεταξύ του 430 και του 427 π.Χ. Ο ποιητής σε αυτό το δράμα στιγματίζει την αχαριστία που έδειξαν οι Δωριείς, δηλαδή οι Σπαρτιάτες και οι Αργείοι, στην Αθήνα, η οποία προστατεύει τους απογόνους του Ηρακλή από τον Ευρυσθέα που τους καταδιώκει. Ο βασιλιάς

Δημοφώντας τους παρέχει άσυλο και σε μια μάχη που γίνεται ο Ευρυσθέας συλλαμβάνεται και σκοτώνεται. Εξάισια είναι η σκηνή στην οποία θυσιάζεται η κόρη του Ηρακλή, Μακαρία.

Ιππόλυτος

Διδάχτηκε το 428 π.Χ. Ο Ιππόλυτος, γιος του βασιλιά Θησέα, τιμώντας την Άρτεμη της προσφέρει στεφάνι (γι' αυτό ονομάζεται και *Ιππόλυτος στεφανηφόρος*),

δείχνοντας την περιφρόνησή του στην Αφροδίτη. Εκείνη για να τον εκδικηθεί εμπνέει στη μητριά του Φαίδρα ανόσιο έρωτα προς αυτόν. Η Φαίδρα, αν και ερωτοχτυπημένη, κρύβει το πάθος της, αλλά η παραμάνα της το φανερώνει στον Ιππόλυτο, ο οποίος, όταν πληροφορείται τι συμβαίνει, γίνεται έξω φρενών. Τότε η Φαίδρα από την ντροπή και την προσβολή αυτοκτονεί, αφού πρώτα συκοφαντεί μέσω ενός γράμματος στο Θησέα το γιο του. Εκείνος, πιστεύοντας όσα διαβάζει, τον καταριέται και έτσι τον σκοτώνει άδικα με τις κατάρες του. Στο τέλος η θεά Άρτεμη, ως από μηχανής θεός, φανερώνει την αλήθεια στο Θησέα. Ο Ευριπίδης είχε γράψει πρωτύτερα τον *Ιππόλυτο καλυπτόμενο*, στον οποίο η Φαίδρα φανερώνει μόνη της τον ερωτά της στον Ιππόλυτο. Την ίδια υπόθεση πραγματεύτηκε και ο Σοφοκλής στη *Φαίδρα* του, που δεν σώζεται. Επίσης, από την τραγωδία του Ευριπίδη εμπνεύστηκαν το ομώνυμο έργο τους ο Ρωμαίος Σενέκας και ο Γάλλος Ρακίνας.

Ανδρομάχη

Διδάχτηκε μεταξύ του 424 και του 418 π.Χ., πιθανόν όχι στην Αθήνα. Την Ανδρομάχη, χήρα του Έκτορα, παίρνει σκλάβο ο Νεοπτόλεμος, γιος του Αχιλλέα, και από την ένωσή τους προκύπτει ο Μολοσσός. Η Ερμιόνη, γυναίκα του Νεοπτόλεμου, και ο πατέρας της Μενέλαος θέλουν από ζήλια να σκοτώσουν την Ανδρομάχη και το γιο της. Ο Πηλέας όμως, πατέρας του Αχιλλέα και παππούς του Νεοπτόλεμου, εμποδίζει το φόνο. Ο Νεοπτόλεμος σκοτώνεται στους Δελφούς από τον Ορέστη. Πρόκειται για μια πολιτική τραγωδία, που καυτηριάζει την απιστία, την πανουργία και το δόλο των Λακεδαιμονίων. Αν και δεν είναι από τα σπουδαιότερα δράματα του Ευριπίδη, είναι ανώτερο από την ομώνυμη τραγωδία του Ρακίνα.

Εκάβη

Διδάχτηκε το 425 π.Χ. Στο πρώτο μέρος οι Έλληνες θυσιάζουν στον τάφο του Αχιλλέα την Πολυξένη, την κόρη του νεκρού βασιλιά της Τροίας Πριάμου και της Εκάβης, η οποία ικετεύει μάταια να ληφθούν την κόρη της. Στο δεύτερο μέρος η Εκάβη μαθαίνει ότι ο βασιλιάς της Θράκης Πολυμήστορας σκότωσε το γιο της Πολύδωρο, για να του πάρει το χρυσάφι, και για να εκδικηθεί τον τυφλώνει με δόλο και σκοτώνει τα παιδιά του. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα τραγικό δράμα, που η υπόθεση έχει ομοιότητες με τις *Τρωάδες*. Την Εκάβη μετέφρασαν ο Ρωμαίος Ένιος και ο Ολλανδός Έρασμος.

Ικέτιδες

Διδάχτηκε το 422 π.Χ. Με την τραγωδία αυτή ο Ευριπίδης εγκωμιάζει τους Αθηναίους και στιγματίζει τους Θηβαίους οι οποίοι αρνούνται να θάψουν τους αρχηγούς των Αργείων, που έχουν σκοτωθεί μπροστά στο κάστρο της Θήβας. Οι μάνες των επτά σκοτωμένων στρατηγών έρχονται ικέτισσες στο Θησέα, το φιλόξενο βασιλιά της Αθήνας, ο οποίος νικά τους Θηβαίους και θάβει με τιμή τους νεκρούς των Αργείων. Σε μια ιδιαίτερα δραματική σκηνή η Ευάδνη ρίχνεται στη φωτιά και καίγεται μαζί με το σώμα του ανδρός της Καπανέα, ενώ ο πατέρας της μάταια την παρακαλεί να μην το κάνει αυτό. Ο μύθος που πραγματεύεται ο Ευριπίδης προέρχεται από τον τρωικό κύκλο και με το ίδιο θέμα ασχολήθηκε και ο Αισχύλος στα *Ελευσίνα*, που δεν σώζονται.

Ηρακλής μαινόμενος

Δεν μπορεί να χρονολογηθεί με ακρίβεια. Διδάχτηκε πιθανόν μεταξύ του 421 και του 415 π.Χ. Αποτελείται από δύο μέρη όπως και η *Εκάβη*. Ο Λύκος, ο βασιλιάς της Θήβας, θέλει να σκοτώσει τη γυναίκα και τα παιδιά του Ηρακλή, που έχουν καταφύγει στο βωμό του Δία για να σωθούν. Ξαφνικά όμως φτάνει ο Ηρακλής και τους σώζει. Στο δεύτερο μέρος ο Ηρακλής τρελαίνεται και σκοτώνει τη γυναίκα του και τα παιδιά του εχθρού του, Ευρυσθέα. Όταν έρχεται και πάλι στα λογικά του θέλει να αυτοκτονήσει, αλλά τον σώζει ο φίλος του Θησέας. Την τραγωδία αυτή μιμήθηκε και ο Σενέκας στον *Hercules furens*.

Ίων

Διδάχτηκε μεταξύ του 416 και του 421 π.Χ. Ο Ίωνας είναι ο γιος του θεού Απόλλωνα και της Κρέουσας, κόρης του βασιλιά της Αθήνας Ερεχθέα. Μόλις γεννιέται τον παίρνει ο Ερμής και τον πηγαίνει στους Δελφούς όπου τον αναθρέφει η Πυθία. Αργότερα η Κρέουσα με τον άντρα της, Ξούθο, πηγαίνουν στο μαντείο των Δελφών για να μάθουν γιατί δεν έκαναν παιδιά. Ο Ξούθος, σύμφωνα με ένα χρησμό, παίρνει τον Ίωνα για παιδί του. Η Κρέουσα, νομίζοντας ότι ο Ίωνας είναι ο αληθινός γιος του Ξούθου, προσπαθεί να τον δηλητηριάσει, αλλά δεν τα καταφέρνει. Μετά τον αναγνωρίζει σαν γιο της και διάδοχο του θρόνου της Αθήνας. Το δράμα έχει αξιόλογη πλοκή, αφού ο ποιητής εμφανίζει δύο φορές τον από μηχανής θεό, και στην αρχή και στο τέλος του έργου. Από την τραγωδία αυτή εμπνεύστηκε ο Ρακίνας το έργο του *Αθαλία*, τη μιμήθηκε ο Γερμανός Σλέγκελ, ενώ ήταν μία από τις πηγές του Wieland για το έργο του *Αγάθωνας*.

Τρωάδες

Διδάχτηκε το 415 π.Χ. και ανήκε στην τετραλογία που αποτελούνταν από τα έργα *Αλέξανδρος*, *Παλαμήδης* και *Σίσυφος*, με την οποία ο ποιητής κατέλαβε τη δεύτερη θέση στους δραματικούς αγώνες. Η τραγωδία αυτή περιέχει διάφορα επεισόδια από την άλωση της Τροίας και τις συμφορές της οικογένειας του Πριάμου. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν μεταξύ άλλων η αρπαγή των γυναικών, η σφαγή της Πολυξένης, ο θάνατος του μικρού Αστυάνακτα και η θέα της Τροίας που καίγεται. Το συγκεκριμένο δράμα μιμήθηκε και ο Σενέκας.

Κείμενο από μετάφρασηΕκάβη

Αποθέστε στη γη του Έκτορα την ομφαλωτή ασπίδα
στα μάτια μας θέαμα λυπητερό κι όχι ευχάριστο.
Ω Αχαιοί, εσείς που περισσότερο βάρος πολεμικό έχετε
παρά μυαλού, τι φοβηθήκατε απ' αυτό το παιδί
και νέο φονικό καταφέρατε; Μήπως θα ξανάφτειανε πάλι
την πεσμένη Τροία; Λοιπόν, τίποτα δεν είσαστε,
αφού, όταν ο Έκτορας ήταν στις δόξες του στις μάχες,
με μύρια άλλα παλικάρια, εμείς χαθήκαμε,
τώρα πάλι που η πόλη πάρθηκε και οι Φρύγες σκοτώθηκαν,
φοβηθήκατε ένα μωρουδάκι. Το φόβο κατακρίνω,
εκείνον που φοβάται έτσι αδικαιολόγητα.
Αγαπημένο παιδάκι! Πόση δυστυχία στο θάνατό σου!
Αν πέθαινες για την πατρίδα, παλικάρι μεγάλο,
αν είχες παντρευτή, αν είχες γίνη βασιλιάς με τους θεούς ίσος,
θα 'σουν μακάριος, αφού όλ' αυτά μακαριστά είναι.
Τώρα τα είδες όλ' αυτά, τα 'νοιωσες, παιδάκι μου,
δεν τα χάρηκες ατός σου, στο σπιτικό σου, δεν τα 'κανες δικά σου.
Δύστυχε! Πόσο άθλια σου κούρσεψαν
της πατρίδας τα τείχη και του Λοξία οι πύργοι,
τα φουντωτά μαλλιά σου, που η μάνα σου στοργή γεμάτη τα 'σιανε
και τόσα φιλιά τους έδινε! Από δω γελάει, απ' τα σπασμένα κόκαλα
γελάει ο φόνος (για να μη μιλήσω με λόγια τρομερά).
Χεράκια μου! Του πατέρα σας γλυκά μοιασίδα,
τώρα μπροστά μου σας βλέπω με τους αρμούς σπασμένους!
Στοματάκι μου, με τα πολλά σου τιτιβίσματα,
πώς χάθηκες! Ψέματα, λοιπόν, ήταν, όταν ξαφνικά στο κρεβάτι μου
έμπαινες και μου έλεγες: «Γιαγιάκα, βαθιά τα μαλλιά μου
θε να κόψω, όταν πεθάνεις! Και θα σου φέρω την παρέα μου
για να σου τραγουδήσω, κουβέντες να σου πω να φχαριστηθείς».
Σ' εμένα εσύ δεν το 'κανες, μα εγώ εσένα το παιδάκι,
Εγώ στον τάφο σε κατεβάζω, η γριά, που πατρίδα πεια δεν έχω.
Α, τ' αγκαλιάσματα, οι λαχτάρες της ανατροφής, τα βάσανα όλα πάνε, πάνε...
Ο ποιητής τι απάνω στο μνήμα σου να γράψει;
«Το παιδάκι αυτό κάποτε οι Αργείοι το σκότωσαν, το φόβο του είχαν».
Ντροπή, ένα τέτοιο επίγραμμα, για την Ελλάδα.
Μα αν του πατέρα σου όλα χάθηκαν για σένα,
όμως θα 'χεις την ασπίδα σου τη χαλκοσκέπαστη για μνήμα.
Ασπίδα, που το γερό μπράτσο του Έκτορα άλλοτε φύλαγες,
Το γενναίο σου αφέντη έχασες!
Πόσο γλυκό το αποτύπωμα, που στη λαβή σου πάνω έχει μείνει,
του χεριού του, που σε εκράτα, του Έκτορα!
Και στου καλοστολισμένου γύρου σου την κορνίζα
πόσο αγαπημένος του Έκτορα ο ιδρώτας, που στην κούραση της μάχης
έσταζε πολλές φορές, όταν εκεί το γενάτο σαγόνι ακουμπούσε!
Φέρτε, πάρτε μαζί σας νεκρικά λουλούδια για τον άθλιο νεκρό,
όσα πρόχειρα! Γιατί η κακή τύχη δεν είναι για στολίδια. Ό,τι έχω αυτό θα πάρεις.
Άμυαλος είναι ο άνθρωπος που θαρρώντας πως ευτυχισμένος είναι,
αισθάνεται βέβαιη χαρά. Η τύχη στα φερσίματά της στον τρελό μοιάζει
άλλοτε αλλού πηδώντας. Κανένας δεν έχει τέλεια αυτυχία.

(Μετάφραση: Π. Σπανδωνίδης, Κ. Φρίλιγγος)

Ηλέκτρα

Διδάχτηκε το 413 π.Χ. και έχει την ίδια υπόθεση με τις *Χοηφόρες* του Αισχύλου και την *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή. Η υπόθεση διαδραματίζεται σε μια αγροτική καλύβα, όπου μένει η Ηλέκτρα από τη στιγμή που την παντρεύει η μητέρα της Κλυταιμνήστρα με ένα φτωχό Μυκηναίο εργάτη, ο οποίος μόνο κατ' όνομα είναι άντρας της. Εκεί φτάνει ο Ορέστης, γίνεται η αναγνώριση με την αδερφή του και στη συνέχεια με τη βοήθειά της σκοτώνει το φονιά του πατέρα τους Αίγιστο και τη φόνισσα μάνα τους. Το δράμα αυτό έχει πιο τραγικές στιγμές από την *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή και, σε ό,τι αφορά την αφήγηση της σφαγής του μοιχού, είναι τεχνικά πιο άρτια. Ιδιαίτερα ενδιαφέροντα είναι τα χορικά.

Ιφιγένεια εν Ταύροις

Διδάχτηκε μεταξύ του 413 και του 408 π.Χ. Την Ιφιγένεια, αφού την αρπάζει η θεά Άρτεμη τη στιγμή που θα τη θυσιάσουν στην Αυλίδα, την πηγαίνει στην Ταυρίδα (σημ. Κριμαία), όπου την κάνει ιέρεια στο βωμό της. Εκεί είναι υποχρεωμένη να θυσιάζει στο βωμό της θεάς τους ξένους που έρχονται στον αφιλόξενο εκείνο τόπο. Ξαφνικά της παρουσιάζουν να θυσιάσει τον Ορέστη και τον Πυλάδη, οι οποίοι προσορμίζονται στην Ταυρίδα για να πάρουν το ξόανο της θεά και να το μεταφέρουν στην Αττική. Πριν τους θυσιάσει όμως γίνεται η αναγνώριση με τον αδερφό της και στη συνέχεια παίρνουν με δόλο το είδωλο της θεάς και φεύγουν για την Αθήνα. Πρόκειται για ένα έξοχο δράμα, που φημίζεται για την πλοκή του, τη σκηνή της αναγνώρισης, την ευγένεια των προσώπων, τη στιχομυθία του και τα πολύ συγκινητικά τραγούδια των Ελληνίδων σκλάβων. Τον ίδιο μύθο πραγματεύτηκε και ο Σοφοκλής στο έργο του *Χρυσή* που δεν σώζεται.

Αρχαίο κείμενο

Πυλάδης

*Καλώς έλεξας των θεών εμού θ' ὕπερ.
Σήμαινε δ' ὦ χρη τάσδ' επιστολάς φέρειν
προς Ἄργος ὅ τι τε χρη κλύοντα σου λέγειν.*

Ιφιγένεια

*Ἄγγελ' Ορέστη, παιδί τω Αγαμέμνονος·
Ἡ 'ν Αυλίδι σφαγείσ' επιστέλλει τάδε
ζώσ' Ιφιγένεια, τοις εκεί δ' ου ζώσ' ἔτι...*

Ορέστης

Πού δ' ἔστ' εκείνη; Κατθανούσ' ἤκει πάλιν;

Ιφιγένεια

*Ἦδ' ἦν οράς συ· μη λόγοις εκπλησέ με.
Κόμισαί μ' ες Ἄργος, ὦ σύναιμε, πριν θανείν
ἐκ βαρβάρου γῆς και μετάστησον θεοίς
σφαγίων, ἐφ' οἷσι ξενοφόνους τιμάς ἔχω.*

Ορέστης

Πυλάδη, τι λέξω; πού ποτ' ὄνθ' ηυρήμεθα

Ιφιγένεια

Ἡ σοις ἀραία δώμασιν γενήσομαι.

Πυλάδης

Ορέστα;

Ιφιγένεια

Τν' αὐθις ὄνομα δις κλύων μάθης.

Πυλάδης

Ω θεοί.

Ιφιγένεια

Τι τους θεούς ἀνακαλείς ἐν τοις εμοίς;

Πυλάδης

Ουδέν· πέραινε δ'· ἐξέβην γαρ ἄλλοσε.

Τάχ' ουκ ερωτών σ' εις άπιστ' αφίζομαι.

Ιφιγένεια

Λέγ' ούνεκ' έλαφον αντιδούσά μου θεά
Άρτεμις έσωσέ μ', ην έθυσ' εμός πατήρ,
δοκών ες ημάς οξύ φάσγανον βαλείν,
ες τήνδε δ' ώκισ' αίαν. Αίδ' επιστολαί,
τάδ' εστί ταν δέλτοισιν εγγεγραμμένα.

Πυλάδης

Ω ραδίους όρκοισι περιβαλούσά με,
κάλλιστα δ' ομόσασ', ου πολύν σχήσω χρόνον,
τον δ' όρκον ον κατώμοσ' εμπεδώσομεν.
Ιδού, φέρω σοι δέλτον αποδίδωμί τε,
Ορέστα, τήσδε σης κασιγνήτης πάρα.

Ορέστης

Δέχομαι· παρείς δε γραμμάτων διαπτυχάς
την ηδονήν πρώτ' ου λόγοις αιρήσομαι.
Ω φιλάτη μοι σύγγον', εκτεπληγμένος
όμως σ' άπίστω περιβαλών βραχίονι
ες τέρψιν είμι, πυθόμενος θαυμαστ' εμοί.

Χορός

Ξέν', ου δικαίως της θεού την πρόσπολον
χραίνεις αθίκτοις περιβαλών πέπλοις χέρα.

Ορέστης

Ω συγκασιγνήτη τε κακ ταυτού πατρός
Αγαμέμνονος γεγώσα, μη μ' αποστρέφου,
έχουσ' αδελφόν, ου δοκούσ' έξειν ποτέ.

Ιφιγένεια

Εγώ σ' αδελφόν τον εμόν; Ου παύση λέγων;
Το δ' Άργος αυτου μεστόν η τε Ναυπλία.

Ορέστης

Ουκ έστ' εκεί σος, ω τάλαινα, σύγγονος.

Ιφιγένεια

Αλλ' η Λάκαινα Τυνδαρίς σ' εγείνατο;

Ορέστης

Πέλοπός γε παιδί παιδός, ου 'κπέφυκ' εγώ.

Ιφιγένεια

Τι φης; Έχεις τι τώνδέ μοι τεκμήριον;

Ορέστης

Έχω· πατρώων εκ δόμων τι πυνθάνου.

Ιφιγένεια

Ουκούν λέγειν μεν χρη σε, μανθάνειν δ' εμέ.

Ορέστης

Λέγοιμ' αν, ακοή πρώτον Ηλέκτρας τάδε·
Ατρέως Θυέστου τ' οίσθα γενομένην έριν;

Ιφιγένεια

Ήκουσα· χρυσής αρνός ην νείκη πέρι.

Ορέστης

Ταύτ' ουν υφήνασ' οίσθ' εν ευπήνοις υφαίς;

Ιφιγένεια

Ω φίλτατ', εγγύς των εμών κάμπτεις φρενών.

Ορέστης

Εικό τ' εν ιστοίς ηλίου μετάστασιν;

Ιφιγένεια

Υφηνα και τόδ' είδος ευμίτοις πλοκαίς.

Ορέστης

Και λούτρ' ες Αύλιν μητρός ανεδέξω πάρα;

Ιφιγένεια

Οίδ'· ου γαρ ο γάμος εσθλός ων μ' αφείλετο.

Ορέστης

Τι γαρ; Κόμας σας μητρί δούσα ση φέρειν;

Ιφιγένεια

Μνημειά γ' αντί σώματος τουμού τάφω.

Ορέστης

Α δ' είδον αυτός, τάδε φράσω τεκμήρια·
Πέλοπος παλαιάν εν δόμοις λόγχην πατρός,
ην χερσί πάλλων παρθένον Πισάτιδα
Εκτήσαθ' Ιπποδάμειαν, Οινόμασον κτανών,
εν παρθενώσι τοίσι σοις κεκρυμμένην.

Ιφιγένεια

Ω φίλτατ', ουδέν άλλο, φίλτατος γαρ ει,
έχω σ', Ορέστα, τηλύγετον [χθονός] από πατρίδος
Αργόθεν, ω φίλος.

Ορέστης

Καγώ σε την θανούσαν, ως δοξάζεται.
Κατά δε δάκρυ, κατά δε γόος άμα χαρά
το σον νοτίζει βλέφαρον, ωσαύτως δ' εμόν.

Ιφιγένεια

Τόδ' έτι βρέφος
έλιπον αγκάλαισι νεαρόν τροφού
νεαρόν εν δόμοις.
Ω κρείσσον ή λόγοισιν ευτυχουσα μου
ψυχά, τι φω; Θαυμάτων
πέρα και λόγου πρόσω τάδ' επέβα.

Μετάφραση

Πυλάδης

Το 'πες ωραία για σένα και για μένα.
Σε ποιον να φέρω το μαντάτο στο Άργος;
Τι θέλεις να του πω; Φανέρωσέ το.

Ιφιγένεια

Στον Αγαμεμνονίδη Ορέστη πες·
Να τι σου παραγγέλνει η Ιφιγένεια,
εκείνη που τη σφάζαν στην Αυλίδα,
που ζει κι αυτού περνά για πεθαμένη...

Ορέστης

Και πού είναι; Ξαναγύρισε απ' τον Άδη;

Ιφιγένεια

Αυτή που τώρα βλέπεις· μη με κόβεις.
Από τη γη τη βάρβαρη, αδερφέ μου,
πάρε με πίσω στο Αργός, πριν πεθάνω
κι από τ' αξίωμα πόχω απάλλαξέ με,
για τη θεά τους ξένους να θυσιάζω...

Ορέστης

Τι να πω; Πού βρισκόμαστε, Πυλάδη;

Ιφιγένεια

Κατάρα αλλιώς στο σπίτι σου θα γίνω,
Ορέστη, τ' όνομα του ξαναλέω,
να το θυμάσαι.

Ορέστης

Θεοί!

Ιφιγένεια

Γιατί τους κράζεις,
τους θεούς σ' ένα δικό μου ζήτημα;

Ορέστης

Όχι...

Ο νους μου πήγε αλλού· για εξακολουθεί.
Κι ανερώτητα, απίστευτα θ' ακούσω.

Ιφιγένεια

Μ' έσωσε, πες του, η Άρτεμη· έβαλε ένα
ελάφι αντί για μένα· αυτό ο πατέρας
έσφαξε, και θαρρούσε, στο κορμί μου
το κοφτερό πως έμπηγε μαχαίρι·
η θεά με έφερε δω. Η παραγγελιά μου
αυτή 'ναι, αυτά γραμμένα και στο γράμμα.

Πυλάδης

Ω εσύ, που μ' εύκολο όρκο μ' είχες δέσει
κι έδωσες έξοχο όρκο η ίδια, αμέσως
ό,τι έταξα θα κάμω· δε θ' αργήσω.
Σου φέρνω και σου δίνω, Ορέστη, γράμμα
που η αδερφή σου, τούτη δω, σου στέλνει.

Ορέστης

Ευχαριστώ, μα αφήνοντας το γράμμα
έμπραχτα τη χαρά θα νιώσω πρώτα.
Γλυκιά αδερφή, κατάπληχτος σε παίρνω
στα χέρια μου –και τα ίδια δεν πιστεύουν–
κι ευφραίνομαι απ' το θάμα που έχω μάθει.

Χορός

Ξένε, κακό την ιέρεια να μολύνεις,
τ' ανέγγιχτά της πέπλα ν' αγκαλιάζεις.

Ορέστης

Του Αγαμέμνονα κόρη, του γονιού μου,
αδερφή, μη γυρίζεις απ' την άλλη,
που ανέλπιστα έχεις, να, τον αδερφό σου.

Ιφιγένεια

Εγώ αδερφό μου εσένα; Πάψε, σώπα·
τ' Άργος και τη Ναυπλία γεμίζει εκείνος.

Ορέστης

Δεν είναι εκεί, καημένη, ο αδερφός σου.

Ιφιγένεια

Τι; Η κόρη του Τυνδάρεω μάνα σου είναι;

Ορέστης

Κι ο γιος του γιου του Πέλοπα γονιός μου.

Ιφιγένεια

Τι λες; Μπορείς γι' αυτά να πεις σημάδια;

Ορέστης

Ναι· για το γονικό μας ρώτησέ με.

Ιφιγένεια

Καλά να λες εσύ, κι εγώ ν' ακούω.

Ορέστης

Πρώτα όσα μου 'χει πει η Ηλέκτρα. Ξέρεις
πως μάλωσε ο Ατρέας με το Θυέστη;

Ιφιγένεια

Για το χρυσό τ' αρνί· ναι, το 'χω ακούσει.

Ορέστης

Το ιστορίσες αυτό μες στα υφαντά σου;

Ιφιγένεια

Ξυστά περνάς, καλέ μου, απ' την καρδιά μου.

Ορέστης

Κι άλλο πλουμί; Ν' αλλάζει δρόμο ο ήλιος;

Ιφιγένεια

Ναι, το ύφαναν κι αυτό τα νήματά μου.

Ορέστης

Για την Αυλίδα ξεκινώντας πήρες
νερό απ' τη μάνα για λουτρό του γάμου;

Ιφιγένεια

Γάμου ευτυχία δεν το 'σβησε απ' το νου μου.

Ορέστης

Κι έστειλες στη μητέρα τα μαλλιά σου;

Ιφιγένεια

Να μπουν στον τάφο αντίς για το κορμί μου.

Ορέστης

Και τώρα τα σημάδια που 'δα ο ίδιος;
Στο σπίτι του πατέρα, την παλιά
του Πέλοπα τη λόγχη, που μ' εκείνη
–στα χέρια παίζοντάς την– τον Οινόμαο
σκότωσε, κι έτσι γίνηκε δικιά του
της Πίσας η παρθένα, η Ιπποδάμεια·
μες στην παρθενική σου κάμαρα είναι.

Ιφιγένεια

Ω εσύ –πώς να σε πω;– ακριβέ, ακριβέ μου
Ορέστη, σ' έχω εδώ, πολύ μακριά από τ' Άργος,
μακριά από την πατρίδα μας, αγαπημένε!

Ορέστης

Κι εσένα εγώ, που σ' έλεαν πεθαμένη.
Και βρέχουνε τα μάτια και των δυο μας
δάκρυα, μαζί με τη χαρά και θρήνοι.

Ιφιγένεια

Μωρούλι ακόμη,
μωρούλι τρυφερό, στο σπίτι
στης βάγιας του την αγκαλιά τον είχα αυτόν αφήσει.
Ψυχή μου, λόγια δεν τη λεν την ευτυχία σου, τι να πω;
Αυτά όλα πια τα ξεπερνούν, και θάματα και λόγια.
(Μετάφραση: Θρ. Σταύρου)

Ελένη

Διδάχτηκε το 412 π.Χ. Σύμφωνα με το μύθο της *Παλινωδίας* του Σπησίχορου τον οποίο ακολουθεί ο Ευριπίδης, η Ήρα δίνει στον Πάρη ένα είδωλο της Ελένης και όχι την ίδια. Αυτή τη στέλνει με τον Ερμή στην Αίγυπτο, στο βασιλιά Πρωτέα, να τη φυλάει. Μόλις όμως πεθαίνει ο Πρωτέας, ο γιος του Θεοκλύμενος την πιέζει να την κάνει γυναίκα του. Αυτή, αγνή και ηθική, καταφεύγει ικέτισσα στο μνήμα του Πρωτέα, όπου συναντά τον άντρα της Μενέλαο, που έχει έρθει από την Τροία με λίγους συντρόφους του, αφού περιπλανήθηκε επί επτά χρόνια στη θάλασσα. Στη συνέχεια η Ελένη σκόπιμα διαδίδει ότι ο Μενέλαος πνίγηκε στη θάλασσα και ξεγελά το Θεοκλύμενο με τη βοήθεια της αδερφής του Θεόνης. Έτσι, έπειτα από πολλές δυσκολίες, η Ελένη με το Μενέλαο επιστρέφει στη Σπάρτη. Η έξοδος σε αυτή την τραγωδία έχει πολλές ομοιότητες με εκείνη στην *Ιφιγένεια εν Ταύροις*. Το μύθο της Ελένης τροποποίησε συμβολικά και δραματοποίησε ο Γκαίτε στο έργο του *Ελένη*.

Φοίνισσαι

Διδάχτηκε πιθανόν το 409 π.Χ. και έχει την ίδια υπόθεση με τους *Επτά επί Θήβας* του Αισχύλου. Παρ' όλο που δεν είναι τόσο μεγαλειώδες έργο όσο του Αισχύλου, έχει μεγαλύτερη έκταση, ποικιλία και πλούσια σκηνικά. Το δράμα περιλαμβάνει σχεδόν όλο το θηβαϊκό πόλεμο. Ευρηματική είναι η σκηνή στην οποία η Ιοκάστη προσπαθεί να συμφιλιώσει τους δύο αντιμαχόμενους γιους της και ιδιαίτερα τραγικοί οι αλληπάλληλοι θάνατοι των στρατηγών, των αδερφών, της μάνας, του Μενοικέα, γιου του Κρέοντα, για να σώσει την πατρίδα του, καθώς και ο αποδιωγμός του τυφλού Οιδίποδα από τον Κρέοντα. Στην έξοδο ο Ευριπίδης παρουσιάζει το γάμο του Αίμονα και της Αντιγόνης, την ταφή του Πολυνείκη από την Αντιγόνη και τη συνοδεία του Οιδίποδα από την ίδια. Πρόκειται για μια πολύ θεματική τραγωδία, πολύ γνωστή στην αρχαιότητα. Το όνομά της προέρχεται από τις νέες γυναίκες από τη Φοινίκη, που απαρτίζουν το χορό. Αποτελούσε τριλογία με τον *Οινόμαο* και το *Χρύσιππο*. Την τραγωδία αυτή μιμήθηκαν και οι Λατίνοι Άττιος, Σενέκας και Στάτιος και αργότερα ο Alfieri στον *Πολυνείκη* του.

Κείμενο από μετάφραση

Χορός

Ω πολύμοχτε Άρη, γιατί έτσι, παράφωνα
 Στις γιορτές του Διονύσου,
 ήρθες μ' αίμα και θάνατο;
 Με στεφάνια ωριοχόρευτα απάνω στα νιάτα σου
 δε σκορπάς τα μαλλιά σου κι εσύ και τραγούδι
 στην φλογέρας τους ήχους, που χάρες
 κατοικούνε χορευτές, δεν παίζεις.
 Παρά σήκωσες αρματωμένο στρατόν απ' Αργίτες
 και χορόν αμουσότατο, αβάκχευτο,
 εδώ γύρω στη Θήβα χορεύεις.
 Ούτε κάτω απ' το ξέφρενο
 θυρσομάνιασμα, ανάμεσα
 σε προβειές ελαφίσιας και σε χαλινάρια γυρνάς
 τα μονόφυλα τάτια σου, σε τετράσυρτ' αμάξια.
 Μόνο πλάι στου Ισμηνού τ' ακρορέματα
 λυσσασμένος χυμάς πάνω στ' άλογα
 με χαλκό την ασπιδοθρεμμένη αρματώνοντας
 των Σπαρμένων γενιά,
 που στα κάστρα τα πέτριν' αντίκρυ,
 έν' αντίμαχο ως στήσαν χορό,
 με σπαθιά και κοντάρια χορεύουν. Θεά
 φοβερή 'ναι η Διχόνοια, που στους βασιλιάδες
 έχει φέρει της χώρας τα βάσαν' αυτά,
 στους πολύπαθους τους Λαβδακίδες!
 (Μετάφραση: Π. Σπανδωνίδης, Κ. Φρίλιγγος)

Ορέστης

Διδάχτηκε το 408 π.Χ. Ο Ορέστης καταδικάζεται σε θάνατο από τους Αργείους γιατί σκότωσε τη μάνα του Κλυταιμνήστρα, διότι ήταν η φόνισσα του πατέρα του. Ο θεός του Μενέλαος από δειλία τον προστατεύει. Ο Ορέστης αγριεύει και θέλει να σκοτώσει τη γυναίκα του θείου του, Ελένη, και την κόρη τους, Ερμιόνη, αλλά, έπειτα από συμβουλή του Απόλλωνα, μετανιώνει και παντρεύεται την Ερμιόνη. Το δράμα αυτό δεν διακρίνεται για την πλοκή και την ανάδειξη των χαρακτήρων, ωστόσο γνώρισε μεγάλη επιτυχία λόγω των λαμπρών σκηνικών του.

Ιφιγένεια εν Αυλίδι

Διδάχτηκε μετά το 406 π.Χ. και ήταν το πρώτο έργο μιας τριλογίας (μαζί με τα δράματα *Βάκχαι* και *Αλκμέων διά Κορίνθου*). Ο Κάλχας προφητεύει ότι θα φυσήξουν κατάλληλοι άνεμοι για να ξεκινήσουν τα πλοία των Ελλήνων και να φτάσουν στην Τροία όταν ο Αγαμέμνωνας θυσιάσει στη θεά Άρτεμη τη θυγατέρα του Ιφιγένεια. Τότε ο Αγαμέμνωνας γράφει στη γυναίκα του Κλυταιμνήστρα να στείλει την κόρη τους να την παντρέψουν τάχα με τον Αχιλλέα, αλλά μετά μετανιώνει και της ξαναγράφει να μην τη στείλει. Ο Μενέλαος όμως παίρνει το γράμμα, ενώ στο μεταξύ φτάνει η Κλυταιμνήστρα με την Ιφιγένεια. Ο Αγαμέμνωνας, έπειτα από μεγάλη ψυχική πάλη, αποφασίζει να θυσιάσει την κόρη του. Ενώ τα πράγματα περιπλέκονται, η μεγαλόψυχη Ιφιγένεια αποφασίζει να προσφέρει τη ζωή της για την πατρίδα της. Τη στιγμή όμως τη θυσιάς η Άρτεμη παρουσιάζει στο βωμό μια ελαφίνα που πέφτει σφαγμένη, και αρπάζει την Ιφιγένεια και τη στέλνει ιερείά της μακριά στην Ταυρίδα. Το δράμα αυτό σε ό,τι αφορά το μύθο προηγείται από την *Ιφιγένεια εν Ταύροις*, αλλά ο ποιητής το έγραψε στα τελευταία χρόνια της ζωής του και διδάχτηκε μετά το θάνατό του. Την ίδια υπόθεση, που προέρχεται από τα *Κύπρια έπη*, δραματοποίησαν ο Αισχύλος και ο Σοφοκλής. Την τραγωδία αυτή τη μμήθηκε ο Ρακίνας.

Βάκχαι

Διδάχτηκε το 406 π.Χ., μετά το θάνατο του ποιητή. Τον Πενθέα, βασιλιά της Θήβας, τον κομματιάζουν οι Βάκχες – και μαζί με αυτόν και τη μάνα του Αγαύη– γιατί δεν ήθελε να δεχτεί τη λατρεία του θεού Διονύσου. Η συγκεκριμένη τραγωδία είναι συγκλονιστική, έχει ιδιαίτερα τραγικές σκηνές και πολύ λυρικό διάλογο. Την ίδια υπόθεση πραγματεύτηκαν ο Αισχύλος στον *Πενθέα* και ο Ξενοκλής στις *Βάκχες* του, που δεν σώζονται. Το δράμα αυτό το είχε μεταφράσει στα λατινικά ο Άττιος και ένα μέρος της εξόδου ο Γκαίτε.

Κείμενο από μετάφραση

Διόνυσος

Συ που ποθείς να δεις όσα δεν πρέπει
και που τ' αγύρευτα γυρεύεις, σένα
κράζω, Πενθέα· μπρος στο παλάτι σου έβγα,
να σε δω να φοράς στολή μαινάδας
και κρυφοκοιταχτής να θες να γίνεις
της μάνας σου και του ασκεριού που σέρνει.
Ω! Μοιάζεις με καμιά απ' τις Καδμοπούλες.

Πενθέας

Βλέπω, μου φαίνεται, διπλό τον ήλιο,
διπλή και την εφτάπυλη τη Θήβα·
κι εσύ δείχνεις εμπρός μου να πηγαίνεις
καθώς ταύρος και να 'ναι φυτρωμένα
στο κεφάλι σου κέρατα. Μην ήσουν
και πρώτα ζώο; Τι ταύρος είσαι τώρα.

Διόνυσος

Ο Θεός συμπερπατεί μαζί μας· πρώτα
δε μας ήταν καλόγνωμος, μα τώρα
μας είναι φίλος· κι ό,τι πρέπει βλέπεις.

Πενθέας

Λοιπόν, πώς δείχνω; Της Ινώς δε μοιάζω
στη θωριά; Ή της Αγαύης, που 'χω μάνα;

Διόνυσος

Θαρρώ, όταν σε κοιτάζω, πως τις βλέπω.
Μα στάσου, σου 'φυγε η πλεξούδα εκείνη·
αλλιώς με την ταινία την είχα πιάσει.

Πενθέας

Μέσα βακχοπηδώντας, μπρος και πίσω
την τίναζα και σειούσα, κ' έχει φύγει.

Διόνυσος

Εγώ που 'χω τη λάτρα σου, τη σιάζω
ξανά· μόν' βάστα απάνου το κεφάλι.

Πενθέας

Να, πρέπιζέ με· απάνω σου με πήρες.

Διόνυσος

Κ' η ζώνη σου χαλάρωσε, κ' οι δίπλες
της φορεσιάς τσακίζουν στα σφύρα σου.

Πενθέας

Έτσι θαρρώ κ' εγώ, στο δεξί πόδι·
μα πέφτουν όμορφα στην άλλη φτέρνα.

Διόνυσος

Για πρώτο από τους φίλους σου θα μ' έχεις
σαν δεις, ανέλπιστα, σεμνές τις βάκχες.

Πενθέας

Πώς θα μοιάσω καλύτερα με βάκχη,
με το δεξί ή μ' αυτό το θύρσο αν πιάσω;

Διόνυσος

Με το δεξί, και πέτα μπρος το πόδι
το δεξί· κ' εύγε σου μυαλά που αλλάζεις.

Πενθέας

Λες να μπορώ στους ώμους να σηκώσω
τον Κιθαιρώνα με τις Βάκχες πάνω;

Διόνυσος

Φτάνει να θες· μυαλό άρρωστο είχες πρώτα,
μα τώρα αξιώθης κείνο που σου πρέπει.

Πενθέας

Να πάρουμε λοστούς; Ή να κουνήσω
το βουνό με τα χέρια και τους ώμους;

Διόνυσος

Τα ιερά των Νυμφών μην αφανίσεις
και τις μονιές που σουραυλίζει ο Πάνας!

Πενθέας

Σωστά· δεν τις νικούνε τις γυναίκες
με τη βία· θα κρυφτώ στα έλατα μέσα.

Διόνυσος

Την κρυψώνα θα βρεις που σου ταιριάζει,
που πας κλεφτά να κρυφοδείς τις Βάκχες.

Πενθέας

Θαρρώ τις βλέπω, σαν πουλιά στα θάμνα
να κείτονται, στα βρόχια της αγάπης.

Διόνυσος

Αυτό 'ναι δα που πας να ξαγναντέψεις·
και να τις πιάσεις μπορεί, αν δε σε πιάσουν.

Πενθέας

Μέσα απ' τη χώρα οδήγα με της Θήβας·
μόνος εγώ απ' τους άντρες τολμώ τόσα.

Διόνυσος

Ναι, μόνο εσύ γι' αυτήν μοχτάς την πόλη·
γι' αυτό θα μπεις σε αγώνες που σου αξίζουν.

Ακλούθα· εγώ οδηγός σου και σωτήρας,
μα ένας άλλος εκείθε θα σε φέρει.

Πενθέας

Βέβαια η μητέρα μου.

Διόνυσος

Όλοι σε τιμούνε.

Πενθέας

Γι' αυτό και πάω.

Διόνυσος

Θα 'ρθεις βασταχτός πίσω...

Πενθέας

Θες να με κακομάθεις!

Διόνυσος

...στην αγκάλη

της μάνας σου.

Πενθέας

Μα εσύ θα με χαλάσεις!

Διόνυσος

Θα σε χαλάσω, αλήθεια, καθώς ξέρω.

Πενθέας

Ε, για δουλειά που αξίζει ξεκινάω!

Διόνυσος

Φοβερός είσαι, φοβερός, κι απάνω

τραβάς για πάθη φοβερά, που δόξα

ουρανοπύργωτη απ' αυτά θα να βρεις.

Ο Πενθέας αποσύρεται μαζί με τον ακόλουθό του.

Τα χέρια σας απλώστε, Αγαθή κ' οι άλλες

εσείς του Κάδμου οι θυγατέρες· φέρνω

το παλικάρι σε μεγάλο αγώνα·

και νικητές θα βγούμε εγώ κι ο Βάκχος.

Όσο για τ' άλλα, η πράξη θα τα δείξει.

(Μετάφραση: Π. Πρεβελάκη)

Κύκλωψ

Δεν είναι γνωστή η χρονολογία που διδάχτηκε. Πρόκειται για ένα σατυρικό δράμα, που έχει ίδια υπόθεση με τη ραψωδία θ' της *Οδύσσειας*, δηλαδή την τύφλωση του Κύκλωπα Πολύφημου από τον Οδυσσέα. Ο Ευριπίδης πρόσθεσε τον ελευθερόστομο γερο-Σειληνό και το χορό των αισχρολόγων Σατύρων που καθιστούν το δράμα γνήσια σατυρικό.

Ρήσος

Είναι αμφίβολο αν ανήκει στον Ευριπίδη. Το δράμα αυτό ίσως είναι έργο κάποιου τραγικού ποιητή του 4ου αιώνα που μιμήθηκε τον Αισχύλο. Η υπόθεσή του προέρχεται από την *Ιλιάδα* (Κ). Ο Ρήσος, γιος του Στρυμόνα και της Μούσας Τερψιχόρης, ο ξιπασμένος βασιλιάς της Θράκης, πηγαίνει νύχτα στην Τροία για να την ελευθερώσει τάχα από τους Έλληνες και μετά με τους Τρώες να εκστρατεύσει στην Ελλάδα και να την καταστρέψει. Δεν προλαβαίνει όμως να κάνει κάτι, διότι, κατά τη συμβουλή της Αθηνάς, τον σφάζουν ο Οδυσσέας και ο Διομήδης. Η μάνα του Τερψιχόρη παίρνει το σώμα του γιου της. Η τραγωδία αυτή έχει ιδιαίτερα μελωδικά χορικά, όπως ο θρήνος της Μούσας. Το έργο αυτό μιμήθηκε ο Άττιος στη *Νυκτεγερσία* του.

ΚΩΜΩΔΙΑ

Εισαγωγή

Ο ερευνητής που επιθυμεί να εξετάσει τη γένεση και την εξέλιξη της κωμωδίας βρίσκεται μπροστά σε σοβαρά προβλήματα. Η κωμωδία είναι μια πολυσύνθετη δημιουργία, η οποία με δυσκολία μπορεί να συσχετιστεί με ορισμένα σχήματα και μορφές. Είναι χαρακτηριστικό ότι παράλληλα με την αττική κωμωδία, η οποία με τη σειρά της διακρίνεται σε αρχαία, μέση και νέα, αναπτύχθηκαν και κάποιες μορφές δωρικής κωμωδίας.

Η αττική κωμωδία πέρασε από ένα μακρύ δρόμο προεργασίας και αυτοσχεδιασμών. Μέχρι το 486 π.Χ. που έχουμε την πρώτη επίσημη συμμετοχή της κωμωδίας στον εορτασμό των Διονυσίων οι παραστάσεις πιθανόν γίνονταν με ιδιωτική πρωτοβουλία (ο Αριστοτέλης στο *Περί Ποιητικής* σημειώνει: «Τις δε πρόσωπα απέδωκεν ή προλόγους ή πλήθη υποκριτών και όσα τοιαύτα ηγνόηται»).

Η κωμωδία φαίνεται να γεννήθηκε από τους κώμους, δηλαδή από το ξεφάντωμα και τα εύθυμα τραγούδια και τα περιπαίγματα των φαλλοφόρων λαϊκών πομπών, κυρίως στις γιορτές του Βάκχου.

Ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική* του σημειώνει: «Γενομένη ουν απ' αρχής αυτοσχεδιαστική και αύτη η τραγωδία και η κωμωδία, η μεν τραγωδία από των εξαρχόντων τον διθύραμβον, η δε κωμωδία από των εξαρχόντων τα φαλλικά... κατά μικρόν ηυξήθη...». Τέτοιες πομπές χαροκόπων φαλλοφόρων, οι οποίοι τον καιρό του τρύγου και του θερισμού περιέφεραν ένα μεγάλο φαλλό-σύμβολο της γονιμότητας, γίνονταν στις γιορτές του Διονύσου, της Δήμητρας και του Πάνα.

Στη διάρκεια αυτών των ξεχωριστών γιορτών τριγυρνούσαν προσωπιδοφόροι που τραγουδούσαν κωμικά άσματα και έκαναν πειράγματα και μίμους, όχι μόνο στην Αττική αλλά και σε άλλα μέρη, όπως στην Πελοπόννησο, στη Δήλο, στην Αίγινα, στη Σικελία και στη Μεγάλη Ελλάδα.

Γνωρίζουμε ότι στα Μέγαρα απαντάται μια πρώτη μορφή δωρικής φάρσας, με εκπρόσωπο το Σουσαρίωνα (570 π.Χ.), ο χαρακτήρας της οποίας ήταν χονδροειδέστατα χυδαίος. Οι Αθηναίοι απέρριπταν το *μεγαρικόν σκώμμα* ως πολύ χυδαίο. Λογοτεχνική μορφή η δωρική φάρσα προσέλαβε στους Φλύακας του Ρίνθωνος του Ταραντίνου, δημιουργού της ιλαροτραγωδίας.

Δωρική κωμωδία

Επίχαρμος

Ο κύριος εκπρόσωπος της δωρικής κωμωδίας. Καταγόταν από τη Σικελία και η ποιητική του δράση άρχισε στα τέλη του βου αιώνα π.Χ.. Ήταν ο πρώτος που εισήγαγε τον ενιαίο μύθο ως θεματικό πυρήνα της κωμωδίας.

Από την πλούσια παραγωγή του μας είναι γνωστοί 37 τουλάχιστον τίτλοι (σώζονται μόνο περιορισμένα αποσπάσματα). Φαίνεται ότι του άρεσαν τα μυθολογικά θέματα και ιδιαίτερα η παρωδία των μύθων (η μορφή του Οδυσσέα διακωμωδείται πολλές φορές στο έργο του). Ενδεικτικά παραθέτουμε ορισμένους τίτλους που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία των έργων του: *Οδυσσεύς αυτόμολος*, *Σειρήνες*, *Φιλοκτήτης*, *Κύκλωψ*,

Ηρακλής επί τον ζωστήρα, Προμηθεύς κ.ά.

Επίσης μερικοί τίτλοι, όπως *Χορεύοντες*, *Αγρωστήνος* (Χωριάτης), *Θεαροί* (επισκέπτες του ναού) κ.ά., παραπέμπουν, με τη χρήση συγκεκριμένων τύπων και χαρακτήρων, σε σκηνές της καθημερινής ζωής.

Τα έργα αυτά του Επίχαρμου φαίνεται ότι περιείχαν υπαινιγμούς για τη σύγχρονη πραγματικότητα, όχι όμως και πολιτικό σκώμμα ή προσωπική διακωμώδηση.

Τέλος, η γλώσσα του είναι η δωρική σικελική και το μέτρο που χρησιμοποιεί κυρίως το ιαμβικό τρίμετρο, με παράλληλη χρήση των αναπαιστικών και των τροχαϊκών τετράμετρων στίχων.

Αρχαίο κείμενο

*Πράτον μεν αίκ' έσθοντο ίδοις νιν, αποθάνοις,
βρέμει μεν ο φάρυγξ ένδοθ' αραβεί δ' α γνάθος,
ψοφεί δ' ο γομφίος, τέτριγε δ' ο κυνόδων,
σίζει δε ταις ρίνεσσι, κινεί δ' ούατα.*

(Επίχαρμος, *Βούσιρις*, απόσπασμα 21)

Μετάφραση

Πρώτα-πρώτα αν τον έβλεπες να τρώει, θα έχανες τη ζωή σου,
βροντάει φάρυγγας μέσα, κροταλίζουν τα σαγόνια,
βοητό βγάζει ο γομφίος, και το σκυλόδοντο τριγμούς,
σφυρίζουν τα ρουθούνια, και τα αυτιά του κινούνται.
(Μετάφραση: Δανιήλ Ιακώβ)

Σώφρων ο Συρακόσιος

Συνεχιστής του μιμικού στοιχείου που συναντάμε στον Επίχαρμο είναι ο Σώφρων από τις Συρακούσες, ο οποίος ήταν σύγχρονος του Ευριπίδη. Ο Σώφρων έγραψε σε πεζό λόγο μίμους – μιμογράφος– ανυψώνοντας το είδος σε ένα επίπεδο μεγαλύτερων καλλιτεχνικών απαιτήσεων. Δημιούργησε έτσι ένα καινούργιο είδος ψυχαγωγικής λογοτεχνίας, για τον τρόπο παρουσίασης του οποίου δεν είναι δυνατόν να έχουμε σαφή αντίληψη. Οι τίτλοι των έργων του είναι συνήθως ολόκληρες φράσεις: *Ται θέμεναι τα Ισθμια*, *Ται γυναίκες ται ταν θεόν φαντί εξελάν* κ.λπ.

Αρχαίο κείμενο

*Ταν τράπεζα κάθθετε
ώσπερ έχει. Λάζεσθε δε
αλός χονδρόν ες ταν χήρα
και δάφναν παρ το ώας.
Ποτιβάντες νυν ποτ ταν
ιστίαν θωκείτε. Δος μοι τυ
τώμφυκες. Φέρ' ω ταν σκύλακα.*
(Σώφρων, *Μίμοι*)

Μετάφραση

Ακουμπήστε εδώ το τραπέζι, χωρίς να πειράξετε τίποτα.
Πάρτε έναν σβώλο αλάτι στα χέρια σας και βάλτε δάφνη
στα αυτιά σας. Τώρα πηγαίνετε στην εστία και καθήστε.
Δος μου εσύ το ξίφος, φέρε εδώ το σκυλί.
(Μετάφραση: Δανιήλ Ιακώβ)

Αττική κωμωδία

Η προέλευση και η διαμόρφωση της αττικής κωμωδίας, καθώς επίσης και η σχέση της με τη δωρική αποτέλεσε ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα για τη φιλολογική έρευνα. Σε αντίθεση με την τραγωδία, στη δομή της κωμωδίας υπάρχει μεγάλη ελευθερία. Τα μέρη της είναι τα εξής: ο πρόλογος, η πάροδος, ο επιρρηματικός αγών, η παράβασις, οι επεισοδιακαί σκηναί και η έξοδος.

Ο πρόλογος και οι επεισοδιακές σκηνές είναι το μέρος της κωμωδίας που ανήκε κυρίως στους υποκριτές, οι οποίοι διαλέγονταν σε ελεύθερο ιαμβικό τρίμετρο. Η παράβαση ανήκε καθαρά στο χορό. Ήταν γραμμένη σε τρίμετρος –κυρίως– αναπαιστικούς στίχους και κατά τη διάρκειά της ο κορυφαίος εκφωνούσε λόγο άσχετο προς το υπόλοιπο έργο στο όνομα του ποιητή, ο οποίος με αυτό τον τρόπο μιλούσε προς τους θεατές για τον εαυτό του και τους αντιπάλους του. Στην πάροδο, στον αγώνα και στην έξοδο συμμετείχαν και ο χορός και οι υποκριτές. Μετά την πάροδο, η οποία δεν είχε σταθερή μορφή, ακολουθούσε ο αγώνας, μια ζωηρή διαφωνία ανάμεσα στους αντίπαλους υποκριτές, ενός φιλικά και ενός εχθρικά διακείμενου προς το χορό. Τέλος, στην έξοδο ο χορός και οι υποκριτές αποσύρονταν με χαρμόσυνους λόγους για το νικητή και τους θεατές.

Η αττική κωμωδία διακρίνεται σε αρχαία, μέση και νέα.

Αρχαία κωμωδία

Το κύριο χαρακτηριστικό της αρχαίας κωμωδίας είναι ότι το κέντρο βάρους πέφτει στη διακωμώδηση προσώπων και ηθών. Σε αυτήν περιγράφεται η ζωή ολόκληρης της Αττικής. Γλώσσα της είναι η ομιλούμενη αττική διάλεκτος, η οποία εμπλουτίζεται με παρωδίες της επικής, της λυρικής και της τραγικής «γλώσσας» και από σχηματισμούς συνθέτων λέξεων, τις περισσότερες φορές εξωφρενικών και ιδιαίτερα κωμικών. Χαρακτηριστική της λεξιπλασίας που διακρίνει την κωμωδία είναι και η λέξη που σχημάτισε ο Αριστοφάνης στις *Εκκλησιάζουσες* (στ. 1169-1175) –27 συνθετικά, 78 συλλαβές, πάνω από 160 γράμματα–, η οποία είναι η μεγαλύτερη λέξη της ελληνικής γλώσσας.

Η πιο μεγάλη ελληνική λέξη

Λοπαδοτεμαχοσελαχογαλεοκρανιολειψανοδριμυποτριμματοσιλφιολιπαρομελιτοκατακεχυμενοκιχλεπικοσσυφοφαττοπεριστεραλεκτρονοπποτιφαλλιοκιγκλοπελειολαγωοσிரαιο-βαφητραγανοπτερυγων

Δηλαδή,

αστοπεταλιδογαλεοσαλαχοτουρσοπιπερατομυαλοκομματαμελοπεριχυτομυτζηθρο-τυροτρυγονοκοτσυφοτσιγλοπιτσουναψητοςσουραδοκοτοκεφαλααγριοπεριστερο-λαγοκουνελαστραγαλοπετμεζοφτερουγόδιπλες.

(Μετάφραση: Δανιήλ Ιακώβ)

Κρατίνος ο Πρεσβύτερος

Σημαντικός εκπρόσωπος της αρχαίας κωμωδίας, ο οποίος γεννήθηκε λίγο πριν από το 484 π.Χ. και πέθανε μετά το 421 π.Χ. Από τους 28 τίτλους κωμωδιών που γνωρίζουμε διαπιστώνεται ευρύτατο και πλούσιο θεματολόγιο. Στα έργα του σατίριζε πολιτικά πρόσωπα, όπως τον Περικλή και την Ασπασία (*Νέμεσις*, *Χείρωνες*, *Διονυσαλέξανδρος*), αλλά και τους

σοφιστές (*Πανόπται*) και τους ομότεχνούς του. Αν και σε ολόκληρο τον 5ο αιώνα π.Χ. ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής, φαίνεται ότι μετά τον 4ο αιώνα π.Χ. διαβαζόταν ελάχιστα. Ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι πρώτος ο Κρατίνος άμβλυσε το προσωπικό σκώμμα και τόνισε το στοιχείο του λόγου και της ενιαίας υπόθεσης..

Εύπολις

Κωμικός ποιητής του 5ου αιώνα π.Χ., ένας από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους της αρχαίας αττικής κωμωδίας. Γεννήθηκε το 446 π.Χ. και πέθανε μετά το 412 π.Χ. Νίκησε τρεις φορές στα Λήνια και τέσσερις στα Διονύσια. Το 429 π.Χ. παρουσίασε το πρώτο του έργο (*Προσάλτιοι*) σε δημόσιο αγώνα. Συχνά συναγωνιζόταν με το σχεδόν συνομήλικό του Αριστοφάνη. Για το θάνατό του δημιουργήθηκαν διάφοροι θρύλοι, με επικρατέστερο εκείνον που αναφέρει ότι πέθανε σε μάχη στη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου.

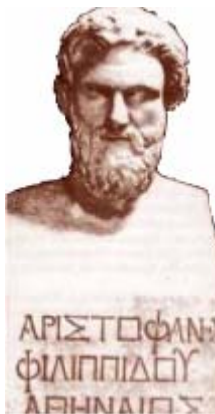
Το έργο του φέρει όλα τα χαρακτηριστικά της αρχαίας κωμωδίας, από τα λίγα όμως σωζόμενα αποσπάσματα φαίνεται ότι το κατά πρόσωπων σκώμμα έχει ατονήσει, ενώ έχει ενισχυθεί το ηθικολογικό στοιχείο.

Στην κωμωδία του *Προσάλτιοι* κατηγορεί τα πολεμικά μέτρα του Περικλή, στο έργο *Χρυσούν γένος* σατιρίζει τον Κλέωνα και στο *Μαρικάν* τον Υπέρβολο.

Στην κωμωδία του *Πόλεις* σχολιάζει τα προβλήματα της αθηναϊκής συμμαχίας, ενώ στους *Ταξίαρχους* κατηγορεί τους ανίκανους στρατιωτικούς. Το σοφιστή Πρωταγόρα, το Σωκράτη και τον Αλκιβιάδη διακωμωδεί στους *Κόλακας*. Στην κωμωδία *Βάπται* ο Εύπολις σατιρίζει τόσο σκληρά τον Αλκιβιάδη, ώστε δημιουργήθηκε η ιστορία της δολοφονίας του από αυτόν όταν ήταν συστρατιώτες.

Τέλος, στο έργο του *Δήμοι*, του οποίου έχουμε παπυρικά αποσπάσματα, ο Εύπολις παρουσιάζει αρκετά πριν από τον Αριστοφάνη το παρακάτω σκηνικό εύρημα: Μετά το χάος της Σικελικής Εκστρατείας μια πρεσβεία των Αθηναίων κατεβαίνει στον Άδη για να φέρει πίσω ως σωτήρες τους ήρωες των Περσικών Πολέμων, τον Αριστεΐδη, το Μιλτιάδη κ.ά.

Αριστοφάνης ο Φιλίππου Κηδαθηναεύς

Ο σημαντικότερος κωμικός ποιητής και ο κυριότερος εκπρόσωπος της αρχαίας κωμωδίας. Γεννήθηκε το 445 π.Χ. Το 427 π.Χ. ανέβασε το πρώτο του έργο με τον τίτλο *Δαιταλής*, ενώ το τελευταίο, τον *Πλούτο*, το δίδαξε το 388 π.Χ. Είναι βέβαιο ότι ο γιος του, Αραρώς –ο οποίος ήταν κωμικός ποιητής, όπως και οι δύο άλλοι γιοι του, ο Φίλιππος και ο Νικόστρατος–, δίδαξε δύο ακόμη έργα του πατέρα του. Ο Αριστοφάνης πέθανε γύρω στο 380 π.Χ.

Το έργο του χωρίζεται σε τρεις περιόδους, με πιο σημαντική την τρίτη, κατά την οποία υποχωρεί το φανταστικό στοιχείο και κυριαρχούν η πικρία, ο σκεπτικισμός και η αυστηρή κριτική – ουσιαστικά η περίοδος αυτή εντάσσεται στη μέση κωμωδία. Στην πρώτη περίοδο τα έργα του είναι ενταγμένα στο κλίμα της αρχαίας κωμωδίας, αντικείμενο δηλαδή της κριτικής και της σάτιρας γίνονται κυρίως πολιτικοί αλλά και επιφανή πρόσωπα της Αθήνας. Ακόμα όμως και η ίδια η στάση της πόλης του απέναντι στα διάφορα γεγονότα δεν μένει ασχολίαστη από τον ποιητή, ενώ στη δεύτερη περίοδο κυριαρχεί η φαντασία.

Το έργο του

Ο Αριστοφάνης έγραψε σε μια εποχή κατά την οποία η Αθήνα κατέρρευε πολιτικά και κοινωνικά. Με τα έργα του εξέφραζε την πικρία του για την παρακμή και στιγμάτιζε τη διαφθορά. Ασκούσε σκληρή κριτική εναντίον των σοφιστών, των δημαγωγών κ.λπ. Είχε πάρα πολλές γνώσεις, γεγονός που φαίνεται από τις παραπομπές που έκανε σε πολλά έργα γνωστών και άγνωστων ποιητών. Περιέγραφε την πραγματικότητα με ζωηρότητα και παραστατικότητα, ενώ η λεπτή ειρωνεία και οι ευφυείς υπαινιγμοί δείχνουν την ευστροφία του.

Το πρώτο έργο του Αριστοφάνη, οι *Δαιταλές* (Οι φαγάδες), διδάχτηκε το 427 π.Χ. και με αυτό κέρδισε το δεύτερο βραβείο. Με το αμέσως επόμενο έργο του, οι *Βαβυλώνιοι* (426 π.Χ.), δεν δίστασε να επιτεθεί στον ισχυρό εκείνη την εποχή άντρα της Αθήνας, το δημαγωγό Κλέωνα. Συνολικά έχουν σωθεί 11 έργα του.

Αχαρνές

Διδάχτηκε το 425 π.Χ. και με αυτό κέρδισε το πρώτο βραβείο στα Λήναια. Νίκησε τον Κρατίνο και τον Εύπολη. Σε αυτή την κωμωδία ο Αριστοφάνης εκφράζει τη διάθεση και τα συναισθήματα των χωρικών της Αττικής που αναγκάστηκαν, στη διάρκεια της Αρχιδάμειου Πολέμου, να καταφύγουν στα Μακρά Τείχη για να προστατευτούν. Στους υποστηρικτές της ειρήνης, τους οποίους εκπροσωπεί ο Δικαιοπόλις, αντιτάσσεται ο χορός, τα μέλη του οποίου κατάγονταν από τις Αχαρνές. Στο τέλος ο Δικαιοπόλις, που στο μεταξύ έχει συνάψει ιδιωτική ειρήνη με τους Πελοποννησίους, με πολύ κόπο πείθει τους πολεμοχαρείς Αχαρνές για τη μεγάλη σημασία της ειρήνης. Το έργο κλείνει με μια θορυβώδη γιορτή.

Ιππής

Διδάχτηκε το 424 π.Χ. στα Λήναια και με αυτό κέρδισε το πρώτο βραβείο. Το έργο αυτό σατιρίζει με ιδιαίτερα καυστικό τρόπο τη δημαγωγία του Κλέωνα και τη φιλοπόλεμη πολιτική του. Είναι φανερό ότι ο Αριστοφάνης βρήκε υποστήριξη στον αγώνα του εναντίον του Κλέωνα στην τάξη των υπέων. Τον Κλέωνα ενσαρκώνει ένας βάρβαρος και δολοπλόκος δούλος, ο οποίος ασκεί μεγάλη επιρροή στον κύριό του, Δήμο. Το δούλο τελικά εκδιώκει ένας αλλαντοπώλης, κατά πολύ αχρειότερός του. Στο τέλος της κωμωδίας ο Δήμος ξαναβρίσκει τη νεανική του φρεσκάδα και δίνει την υπόσχεση ότι όλα θα γίνουν καλύτερα στο μέλλον.

Νεφέλαι

Διδάχτηκαν στο πλαίσιο των Διονυσίων του 423 π.Χ. και απέσπασαν το τρίτο βραβείο. Κύρια πρόσωπα είναι ο Στρεψιάδης και ο γιος του, οι οποίοι διδάσκονται από το Σωκράτη τον *ήπτονα* λόγον. Ο τρόπος που παρουσιάζει ο Αριστοφάνης το μεγάλο φιλόσοφο δεν βρίσκει καθόλου σύμφωνο τον Πλάτωνα, ο οποίος στο έργο του *Απολογία* θεωρεί υπεύθυνο τον Αριστοφάνη για τη στρεβλή εικόνα που έχουν οι Αθηναίοι για το Σωκράτη. Είναι γεγονός ότι, παρά την αδυναμία του ποιητή να αντιληφθεί την ουσία της σωκρατικής φιλοσοφίας, μαζί με τον Ξενοφώντα και τον Πλάτωνα συμβάλλει στη σκιαγράφηση του ιστορικού προσώπου του φιλοσόφου.

Ο χορός των *Νεφελών* εκπροσωπεί τους προστάτες θεούς ενός νεφελώδους κόσμου του πνεύματος και της σκέψης. Ο Στρεψιάδης και ο γιος του Φειδιππίδης θέλουν να εισχωρήσουν σε αυτό τον κόσμο και να μάθουν τον τρόπο με τον οποίο μπορεί κανείς να διαστρεβλώνει το δίκαιο. Ο Φειδιππίδης μαθαίνει γρήγορα και σύντομα χρησιμοποιεί τις γνώσεις του εναντίον

του πατέρα του. Ο τελευταίος, εξοργισμένος, μπαίνει στο φροντιστήριο του Σωκράτη και το καταστρέφει.

Κείμενο από μετάφραση

Νεφέλες, 133-168 (Μετάφραση: Σταύρου Γκιργκίνη)

Μαθητής (μέσα από το διδασκαλείο): Στον κόρακα! Ποιος βροντά την πόρτα;

Στρεψιάδης: Ο Στρεψιάδης ο γιος του Φείδωνα από τα Κίκυννα.

Μαθητής (ανοίγοντας την πόρτα): Μα το Δία! Άξεστος είσαι, που τόσο δυνατά κι αφρόντιστα κλωτσάς την πόρτα. Και μια ιδέα που είχα συλλάβει μου τη χάλασες.

Στρεψιάδης: Συγχώρα με! Κατοικώ πέρα στο χωριό. Μα πες μου τη σκέψη που σου χάλασα.

Μαθητής: Σε κανένα δεν είναι σωστό να λέγονται αυτά, παρά μόνο στους μαθητές.

Στρεψιάδης: Έχε θάρρος λοιπόν και πες μου, γιατί και εγώ στο φροντιστήριό σας έχω έλθει μαθητής.

Μαθητής: Θα σου πω. Να το βάλεις όμως στο μυαλό σου ότι αυτά πρέπει κρυφά να μείνουν: ρώτησε λίγο πριν τον Χαιρεφώντα ο Σωκράτης πόσες φορές το μήκος του παιδιού του πηδά ο ψύλλος. Γιατί ένας ψύλλος, αφού δάγκωσε το φρύδι του Χαιρεφώντα, πήδηξε πάνω στο κεφάλι του Σωκράτη.

Στρεψιάδης: Και πώς την έκανες τη μέτρηση;

Μαθητής: Με την πιο μεγάλη επιδεξιότητα: Αφού έλειωσε κεριά και το άπλωσε, πήρε κατόπι τον ψύλλο και του βούτηξε μες στο κεριά τα πόδια. Όταν κρύωσε το κεριά και έπηξε, σχημάτισε γύρω στο πόδι του ψύλλου κάτι σαν παπουτσάκια. Μ' εκείνα, αφού τα έλυσε, μέτρησε το μήκος.

Στρεψιάδης: Δία βασιλιά! Τι λεπτότητα πνεύματος!

Μαθητής: Τι θα έλεγες λοιπόν αν μάθαινες ακόμη μια επινόηση του Σωκράτη;

Στρεψιάδης: Ποια; Πες μου σε παρακαλώ!

Μαθητής: Ο Χαιρεφώντας ο Σφήττιος ρώτησε τον Σωκράτη ποια είναι η άποψή του: οι σκνίπες τραγουδάν από το στόμα ή από τον πισινό;

Στρεψιάδης: Τι είπε λοιπόν εκείνος για τη σκνίπα;

Μαθητής: Είπε ότι το έντερο της σκνίπας είναι στενό. Επειδή είναι στενό, ο αέρας ζορίζεται προχωρώντας ευθεία στον πισινό. Εκεί το έντερο από το στενό πλαταίνει, για αυτό και ο πρωκτός ηχεί από τη δύναμη του αέρα.

Στρεψιάδης: Άρα της σκνίπας ο πρωκτός σάλπιγγα είναι. Μακάριος τρεις φορές που μέσα από τα έντερα η σκέψη του ερευνά! Στ' αλήθεια πόσο εύκολα θα ξέφευγε κατηγορούμενος στις δίκες κάποιος που γνωρίζει να ερευνά ακόμη και το έντερο της σκνίπας.

Σφήκες

Διδάχτηκαν στα Αθήναια το 422 π.Χ. και απέσπασαν το δεύτερο βραβείο. Κύρια πρόσωπα του έργου είναι ο δικομανής Φιλοκλέων και ο γιος του Βδελυκλέων. Οι «συνδικασταί» του Φιλοκλέωνος αποτελούν το χορό των Σφηκών. Το έργο αυτό είναι μια διακωμώδηση των αθηναϊκών δικαστηρίων και των ενόρκων τους. Οι Σφήκες με το μακρύ τους κεντρί δεν είναι παρά οι δικαστές. Ο δυστυχής Βδελυκλέων προσπαθεί να σώσει τον πατέρα του από τη δικομανία, αλλά τελικά αποτυγχάνει. Ο πατέρας, αντί για καλός πολίτης, γίνεται ένας θορυβώδης γλεντζές.

Ειρήνη

Αυτή η κωμωδία απέσπασε το δεύτερο βραβείο στα Διονύσια του 421 π.Χ. Ο χωρικός Τρυγαίος καβάλα σε έναν κοπροκάνθαρο, με τη βοήθεια γεωργών από την Αττική, οι οποίοι αποτελούν το χορό, απελευθερώνει τη θεά Ειρήνη από το σπήλαιο στο οποίο την είχε κλείσει ο Πόλεμος. Μετά την απελευθέρωση ακολουθεί γλέντι των εχθρών του Πολέμου.

Όρνιθες

Με την κωμωδία αυτή ο Αριστοφάνης πήρε μέρος στα Διονύσια του 414 π.Χ. και κέρδισε το δεύτερο βραβείο. Στην κωμωδία αυτή κυριαρχούν το φανταστικό και η ουτοπική επιθυμία.

Δύο γέροι Αθηναίοι, ο Πεισθαίτερος και ο Ευελπίδης, με τη βοήθεια του Έποπος, βασιλιά των πουλιών (ορνίθων), ιδρύουν την πόλη Νεφελοκοκκυγία, την οποία όμως δεν αφήνουν ήσυχη οι άνθρωποι. Έτσι, ο Αριστοφάνης έχει την ευκαιρία να φέρει πάνω στη σκηνή μια ολόκληρη σειρά από θαυμάσιους τύπους, ο καλύτερος εκπρόσωπος των οποίων είναι ένας ποιητής, που θα ήθελε να μεταμορφωθεί σε αηδόνι. Κάποια στιγμή αναγγέλλεται και μια πρεσβεία των θεών. Το έργο τελειώνει με τη σύναψη διπλωματικών σχέσεων μεταξύ θεών και πουλιών και φυσικά με ένα γάμο, που ιδίως στους χορούς των πουλιών έχει μεγάλη ποιητική ομορφιά και δείχνει τις ικανότητες του Αριστοφάνη στη μουσική και τη μετρική.

Αρχαίο κείμενο

A. 685-689 (Ορνιθες)

Άγε δη φύσιν άνδρες αμαυρόβιοι, φύλλων γενεά προσόμοιοι,
ολιγοδρανέες, πλάσματα πηλού, σκιοειδέα φυλ' αμνηνά,
απτήνες εφημέριοι, ταλαοί βροτοί, άνερες εικελόνειροι,
προσέχετε τον νουν τοις αθανάτοις ημίν, τοις αιέν εούσιν,
τοις αιθέριοις, τοίσιν αγήρωσ, τοις άφθιτα μηδομένοισιν.

B. 753-754, 785-797

Ει μετ' ορνίθων τις υμών, ω θεαταί, βούλεται
διαπλέκειν ζων ηδέωσ το λοιπόν, ως ημάς ίτω.

.....
Ουδέν εστ' άμεινον ουδ' ήδιον ή φύσαι πετερά.
Αυτίχ' υμών των θεατών ει τις ην υπόπτερος,
είτα πεινών τοις χοροίσι των τραγωδών ήχθητο,
εκπτώμενος αν ούτος ηρίστησεν ελθών οίκαδε,
κατ' αν εμπλησεθείς εφ' ημάς αύθις αυ κατέπττετο.
Ει τε Πατροκλείδης τις υμών τυγχάνει χεζητιών,
ουκ αν εξίδισεν εις θοιμάτιον, αλλ' ανέπττετο,
κακοπαρδών καναπνεύσας αύθις αυ κατέπττετο.
Ει τε μοιχεύων τις υμών έστιν όστις τυγχάνει,
καθ' ορά τον άνδρα της γυναικόσ εν βουλευτικώ,
ούτος αν πάλιν παρ' υμών πτερυγίσας ανέπττετο,
είτα βινήσας εκείθεν αύθις αυ κατέπττετο.
Αρ' υπόπτερον γενέσθαι παντός εστίν άξιον;

Μετάφραση

A. 685-689 (Ορνιθες)

Εμπρός λοιπόν, άνθρωποι, που από τη φύση σας μεσ στα σκοτάδια ζείτε,
όμοιοι με τα φύλλα, ασθενικοί, πλάσματα του πηλού, άστατα όντα, σαν σκιά,
άφτεροι, εφήμεροι, άχρηστοι θνητοί, άνθρωποι ίδιοι με όνειρα,
δώστε μας προσοχή σε εμάς τους αθανάτους, που πάντα υπάρχουν,
στους αιθέριους, αγέραστους, που αιώνια σκέψη έχουν.

B. 753-754, 785-797

Αν κάποιος από σας, θεατές, με τα πουλιά θέλει να ζήσει
γλυκιά ζωή στο εξής, σε εμάς ας έρθει.

.....
Τίποτε πιο γλυκό, τίποτ' ανώτερο από γεννησιμιού φτερά να έχεις.
Αν κάποιος από σας, θεατές μου, ήταν φτερωτός,
και πεινασμένος με τους χορούς των τραγωδών βαριόταν,
πετώντας θα έφευγε, θα πήγαινε στο σπίτι του να φάει,
και χορτασμένος πάλι θα ερχότανε σε εμάς πετώντας.
Κι αν κάποιος από σας, νέος κομψός, νιώθει να χέζεται,
μεσ στα ρούχα του δεν θα ιδρώνε, αλλά ψηλά πετώντας
θα 'κλανε, θα ξαλάφρωνε και κάτω πάλι πετώντας θα γυρνούσε.
Κι αν κάποιος από σας συμβαίνει να μοιχεύει
και βλέπει τον άνδρα της ερωμένης του στων βουλευτών τα ειδώλια,

κι εκείνος φτερουγίζοντας ψηλά θα σηκωνόταν,
 κι αφού παράνομα έρωτα έκανε στη θέση του πάλι θα καθόταν.
 Να είσαι φτερωτός δεν είναι άραγε το πιο καλό από όλα;
 (Μετάφραση Σταύρου Γκιργκένη)

Θεσμοφοριάζουσαι

Διδάχτηκαν στα Λήναια, μάλλον, του 411 π.Χ. Αποτελούν μια παρωδία των τραγωδιών του Ευριπίδη (ιδιαίτερα της τραγωδίας *Ελένη*), τον οποίο συχνά σατίριζε. Οι Θεσμοφοριάζουσες δεν είναι παρά οι γυναίκες που μετέχουν στη γιορτή των Θεσμοφορίων, οι οποίες συμβουλευούν κοινή δράση εναντίον του Ευριπίδη, επειδή τις έχει προσβάλει στα έργα του παρουσιάζοντας τις γυναικείες αδυναμίες. Ο Ευριπίδης ξεφεύγει με πολλή πονηριά την τελευταία στιγμή.

Λυσιστράτη

Διδάχτηκε στα Διονύσια του 411 π.Χ. Το θέμα της είναι η επίτευξη πανελλήνιας ειρήνης. Η δυναμική Λυσιστράτη κατορθώνει να συγκεντρώσει όλες τις Ελληνίδες (των πολιτίδων Αθηναίων και των Πελοποννησίων έτι δε και Βοιωτίων γυναικών σύλλογον εποιήσατο, διαλλαγάς μηχανωμένη τοις Έλλησι). Οι Αθηναίες καταλαμβάνουν την Ακρόπολη και αποφασίζουν με την ερωτική αποχή να αναγκάσουν τους άντρες να κάνουν ειρήνη. Στο τέλος επέρχεται συμφιλίωση. Ο χορός αποτελείται από άντρες και γυναίκες.

Βάτραχοι

Διδάχτηκαν στα Λήναια του 405 π.Χ. –δύο σχεδόν χρόνια πριν από τη συντριβή της Αθήνας από τη Σπάρτη και το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου– και απέσπασαν το πρώτο βραβείο. Ο Διόνυσος κατεβαίνει στον Άδη για να φέρει στην αθηναϊκή σκηνή έναν τραγικό ποιητή, γιατί η πόλη είχε ορφανέψει μετά το θάνατο του Σοφοκλή και του Ευριπίδη. Ακολουθεί ένας σπουδαίος ποιητικός αγώνας μεταξύ του Αισχύλου και του Ευριπίδη. Στο τέλος νικητής αναδεικνύεται ο Αισχύλος.

Εκκλησιάζουσαι

Διδάχτηκε το 392 π.Χ. Θέμα της έχει τη σύγκληση της Εκκλησίας του Δήμου από γυναίκες, οι οποίες προσπαθούν να αναλάβουν τη διοίκηση της πόλης παραμερίζοντας τους άντρες και επιβάλλοντας ένα κοινωνικό πρόγραμμα διακυβέρνησης που περιλαμβάνει και την κοινή κτήση των αγαθών. Επειδή όμως γίνεται λόγος και για κοινοκτημοσύνη γυναικών, το σχέδιο δεν υλοποιείται. Αρχηγός τους είναι η μοναδική Πραξαγόρα. Όλες μαζί ασκούνται και μεταμφιέζονται ώστε να μοιάζουν με άντρες. Η καταπληκτική ομοιότητα της κεντρικής ιδέας του έργου με την *Πολιτεία* του Πλάτωνα, που γράφτηκε είκοσι χρόνια αργότερα, αποτελεί ένα πολυσυζητημένο πρόβλημα.

Πλούτος

Διδάχτηκε το 388 π.Χ. Το μαντείο δίνει χρησμό στο φτωχό Χρεμύλο να ακολουθήσει όποιον συναντήσει πρώτο μετά την έξοδό του από το μαντείο. Πράγματι, μόλις βγαίνει, συναντά ένα τυφλό γέροντα, αλλά αγνοεί ότι πρόκειται για τον Πλούτο. Μόλις το μαθαίνει, τον οδηγεί αμέσως στο ιερό του Ασκληπιού για να θεραπεύσει τα μάτια του. Εκείνη τη στιγμή κάνει την εμφάνισή της η Πενία, η οποία ισχυρίζεται ότι μόνο εκείνη μπορεί να κάνει τους ανθρώπους καλούς και ηθικούς, ενώ ο Πλούτος τούς διαφθείρει. Τελικά η Πενία εκδιώκεται και ο Πλούτος ξαναβρίσκει το φως του. Η κωμωδία αυτή είναι η τελευταία που δίδαξε ο ίδιος ο Αριστοφάνης – γνωρίζουμε ότι ακολούθησαν άλλες δύο, τις οποίες όμως δίδαξε ο γιος του Αραρώς.

Μέση κωμωδία

Η μέση κωμωδία είναι άμεση συνέχεια της αρχαίας. Ο χαρακτηρισμός της ως μέσης οφείλεται στους γραμματικούς των ελληνοιστικών χρόνων και προσδιορίζει την παραγωγή από το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου μέχρι την εμφάνιση του Μενάνδρου. Η πιο σπουδαία αλλαγή που καταγράφεται είναι ο περιορισμός του χορού. Η γλώσσα της μέσης κωμωδίας είναι η αττική διάλεκτος του καθημερινού λόγου. Οι χυδαιότητες έχουν περιοριστεί, όπως και η παρουσία του φαλλού στις παραστάσεις. Η δομή της είναι πιο απλή, ενώ εμφανίζονται και καινούργια θέματα. Οι πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές της περιόδου κατά την οποία κυριαρχεί η μέση κωμωδία δείχνουν μια εξασθένηση του ενδιαφέροντος των πολιτών για τα «κοινά», ενώ επικρατούν κυρίως τα ατομικά κίνητρα.

Τα πρόσωπα που πρωταγωνιστούν είναι διάφοροι καλοζωιστές, μάγειροι, χειρώνακτες κ.ά. Τα κίνητρα της δράσης είναι ο έρωτας, η ζηλοτυπία, οι ραδιουργίες κ.λπ. Εκτός από τους τρεις γιους του Αριστοφάνη, τον Αραρώ, το Φίλιππο και το Νικόστρατο που υπήρξαν κωμικοί ποιητές, γνωρίζουμε και τα ονόματα και άλλων ποιητών αυτής της περιόδου, όπως του Αναξανδρίδη που πρώτος εισήγαγε ερωτικά θέματα, του Δεινόλοχου, του Αντιφάνη κ.λπ.

Νέα κωμωδία

Η αρχή της νέας κωμωδίας τοποθετείται στην περίοδο δράσης του κυριότερου εκπροσώπου της, του Μενάνδρου, ανάμεσα δηλαδή στο 342 και το 291 π.Χ.

Όσον αφορά στις παραστάσεις, έκαναν την εμφάνισή τους ορισμένα καινούργια στοιχεία. Η πρωτοβουλία για την οργάνωσή τους ανήκει πλέον όχι στους ιδιώτες χορηγούς αλλά σε ένα δημόσιο λειτουργό, τον αγωνοθέτη. Τα μέλη του χορού αλλά και οι ηθοποιοί είναι επαγγελματίες, οι οποίοι μάλιστα είναι οργανωμένοι σε συντεχνίες. Το βακχικό και το διονυσιακό στοιχείο έχει εκλείψει. Πολλές φορές ομάδες μεθυσμένων νέων παρεμβαίνουν με εμπόλιμα άσματα, τα οποία σχεδόν πάντα είναι άσχετα με την παράσταση. Βασικό και βαθύτερο κίνητρο των ποιητών είναι να διδάξουν στον πολίτη τα καθήκοντά του, ενώ πλέον στα έργα επικρατούν η ευπρέπεια και η κοσμιότητα.

Τα θέματα είναι κυρίως ερωτικά, μηχανορραφίες στο πλαίσιο της καθημερινής αστικής ζωής, εκθέσεις βρεφών που ακολουθούνται από περιπέτειες και αναγνωρίσεις. Ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος της νέας κωμωδίας ήταν ο Μένανδρος.

Μένανδρος ο Διοπίθους Κηφισεύς

Ο σημαντικότερος μετά τον Αριστοφάνη κωμωδιογράφος της αρχαιότητας. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 342/341 π.Χ. και πέθανε το 291/290 π.Χ. Μαθήτευσε κοντά στο Θεόφραστο και επηρεάστηκε ιδιαίτερα από το έργο του *Χαρακτήρες*. Οι λεπτές παρατηρήσεις του σχετικά με την ανθρώπινη ψυχосύνθεση τον κατέστησαν γνήσιο εκπρόσωπο του ελληνικού ανθρωπισμού. Είναι ο μόνος ποιητής της νέας κωμωδίας που μας κληροδότησε δύο σχεδόν ολόκληρες κωμωδίες του, οι οποίες σώθηκαν σε παπύρους (*Επιτρέποντες* και *Δύσκολος*). Ο Μένανδρος έκανε το ήδη γνωστό θέμα του δύστροπου ανθρώπου υποδειγματικό πρότυπο κωμωδίας «τύπων».

Φημισμένα, ήδη και στην αρχαιότητα, υπήρξαν τα γνωμικά του.

Η γλώσσα του είναι η ζωντανή αττική διάλεκτος των μορφωμένων λαϊκών στρωμάτων της Αθήνας.

Το έργο του

Ο Μένανδρος έγραψε 105 έργα και κέρδισε οκτώ φορές το πρώτο βραβείο. Ωστόσο από το πλούσιο ποιητικό του έργο έχουν σωθεί σε πολύ καλή κατάσταση μόνο δύο κωμωδίες: ο *Δύσκολος* και οι *Επιτρέποντες*. Υπάρχουν επίσης εκτεταμένα αποσπάσματα από δύο άλλες κωμωδίες του, τη *Σαμία* (Το κορίτσι από τη Σάμο) και την *Ασπίδα* (μια περίπτωση

αγνοουμένου). Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα 758 μονόστιχα που παραδίδονται ως συλλογή αποφθεγμάτων και γνωμικών του ποιητή υπό τον τίτλο *Γνώμαι Μενάνδρου*.

Κείμενο-Μετάφραση

(Μενάνδρου, *Γνώμαι Μονόστιχοι*, μετάφραση Βάιος Λιαπής)

– *Αναφαίρετον κτήμ' εστί παιδεία βροτοίς.*

Αναφαίρετο για τον άνθρωπο κτήμα η παιδεία.

– *Αχάριστος όστις ευ παθών αμνημονεί.*

Αχάριστος όποιος λησμονεί τις ευεργεσίες που του κάνουν.

– *Ανήρ δίκαιός εστιν ουχ ο μη αδικών,*

αλλ' όστις αδικείν δυνάμενος μη βούλεται.

Δίκαιος δεν είναι όποιος δεν κάνει αδικίες,

μα όποιος μπορεί αλλά δεν θέλει.

– *Έστιν δίκης οφθαλμός, ος τα πάνθ' ορά.*

Υπάρχει οφθαλμός της δικαιοσύνης, ο οποίος βλέπει τα πάντα.

– *Ενίοις το σιγάν κρείττον εστί του λαλείν.*

Για μερικούς είναι καλύτερο να σωπαίνουν παρά να ομιλούν.

– *Η γλώσσα αμαρτάνουσα τα αληθή λέγει.*

Η γλώσσα, όταν λαθεύει, λέει την αλήθεια.

– *Η δε αργία πέφυκεν ανθρώποις κακόν.*

Κακό για τους ανθρώπους η απραξία.

– *Ιερόν αληθώς εστιν η συμβουλία.*

Άγιο πράγμα, στα αλήθεια, η συμβουλή.

Δύσκολος

Βρέθηκε το 1957 σε έναν παπυρικό κώδικα του 3ου αιώνα μ.Χ.. Είναι ένα από τα νεανικά έργα του Μενάνδρου (διδάχτηκε το 316 π.Χ.) και με εξαίρεση λίγους στίχους μας σώθηκε ολόκληρο. Η κωμωδία αυτή ανήκει στην κατηγορία των κωμωδιών «τύπων» ή χαρακτήρων. Πρωταγωνιστικό ρόλο έχει ο ιδιότροπος και κλεισμένος στον εαυτό του Κνήμωνας. Τον κατατοπιστικό πρόλογο απαγγέλει ο θεός Πάνας. Αμέσως μετά αρχίζει η δράση. Ο νεαρός Σώστρατος προσπαθεί να πλησιάσει τον Κνήμωνα, με την κόρη του οποίου είναι ερωτευμένος. Ο γέρος όμως φέρεται πολύ αρνητικά και μόνο όταν του συμβαίνει ένα σοβαρό ατύχημα αλλάζει συμπεριφορά. Τον σώζει ο πρόγονός του Γοργίας, υπογραμμίζοντας ότι ο άνθρωπος δεν είναι ένα μοναχικό ον, αλλά έχει ανάγκη από τους συνανθρώπους του. Ο Κνήμωνας υιοθετεί το Γοργία και αυτός με τη σειρά του παντρεύει το Σώστρατο με την κόρη του, Κνήμωνα. Η γιορτή τελειώνει με τα συνεχή πειράγματα του μάγαιρα και του υπηρέτη προς τον Κνήμωνα, τα οποία αποτελούν ένα είδος τιμωρίας του μισάνθρωπου γέρου.

Επιτρέποντες

Είναι η δεύτερη σωζόμενη κωμωδία του Μενάνδρου και διδάχθηκε το 304 π.Χ. Τα τρία τέταρτα περίπου του έργου βρέθηκαν το 1905 στο Κάιρο, σε έναν παπυρικό κώδικα του 5ου αιώνα μ.Χ., ενώ το υπόλοιπο εντοπίστηκε σε έναν παπυρικό κώδικα του 4ου μ.Χ. αιώνα στο Σινά. Η υπόθεση είναι η εξής: Ένα δικαστήριο πρέπει να πάρει απόφαση για ένα εγκαταλειμμένο αγοράκι και μερικά αντικείμενα που βρέθηκαν μαζί του – για τα οποία φιλονικούν μεταξύ τους δύο δούλοι. Ο Σμικρίνης, τον οποίο κάλεσαν οι δύο δούλοι για να αποφασίσει ποιος θα πάρει το παιδί, δεν γνωρίζει ότι είναι εγγονός του και ότι το εγκατέλειψε η κόρη του, η Παμφίλη, λίγους μόνο μήνες μετά το γάμο της με το Χαρίσιο. Ο Χαρίσιος, νομίζοντας πως το μωρό δεν είναι δικό του, εγκαταλείπει την Παμφίλη και αυτή με τη σειρά της το παιδί. Στην πραγματικότητα όμως είναι όντως γιος του, αφού είχε βιάσει την Παμφίλη πριν από το γάμο, σε μια νυχτερινή γιορτή, χωρίς να γνωρίζει ο ένας τον άλλο. Τη λύση θα δώσει μια έξυπνη εταιρά, η Αβρότονον, με τη βοήθεια ενός δαχτυλιδιού που βρέθηκε δίπλα στο παιδί. Οι δύο γονείς αναγνωρίζουν το λάθος τους και επέρχονται η αναγνώριση και η συμφιλίωση.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

399-350 π.Χ.

399 π.Χ.

Δίκη και θάνατος του φιλόσοφου Σωκράτη. Η συνωμοσία του Κινάδωνα στη Σπάρτη, η οποία έχει ως στόχο τη βελτίωση της θέσης των κατώτερων τάξεων (περίοικοι, νεοδαμώδεις ή ειλώτες), αποτυγχάνει και ο Κινάδωνας εκτελείται.

398-392 π.Χ.

Ο τύραννος των Συρακουσών Διονύσιος διεξάγει πόλεμο εναντίον των Καρχηδονίων.

397 π.Χ.

Δημοσιεύεται η *Ιστορία* του Θουκυδίδη.

396 π.Χ.

Ο Πλάτωνας γράφει τους πρώτους διαλόγους του.

Οι Καρχηδόνιοι πολιορκούν τις Συρακούσες.

395 π.Χ.

Αρχίζει ο πόλεμος Κορινθίων-Βοιωτών, στον οποίο θα εμπλακούν και πάλι η Αθήνα, η Σπάρτη και οι σύμμαχοί τους. Σε μάχη κοντά στην Αλίαρτο σκοτώνεται ο Λύσανδρος.

Λαμπρές νίκες του Αγησίλαου εναντίον των Περσών στις Σάρδεις και στην Παφλαγονία. Ωστόσο, λόγω της δυσμενούς εξέλιξης των επιχειρήσεων στην Ελλάδα, αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη Μικρά Ασία.

Ο Λυσίας γράφει το λόγο *Κατά Αλκιβιάδου*.

394 π.Χ.

Παρά τις σημαντικές νίκες του Αγησίλαου στη Νεμέα και την Κορώνεια, οι Σπαρτιάτες χάνουν την κυριαρχία στο Αιγαίο, αφού ο στόλος τους ηττάται στην Κνίδα από τον περσικό στόλο που έχει ναύαρχο τον Κώνωνα. Η ήττα αυτή των Σπαρτιατών προκαλεί την αυτομολία των ιωνικών πόλεων στους Πέρσες.

394-391 π.Χ.

Ξαναχτίζονται τα Μακρά Τείχη της Αθήνας –είχαν γκρεμιστεί στο τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου (404 π.Χ.)–, αλλά με τα χρήματα που ο Κώνωνας έχει εξασφαλίσει από τους Πέρσες.

393 π.Χ.

Ο Ανταλκίδας καταφθάνει στη Μικρά Ασία για να διαπραγματευτεί με το σατράπη Τιρίβαζο.

392 π.Χ.

Πεθαίνει ο Κώνωνας.

Συνέδριο ειρήνης στην Κόρινθο. Οι Αθηναίοι απορρίπτουν τις προτάσεις των Σπαρτιατών για ειρήνευση.

392-390 π.Χ.

Μάχες στην περιοχή της Κορίνθου. Οι Σπαρτιάτες καταλαμβάνουν το Λέχαιο. Τελικά, στην ίδια περιοχή οι Σπαρτιάτες ηττώνται από το αθηναϊκό πεζικό υπό το στρατηγό Ιφικράτη, ο οποίος για πρώτη φορά χρησιμοποιεί το σώμα των πελταστών.

Ο τύραννος των Συρακουσών Διονύσιος νικά τους υπό το Μάγωνα Καρχηδόνιους.

Ο Αριστοφάνης διδάσκει την κωμωδία του *Εκκλησιάζουσαι*.

Ο Σπαρτιάτης ναύαρχος Τελευτίας, αδερφός του Αγησίλαου, κυριεύει ολόκληρη μοίρα του αθηναϊκού στόλου και λίγο αργότερα καταλαμβάνει τη Σάμο και την Κνίδα.

Ο Ξενοφώντας γράφει το έργο *Κύρου Ανάβασις*.

Πεθαίνει ο ρήτορας Ανδοκίδης (γεννήθηκε το 440 π.Χ. στην Αθήνα).

389 π.Χ.

Ο Θρασύβουλος προσπαθεί να ανασυστήσει την Αθηναϊκή Συμμαχία καθιερώνοντας τη συμμαχική εισφορά 5%, που είναι περισσότερο γνωστή ως εικοστή.

Η Αθήνα συμμαχεί με την Αίγυπτο και τον Ευαγόρα της Κύπρου εναντίον των Περσών, ενώ εγκαθίσταται αθηναϊκή φρουρά στα Στενά.

Πρώτο ταξίδι του Πλάτωνα στις Συρακούσες. Ο φιλόσοφος έρχεται σε επαφή με τους Πυθαγόρειους.

Γεννιέται στην Αθήνα ο ρήτορας Αισχύνης (πεθαίνει στη Ρόδο εξόριστος το 316 π.Χ.).

388 π.Χ.

Παράτολη ενέργεια του Τελευτία οδηγεί σε λαφυραγήνηση του λιμένα του Πειραιά.

Συγκρούσεις ανάμεσα στον Ιφικράτη και τον Αναξίβιο στον Ελλήσποντο.

Πεθαίνει ο Θρασύβουλος.

Διδάσκεται η τελευταία κωμωδία του Αριστοφάνη, *Πλούτος*.

Ο Λυσίας γράφει το λόγο *Ολυμπιακός*.

387 π.Χ.

Ο Χαβρίας αποστέλλεται στην Κύπρο για να βοηθήσει τον Ευαγόρα.

Ο Πλάτωνας ιδρύει την Ακαδημία.

386 π.Χ.

Η Σπάρτη προσπαθεί να μεταβάλει τη σε βάρος της κατάσταση, μετά τη δημιουργία του άξονα Αθήνα-Ευαγόρας της Κύπρου-Αίγυπτος (η οποία έχει αποστατήσει από το Μεγάλο Βασιλέα) με την προσέγγιση του περσικού παράγοντα. Με το διπλωματικό της εκπρόσωπο Ανταλκίδα η Σπάρτη ενεργεί για τη σύναψη της φερώνυμης συνθήκης (Ανταλκίδειος ή Ειρήνη του Βασιλέως) με την οποία ο Πέρσης βασιλιάς γίνεται ο εγγυητής της ειρήνης ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις, ενώ κατοχυρώνεται η επικυριαρχία του στις πόλεις της Ιωνίας.

Ο Διονύσιος κυριεύει το Ρήγιο.

386-385 π.Χ.

Οι Αθηναίοι συμμαχούν με το βασιλιά των Οδρουσών Εβρουζέλημ.

Η Περσία αποκαθιστά την κυριαρχία της στην Ιωνία σε εφαρμογή των όρων της Ανταλκιδείου Ειρήνης.

Ο Πλάτωνας γράφει το διάλογο *Μενέξενος*.

Οι Σπαρτιάτες με αρχηγό τον Αγησίπολη υποτάσσουν τη Μαντίνεια.

Σταδιοδρομία του γλύπτη Σκόπα (πεθαίνει το 340 π.Χ.).

384 π.Χ.

Γεννιέται ο Αριστοτέλης.

Γεννιέται ο Δημοσθένης.

Η Αθήνα συμμαχεί με τη Χίο και τη Χαλκιδική. Ανοίγει ο δρόμος για επανασύσταση της Αθηναϊκής Συμμαχίας.

382 π.Χ.

Η Σπάρτη στρέφεται εναντίον του Κοινού της Ολύμπου ύστερα από πρόσκληση του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα Γ'. Σπαρτιατικά στρατεύματα υπό τον Φοιβίδα καταλαμβάνουν την ακρόπολη των Θηβών Καδμεία. Με αυτή τους την ενέργεια

παραβιάζουν κάθε έννοια δικαίου και προκαλούν την αγανάκτηση των Ελλήνων.

381 π.Χ.

Ο Αγησίλαος εκστρατεύει εναντίον του Φλειούντα.

380 π.Χ.

Ο Ισοκράτης γράφει το λόγο *Πανηγυρικός*.

Αρχίζει η ανέγερση του Ναού του Ασκληπιού στην Επίδαυρο. Οι εργασίες θα ολοκληρωθούν το 375 π.Χ.

Ο Κλεόμβροτος διαδέχεται τον Αγησίπολη στη Σπάρτη.

379 π.Χ.

Οι Θηβαίοι, υπό την αρχηγία του Μέλωνα και του Πελοπίδα, εκδιώκουν τη σπαρτιατική φρουρά από την Καδμεία και εγκαθιδρύουν δημοκρατικό πολίτευμα.

Οι Σπαρτιάτες καταλαμβάνουν τον Φλειούντα και την Ολυνθο.

Ο Διονύσιος των Συρακουσών κυριεύει τον Κρότωνα.

378 π.Χ.

Πραξικοπηματική προσπάθεια του Σπαρτιάτη ναυάρχου Σφοδρία να καταλάβει τον Πειραιά αποτυγχάνει. Οι Αθηναίοι είναι πεπεισμένοι πλέον ότι είναι απολύτως αναγκαία για την ασφάλεια της πόλης τους η ανασύσταση της παλιάς ναυτικής συμμαχίας, Συμμαχία Αθήνας και Θήβας.

Αποτυχημένη εκστρατεία του Ιφικράτη στη Θράκη.

Αποτυχημένη επίθεση των Σπαρτιατών υπό τον Αγησίλαο εναντίον των οχυρωματικών έργων των Θηβαίων στην περιοχή του Κιθαιρώνα. Στη συνέχεια καταστρέφουν την ύπαιθρο της Θήβας, αλλά αποφεύγουν να εμπλακούν σε μάχη με τους Θηβαίους.

377 π.Χ.

Ιδρύεται η Β' Αθηναϊκή Συμμαχία. Οι σύμμαχοι, σύμφωνα με το καταστατικό της, δεσμεύονται όχι μόνο απέναντι στους Αθηναίους αλλά και μεταξύ τους, ενώ είναι όλοι «ελεύθεροι και αυτόνομοι».

Ο άρχοντας Ναύσικος διενεργεί στην Αθήνα γενική απογραφή ιδιωτικών περιουσιών με σκοπό να τεθεί σε στερεότερες βάσεις ο υπολογισμός των εισφορών. Οι πολίτες, βάσει των αποτελεσμάτων της απογραφής, κατατάσσονται σε νέα τμήματα, τις «συμμορίες».

Νέα εκστρατεία του Αγησίλαου εναντίον της Θήβας χωρίς σπουδαία αποτελέσματα.

Ο Μαύσωλος γίνεται σατράπης της Καρίας.

376 π.Χ.

Οι Θηβαίοι κατορθώνουν να ανασυστήσουν τη Βοιωτική Ομοσπονδία.

Αποτυχία του βασιλιά της Σπάρτης Κλεόμβροτου να διαβεί τον Κιθαιρώνα και να επιτεθεί εναντίον των Θηβών.

376-375 π.Χ.

Ναυτικές επιχειρήσεις του αθηναϊκού στόλου υπό τον Χαβρία στο Αιγαίο –ιδιαίτερα κατά της Νάξου– και τον Τιμόθεο στο Ιόνιο εναντίον των Σπαρτιατών και των συμμάχων τους. Νίκη του Τιμόθεου εναντίον του σπαρτιατικού στόλου υπό τον Νικόλοχο κοντά στη Λευκάδα, στην περιοχή Αλύζια της Ακαρνανίας.

374 π.Χ.

Ο Κηφισόδοτος ο Πρεσβύτερος φιλοτεχνεί τη «Ειρήνη».

Οι Αθηναίοι υπογράφουν σημαντική συμμαχία με το βασίλειο της Μακεδονίας Αμύντα Γ', με αντάλλαγμα τη δυνατότητα να προμηθεύονται από την επικράτεια του ξυλεία και ρετσίνα για τα πλοία τους.

Ο Ιάσοντας των Φερών γίνεται κύριος της Θεσσαλίας. Πρώτη προσέγγιση Αθήνας-Σπάρτης.

Οι Σπαρτιάτες παραβιάζουν με την εκστρατεία τους στην Κέρκυρα τους όρους της ειρήνης με τους Αθηναίους.

Οι Αθηναίοι βοηθούν με εκστρατευτικό σώμα υπό τον Ιφικράτη το Φαρνάβαζο στην αποτυχημένη εκστρατεία του εναντίον της Αιγύπτου.

373 π.Χ.

Οι Θηβαίοι καταστρέφουν τις Πλαταιές, τελευταίο εμπόδιο πριν συνενώσουν ολόκληρη τη Βοιωτία σε ένα ενιαίο κράτος και όχι σε ομοσπονδία όπως ήταν πριν. Οι Αθηναίοι, θορυβημένοι από την καταστροφή της παλιάς συμμάχου τους, ακολουθούν τη συμβουλή του πολιτικού Καλλίστρατου και προσπαθούν να προσεγγίσουν τη Σπάρτη.

Ο Ιάσοντας συμμαχεί με τον Αμύντα Γ' της Μακεδονίας.

371 π.Χ.

Οι Θηβαίοι, οι Ακαρνανες, οι Ευβοείς και οι Χαλκιδείς εγκαταλείπουν την Αθηναϊκή Συμμαχία.

Στο συνέδριο που πραγματοποιείται στη Σπάρτη για την αποκατάσταση της ειρήνης ο Βοιωτάρχης Επαμεινώνδας απορρίπτει τις αιτιάσεις των Σπαρτιατών και των Αθηναίων για ενιαίο βοιωτικό κράτος, η ύπαρξη του οποίου αντίκειται στην Ανταλκίδειο Ειρήνη. Οι Αθηναίοι και οι Σπαρτιάτες υπογράφουν στις 16 Ιουνίου (14η Σκιροφοριώνας) συνθήκη ειρήνης και αμέσως μετά οι Σπαρτιάτες υπό το βασιλιά Κλεόμβροτο εισβάλλουν στη Βοιωτία. Ηττώνται όμως κατά κράτος στα Λεύκτρα από τα θηβαϊκά στρατεύματα. Στη διάρκεια της μάχης ο Επαμεινώνδας εφαρμόζει για πρώτη φορά την τακτική της λοξής φάλαγγας.

Οι Θηβαίοι υπό τον Επαμεινώνδα συντρίβουν τους Σπαρτιάτες στην περιοχή των Λεύκτρων Βοιωτίας. Σε αυτή τη νίκη σημαντική είναι η συμβολή του θηβαϊκού Ιερού Λόχου υπό τον Πελοπίδα, καθώς και της στρατηγικής των Θηβαίων.

370 π.Χ.

Δολοφονείται ο Ιάσοντας των Φερών.

Οι Αρκάδες, οι οποίοι επιθυμούν να δημιουργήσουν ένα κράτος παρόμοιο με της Θήβας, καλούν τον Επαμεινώνδα σε βοήθεια. Αυτός καταφθάνει στην Πελοπόννησο και λεηλατεί την ύπαιθρο της Λακωνίας.

Αρχίζει η σταδιοδρομία του γλύπτη Πραξιτέλη, η οποία θα συνεχιστεί μέχρι το θάνατό του, το 330 π.Χ.

369 π.Χ.

Οι ειλώτες στη Μεσσηνία και τη Λακωνία εξεγείρονται και δημιουργούν ενιαίο μεσσηνιακό κράτος με πρωτεύουσα τη Μεσσήνη.

Οι Αρκάδες ιδρύουν με την υποστήριξη του Επαμεινώνδα αρκαδικό ομοσπονδιακό κράτος με πρωτεύουσα τη Μεγαλόπολη, που δημιουργείται με «συνοικισμό» πολλών μικρών χωριών.

Συμμαχία της Σπάρτης και της Αθήνας εναντίον της Θήβας.

Ο Διονύσιος βοηθά τους Κορίνθιους στον αγώνα τους εναντίον των Θηβαίων. Το ίδιο θα κάνει ένα χρόνο αργότερα και με τους Σπαρτιάτες, ενώ οι Αθηναίοι θα τον ανακηρύξουν Αθηναίο πολίτη.

368 π.Χ.

Δολοφονείται ο βασιλιάς της Μακεδονίας. Επέμβαση του Ιφικράτη.

Αλληπάλληλες προσπάθειες των Αθηναίων να καταλάβουν τη στρατηγική σημασία πόλη Αμφίπολη αποτυγχάνουν.

367 π.Χ.

Πεθαίνει ο Διονύσιος των Συρακουσών και τον διαδέχεται ο Διονύσιος ο Νεότερος.

Δεύτερο ταξίδι του Πλάτωνα στις Συρακούσες. Το φιλόσοφο καλεί ο φίλος του Δίωνας για να γίνει σύμβουλός του σε πολιτικά και φιλοσοφικά θέματα. Έπειτα από δύο περίπου χρόνια εκδιώκεται μαζί με το Δίωνα. Ο Αριστοτέλης εισέρχεται στην Ακαδημία του Πλάτωνα.

366 π.Χ.

Οι Θηβαίοι κυριεύουν τον Ωρωπό και δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στους Αθηναίους.

Ο Ισοκράτης γράφει το λόγο *Αρχίδαμος*.

365 π.Χ.

Ο Τιμόθεος εξαναγκάζει τη Σάμο και τη Σηστό να προσχωρήσουν στην Αθηναϊκή Συμμαχία. Αθηναίοι κληρούχοι φτάνουν στη Σάμο.

364 π.Χ.

Εκστρατεία και θάνατος του Πελοπίδα στη Θεσσαλία.

363 π.Χ.

Ο Τιμόθεος ξανακυριεύει το Βυζάντιο.

362 π.Χ.

Ο στρατός των Θηβαίων υπό τον Επαμεινώνδα νικά το σπαρτιατικό και τον αθηναϊκό στρατό στην περιοχή Μαντίνεια της Πελοποννήσου. Στη διάρκεια της μάχης φονεύεται και ο ίδιος ο μεγάλος Θηβαίος στρατηγός.

361 π.Χ.

Τρίτο ταξίδι του Πλάτωνα στις Συρακούσες. Τον επόμενο χρόνο ο φιλόσοφος επιστρέφει απογοητευμένος στην Αθήνα.

360 π.Χ.

Ο βασιλιάς των Οδρυσών Θρακών Κότυς πολιορκεί τη Σηστό.

359 π.Χ.

Μετά τη δολοφονία του βασιλιά των Θρακών Κότυ στο θρόνο ανεβαίνει ο γιος του Κερσοβλέπτης, ο οποίος μοιράζεται την εξουσία με τα αδέρφια του, Αμόδοκο και Θηρισάδη.

Πεθαίνει ο βασιλιάς της Μακεδονίας Περδίκκας και στο θρόνο ανεβαίνει ο ανήλικος Αμύντας με επίτροπο το Φίλιππο.

Δολοφονείται ο τύραννος των Φερών Αλέξανδρος.

358 π.Χ.

Έναρξη των εργασιών ανέγερσης του Θεάτρου της Επιδαύρου.

Νίκες του Φιλίππου εναντίον των Παιόνων και των Ιλλυριών.

357 π.Χ.

Ο Φίλιππος καταλαμβάνει την Αμφίπολη.

Οι κάτοικοι της Χίου, της Κω και της Ρόδου, οργισμένοι από την ολοένα και πιο αυταρχική συμπεριφορά των Αθηναίων, επαναστατούν ύστερα από υποκίνηση του σατράπη της Καρίας Μαύσωλου. Οι Αθηναίοι αρχίζουν το λεγόμενο Συμμαχικό Πόλεμο, ο οποίος τελειώνει έπειτα από δύο σχεδόν χρόνια με παρέμβαση των Περσών, και αποδέχονται την αποχώρηση των επαναστατημένων πόλεων από τη Συμμαχία.

Οι Αθηναίοι κυριεύουν πάλι τη Χερσόνησο και την Εύβοια.

356 π.Χ.

Αρχίζει ο Τρίτος Ιερός Πόλεμος εξαιτίας της άρνησης των Φωκίων να καταβάλουν το πρόστιμο που τους έχουν επιβάλει οι αμφικτιόνες. Οι Φωκείς υπό το Φιλόμηλο καταλαμβάνουν τους Δελφούς.

Ο Φίλιππος κυριεύει την Πύδνα και την Ποτιδαία και ανακηρύσσεται βασιλιάς της Μακεδονίας με το όνομα Φίλιππος Β΄.

Ο Ηρόστρατος πυρπολεί το Ναό της Αρτέμιδας στην Έφεσο.

Στις 23 Ιουλίου (6η μέρα του μήνα Εκατομβαιώνα σύμφωνα με το αττικό ημερολόγιο ή 6η μέρα του μήνα Λώου σύμφωνα με το μακεδονικό ημερολόγιο) γεννιέται στην Πέλλα ο διάδοχος του θρόνου της Μακεδονίας, ο Αλέξανδρος, γιος του βασιλιά Φιλίππου Β΄ και της Ολυμπιάδας.

355 π.Χ.

Ο Ισοκράτης γράφει τον *Περί Ειρήνης* λόγο του.

Τέλος του Συμμαχικού Πολέμου. Η Αθήνα δεν αποτελεί πλέον μεγάλη δύναμη, ικανή να επιβάλει τη θέλησή της. Ο Μαύσωλος, εκμεταλλευόμενος τη δύσκολη θέση στην οποία έχουν περιέλθει οι Αθηναίοι, καταλαμβάνει τη Χίο, τη Ρόδο και την Κω.

354 π.Χ.

Ο Ισοκράτης γράφει το λόγο του *Αρεοπαγίτικος*.

Πρώτοι λόγοι του Δημοσθένη στην Εκκλησία του Δήμου.

Ο Εύβουλος γίνεται προϊστάμενος του ταμείου των θεωρικών.

Ο Φίλιππος καταλαμβάνει τη Μεθώνη της Περείας και εισβάλλει στη Θεσσαλία, όπου συγκρούεται με τις υπέριστερες δυνάμεις του στρατηγού των Φωκίων Ονόμαρχου και αναγκάζεται να υποχωρήσει.

353 π.Χ.

Οι Αθηναίοι συμμαχούν με το βασιλιά της Θράκης Κερσοβλέπτη εναντίον του Φιλίππου.

Νίκη του Φιλίππου εναντίον των δυνάμεων του Ονόμαρχου στο Κρόκιον Πεδίον, στη νότια Θεσσαλία. Στην περιοχή των Παγασών εγκαθίσταται μακεδονική φρουρά. Η προσπάθεια του Φιλίππου να παραβιάσει τις Θερμοπύλες αποτυγχάνει εξαιτίας της παρουσίας αθηναϊκών δυνάμεων.

352 π.Χ.

Ο Φίλιππος υποτάσσει τον Κερσοβλέπτη, βασιλιά της Θράκης, και επεκτείνει την κυριαρχία του μέχρι το Βόσπορο. Λίγο αργότερα καταλαμβάνει τις Θερμοπύλες.

350 π.Χ.(;)

Ο Λυσίμαχος από την Ακαρνανία, παιδαγωγός του Αλεξάνδρου, μπει το διάδοχο του Φιλίππου στα κατορθώματα των ομηρικών ηρώων.

349-300 π.Χ.**349 π.Χ.**

Ο Λεωνίδας από την Ήπειρο, συγγενής της Ολυμπιάδας, αναλαμβάνει την ανατροφή του Αλεξάνδρου. Υπό την επίβλεψή του ο Αλέξανδρος διδάσκεται αριθμητική, γεωμετρία, μουσική και ασχολείται ιδιαίτερα με την ιππασία. Αυτή την περίοδο, όπως παραδίδεται, ο Αλέξανδρος δαμάζει το Βουκεφάλια, ο οποίος γίνεται από τότε το αγαπημένο του άλογο (μέχρι το 344 π.Χ.).

Ο Φίλιππος εισβάλλει στη Χαλκιδική και πολιορκεί την Όλυνθο, σύμμαχο πόλη των Αθηναίων, ενώ φροντίζει να τους δημιουργήσει προβλήματα με την αποστασία της Ευβοίας.

Ο Δημοσθένης παρουσιάζεται ως ο ηγέτης της φιλοπόλεμης αντιμακεδονικής μερίδας στην Αθήνα, εκφωνώντας του περίφημος *Ολυνθιακός* του.

348 π.Χ.

Ο στρατηγός Φωκίωνας αποτυγχάνει να επαναφέρει την Εύβοια υπό την αθηναϊκή κυριαρχία.

Ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος μετά την κατάληψη της Ολύνθου επεκτείνει σταδιακά την κυριαρχία του σε ολόκληρη τη Θράκη. Τα αθηναϊκά στρατεύματα που σπεύδουν να βοηθήσουν την πολιορκούμενη πόλη φτάνουν αργά.

347 π.Χ.

Πεθαίνει ο φιλόσοφος Πλάτωνας.

346 π.Χ.

Ο Φίλιππος και οι Αθηναίοι υπογράφουν τη Φιλοκράτειο Ειρήνη, που παίρνει το όνομά της από τον Αθηναίο που κάνει τις διαπραγματεύσεις. Η ειρήνη υπογράφεται με βάση τη διατήρηση του υπάρχοντος status quo, γεγονός που σημαίνει οριστική παραίτηση των Αθηναίων από τη διεκδίκηση της Αμφίπολης και αποχώρηση από τη Βόρεια Ελλάδα. Ο Φίλιππος καταφέρνει να ηγηθεί της ελληνικής αμφικτιονίας.

Ο Ισοκράτης γράφει τον *Περί Φιλίππου* λόγο του.

Ο Δημοσθένης γράφει τον *Περί ειρήνης* λόγο του.

343 π.Χ.(;)

Ο Φίλιππος επιλέγει τον Αριστοτέλη για δάσκαλο του γιου του. Στους πρόποδες του Βερμίου, στην πόλη Μιέζα, ο Αλέξανδρος μαζί με άλλους νέους από επιφανείς οικογένειες της Μακεδονίας διδάσκεται για τρία τουλάχιστον χρόνια φιλοσοφία, φυσικές επιστήμες και ρητορική. Την ίδια περίοδο ο βασιλιάς Φίλιππος διδάσκει την πολεμική τέχνη στο διάδοχό του.

Ο Φιλοκράτης καταδικάζεται ερήμην σε θάνατο από αθηναϊκό δικαστήριο για προδοσία, ενώ ο ρήτορας Αισχίνης αθώνεται με μικρή πλειοψηφία.

342 π.Χ.

Το διονυσιακό θέατρο των Αθηνών αποκτά μαρμάρινα έδρανα –μέχρι τότε ήταν ξύλινα– την εποχή που άρχοντας της πόλης είναι ο Λυκούργος.

Γεννιέται ο κωμωδιογράφος Μένανδρος.

341 π.Χ.

Μετά το θάνατο του βασιλιά Κερσοβλέπτη το βασίλειο της Θράκης ενσωματώνεται στη Μακεδονία.

340 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος ως αντιβασιλέας της Μακεδονίας αναλαμβάνει για πρώτη φορά την απόλυτη ευθύνη μιας στρατιωτικής επιχείρησης. Καταστέλλει την ανταρσία των Μαίδων στη βόρεια Μακεδονία, καταλαμβάνει την πρωτεύουσά τους και τη μετονομάζει σε Αλεξανδρούπολη.

Σε συμμαχικό συνέδριο στην Αθήνα αποφασίζεται ο πόλεμος εναντίον του Φιλίππου.

339 π.Χ.

Ο Ισοκράτης γράφει το λόγο του *Παναθηναϊκός*.

Ο Ξενοκράτης διαδέχεται το Σπεύσιππο στη διεύθυνση της Ακαδημίας.

Συμμαχία της Αθήνας με τη Θήβα εναντίον του Φιλίππου.

Οι αμφικτιόνες καλούν σε βοήθεια τον Φίλιππο για να αντιμετωπίσει τους Λοκρούς.

Ο Φίλιππος αιφνιδιάζει τους Αθηναίους και τους υπόλοιπους Έλληνες καταλαμβάνοντας την Ελάτεια, μια περιοχή νότια των Θερμοπυλών.

Περίοδος του Οικουμενικού Ελληνικού Κράτους και των ελληνιστικών χρόνων

338 π.Χ.

Ο Φίλιππος καταλαμβάνει την Άμφισσα.

Ο Αλέξανδρος είναι επικεφαλής στη μάχη της Χαϊρώνειας στην αριστερή πτέρυγα της παράταξης του μακεδονικού στρατού. Συντρίβει τον Ιερό Λόχο των Θηβαίων, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην νίκη του Φιλίππου. Εγκαθίσταται μακεδονική φρουρά στην Καδμεία, ενώ με τη συνθήκη ειρήνης που υπογράφεται προβλέπονται επεικείς όροι για την Αθήνα (Ειρήνη του Δημάδη).

Ο Λυκούργος αναλαμβάνει τη διαχείριση των οικονομικών της Αθήνας.

Πεθαίνει ο Ισοκράτης.

337 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος έρχεται σε σύγκρουση με τον πατέρα του και με τη μητέρα του, Ολυμπιάδα, καταφεύγει στην Ήπειρο.

Ο Φίλιππος κηρύσσει τον πόλεμο στους Πέρσες.

336 π.Χ.

Ο Φίλιππος Β΄ της Μακεδονίας δολοφονείται. Ο μακεδονικός στρατός εκλέγει ομόφωνα τον Αλέξανδρο βασιλιά.

Το Πανελλήνιο Συνέδριο της Κορίνθου τον ανακηρύσσει ηγεμόνα της συμμαχίας και «στρατηγό αυτοκράτορα» στην εκστρατεία εναντίον των Περσών.

335 π.Χ.

Επιτυχημένη εκστρατεία του Αλεξάνδρου κατά των Τριβαλών και των Γετών στην περιοχή του Δούναβη. Εκστρατεία εναντίον των Ιλλυριών και των Ταλαντιών.

Στάση των Θηβαίων, η οποία υποκινείται από το Δημοσθένη και τους Αθηναίους, συντρίβεται με κεραυνοβόλα ενέργεια του μακεδονικού στρατού. Η Θήβα εκθεμελιώνεται και μένει ανέπαφο, έπειτα από διαταγή του Αλεξάνδρου, μόνο το σπίτι του ποιητή Πίνδαρου. Ο Αλέξανδρος, ύστερα από παρέμβαση του ρήτορα Δημάδη, αποφεύγει την επιβολή αντιποίνων στους υποκινητές της στάσης, τους Αθηναίους.

Ο Αριστοτέλης έρχεται στην Αθήνα.

334 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος ορίζει ως αντιβασιλέα της Μακεδονίας τον Αντίπατρο και αναχωρεί για τη Μικρά Ασία.

Το Μάιο νικά τα περσικά στρατεύματα στο Γρανικό ποταμό και καταλαμβάνει τη μια μετά την άλλη τις παράλιες πόλεις της Μικράς Ασίας.

Ανεγείρεται το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτη στην Αθήνα.

Ο Αριστοτέλης ιδρύει το Λύκειο.

333 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος, μετά την υποταγή της Λυκίας και της Παμφυλίας, διαβαίνει τον Ταύρο και ξεχειμωνιάζει στο Γόρδιο. Τον Ιούλιο, αφού υποτάσσει την Καππαδοκία και την Παφλαγονία, φτάνει στην Άγκυρα.

Ο βασιλιάς της Σπάρτης Άγης Γ΄ στέλνει πρεσβεία στον Πέρση βασιλιά Δαρείο Γ΄.

Το Σεπτέμβριο ο Αλέξανδρος διαβαίνει τις Πύλες της Κιλικίας και καταλαμβάνει την Ταρσό. Περνώντας μέσα από τα παγωμένα νερά του ποταμού Κύδνου ή Καύνου, κρυστολογεί σοβαρά.

Το Νοέμβριο δίνει αποφασιστική μάχη στην Ισό της Συρίας και τρέπει σε φυγή τις υπό το Δαρείο περσικές δυνάμεις. Αιχμαλωτίζεται η οικογένεια του Δαρείου.

332 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος υποτάσσει όλες τις πόλεις της Φοινίκης, εκτός από την Τύρο, την οποία τελικά καταλαμβάνει έπειτα από πολύμηνη πολιορκία τον

Ιούλιο. Κοντά στη Γάζα τραυματίζεται σοβαρά στον ώμο.

Ο Αλέξανδρος καταλαμβάνει το Πηλούσιο και υποτάσσει το σατράπη της Αιγύπτου Μάλακο. Επανάσταση των Θρακών καταστέλλεται από το στρατηγό του Αλεξάνδρου Αντίπατρο.

331 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος ιδρύει την Αλεξάνδρεια την εν Αιγύπτω. Ο Ρόδιος αρχιτέκτονας Δεινοκράτης σχεδιάζει τη νέα πόλη σε σχήμα μακεδονικής χλαμύδας. Τα πιο πολλά δημόσια κτίρια βρίσκονται στη ανατολική συνοικία της πόλης, το Βρύχιον. Δύο μεγάλες λεωφόροι, πλάτους τριάντα μέτρων η καθεμία, τέμνουν την πόλη.

Μπροστά από το λιμάνι υπάρχει η νησίδα Φάρος.

Ο Αλέξανδρος επισκέπτεται την άσση του Άμμωνα Δία.

Μάχη στα Άρβυλα και νίκη του Αλεξάνδρου. Ο Αλέξανδρος κυριεύει την πρωτεύουσα του περσικού κράτους, Περσέπολη, και την παλιά πρωτεύουσα, Πασαργάδες.

Ο Άγης Γ΄ αποτυγχάνει να δημιουργήσει αντιμακεδονικό συνασπισμό με τους Αθηναίους. Οι Σπαρτιάτες εξεγείρονται εναντίον του Αντίπατρου. Μάχη και ήττα των Σπαρτιατών κοντά στη Μεγαλόπολη. Πεθαίνει ο Άγης.

330 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος καταδιώκει το Δαρείο ο οποίος δολοφονείται από το σατράπη Βήσσο. Συνωμοσία του Φιλώτα. Θάνατος του Παρμενίωνα.

Ο Αλέξανδρος ιδρύει την Αλεξάνδρεια την εν Αρείοις (πιθανόν κοντά στη σημερινή πόλη του Αφγανιστάν Χεράτ).

Μεγάλη έλλειψη σιτηρών στην Ελλάδα (σιτοδεία), που διαρκεί τέσσερα τουλάχιστον χρόνια.

Αποπεράτωση του Θεάτρου της Επιδαύρου.

329 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος ιδρύει την Αλεξάνδρεια την εν Αραχωσία (σημερινό Κανταχάρ του Αφγανιστάν) και τιμωρεί τον Βήσσο για τη δολοφονία του Δαρείου.

Ο Αλέξανδρος ιδρύει την Αλεξάνδρεια την Εοχάτη ή την παρά τον Ιαζάρτην (πρώην Lenínabad του Τατζικιστάν).

328 π.Χ.

Δολοφονείται ο Κλείτος. Επεισόδιο της «προσκύνησης». Ο Αλέξανδρος επιβάλλει στους Έλληνες να τον προσκυνούν όπως οι Πέρσες.

327 π.Χ.

Μάχη κοντά στη θέση Εμβόλιμα στον Ινδικό Καύκασο ανάμεσα στους Μακεδόνες του Αλεξάνδρου και πολυάριθμες φυλές Ινδών οι οποίες υπερασπίζον το φρούριο του Αόρνου. Με επιχωμάτωση καλύπτεται η χαράδρα μεταξύ του μακεδονικού στρατοπέδου και του φρουρίου και έτσι διευκολύνονται οι επιθετικές κινήσεις των πολιορκητών και το φρούριο τελικά καταλαμβάνεται.

Ο Αλέξανδρος νυμφεύεται την κόρη του ηγεμόνα της Βακτριανής Ρωξάνη.

Ο Πυθέας ο Μασσαλιώτης ξεκινά για τις θάλασσες του βορρά στον Ατλαντικό.

326 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος ιδρύει την Αλεξάνδρεια την επί του Καυκάσου (σημερινό Hari Kar του Αφγανιστάν).

Ο Αλέξανδρος, μετά τη νίκη του στον ποταμό Υδάσπη κατά του Ινδού βασιλιά Πώρου, ιδρύει δύο πόλεις, τη Νίκαια στην αριστερή όχθη του ποταμού και τη Βουκέφαλο στη δεξιά. Την επίβλεψη της ανέγερσης

έχει ο Κράτερος. Στις δύο αυτές πόλεις όμως είναι απαραίτητο να γίνουν κάποια έργα, για να μπορούν να αντεπεξέλθουν στους μουσώνες.

Πεθαίνει ο ρήτορας Λυκούργος.

325 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος επιστρέφει στην Περσία. Περίπλους του Νεάρχου.

Ο Αλέξανδρος ιδρύει έξι νέες Αλεξάνδρειες: την Ωπιανή (σημερινό Begram, 40 χλμ. νότια της Καμπούλ), την παρά τον Ινδό (στη συμβολή του ποταμού Αρκεσίνη με τον Ινδό), την εν Σόγδοις (δυτικά του Ινδού), την εν Σωριανοίς (σημερινά Πάταλα της Ινδίας), την εν Ωρειταίς (στο Δέλτα του Ινδού) και την εν Καρμανία (κοντά στα στενά του Ορμούζ στον Περσικό Κόλπο).

Ο Λύσιππος σμιλεύει τον «Αποξυόμενον».

324 π.Χ.

Ιδρύεται η Αλεξάνδρεια η εν Σουσιανή (ανάμεσα στις εκβολές του Τίγρη και του Ευφράτη).

Τελούνται στα Σούσα οι γάμοι 80 Μακεδόνων αξιωματικών με Περσίδες πριγκίπισσες. Ο Αλέξανδρος συνάπτει δεύτερο γάμο (ο πρώτος ήταν με τη Ρωξάνη) με την κόρη του Δαρείου, Βαρσίνη. Ανταρσία Μακεδόνων στρατιωτών στην Ωπη. Τελικά συμφιλιώνονται με τον Αλέξανδρο.

Πεθαίνει ο Ηφαιστίωνας.

Ο Αλέξανδρος στα Εκβάτανα προετοιμάζει τον περίπλου της Αραβικής Χερσονήσου.

323 π.Χ.

Πεθαίνει ο Αλέξανδρος στη Βαβυλώνα.

Η αναγγελία του θανάτου του ξεσηκώνει τη φιλοπόλεμη και αντιμακεδονική μερίδα του αθηναϊκού δήμου, η οποία υπερσχύει της συντηρητικής μερίδας στην Εκκλησία του Δήμου. Οι Αθηναίοι αναθέτουν τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων στο Λεωσθένη. Αυτός καταλαμβάνει τις Θερμοπύλες και αρχίζει την πολιορκία του Αντίπατρου στη Λαμία (Λαμιακός Πόλεμος). Πεθαίνει ο Λεωσθένης σε μια περιοχή έξω από τη Λαμία.

Ο Λεοννάτος, ο οποίος έχει σπεύσει από τη Μικρά Ασία σε βοήθεια του Αντίπατρου, ηττάται από τους συμμάχους στη Θεσσαλία. Πεθαίνει ο Λεοννάτος και ο στρατός καταφέρνει να ενωθεί με το στρατό του Αντίπατρου.

322 π.Χ.

Αλληπάλληλες ήττες των Αθηναίων σε ναυμαχίες πρώτα στην Άβυδο και στη συνέχεια κοντά στην Αμοργό. Η τελευταία είναι η μεγαλύτερη ναυμαχία έπειτα από της Σαλαμίνας που λαμβάνει χώρα σε ελληνικά ύδατα, μέχρι εκείνη τουλάχιστον την περίοδο. Με το χτύπημα αυτό «σβήνει για πάντα η ναυτική και πολιτική υπεροχή των Αθηνών», σύμφωνα με τον Μπέλοχ.

Τα μακεδονικά στρατεύματα υπό την αρχηγία του Κράτερου και του Αντίπατρου συντρίβουν κοντά στην Κρανώνα της Θεσσαλίας τα ενωμένα στρατεύματα Αθηναίων, Αιτωλών και Πελοποννησίων, βάζοντας έτσι τέρμα στο Λαμιακό Πόλεμο. Ο Αντίπατρος στη συνέχεια εγκαθιστά στην Αθήνα μακεδονική φρουρά και εκτελεί το ρήτορα Υπερείδη. Ο ρήτορας Δημοσθένης εξωθείται από «φυγαδοθήρες» του Αντίπατρου σε αυτοκτονία με δηλητήριο στο Ναό του Ποσειδώνα στον Πόρο.

Ο Αντίπατρος με τον Κράτερο εγκαθιστούν φιλομακεδονικά καθεστώτα στην Πελοπόννησο και στρέφονται εναντίον των Αιτωλών, χωρίς ιδιαίτερη όμως επιτυχία.

322/321 π.Χ.

Αρχίζουν οι πρώτες συγκρούσεις ανάμεσα στους Επιγόνους του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Ο Περδίκκας αμέσως μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου αναλαμβάνει, χωρίς να πάρει ιδιαίτερο τίτλο, καθήκοντα αντιβασιλέα, επιτροπεύοντας το διανοητικά ανάπηρο Αρριδαίο και τον Αλέξανδρο, γιο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και της Ρωξάνης. Αντιπροσωπεύοντας τη νομιμότητα, ο Περδίκκας επιδιώκει την ενότητα της αυτοκρατορίας. Γρήγορα όμως έρχεται σε ρήξη με τους άλλους στρατηγούς. Έπειτα από μια αποτυχημένη επιχείρηση στην Αίγυπτο

δολοφονείται από το στρατηγό του Σέλευκο. Ο δρόμος για τη διάλυση της αυτοκρατορίας είναι πλέον ανοιχτός.

Ο σύμμαχος του Περδίκκα Ευμένης ο Καρδιανός νικά τα στρατεύματα του Κράτερου στη Μικρά Ασία. Πεθαίνει ο Κράτερος.

Συνάντηση στο Τριπαράδεισον της Κοίλης Συρίας των στρατηγών του Αλεξάνδρου για να μοιραστούν τα αξιώματα και οι σατραπείες. Ο πρεσβύτερος όλων, ο Αντίπατρος, ανακηρύσσεται αυτοκράτορας επιμελητής, ο Σέλευκος σατράπης Βαβυλώνας, ενώ ο Αντίγονος, του οποίου η εξουσία ενισχύεται, αναλαμβάνει την τιμωρία του Ευμένη, του μόνου που έμεινε πιστός στον όρκο του προς τον Αλέξανδρο.

319 π.Χ.

Ο Πτολεμαίος ο Λάγου κυριεύει τη Συρία. Πεθαίνει ο Αντίπατρος. Δημιουργείται συνασπισμός εναντίον του διαδόχου του, Πολυσπέρχοντα, ο οποίος λίγο αργότερα εκδιώκεται από το θρόνο της Μακεδονίας.

318 π.Χ.

Οι Αθηναίοι εκτελούν το στρατηγό Φωκίωνα, αλλά τελικά αναγκάζονται να συνθηκολογήσουν με τον Κάσσανδρο.

317 π.Χ.

Ο Δημήτριος ο Φαληρέας εγκαθίσταται στην Αθήνα.

316 π.Χ.

Ο Ευμένης ο Καρδιανός, αφού αντιμετωπίζει με επιτυχία πολλές επιθέσεις του Αντίγονου στην περιοχή της Βαβυλώνας, παραδίδεται τελικά από τους αργυράσπιδες (μάχη της Γαβινηής) –και αφού τον έχουν εγκαταλείψει οι υπό τον Πευκέστα Πέρσες σύμμαχοί του– στον Αντίγονο ο οποίος διατάσσει την εκτέλεσή του.

Ο Πτολεμαίος, ο Σέλευκος, ο Κάσσανδρος και ο Λυσίμαχος συνασπίζονται εναντίον του Αντίγονου.

315 π.Χ.

Ο Αντίγονος ο Μονόφθαλμος αποσπά τη Συρία από τον Πτολεμαίο, που απαντά με την κατάληψη της Κύπρου.

Ο Αντίγονος δημιουργεί το «Κοινόν των Νησιωτών» με το οποίο ενώνονται οι πόλεις των Κυκλάδων. Με την ιδιαίτερα φιλική προς τις ελληνικές πόλεις πολιτική του προσδοκά οφέλη στην προσπάθειά του να γίνει μόνος κυρίαρχος της αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

312 π.Χ.

Ήττα του Δημήτριου, γιου του Αντίγονου, από τα συνασπισμένα στρατεύματα των αντιπάλων στην περιοχή της Γάζας. Ο Σέλευκος επιστρέφει στη Βαβυλώνα.

311 π.Χ.

Ο Αντίγονος συνάπτει ειρήνη με τους αντιπάλους του, με εξαίρεση το Σέλευκο. Οι αντίπαλοι δηλώνουν ότι θα σέβονται την ελευθερία των Ελλήνων, ενώ ο

Κάσσανδρος αναγνωρίζεται ως στρατηγός στην Ευρώπη και ως επίτροπος του ανήλικου Αλεξάνδρου, γιου του Μεγάλου Αλεξάνδρου και της Ρωξάνης.

310 π.Χ.

Ο Κάσσανδρος δολοφονεί τον Αλέξανδρο και τη Ρωξάνη. Εκλείπουν πλέον οι τελευταίοι κατευθείαν απόγονοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

309 π.Χ.

Ο Αντίγονος καταστρέφει τη Βαβυλώνα.

Ο Πτολεμαίος καταλαμβάνει τη Λυκία και την Κω.

Ο Δημήτριος ο Φαληρέας γίνεται άρχοντας στην Αθήνα.

Ο Σέλευκος καταλαμβάνει οριστικά τη Βαβυλώνα και εκστρατεύει στην Ινδία.

307 π.Χ.

Ο Αντίγονος αποφασίζει να εκδιώξει τις φρουρές του Κάσσανδρου από την Ελλάδα. Ο γιος του Δημήτριος εκδιώκει το Δημήτριο το Φαληρέα από την Αθήνα.

306 π.Χ.

Ο στρατηγός του Αλεξάνδρου Λυσίμαχος ανακηρύσσει τον εαυτό του βασιλιά της Θράκης. Μετά το θάνατό του στο θρόνο ανεβαίνει ο Πτολεμαίος ο Κεραυνός.

Λαμπρή νίκη του Δημήτριου κατά του Πτολεμαίου σε ναυμαχία κοντά στη Σαλαμίνα της Κύπρου. Ο Αντίγονος ανακηρύσσεται από το στρατό του βασιλιάς. Το παράδειγμά του σπεύδουν να ακολουθήσουν και οι αντίπαλοί του, οι οποίοι αυτοανακηρύσσονται βασιλείς.

Ο Επίκουρος ιδρύει φιλοσοφική σχολή στην Αθήνα.

305 π.Χ.

Αποτυχημένη προσπάθεια του Αντίγονου να πλήξει τον Πτολεμαίο στην Αίγυπτο. Η προσπάθεια στη συνέχεια του Δημήτριου να καταλάβει τη σύμμαχο του Πτολεμαίου, Ρόδο, παρά την πολύμηνη πολιορκία της, αποτυγχάνει.

304 π.Χ.

Αγώνας του Δημήτριου του Πολιορκητή στην Ελλάδα κατά του Κάσσανδρου.

302 π.Χ.

Συμμαχία ανάμεσα στον Σέλευκο και το βασιλιά Τσαντραγκούπτα της Ινδίας (Σανδρόκοττο).

Νέος συνασπισμός των Επιγόνων του Αλεξάνδρου εναντίον του Αντίγονου.

Ο Κάσσανδρος εκδιώκει τον Πύρρο από την Ήπειρο, ο οποίος καταφεύγει στο Δημήτριο.

Ο Ζήνων ο Κιτιεύς (γεννιέται το 333 π.Χ. στο Κίτιο της Κύπρου και πεθαίνει το 264 π.Χ. στην Αθήνα) ιδρύει φιλοσοφική σχολή (Στωϊκή), που είναι περισσότερο γνωστή ως Στοά, στην Αθήνα.

301 π.Χ.

Μάχη στην Ιψό, ήττα και θάνατος του Αντίγονου.

300 π.Χ.

Ιδρύεται η επί του ποταμού Ορόντου Αντιόχεια.

299-250 π.Χ.**297 π.Χ.**

Πεθαίνει ο Κάσσανδρος. Επέμβαση του Πύρρου της Ηπείρου στα πολιτικά πράγματα της Μακεδονίας.

296-294 π.Χ.

Ο Πτολεμαίος, ο Σέλευκος και ο Λυσίμαχος απογυμνώνουν τον Δημήτριο από τις κτήσεις του στην Ασία.

Ο Δημήτριος κατακτά τη Μακεδονία και ανακηρύσσεται βασιλιάς της.

293 π.Χ.

Ο Δημήτριος ιδρύει τη Δημητριάδα.

292 π.Χ.

Ο γλύπτης Χάρης κατασκευάζει τον «Κολοσσό» της Ρόδου.

291 π.Χ.

Ο Δημήτριος κυριεύει τη Θήβα και στρέφεται εναντίον του Πύρρου και των Αιτωλών.

290 π.Χ.

Ιδρύεται το Μουσείο της Αλεξάνδρειας.

287-285 π.Χ.

Ο Πύρρος και ο Λυσίμαχος διώχνουν το Δημήτριο από τη Μακεδονία, την οποία και διαμοιράζονται.

Γεννιέται ο Αρχιμήδης ο Συρακούσιος.

Ο βασιλιάς της Αιγύπτου Πτολεμαίος ο Φιλάδελφος αναθέτει στον τραγικό ποιητή Αλέξανδρο τον Αιτωλό την κατάταξη των αποκειμένων στη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας τραγωδιών και σατυρικών δραμάτων.

283 π.Χ.

Πεθαίνει ο Δημήτριος ο Πολιορκητής. Ο Αντίγονος Γονατάς ανακηρύσσεται βασιλιάς της Μακεδονίας.

282 π.Χ.

Ο διοικητής της Περγάμου Φιλέταιρος επαναστατεί εναντίον του Λυσίμαχου.

281 π.Χ.

Ο Μιθριδάτης Α΄ ανακηρύσσεται βασιλιάς του Πόντου.

Ο Σέλευκος επιχειρεί να εκστρατεύσει εναντίον της Μακεδονίας αλλά δολοφονείται. Τον διαδέχεται ο Αντίοχος Α΄ ο Σωτήρ.

Ανασύσταση της Αχαϊκής Συμπολιτείας.

280 π.Χ.

Νίκη του Πύρρου στην Ηράκλεια εναντίον των Ρωμαίων.

Επανάσταση της Ελλάδας εναντίον του Αντίγονου Γονατά. Ο Πτολεμαίος ο Κεραυνός γίνεται βασιλιάς της Μακεδονίας.

280-273 π.Χ.

Συνεχείς επιδρομές Γαλατών στη Θράκη οδηγούν στη δημιουργία γαλατικού κράτους στην περιοχή.

280-262 π.Χ.

Μπροστά από το λιμάνι της Αλεξάνδρειας, πάνω στη νησίδα Φάρος, ο Σώστρατος ο Κνίδιος κατασκευάζει ένα ψηλό οικοδόμημα με σκοπό να διευκολύνει τη ναυσιπλοΐα. Πρόκειται για το γνωστό Φάρο, ένα από τα επτά θαύματα της αρχαιότητας. Ο φανός του είναι ορατός από απόσταση 50 χιλιομέτρων.

279 π.Χ.

Νίκη του Πύρρου εναντίον των Ρωμαίων στο Αούσκουλο της Ιταλίας.

Ειρήνη και συμμαχία του Αντίοχου Α΄ και του Αντίγονου Γονατά.

Ήττα και θάνατος του Πτολεμαίου Κεραυνού από τους Γαλάτες του Βρέννου.

Οι Γαλάτες αναγκάζονται να υποχωρήσουν προς τα βόρεια έπειτα από την αποτυχία τους να καταλάβουν τους Δελφούς.

278/277 π.Χ.

Οι Γαλάτες εισβάλλουν στη Μικρά Ασία.

Ο Πύρρος κατακτά τη Σικελία.

Νίκη του Αντίγονου Γονατά στην περιοχή της Λυσιμαχίας εναντίον των Γαλατών.

275 π.Χ.

Ήττα του Πύρρου από τους Ρωμαίους στο Βενεβέντο. Λίγο αργότερα ο Πύρρος εγκαταλείπει την Ιταλία.

274-271 π.Χ.

Πρώτος Συριακός Πόλεμος. Ο Πτολεμαίος Β΄ μετά τη νίκη του επί του Αντίοχου Α΄ κατορθώνει να διατηρήσει την Κοίλη Συρία και να καταλάβει την Κιλικία.

272 π.Χ.

Άδοξος θάνατος του Πύρρου από την πτώση ενός κεραμιδιού στο Άργος. Ο Αντίγονος Γονατάς επιβάλλει και πάλι την κυριαρχία του στην Ελλάδα.

267/266-261 π.Χ.

Συμμαχία της Πελοποννήσου, της Αθήνας και της Αιγύπτου η οποία στρέφεται εναντίον του βασιλιά της Μακεδονίας Αντίγονου. Οι Αθηναίοι κηρύσσουν τον πόλεμο εναντίον του Αντίγονου με ψήφισμα έπειτα από πρόταση του Χρεμωνίδη (Χρεμωνίδειος Πόλεμος).

265 π.Χ.

Στρατεύματα Αθηναίων και Πελοποννησίων ηττώνται στην περιοχή της Κορίνθου από τα στρατεύματα του Αντίγονου. Στη μάχη φονεύεται ο βασιλιάς της Σπάρτης Αρεύς Β΄. Διαλύεται η Πελοποννησιακή Συμμαχία.

263 π.Χ.

Οι Αθηναίοι συνθηκολογούν με τον Αντίγονο της Μακεδονίας. Μακεδονική φρουρά εγκαθίσταται στο Μουσείον, δηλαδή στο λόφο των Μουσών, και στον Πειραιά.

261 π.Χ.

Μεγάλη νίκη του Αντίγονου σε ναυμαχία στην περιοχή της Κω. Το Κοινόν των Νησιωτών καθίσταται προτεκτοράτο του Αντίγονου.

260-253 π.Χ.

Δεύτερος Συριακός Πόλεμος. Ο Πτολεμαίος ο Φιλάδελφος στρέφεται εναντίον του Αντίοχου Β΄ Θεού και του συμμάχου του, Αντίγονου. Στον πόλεμο αυτό ο Πτολεμαίος, παρά τις αρχικές του απώλειες, κυρίως ασιατικών κτήσεων, κατορθώνει να συνάψει μια σχεδόν ανέλπιστα ευνοϊκή συνθήκη με τον Αντίοχο. Αυτό του επιτρέπει να συνεχίσει τον πόλεμο εναντίον του Αντίγονου.

255 π.Χ.

Η Αθήνα αποκτά και πάλι την αυτονομία της.

254 π.Χ.

Οι Ρωμαίοι καταλαμβάνουν το Πάνορμον (Παλέρμο), συνεχίζοντας την προς νότο επέκταση της κυριαρχίας τους.

249-200 π.Χ.

246-241 π.Χ.

Τρίτος Συριακός Πόλεμος. Μετά το θάνατο του Αντίοχου Β΄ δολοφονείται η σύζυγός του, Βερενίκη, κόρη του Πτολεμαίου Β΄ και αδερφή του νέου βασιλιά της Αιγύπτου Πτολεμαίου Γ΄ του Ευεργέτη. Ο Πτολεμαίος αντιδρώντας εισβάλλει στη Συρία και σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα καταλαμβάνει ένα μεγάλο τμήμα της Αυτοκρατορίας των Σελευκιδών. Η Αιτωλική Συμπολιτεία νικά τους Βοιωτούς στη Χαϊρώνεια. Πρώτη στρατηγία του Άρατου στην Αχαϊκή Συμπολιτεία.

Συμμαχία του Αντίγονου Γονατά και των Αιτωλών.

Ο Άρατος καταλαμβάνει τον Ακροκόρινθο.

Προσπάθεια του Άγη Δ΄ για κοινωνική μεταρρύθμιση στη Σπάρτη αποτυγχάνει.

Ο Άτταλος Α΄ διαδέχεται τον Ευμένη Α΄ της Περγάμου.

239 π.Χ.
Ο Δημήτριος Β΄ διαδέχεται τον Αντίγονο Γονατά στο θρόνο της Μακεδονίας.

237 π.Χ.
Ο Κλεομένης Γ΄ γίνεται βασιλιάς της Σπάρτης.

236 π.Χ.
Ο Άτταλος Α΄ ανακηρύσσεται βασιλιάς της Περγάμου.

229 π.Χ.
Ο Αντίγονος ο Δώσων διαδέχεται το Δημήτριο Β΄ στο θρόνο της Μακεδονίας. Η Αθήνα απελευθερώνεται από τη μακεδονική φρουρά. Η Αιτωλική Συμπολιτεία διευρύνει τα όριά της.

228 π.Χ.
Πόλεμος ανάμεσα στη Σπάρτη και τους Αχαιούς.

227 π.Χ.
Επαναστατικές μεταρρυθμίσεις του Κλεομένη Γ΄ στη Σπάρτη. Σημαντικές επιτυχίες του εναντίον των Αχαιών.

225 π.Χ.
Συμμαχία του Αντίγονου της Μακεδονίας με τους Αχαιούς.

222 π.Χ.
Ήττα του Κλεομένη από τον Αντίγονο Δώσωνα και τους συμμάχους του στη μάχη της Σελλάσιας. Ο Αντίγονος καταλαμβάνει τη Σπάρτη.

221 π.Χ.
Ο Φίλιππος Ε΄ γίνεται βασιλιάς της Μακεδονίας.

220-217 π.Χ.
Πόλεμος ανάμεσα στο Φίλιππο Ε΄ και τους Αιτωλούς (Συμμαχικός Πόλεμος). Αλληπάλληλες νίκες του Φιλίππου. Λεηλασία του Θέρμου. Με την ειρήνη της Ναυπάκτου τελειώνει ο Συμμαχικός Πόλεμος. Ο Αιτωλός Αγέλαος σε συνεδρίαση του Κοινού των Αιτωλών επισημαίνει ότι πρέπει να προσέξουν οι Έλληνες τα «εξ Εσπερίας νέφη». Με αυτή του τη δήλωση υποδεικνύει ότι κίνδυνος προέρχεται από τους Ρωμαίους.

216 π.Χ.
Εκστρατεία του Φιλίππου Ε΄ στην Αδριατική.

215 π.Χ.
Συμμαχία του Φιλίππου Ε΄ και του Αννίβα. Πρώτος Μακεδονικός Πόλεμος. Ο Βαλέριος Λαβίνιος υποχρεώνει το Φίλιππο να λύσει την πολιορκία της Απολλωνίας. Ο Φίλιππος στρέφεται εναντίον της Μεσσήνης της Σικελίας.

213 π.Χ.
Πεθαίνει ο Άρατος.
Οι Θράκες εκδιώκουν τους Γαλάτες από την περιοχή.

212 π.Χ.
Πεθαίνει ο Αρχιμήδης.

211 π.Χ.
Οι Ρωμαίοι και οι Αιτωλοί συμμαχούν εναντίον του Φιλίππου.

210 π.Χ.
Ο Άτταλος αγοράζει την Αίγινα από τους Αιτωλούς. Η Σικελία γίνεται ρωμαϊκή επαρχία.

209 π.Χ.
Συνασπισμός εναντίον του Φιλίππου.

208 π.Χ.
Οι Θράκες αποδέχονται την επικυριαρχία του βασιλιά της Μακεδονίας Φιλίππου Ε΄.
Πρώτη αχαϊκή στρατηγεία του Φιλοποίμενα.

207 π.Χ.
Ο Φίλιππος καταστρέφει το Θέρμο.

206 π.Χ.
Οι Αιτωλοί συνάπτουν συνθήκη με το Φίλιππο.

205 π.Χ.
Επιστροφή του Αντίοχου Γ΄ από την εκστρατεία στην Ανατολή.

202-201 π.Χ.
Εκστρατεία του Φιλίππου Ε΄ στην Ασία. Πόλεμος ανάμεσα στη Σπάρτη και την Αχαϊκή Συμπολιτεία.

200 π.Χ.
Η Ρώμη κηρύσσει πόλεμο εναντίον του Φιλίππου Ε΄. Δεύτερος Μακεδονικός Πόλεμος. Η Ρόδος, η Πέργαμος, η Αιτωλική και η Αχαϊκή Συμπολιτεία συμμαχούν με τους Ρωμαίους.

199-146 π.Χ.

197 π.Χ.
Ήττα του Φιλίππου Ε΄ από τους Ρωμαίους (Τίτος Κουίντος Φλαμίνιος) στην περιοχή Κυνός Κεφαλαί.

196 π.Χ.
Ο Φλαμίνιος διακηρύσσει την ελευθερία των ελληνικών πόλεων στη διάρκεια των Ισθμίων εκείνης της χρονιάς και οι Έλληνες ξεσπούν σε ενθουσιώδεις εκδηλώσεις!

194 π.Χ.
Οι Ρωμαίοι εκκενώνουν την Ελλάδα.

192-188 π.Χ.
Συριακός Πόλεμος. Ο Αντίοχος Γ΄ ο Μέγας εκστρατεύει στην Ελλάδα για να ενισχύσει τους συμμάχους του Αιτωλούς. Ήττα από τους Ρωμαίους στις Θερμοπύλες (191 π.Χ.). Ήττα του Αντίοχου από τους Ρωμαίους υπό τον Σκίπωνα τον Αφρικανό στη Μαγνησία της Μικράς Ασίας. Ειρήνη της Απάμειας. Ο Αντίοχος αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη δυτικά του Ταύρου Μικρά Ασία. Η Ρώμη παραχωρεί τα περισσότερα εδάφη στην πιστή σύμμαχό της Πέργαμο. Ο Φιλοποίμενας και η Αχαϊκή Συμπολιτεία υποτάσσουν τη Σπάρτη.

183 π.Χ.
Οι θρακικές πόλεις παραχωρούνται στο βασιλιά της Περγάμου Ευμένη, σύμμαχο των Ρωμαίων. Πεθαίνει ο Φιλοποίμενας.

179 π.Χ.
Ο βασιλιάς της Θράκης Κότυς Β΄ συμμαχεί εναντίον των Ρωμαίων με το νέο βασιλιά της Μακεδονίας Περσέα.

172 π.Χ.
Αρχίζει πόλεμος ανάμεσα στους Ρωμαίους και τον Περσέα της Μακεδονίας.

170 π.Χ.
Κατασκευάζεται στην Αθήνα η Στοά του Ευμένη.

169 π.Χ.
Ο Περσέας χάνει τα Τέμπη. Οι Ρωμαίοι εισέρχονται στη Μακεδονία.

168 π.Χ.
Μάχη της Πύδνας. Ήττα του Περσέα από τις ρωμαϊκές λεγεώνες του Λευκίου Αιμίλιου Παύλου. Η Μακεδονία διαίρεται σε τέσσερα ανεξάρτητα μεταξύ τους κράτη. Οι ύποπτοι για αντρωμαϊκά αισθήματα Έλληνες τιμωρούνται αυστηρά. Με τη νίκη των Ρωμαίων στη Πύδνα κρίνεται η παγκόσμια κυριαρχία της Ρώμης.

Ο Αντίοχος Δ΄ εξαναγκάζεται από τους Ρωμαίους να εγκαταλείψει την Αίγυπτο.

167 π.Χ.

Καταπεστικά μέτρα του Αντίοχου εναντίον των Εβραίων.

Η Ρώμη παραχωρεί στην Αθήνα το λιμάνι της Δήλου, πλήττοντας έτσι καίρια τα εμπορικά συμφέροντα της Ρόδου.

166 π.Χ.

Ο Ιούδας Μακκαβαίος γίνεται αρχηγός των Εβραίων επαναστατών.

164 π.Χ.

Ο Αντίοχος επιτρέπει στους Εβραίους την ελεύθερη άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων τους.

149 π.Χ.

Η Σπάρτη αποχωρεί από την Αχαϊκή Συμπολιτεία. Ο Δίαιος παρακινεί σε πόλεμο τη Συμπολιτεία εναντίον της Σπάρτης.

149/148 π.Χ.

Εξέγερση του Ανδρίσκου στη Μακεδονία και ήττα του από τον Καικίλιο Μέτελλο. Η Μακεδονία γίνεται ρωμαϊκή επαρχία.

147 π.Χ.

Επανάσταση των Αχαιών εναντίον της Ρώμης.

Ήττα του Κριτόλαου, στρατηγού της Αχαϊκής Συμπολιτείας, στη Σκάρφεια της Λοκρίδας από τον ύπατο Καικίλιο Μέτελλο. Οι Ρωμαίοι καταλαμβάνουν την κεντρική Ελλάδα.

146 π.Χ.

Ήττα της Αχαϊκής Συμπολιτείας (στρατηγός Δίαιος) στη Λευκόπετρα της Κορίνθου από τους Ρωμαίους (στρατηγός Μόμμιος). Καταστροφή της Κορίνθου από τους Ρωμαίους. Η νότια Ελλάδα (Αχαΐα) υπάγεται ως επαρχία στον ανθύπατο της Μακεδονίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ηρόδοτος, μετάφραση Αγγέλου Βλάχου

Στεφανάκης Κ.Γ.

Χρυσά Έπη

Σκιαδάς Αριστόξενος

Ελληνική Γραμματολογία

Ανθολογία Ελληνικού Χιούμορ, επιλογή-μετάφραση Σταύρος Γκιργκένης

Δημοσθένης και λοιποί ρήτορες, σειρά Βιβλιοθήκη των Ελλήνων

Kroh Paul

Λεξικό Αρχαίων Συγγραφέων (μετάφραση Δ.Λυπουρλής-Λ.Τρομάρας)

Albin Lesky

Ιστορία της αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας

P.E.Esterling–B.M.W.Knox

Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας

Παύλος Δρανδάκης

Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα

I.Θ.Κακριδής

Περικλέους Επιτάφιος

Jacqueline de Romilly

Ιστορία και λόγος στον Θουκυδίδη

J.Finley

Θουκυδίδης

A. Γεωργοπαπαδάκος

Θουκυδίδη Ιστορία

Γεώργιος Ράπτης

Ξενοφών Ελληνικά, Βιβλία Α' -Ε'

Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», Ξενοφών Άπαντα, εκδόσεις Κάκτος

Σοφοκλής Απ. Μητρούσης

Τα 91 κείμενα που προτείνει το Υπουργείο Παιδείας

I.N.Γρυπάρης

Οι τραγωδίες του Αισχύλου

Ευριπίδη Μήδεια, μετάφραση Γ.Γιατρωμανωλάκης

Φιλοκτήτης, μετάφραση Γιώργος Μπλάνας

Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων, I.Ζαχαρόπουλος, Αισχύλος Ικέτιδες

Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων, I.Ζαχαρόπουλος, Ευριπίδης Τρώαδες-Βάκχαι-Φοίνισσαι

Ελ.Κ.Βολανάκη

Αρχαία ελληνικά θέματα, τόμος Α'